

Indeks inkluzivnosti

PRIROČNIK ZA RAZVOJ ŠOL, KI JIH USMERJAJO
INKLUZIVNE VREDNOTE

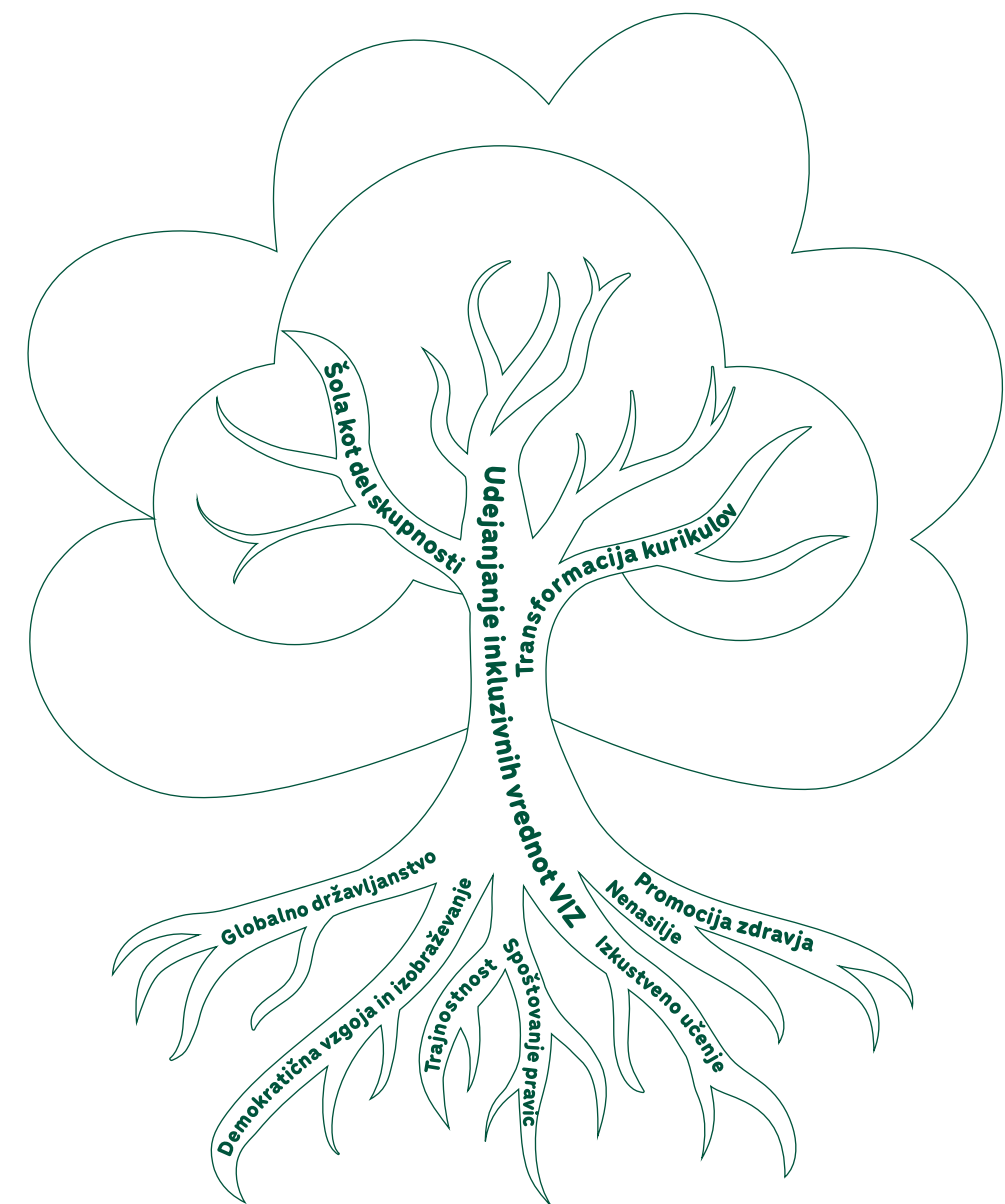
Tony Booth in Mel Ainscow

Indeks inkluzivnosti

PRIROČNIK ZA RAZVOJ ŠOL, KI JIH USMERJAJO
INKLUZIVNE VREDNOTE

Tony Booth in Mel Ainscow

Izvirni naslov:
**Index for Inclusion:
A Guide to School Development Led by Inclusive Values**

Tony Booth in Mel Ainscow

Prva izdaja je bila objavljena marca 2000.
Druga izdaja je bila objavljena septembra 2002.
Tretja izdaja je bila objavljena maja 2011.
Četrta izdaja je bila objavljena januarja 2016, ponatis aprila 2017.

Tretjo in četrto izdajo je temeljito revidiral Tony Booth.

Izdajatelj: Index for Inclusion Network (IfIN),
3 Norwich Street, Cambridge, CB2 1ND

Elektronski naslov: info@indexforinclusion.org

Avtorske pravice za publikacijo © Index for Inclusion Network

Dovoljeno je fotokopiranje izvlečkov tega dokumenta za
uporabo v vzgoji in izobraževanju za namene spodbujanja
inkluzivnosti. Vse druge pravice pridržane.

Avtorske pravice za besedilo © Tony Booth 2016

Avtorske pravice za slovensko izdajo: CMEPIUS

Leto in kraj izida: 2025, Ljubljana. Prva spletna izdaja.
Publikacija je brezplačno dostopna na naslovu [https://www.cmepius.
si/objave/dokument/indeks-inkluzivnosti/](https://www.cmepius.si/objave/dokument/indeks-inkluzivnosti/).

Strokovne urednice: Ivana Majcen, CMEPIUS; dr. Vida Vončina,
Swinburne University of Technology, Australia; dr. Irena Lesar,
Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

Strokovni pregled: dr. Robi Kroflič, Univerza v Ljubljani,
Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko

Strokovni pregled Indeksa, del C: prof. dr. Gregor Torkar,
Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta in UNESCO katedra
o izobraževanju učiteljev za trajnostni razvoj

Založnik: CMEPIUS, Center Republike Slovenije za mobilnost in
evropske programe izobraževanja in usposabljanja, Ob železnici 30a,
1000 Ljubljana
Prevod: Leemeta d.o.o.
Lektura: P – LINGO Petra Tomše s.p.
Urejanje: Alja Zadravec Sojar
Oblikovanje: Robert Križmančič
Fotografije: Shutterstock

Zaradi lažje berljivosti je mestoma v priročniku uporabljena
moška slovnična oblika (npr. "učenec", "učitelj"), ki pa je mišljena
kot spolno nevtralna in vključuje vse spolne identitete.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in
univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 243716355
ISBN 978-961-6628-75-4 (PDF)

Vsebina

Uvod	4
Slovenski izdaji Indeksa inkluzivnosti na pot	6
Zahvala in ozadje četrte izdaje Indeksa	8
Pa začnimo!	10
1. del: Pregled Indeksa	13
2. del: Izviren pristop k razvoju inkluzivne šole	29
Priročnik za razvoj šol, ki jih usmerjajo inkluzivne vrednote	31
Opredelitev inkluzivnosti	32
Razvijanje okvira vrednot	34
Dodajanje didaktičnih načel	46
Prisluhnimo zahtevam	47
Lotimo se kurikula	48
Oblikujmo zavezništva	54
Ovire, viri in podpora	58
Gradiva za (samo)evalvacijo	64
3. del: Kako uporabljati Indeks?	69
Poti k razvoju, ki ga usmerjajo inkluzivne vrednote	71
1. korak: Pa začnimo!	72
2. korak: Lotimo se skupaj	84
3. korak: Pripravimo načrt	90
4. korak: Izvedba aktivnosti	90
5. korak: Spremljanje razvoja	92
4. del: Kazalniki z vprašanji	95
Dimenzija A: Ustvarjanje inkluzivnih kultur	97
A1: Grajenje skupnosti	98
A2: Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot	109
Dimenzija B: Oblikovanje inkluzivnih strategij	119
B1: Razvijanje šole za vse	120
B2: Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti	133
Dimenzija C: Razvijanje inkluzivnih pedagoških praks	142
C1: Oblikovanje kurikula za vse	143
C2: Uglasovanje učenja	179
5. del: Okvir načrtovanja in vprašalniki	195
Okvir za načrtovanje	197
Vprašalnik 1: Kazalniki	198
Vprašalnik 2: Šola mojega otroka	200
Vprašalnik 3: Moja šola (vprašalnik za starejše učence in dijake)	202
Vprašalnik 4: Moja šola (vprašalnik za mlajše učence)	204
6. del: Viri in literatura	207

Uvod

Center Republike Slovenije za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja (CMEPIUS) kot nacionalna izvajalska agencija programa Erasmus+ tako tehnično kot tudi vsebinsko podpira kakovosten vzgojno-izobraževalni sistem in s tem poslanstvom uresničevanje mednarodno sprejetih dokumentov (npr. Agenda, 2030; Defence of democracy, 2023; European Pillar of Social Rights, 2020; European Green deal, 2020; Lizbonska pogodba, 2007; Salamanška izjava, 1994). Vključevanje in raznolikost je ena od pomembnejših prečnih prioritet programa Erasmus+, zato smo se na CMEPIUS-u še močneje angažirali, ko smo ob uresničevanju prioritet iskali teoretična izhodišča in podlage, kako jo najustrezneje naslavljati.

V procesu učenja, ob iskanju načinov in možnosti, kako sebe in 'naše šole Erasmus+' na poti do inkluzivnosti čim bolje podpreti, smo zaznali potrebo in hkrati priložnost za prevod mednarodno uveljavljene publikacije Indeks inkluzivnosti: Priročnik za razvoj šol, ki jih usmerjajo inkluzivne vrednote vzgoje in izobraževanja (Booth in Ainschow, 2016) v slovenski jezik. Doslej so bili v slovenskem strokovnem prostoru za namene raziskovanja v slovenščino prevedeni zgolj nekateri deli Indeksa. Sama publikacija pa je s strani slovenske stroke že uveljavljena kot relevantno strokovno gradivo za razvoj šol v smeri inkluzivnosti, pomaga krepiti samoevalvacijo ter refleksijo in vnašati spremembe v pedagoško delo.

Ob raziskovanju Indeksa in njegove uporabnosti smo ugotovili, da se znotraj ene publikacije prepleta več programskih prednostnih nalog, poleg vključevanja in raznolikosti tudi okolje in boj proti podnebnim spremembam ter udeležba v demokratičnem življenju, skupne vrednote in državljansko udejstvovanje, participacija. Dokument je podprlo več uveljavljenih slovenskih raziskovalcev, ki so pomagali reševati terminološke in druge izzive, vezane na slovensko različico Indeksa. Na tem mestu se iskreno zahvaljujem dr. Ireni Lesar in dr. Vidi Vončina za souredništvo, dr. Robiju Krofliču ter dr. Gregorju Torkarju za strokovni pregled in usmeritve.

Nenazadnje se želim zahvaliti tudi urednici, naši sodelavki Ivani Majcen. Najprej za dano pobudo in temeljitev pomena prevoda publikacije, predvsem pa za njeno zavzetost, energijo in nepopustljivost tako pri urejanju avtorskih pravic za prevod z avtorjem knjige, gospodom Tonyjem Boothom, kot pri zagotavljanju, da je prevod publikacije kakovosten in terminološko skladen s pojmovniki slovenske pedagoške stroke. Brez nje prevoda publikacije zagotovo (še) ne bi bilo.

Upamo, da smo z objavo Indeksa v slovenskem jeziku dodali kamenček v mozaiku potreb vseh nas, ki delamo v dobrobit vzgoje in izobraževanja, da bomo vsem učencem in dijakom lahko omogočili dobro šolo, ki se je zmožna prilagajati raznolikosti v najširšem smislu.

dr. Alenka Flander,
direktorica

Slovenski izdaji Indeksa inkluzivnosti na pot

Vprašanje, kako zagotoviti inkluzivno, pravično in kakovostno (pred)šolsko okolje vsem otrokom in mladostnikom, je aktualno v večini držav, tudi v Sloveniji. Bolj ali manj celovite in uresničljive odgovore je moč najti na različnih ravneh šolskega sistema: na (nad)nacionalni ravni v zakonodajnih, konceptualnih in kurikularnih dokumentih, na institucionalni ravni v letnih delovnih, vzgojnih in razvojnih načrtih ter na mikropedagoški ravni v učnih pripravah, pedagoškem procesu in v evalvacijah.

Slovenija od podpisa Salamanške izjave leta 1994 še ni uspela sprejeti koncepta inkluzivne vzgoje in izobraževanja, čeprav je to ena od pomembnejših nalog, zapisanih v tem mednarodno uveljavljenem dokumentu, ter tudi zavezujoča obljuba države, ki je leta 2008 podpisala Konvencijo o pravicah invalidov (24. člen). V slovenski strokovni in laični javnosti prevladuje povezovanje koncepta inkluzivnosti le z otroki s posebnimi potrebami, čeprav je inkluzivnost namenjena vsem. Vsi namreč potrebujemo izkušnje spoštljivega, solidarnega in pravičnega sobivanja v heterogenih družbenih okoljih, v katerih je s ciljem zagotoviti kakovostno vzgojo in izobraževanje posebna pozornost namenjena marginaliziranim in neprivilegiranim skupinam otrok in mladostnikov, ki so marsikdaj potisnjeni na družbeni rob.

V trenutno veljavnih slovenskih formalnih dokumentih je torej mogoče prepoznati zelo ozko pojmovanje inkluzivnosti (večinoma vezano le na otroke s posebnimi potrebami), z osnovno predpostavko, da so otroci oz. mladostniki lahko sprejeti v večinske vzgojno-izobraževalne ustanove pod pogojem, da se zmorejo prilagoditi njihovem ustaljenemu delovanju (se asimilirati in dosežati vsaj minimalne standarde znanja na vseh kurikularnih področjih). V nasprotnem primeru se jih usmeri v manj zahtevne in prilagojene programe, ki pa jih izvajajo specializirane ustanove. V konkretnih praksah prevladuje koncept integracije, saj sama menjava izrazov (inkluzivnost namesto integracija) ni prispevala k nujno potrebni menjavi miselnosti. V tem kontekstu je pomembno spomniti, da se razloge za neuspešnost praviloma še vedno išče le pri posamezniku (prevladuje t. i. psiho-medicinska paradigma) in le redko v širši družbeni stvarnosti (t. i. sociološka paradigma), ki npr. z etiketiranjem in razvrščanjem nekaterih skupin v loč-

ne ustanove utrjuje prepričanje o nezmožnosti spoštljivega in pravičnega sobivanja v heterogeni družbi. Zelo malo je tudi prevpraševanja, ali morda same vzgojno-izobraževalne ustanove z ustaljenim delovanjem ovirajo posameznike pri premoščanju njihovih težav ter kako bi tovrstne prakse lahko prilagodili in spremenili (t. i. organizacijska paradigma).

Indeks inkluzivnosti je priročnik, ki pomaga udeležati širše pojmovanje inkluzivnosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, spodbuja prevpraševanja in (po potrebi) spreminjanje ustaljenih vzgojno-izobraževalnih praks ter soustvarja inkluzivno (pred)šolsko fizično in socialno okolje.

Hkrati omogoča sistematično in celovito vodenje procesa spreminjanja šolske kulture v smeri čim bolj inkluzivnih vzgojno-izobraževalnih okolij. Gre za priročnik, ki je preveden v številne jezike (več kot 30 jezikov) in ki ga z namenom izboljševanja vzgojno-izobraževalnih procesov uporabljajo v različnih državah. Dosedanje spremljave kažejo, da se **uporaba priročnika odraža ne le v boljših učnih rezultatih, marveč tudi v občutku pripadnosti in dobrem počutju vseh v šoli.**

Zakaj lahko z uporabo priročnika dosežemo tako želeno spremembo? Predvsem zato, ker je temeljno načelo pri uporabi **participacija vseh in sprejemanje soodgovornosti** – to pa pomeni, da na celotno delovanje šole poleg strokovnih in administrativnih delavcev vplivajo zlasti otroci in mladostniki sami, njihovi starši ter predstavniki lokalne skupnosti. Participacije ne smemo razumeti le kot nizanje idej oz. predlogov, marveč kot skupno načrtovanje udeležanja idej oz. predlogov, sodelovanje pri izvedbi in nujno potrebno evalvacijo.

Zakaj smo se lotili skrbnega prevajanja tega mednarodno uveljavljenega priročnika? Predvsem zato, ker kljub še ne sprejetemu konceptu inkluzivnosti na nacionalni ravni res verjamemo v smiselnost njegove uporabe v slovenskem šolskem sistemu:

- z njim lahko ravnatelj bistveno lažje (so)oblikujejo vizijo šole in učinkoviteje pripravijo formalno

zahtevane dokumente (LDN, vzgojni načrt, evalvacijska poročila);

- priročnik spodbuja vzpostavljanje in ohranjanje sodelovalne kulture in prijetnejše klime v kolektivu;
- strokovni delavci lahko na podlagi skupne analize in evalvacije spreminjajo in izboljšujejo svoje pedagoške prakse;
- otrokom in mladostnikom omogoča sooblikovanje socialnega in fizičnega okolja, kar ob upoštevanju vseh vidikov participacije mladim zagotovi izkušnje (so)ustvarjanja njim pomembne skupnosti in sprejemanje (so)odgovornosti;
- staršem ponudi možnosti sodelovanja in spremljanja vseh aktivnosti, ki potekajo na šoli;
- lokalne skupnosti smiselno vključuje v vse procese in dejavnosti na šoli;
- vsem vključenim v delovanje šole ponuja neprecenljive izkušnje strateškega in dolgoročnega načrtovanja, izvajanja in evalviranja vpeljanih procesov oz. sprememb.

Prevajanje Indeksa inkluzivnosti v slovenščino nas je tako zaradi specifičnosti slovenskega šolskega sistema kot slovenskega jezika postavilo pred nekatere odločitve glede uporabe (strokovnih) izrazov. Te pojasnujem spodaj:

- Angleški izraz Inclusion smo prevajali v inkluzivnost, ki bolj kot samo dejanje fizične vključenosti v neko družbeno okolje poudarja in analizira značilnosti procesov, ki se v preučevanem okolju odvijajo ter vplivajo na učinke oz. rezultate na individualni in družbeni ravni (več o tem v: Lesar, 2025)**.
- Angleški izraz Curriculum smo v besedilu ponekod prevajali v učni načrt, kadar se je vsebinsko nanašal na konkretni učni predmet, drugod smo ohranili poslovenjeno različico tega izraza – kurikul*.
- Indeks inkluzivnosti je izvirno angleški dokument, ki se marsikje naslanja na značilnosti šolskega sistema v Veliki Britaniji, zato smo tiste dele besedila, ki za slovenski šolski sistem niso najbolj relevantni, obarvali sivo ali po strokovnem premisleku tudi izpustili.
- V besedilu je večinoma uporabljena moška slovnična oblika kot spolno nezaznamovana (razen na mestih, kjer se prevprašuje spole in spolne identitete in v vprašalnikih na koncu priročnika).
- Priročnik je namenjen tako osnovnim kot srednjim

šolam, kljub temu pa smo se odločili, da zaradi tekočnosti branja uporabimo le izraz učenec oz. učenci in ne navajamo še izraza dijak oz. dijaki.

V Indeksu inkluzivnosti so poleg ključnih vrednot, ki nagovarjajo, kako bi kljub družbeni in individualni različnosti lahko složno živeli skupaj, poudarjene tiste mednarodno relevantne tematike oz. vsebine, ki odgo-varjajo na vprašanje, česa naj bi se naučili vsi, da bi lahko dobro živeli skupaj. To so teme, ki so prežete z mednarodno sprejetimi vrednotami (npr. enakost, pravice, skupnost, participacija, spoštovanje različnosti, nenasilje, trajnostnost, pogum, sočutje) in ki jih lahko vključujemo tudi v slovenski šolski sistem s pomočjo medpredmetnega povezovanja, timskega poučevanja, s sodelovanjem učiteljev različnih razredov tako med seboj kot tudi z otroki in mladostniki znotraj posamezne šole po celotni vertikali, s sodelovanjem s slovenskimi in tujimi šolami, z aktivnejšimi oblikami in metodami poučevanja in učenja ter z jasno vizijo, kakšno šolo želimo.

Zato vse, ki si v svoji šoli želite postopnega uvajanja sprememb v smeri bolj inkluzivnih, pravičnih in kakovostnih ustanov, pri tem pa želite upoštevati zaveze zelenega in trajnostnega prehoda, vabimo, da je priročnik vaš sopotnik na poti ustvarjanja takšnega okolja, kjer se bodo vsi vaši sodelavci, učenci in njihovi starši ter ljudje iz širšega lokalnega okolja počutili dobro, se z veseljem vračali in sodelovali z vami.

dr. Irena Lesar

* Kurikul je strokovni izraz, ki je različno pojmovan, včasih se kurikul in učni načrt uporabljata celo kot sopomenki. Vendar je treba poudariti, da je med njima razlika, saj je učni načrt bolj specifičen dokument, ki podrobneje opisuje, kaj in kdaj se bo poučevalo pri določenem predmetu in na posamezni stopnji šolanja, torej je bolj operativen in praktičen načrt pouka, medtem ko je kurikul širši in vključuje vse vidike vzgojno-izobraževalnega procesa (vrednote, cilje, vsebine, metode, ocenjevanje in organizacijo). Za slovenski šolski sistem je značilen kurikul, ki izhaja iz strukture disciplin znanosti, in ne npr. kurikul, ki poudarja osnovna, bazična oz. jedrna znanja (kot npr. v Avstraliji). Z vidika načrtovanja kurikula pa je pri nas na osnovnošolski in srednješolski ravni prevladujoča učno-ciljna (kompetenčna) strategija načrtovanja, medtem ko se na predšolski ravni uporablja predvsem procesno-razvojna strategija načrtovanja kurikula (več o tem v: Ivanuš Grmek in Javornik, 2025)**.

**Autor, S., Bijuklič, I., Štefanc, D., in Žmavc, J. (2025). Pedagoški leksikon: izbrani temeljni pojmi, prvi zvezek. Pedagoški inštitut. <https://www.pei.si/ISBN/978-961-270-362-2.pdf>

Zahvala

(Prevod izvirnika)

Zamisli za to delo so v zadnjem desetletju nastale v dialogu s številnimi ljudmi, izmed katerih si nekateri zaslužijo posebno omembo. Spodbude in pripombe Judith Carter so bile v veliko podporo, tudi zaradi njenega strokovnega znanja pri usklajevanju dela s svetom Norfolk in njene zavezanosti, da je Indeks združljiv z okvirom službe šolske inšpekcije. Sue Buckingham me je seznanila s planetarnimi pravicami, ki sem se jim najprej upiral, nato pa sem jih sprejel. Skupina iz Transitions Cambridge, Anna McIvor, Mark Skipper, Myriam Thomachot in Margaret Parker, je prispevala svoj čas in strokovno znanje. Izkušnje in pripombe Stephena Scoffhama, Gill Hope, Jill Matthews in Jonathana Barnesja z univerze Canterbury Christ Church so mi dale verjeti, da je delo na kurikulumu teoretično in praktično uporabno. Andreas Hinz in Barbara Brokamp sta predstavila svoj pogled kot posameznika, ki že dolgo delata z Indeksom v Nemčiji, enako velja za Kari Nes na Norveškem. Kari Nes je podala poseben prispevek o evropski tradiciji didaktike za vprašanja o vsebinah kurikula, Barbara pa je predstavila pronicljive zamisli o procesu dela z Indeksom in načinih, kako ga podpreti s 'spremljevalci procesa'. Pomembni so bili predlogi Susan Hart in njeno odobravanje tega, kar sem poskušal narediti. Em Williams je koristno vztrajala pri ponovnem razmisleku o binarnosti spolov. Jannie Brightman, Mary Young, Jane Carpenter, Alison Peacock, Peter Pope, Hannah Booth, Katie Booth, Ben Greig, Astrid Greven, Mark Antopolski, Nigel Pickford in Pat Yarker so prav tako dali zelo koristne pripombe.

Vrtci in šole v pilotnem projektu Indeksa v Norfolku

Vrtec in mala šola: Clover Hill

Vrtci: Colman, Costessy, Lodge Lane, Recreation Road

Osnovne šole za učence, stare 7–11 let: Caister, Edward Worlledge, Lingwood, St. Michael's, Wroughton

Osnovne šole za učence, stare 4–11 let: Bignold, Bishop's, Bluebell, Cawston, Colby Ditchingham Fairstead, Hapton, Heartsease, Roydon, Sporle, Tacolneston, Terrington St John, Tilney St Lawrence, Walpole Highway, Whitefriars, Wicklewood

Srednje šole za učence, stare 11–16 let: Broadland High, Downham Market High, Hewett Comprehensive, Hobart High, King Edward VII High, Springwood High

Šole s prilagojenim programom: Churchill Park, Sidestrand

Ozadje četrte izdaje

Prva izdaja je bila objavljena leta 2000 s podnaslovom Razvoj učenja in participacije v šolah.

Med prvimi, ki so sodelovali pri oblikovanju Indeksa, sta bila Mel Ainscow in Mark Vaughan. Končno vsebino prve izdaje je zaokrožilo zlasti delo Tonyja Boothja in njegovih sodelavcev, Patricie Potts in Willa Swanna z Open University, ki so povezali inkluzivnost z razvojem celovitega sistema predšolskega, osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja (s poudarkom na sistemu izobraževanja kot delu skupnosti), ter delo Mela Ainscowa na področju izboljševanja kakovosti šol.

Vlada je zagotovila izvod prve izdaje vsem osnovnim in srednjim šolam, šolam s prilagojenim programom ter lokalnim vzgojno-izobraževalnim organom v Angliji. Druga izdaja, ki je v veliki meri podobna prvi, je bila objavljena leta 2002, valižanska skupščina pa jo je v valižanskem jeziku ali angleščini razdelila vsem šolam v Walesu.

Različici Indeksa za predšolsko vzgojo sta nastali leta 2004 in 2006.¹ Poleg razširitve Indeksa za predšolske otroke sta reviziji celoten projekt nadgradili s tem, da sta dodali pomen dobrobiti za učence in odrasle ter poudarili pomen igre.

Čeprav je delo prvotno namenjeno angleškim šolam, ni zgolj značilno angleški dokument. Odraža neštete dialoge s kolegi po vsem svetu. Izboljšanje vzgoje in izobraževanja se kaže ne zgolj v osredotočanju na dosežke, temveč je pozornost usmerjena k razcvetu poučevanja, učenja in odnosov. Pristop k razvoju na področju vzgoje in izobraževanja se je izkazal za ustreznega v številnih državah, delo je bilo prevedeno in prilagojeno za uporabo v približno petdesetih državah. Mednarodna ekipa, ki jo je podprl UNESCO, je preučila, kako bi bilo mogoče razviti različice za ekonomsko revna območja južnih držav.²

Tretjo izdajo, ki je izšla leta 2011, sem korenito spremenil in jo posvetil desetletju biotske pestrosti 2011–2020. Odraža izkušnje v Angliji³ in drugih državah v obdobju desetih let. Predstavlja okvir inkluzivnih vrednot kot odgovor na vprašanje: »Kako naj živimo skupaj?« Na svojih straneh združuje načelne posege v zvezi z okoljsko trajnostnostjo, nacionalnim in globalnim državljanstvom, nenasiljem, demokratičnim vzgojno-izobraževalnim sistemom in spodbujanjem zdravja v okviru enotnega pristopa. Vključuje skrb za okolje kot nujen element v vzgoji in izobraževanju, ob hkratnem spodbujanju nenasilnih odnosov na lokalni in globalni ravni. Vabi k dialogu o vsebini kurikulov z orisom odgovora 21. stoletja na

vprašanje: »Kaj moramo vedeti, da bomo lahko dobro živeli skupaj?« Indeks zaradi naštetega bolj odkrito kot prej izpolnjuje trditev, da opredeljuje pomen inkluzivnih vrednot za vse vidike šol.

Za četrto izdajo so bile potrebne razmeroma majhne spremembe. Podnaslov je nov: Priročnik za razvoj šol, ki jih usmerjajo inkluzivne vrednote. Tako je jasneje razvidno, da gre pri Indeksu za razvoj in izboljšanje šol, ki vključujejo tako odrasle kot učence ter vse vidike okolja. To bi moralo prispevati k nadaljnji odpravi razširjenega mnenja, da gre pri inkluzivnosti za določeno skupino učencev, ki so obravnavani kot učenci s 'posebnimi potrebami'.

Razvoj, ki temelji na vrednotah, primerja z razvojem, ki temelji na učnih rezultatih – gre za pristop, ki je dolga leta prevladoval v razmišljanju o izboljšanju šol v Angliji in drugih državah.

Cilj je povečati trajnost širšega nabora izidov vzgoje in izobraževanja.

Vrednote so v tem priročniku predstavljene v treh dimenzijah, med njimi pa ni hierarhije. Uvedel sem idejo 'pismenosti o vrednotah' (values literacy), s katero sem poimenoval proces raziskovanja povezav med vrednotami in ukrepi. Inkluzivne vrednote sem primerjal s tistimi, ki vodijo v izključevanje. Številni kolegi opažajo, da se slednje odražajo v nekaterih vidikih njihovih šol. Razvijanje inkluzivne šole pomeni udejanjiti inkluzivne vrednote in razvoj usmeriti stran od izključujočih vrednot. Predstavil sem smernice, kako lahko pristop, ki temelji na vrednotah, pomaga pri pripravi na inšpekcijska preverjanja in odzivanje nanje. Indeks podpira spletno mesto indexforinclusion.org, na katerem so na voljo informacije o njegovi uporabi v Angliji in drugih državah, dodatni viri in možnosti za povratne informacije.

Tony Booth, januar 2016

Pa začnimo!

Priročnik, ki je pred vami, vam bo pomagal razvijati inkluzivno šolo.

Kolegi v Nemčiji so bili med najbolj iznajdljivimi pri uveljavljanju Indeksa v šolah. Čeprav nekatere šole uporabljajo Indeks za podporo razvoju celotne šole od samega začetka, to ni pogosta praksa. Majhne spremembe lahko prerastejo v zavezo celotne šole, in sicer takrat, ko drugi opazijo prednosti svojih sodelavcev zaradi dela z gradivi iz Indeksa. Naslednja spodbuda k začetnim korakom za uporabo Indeksa je povzeta po seznamu nasvetov, ki so jih oblikovali kolegi v Nemčiji⁴. Nasvet št. 9 izhaja iz izkušenj avstralskih kolegov, ki so prav tako prilagodljivo delali z gradivi iz Indeksa v Queenslandu⁵, in iz izkušenj pri delu s šolami v Norfolku. Podrobneje opisane zamisli in spodbude o uporabi Indeksa so predstavljene v 3. delu.

Kako začeti?

1. Začnite kjer koli, tudi z iskanjem in razširjanjem enega zanimivega vprašanja, saj je to veliko bolje, kot da sploh ne začnete.
2. Svoje delo na kratko beležite in dokumentirajte s fotoaparatom, kadar je to smiselno.
3. V delo vključite podobno misleče sodelavce.
4. Če niste v vodstvu šole ali ne vodite aktiva, poskusite vključiti nekoga, ki to je.
5. Z mladimi ali odraslimi, s katerimi se običajno ne pogovarjate, se posvetujte o njihovih prednostnih nalogah, vezanih na razvoj lokalnega okolja.
6. Začnite z majhno spremembo, ki je v vaši pristojnosti.
7. Oblikujte seznam trenutnih pobud na šoli in razmislite, kako jih lahko vključite v delo z Indeksom.
8. Raziščite okvir vrednot v 2. delu Indeksa. Katero aktivnost bi v šoli lahko spremenili, da bi vaše delo v šoli bolj odražalo vaše vrednote?
9. Razmislite o spremembi, ki si jo vi in/ali drugi želite ali jo poskušate uvesti. Morda je ta že del vašega vzgojnega načrta. Poiščite najustreznejši kazalnik v Indeksu in z njim izboljšajte svoj načrt.
10. Če delate sami, poiščite nekoga, ki ima izkušnje z delom z Indeksom, da vam bo pomagal.

1. del

Pregled Indeksa

Pregled Indeksa

Kako vam lahko Indeks pomaga pri razvoju vaše šole?

Indeks inkluzivnosti je priročnik za razvoj šol, ki ga usmerjajo inkluzivne vrednote. Gre za zbirko gradiv, ki pomagajo spremljati in razvijati vse vidike šolskega ustroja: šolska igrišča, zbornice in učilnice ter lo-

kalne skupnosti. Spodbuja širšo participacijo ob razvoju in implementaciji načrtov za izboljšave v smeri inkluzivnosti.

»Uporaba Indeksa je poživila naše načrtovanje izboljšav na šoli in nam omogočila, da smo na vprašanja in težave pogledali na povsem drugačen način. Zelo radi ga uporabljamo in bomo s tem tudi nadaljevali ...«

- June Sewell, George White Junior School

»Indeks sem uporabila kot sredstvo za pomoč pri ponovnem osredotočanju na vrednote šole; omogočil mi je ... postaviti ogrodje, da so se vsi člani šolske skupnosti lahko dejavno vključili v izboljšanje šole. Indeks bi priporočila vsaki šoli, ki se podaja na pot izboljševanja šole, saj mi je resnično pomagal.«

- Jane Jewson, Srednja šola kralja Edwarda VII.

»Indeks je zagotovil okvir za pregled tega, kako se vsi vključujejo v našo šolsko skupnost. Zagotovil nam je strukture in spodbude za iskanje stališč in mnenj o tem, kako lahko izboljšamo našo šolo. Z osredotočanjem na vrednote sodelovanja in skupnosti nam je omogočil, da sodelujemo in dosežemo najboljše rezultate za vse.«

- Nick Southgate, Colman Infant School

»Indeks je kot kritičen prijatelj – postavlja vprašanja, ki pomagajo drugače pogledati na zadevo in jo izboljšati.«

- Elly Roberts, Highgate Infant School

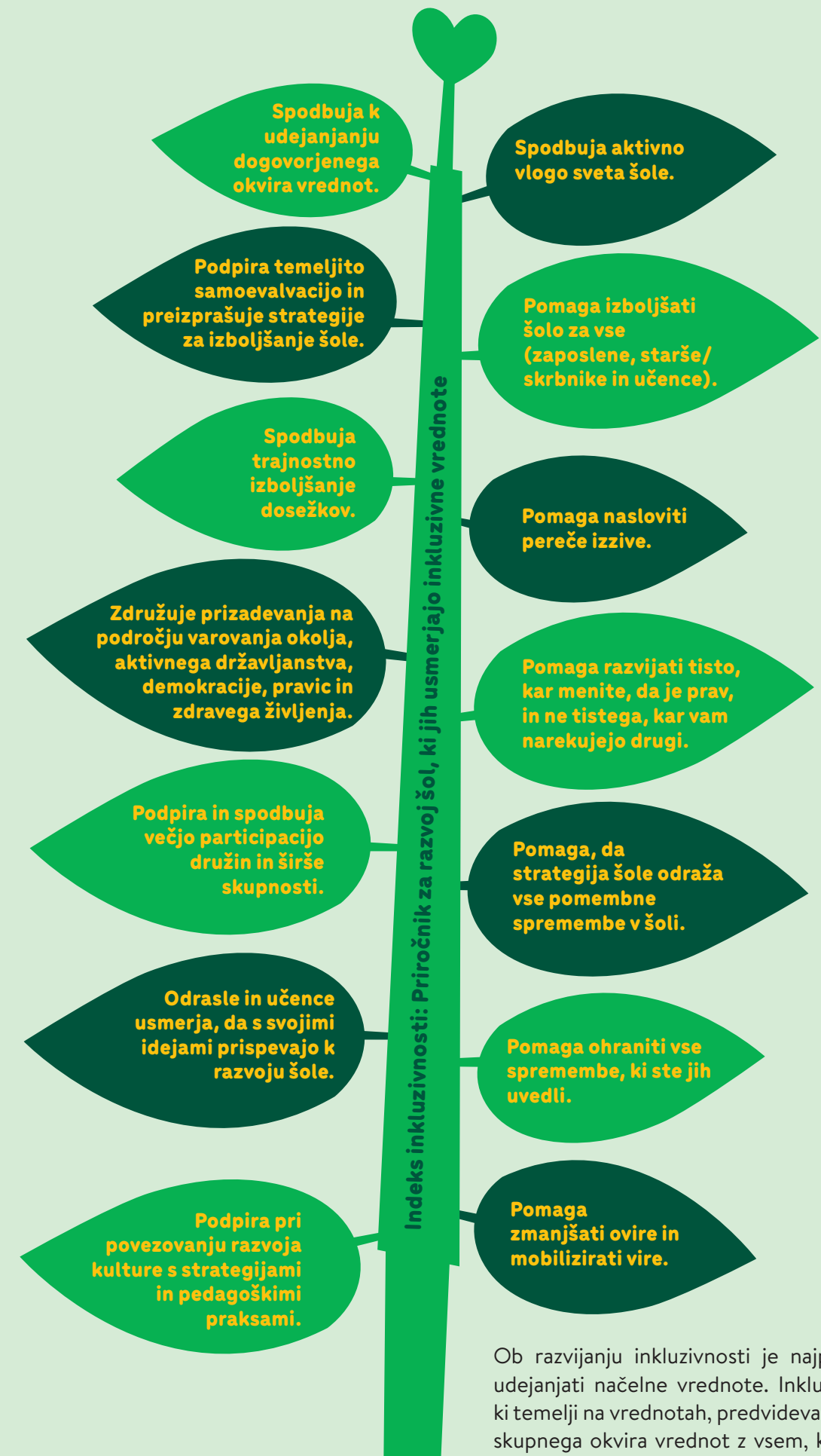
»Indeks je omogočil medsebojno sodelovanje med našo šolo ter šolama Caistor Junior in Caistor High. Mlajši učenci so najbolj uživali ob sodelovanju s starejšimi. Skupaj so šolo ponosno zastopali in sodelovali v novoustanovljenih 'medšolskih skupinah', katerih člani so postali.

Odlična izkušnja za vse – tako učence kot strokovne delavce.«

- Edward Savage, OŠ Hemsby

»Indeks je pripeljal do sodelovanja z dvema drugima šolama, da bi izboljšali rezultate v prid učencem. Indeks smo uporabili kot sredstvo za raziskovanje glasov učencev in sodelovanje skupnosti v koristnih projektih. Fantastično je bilo videti navdušenje učencev pri raziskovanju in razpravljanju o načinih sodelovanja. Verjamem, da se bo to partnersko sodelovanje še naprej razvijalo.«

- Coral Brinklow, Caister Junior

Ob razvijanju inkluzivnosti je najpomembneje udeležati načelne vrednote. Inkluziven razvoj, ki temelji na vrednotah, predvideva povezovanje skupnega okvira vrednot z vsem, kar se dogaja neposredno v okolju in okoli njega.

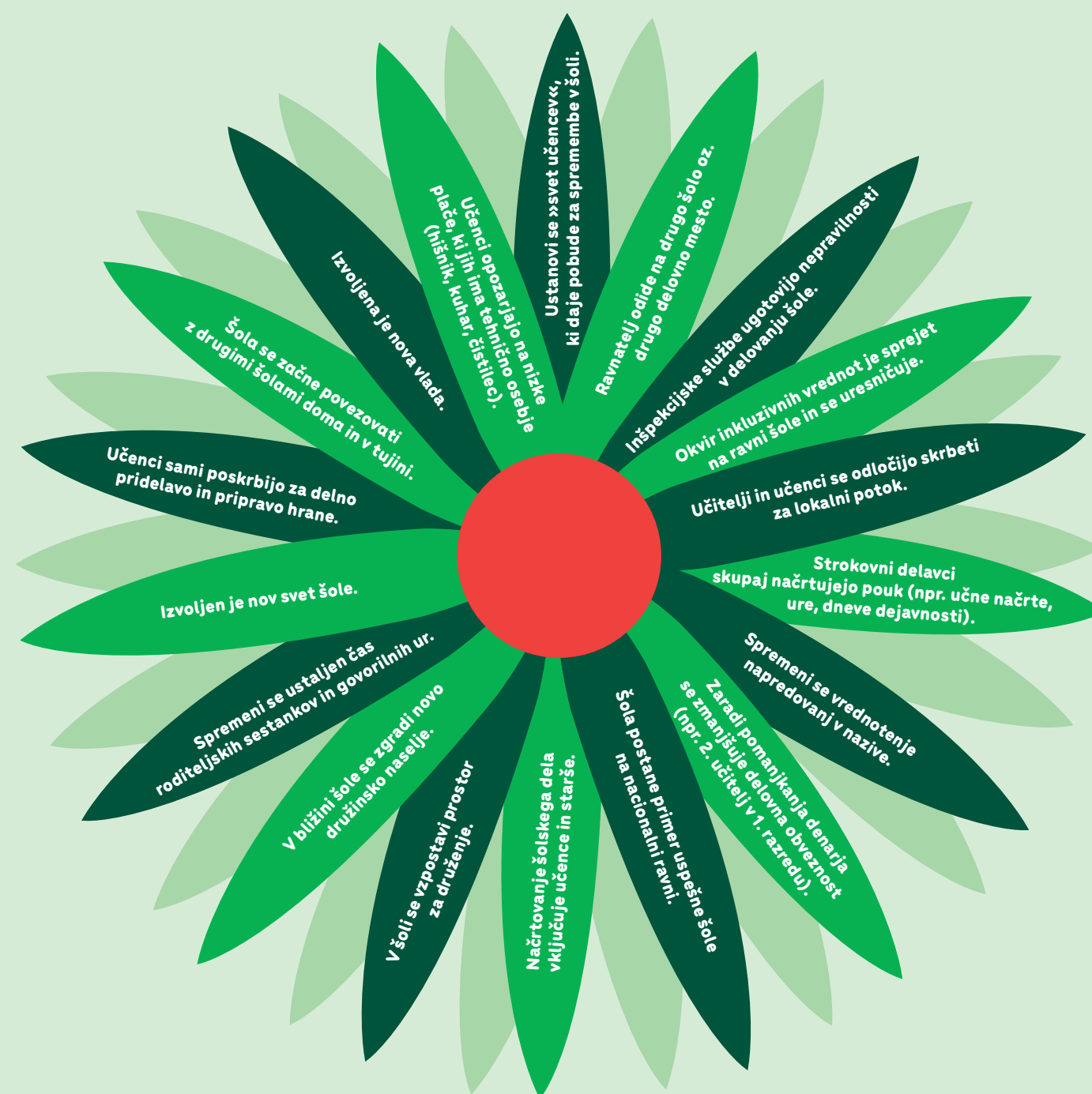
Kako se šole spreminjajo?

Šole se nenehno spreminjajo, na različne načine in iz različnih razlogov. Le nekatere od sprememb v šoli nastanejo kot posledica 'skupnega načrta', s katerim se vsi strinjajo in so mu zavezani.

Spremembe, ki si jih želimo v šoli, se med seboj mor-
da ne skladajo vedno ali pa niso skladne z inkluzivni-
mi vrednotami ...

Primeri sprememb na šoli, ki lahko vplivajo na njeno delovanje

Ali vse spremembe v vaši šoli vodijo v isto smer?

Kaj pomeni inkluziven razvoj?

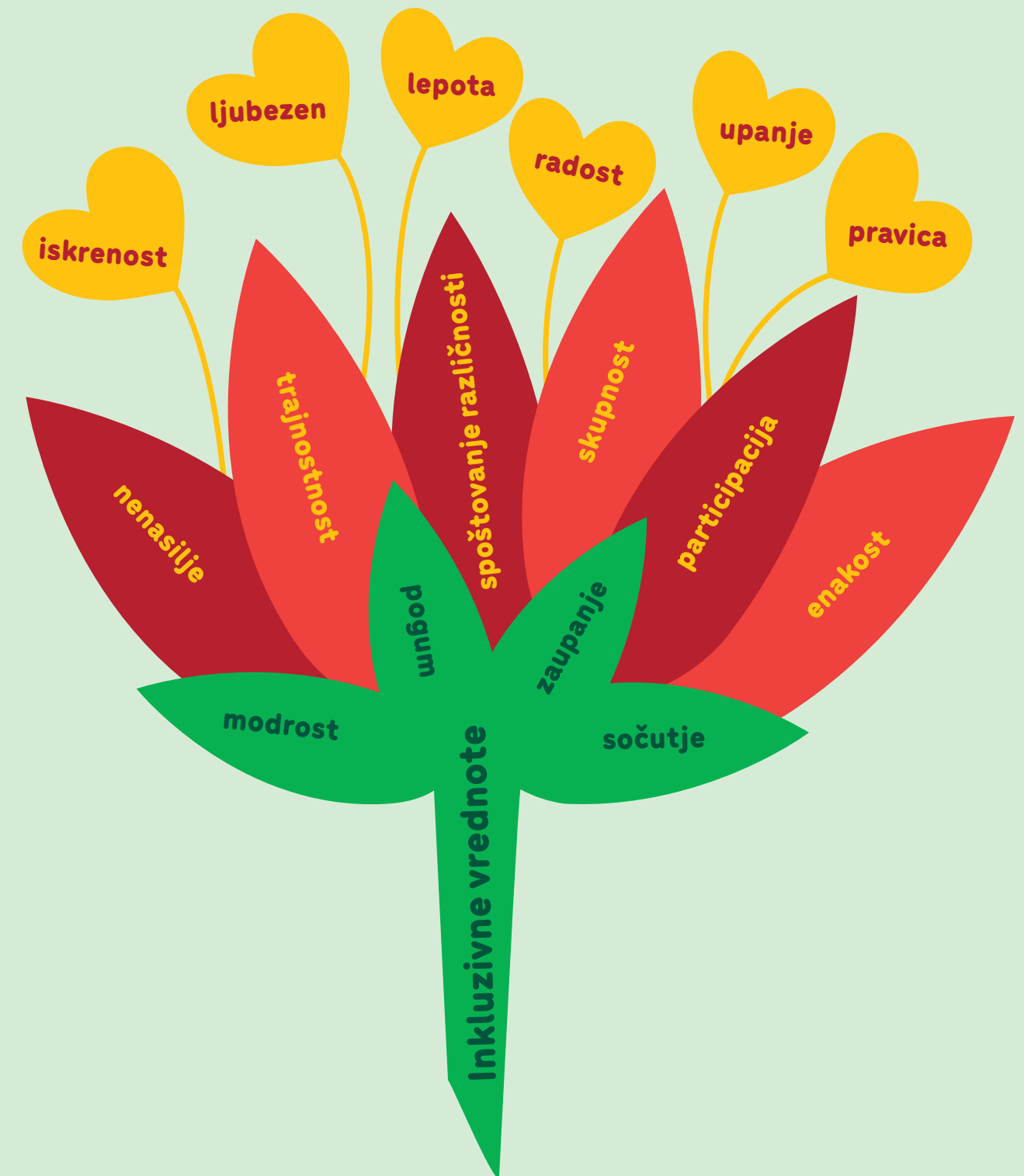
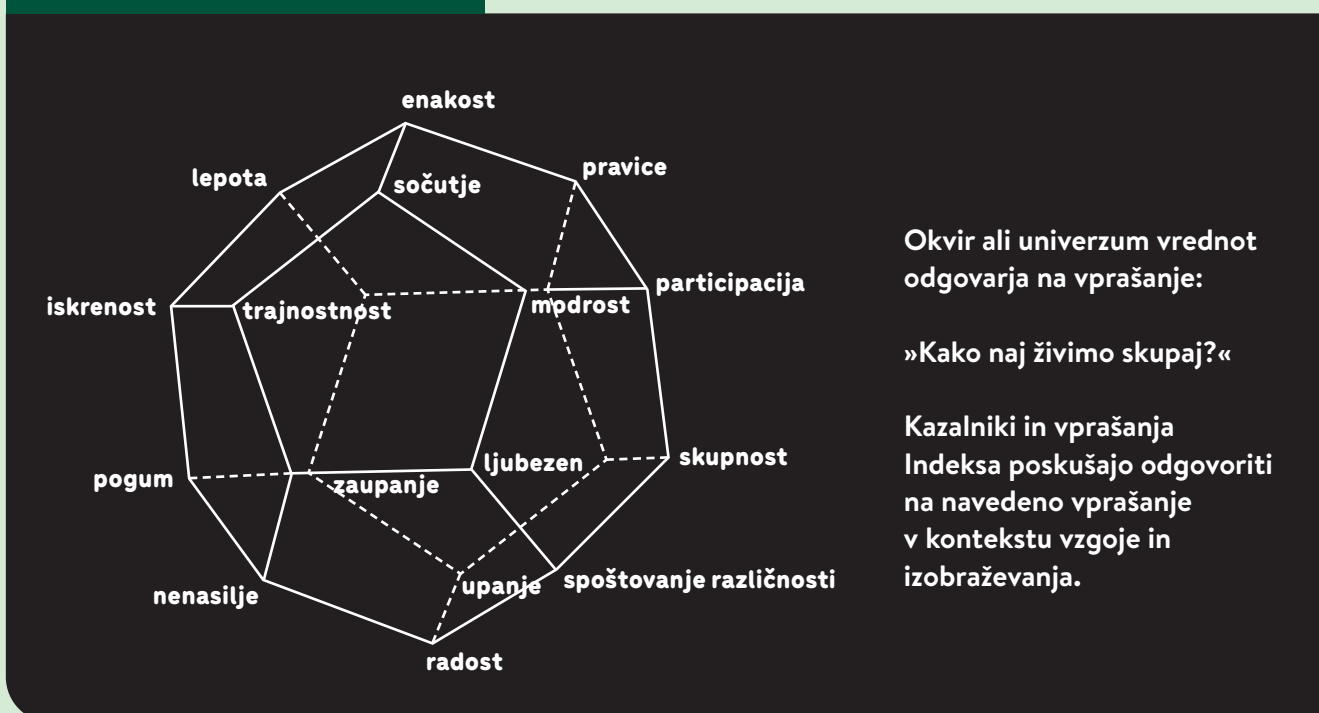
Kadar sprememba v šoli odraža naše vrednote, jo prepoznamo kot razvoj ali izboljšavo. Razvoj šole pa inkluziven postane takrat, ko ga takšne vrednote tudi usmerjajo.

Pravilno ravnanje vključuje povezovanje idej s pravimi dejanji in vrednotami.

Povezovanje dejanj z vrednotami je lahko najbolj praktičen korak pri razvoju šole.

Vrednote so globoko zakoreninjena prepričanja, ki nas spodbujajo k dejanjem. Vrednote je bolje razumeti skozi dejanja, ukrepanje, kot pa zgolj z besedami. Lepe besede postanejo ključne za vrednote, ko jih povežemo s svojimi globokimi prepričanji, jim damo globok pomen in nato ukrepamo skladno z njimi.

Slika 1: Okvir inkluzivnih vrednot

Dimenzije, poglavja in kazalniki Indeksa

Dimenzija A: Ustvarjanje inkluzivnih kultur

A1: Grajenje skupnosti

1	Vsakdo je dobrodošel.	98
2	Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.	99
3	Učenci si medsebojno pomagajo.	100
4	Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.	101
5	Strokovni delavci sodelujejo s starši/skrbniki.	102
6	Zaposleni na šoli sodelujejo s svetom šole.	103
7	Šola je zgled demokratičnega državljanstva.	104
8	Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.	105
9	Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.	106
10	Šola in lokalne skupnosti se vzajemno razvijajo.	107
11	Zaposleni na šoli povezujejo dogajanje na šoli z življenjem učencev v domačem okolju.	108

A2: Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot

1	Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.	109
2	Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.	110
3	Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlja.	111
4	Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.	112
5	Pričakovanja do vseh učencev so visoka.	113
6	Vsi učenci so enako cenjeni.	114
7	Šola se bori proti vsem oblikam diskriminacije.	115
8	Šola spodbuja nenasilne medsebojne odnose in reševanje sporov.	116
9	Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.	117
10	Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih.	118

DIMENZIJA B: Oblikovanje inkluzivnih strategij

B1: Razvijanje šole za vse

1	Za šolo je značilen participativni razvojni proces.	120
2	Šola ima inkluziven pristop vodenja.	121
3	Imenovanja in napredovanja so pravična.	122
4	Strokovno znanje zaposlenih je pripoznano in uporabljeno.	123
5	Vsem novim sodelavcem pomagamo, da se v šoli dobro znajdejo.	124
6	Šola si prizadeva sprejeti vse učence iz svojega kraja.	125
7	Vsem novim učencem pomagamo pri uvajanju v šolo.	126
8	Oddelki so oblikovani tako, da podpirajo vse učence.	127
9	Šola učencem pomaga pri prehodu na drugo šolo ali pri prešolanju.	128
10	Šola je fizično dostopna vsem posameznikom.	129
11	Stavbe in zemljišča so urejeni tako, da podpirajo participacijo.	130
12	Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.	131
13	Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.	132

B2: Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti

1	Vse možne oblike podpore in pomoči so usklajene.	134
2	Profesionalni razvoj zaposlenih pripomore k odzivanju na raznolikost.	135
3	Dodatna jezikovna podpora (učenje slovenščine) je namenjena vsem, ki jo potrebujejo.	136
4	Šola omogoča in podpira učence pri vključevanju in trajni participaciji v javnih programih vzgoje in izobraževanja.	137
5	Šola zagotavlja, da njeni ključni dokumenti o 'posebnih potrebah' podpirajo inkluzivnost.	138
6	Vzgojni načrt in pravila šolskega reda so povezani z učenjem in razvojem kurikula.	139
7	Pritiski glede možnosti disciplinskega izključevanja se znižujejo.	140
8	Zmanjšane so ovire za participacijo.	141
9	Zmanjšano je ustrahovanje.	142

Dimenzija C: Razvijanje inkluzivnih pedagoških praks

C1: Oblikovanje kurikula za vse

1	Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.	144
2	Učenci odkrivajo pomembnost vode.	148
3	Učenci preučujejo oblačila in telesno okrasje (pirsingi, tatuji, nakit).	150
4	Učenci spoznavajo vrste nastanitev in grajeno okolje.	152
5	Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki selijo po svojem okraju in po svetu.	154
6	Učenci se učijo o zdravju in odnosih.	156
7	Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.	159
8	Učenci preučujejo življenje na Zemlji.	163
9	Učenci raziskujejo vire energije.	167
10	Učenci se učijo o sporazumevanju in komunikacijski tehnologiji.	170
11	Učenci spoznavajo in ustvarjajo literarno, likovno in glasbeno umetnost.	172
12	Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.	174
13	Učenci preučujejo etiko, družbeno moč in vladanje.	176

C2: Uglasovanje učenja

1	Učne aktivnosti so načrtovane z mislijo na vse učence.	179
2	Učne aktivnosti spodbujajo participacijo vseh učencev.	180
3	Učence spodbujamo k samozavestnemu kritičnemu razmišljanju.	181
4	Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.	182
5	Učenci se učijo drug od drugega.	183
6	Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.	184
7	Preverjanje in ocenjevanje znanja spodbuja dosežke vseh učencev.	185
8	Discipliniranje temelji na medsebojnem spoštovanju.	186
9	Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.	187
10	Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.	188
11	Strokovni delavci podpirajo učenje in participacijo vseh učencev.	189
12	Domače naloge so zastavljene tako, da pripomorejo k učenju vsakega učenca.	190
13	Aktivnosti izven pouka vključujejo vse učence.	191
14	Viri v okolici šole so (sestavni) del vzgojno-izobraževalnega procesa.	192

Vsak kazalnik šolskega razvoja je lažje pojasniti z vprašanji, ki utemeljijo pomen in zagotovijo ideje za razvoj.

C.2.3 Učence spodbujamo k samozavestnemu kritičnemu razmišljanju

C2.4 Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.

Vsak kazalnik se začne s predlogi o njegovi povezavi z drugimi kazalniki.

- Ali zaposleni drug drugega podpirajo pri samozavestnem in kritičnem razmišljanju?
- Ali se zavedamo, da je dialog najuspešnejši, če ljudje pustijo ob strani razlike v moči in statusu?
- Ali zaposleni jasno izražajo, da spoštujejo in cenijo drugačne poglede?
- Ali se učence in odrasle spodbuja k odločnemu in neagresivnemu izražanju svojih stališč?
- Ali se spodbujajo razprave, v katerih posamezniki lahko slišijo druga stališča in se urijo v izražanju svojih?
- Ali učence spodbujamo k razvijanju in izražanju mnenj in občutkov o pomembnih lokalnih, nacionalnih in mednarodnih dogodkih, na primer, ko je njihova država v vojni ali se je zgodila katastrofa v njihovi ali drugi državi?
- Ali učence spodbujamo k postavljanju zahtevnih vprašanj?
- Ali tisti, ki so na različnih straneh spora, priznavajo pomen drugih stališč pri razjasnjevanju mnenj in iskanju skupnih rešitev?
- Ali se učenci učijo odkrivati protislovja v svojih argumentih in argumentih drugih?
- Ali se učenci in odrasli učijo pretehtati moč argumentov, vključno z lastnimi?
- Ali se učenci učijo, kdaj so za resničnost trditve ali argumenta potrebni dokazi?
- Ali se učenci učijo uporabljati primere v podporo argumentom?
- Ali se učenci učijo, kako lahko skrbno izbrani primeri pokažejo meje posploševanja?
- Ali se učenci učijo postavljati vprašanja 'v kolikšni meri' in 'v katerih okoliščinah', ko drugi trdijo, da je neka trditev o svetu resnična (na primer o razlikah med spoloma)?
- Ali se učenci učijo opredeliti ciljno skupino, ki ji je pisno delo namenjeno?
- Ali se učenci učijo, kako ljudje jemljejo določene argumente za samoumevne, tudi če niso pravilni, ker se dozdeva, da imajo avtoriteto?
- Ali učenci in odrasli prepoznavajo prepričanja in vrednote, ki so podlaga za različna mnenja?
- Ali se učenec in odraslim pomaga izboljšati njihovo argumentiranje, da je bolj tekoče?
- Ali učenci prepoznajo pritiske nanje, ki jih silijo v razmišljanje in ravnanje na določene načine?
- Ali učenci raziskujejo razloge za mnenja, ki jih izražajo?
- Ali imajo vsi, ki sodelujejo v dialogu, podporo, da ohranijo svoje samospoštovanje?
- Ali se posamezniki izogibajo zmagoslavju, ko menijo, da so zmagali pri argumentiranju?
- Ali odrasli in vrstniški tutorji pomagajo drugim, da prispevajo svoja mnenja?
- Ali je posebna pozornost namenjena pomoči tistim, ki so sramežljivi pri govorjenju, da lahko prispevajo svoj delež?

To kaže, da lahko dodate svoja vprašanja. Za vprašanja, ki jih želite zastaviti, ni omejitev.

Podpora razvijanju kurikula

Poglavje C1 Indeksa omogoča uvid v nov način delitve dejavnosti poučevanja in učenja v kontekstu 13 vsebinskih sklopov ter širi vsebine nekaterih ustaljenih šolskih predmetov tako, da poudarja relevantne tematike za poučevanje v 21. stoletju. Namen poglavja je pomagati šolam pri prilagajanju kurikula v smeri povezovanja z izkušnjami učencev in njihovih družin.

Ta del Indeksa izhaja iz vrednot in načel, ki jih spodbuja ter jih povezuje z aktualnimi globalnimi izzivi.

Zasnovan je kot mednarodni in povezovalni kurikulum, ki se lahko smiselno umesti v kateri koli kurikulum na svetu. Gre za osmišljeno učenje in poučevanje – kjer koli, v šoli in zunaj nje – za vse življenje.

Ponuja nam odgovor na vprašanje:

»Kaj moramo znati, da bomo lahko dobro živeli skupaj?«

Slika 2: Relevantne teme za kurikulum 21. stoletja

Razvoj, ki ga usmerjajo inkluzivne vrednote, združuje vse načelne pristope k spreminjanju šol

Šole so že vključene v številne aktivnosti za spodbujanje razvoja, ki ima enake vrednote kot Indeks. Indeks jih lahko pomaga združiti v enoten pristop; kot bi jih združevali v eno drevo, ki črpa moč iz številnih korenin.

Namesto da bi šole sodelovale v številnih (navidezno različnih) pobudah, jih lahko povežete v en sam proces razvoja, ki naj ga usmerjajo vrednote. Na ta način se pobude medsebojno podpirajo, prihrani se nekaj napora, nadzor nad razvojem lastnega šolskega

ga okolja pa je večji. Takšen enotni pristop imenujemo 'inkluziven vzgojno-izobraževalni razvoj', pravzaprav niti ni pomembno, ali ga imenujemo 'inkluziven', 'demokratičen', 'trajnosten' ali kako drugače. Gre za poskus povezovanja inkluzivnih vrednot in delovanja v skladu z njimi, kar se nam zdi najbolj pomembno. Kako bo vaš razvoj poimenovan in ali boste Indeks pri tem uporabili, je manj pomembno kot to, da se tovrstnega načina dela sploh lotite. Vsekakor pa menimo, da vam je Indeks lahko v veliko pomoč.

Zaveznitva za inkluziven vzgojno-izobraževalni razvoj

Kako uporabljati Indeks?

Indeks lahko začnete uporabljati kjer koli v priročniku: npr. začeni pri spremembah pedagoških praks skozi objektiv inkluzivnih vrednot; s premislekom o posledicah naslavljanja izbranega kazalnika in s pomočjo predvidenih vprašanj, ki predstavljajo poseben izziv ali pa zahtevajo podrobnejši vpogled v aktualno dogajanje; za spodbujanje dialoga, pri čemer je v ospredju lahko eno samo vprašanje. Lahko pa ga uporabite iz radovednosti, ker vas zanima pregled vidikov določenega vzgojno-izobraževalnega programa ali pa kot način za osmišljanje številnih šolskih aktivnosti in ukrepov (npr. izvajanje dodatne strokovne pomoči, sprejem učenca priseljenca, oblikovanje nivojskih skupin).

Indeks spodbuja širše sodelovanje pri pregledu in načrtovanju izboljšav ter vključuje tako prispevek ravnatelja kot tudi celotnega kolektiva, učencev in družin. Vključevanje vseh je del inkluzivnega razvoja, saj pomaga zajezi različno znanje in energijo za ukrepanje v šoli, v skupnosti.

Čeprav lahko začnete Indeks uporabljati na katerem koli mestu v priročniku, pa je njegova uporaba najučinkovitejša, če postane del ustaljenih procesov načrtovanja in razvoja, torej pri oblikovanju in izvajanju šolskih strategij, npr. vzgojnega načrta, letnega delovnega načrta, razvojnega načrta šole.

Indeks je razdeljen na tri dimenzije, ki strukturirajo razvoj šole:

Slika 3: Razvojne dimenzije Indeksa

Slika 4: Okvir za načrtovanje

- DIMENZIJA A:**
Ustvarjanje inkluzivnih šolskih KULTUR
A1: Gradnja skupnosti
A2: Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot
- DIMENZIJA B:**
Oblikovanje inkluzivnih šolskih STRATEGIJ
B1: Razvijanje šole za vse
B2: Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti
- DIMENZIJA C:**
Razvijanje inkluzivnih pedagoških PRAKS
C1: Oblikovanje kurikula za vse
C2: Uglaševanje učenja

Uporaba Indeksa pri aktualnih izzivih

Vse šole so podvržene zunanjim pritiskom, vključno z inšpekcijami, nacionalnimi preskusi znanja ter vladnimi politikami in smernicami. Indeks lahko šolam pomaga, da se na takšne zahteve odzovejo na način, ki odraža njihove vrednote.

Odziv na inšpekcijski pregled

V Veliki Britaniji so avtorji kazalnike Indeksa umestili v inšpekcijski okvir britanske vladne službe Ofsted (The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills) in pokazali, kako lahko obravnava vse svoje pomisleke kot del skladnega pristopa k razvoju.

Participativno samoocenjevanje, podprto z Indeksom, je mogoče uporabiti za zagotavljanje prepričljivih dokazov o aktivnostih za samoocenjevanje, ki ga zahteva britanski okvir. Po inšpekcijskem pregledu lahko v Indeksu najdete ideje za takojšnje ukrepanje na podlagi priporočil iz Ofstedovih poročil. To je še posebno dragoceno, kadar je po neugodnem poročilu morala nizka. Kot je dejal eden od predstojnikov: »Indeks prispeva k jasnosti in osredotočenosti Ofsteda.«

Oh, te številke!

Primerjave uspešnosti na testih in preverjanjih – med šolami in skozi leta v isti šoli – so imele najpomembnejšo vlogo pri oceni, ki jo je šola prejela ob inšpekcijskem pregledu. To je veljalo tudi takrat, ko so bile statistične primerjave vprašljive, na primer zaradi premalo podatkov ali sprememb v skupini učencev, ki se ocenjuje, ker so se šoli nekatere skupnosti pridružile ali jo zapustile.

Sodelovanje in napredovanje

Če so odnosi sodelovalni, ocenjevanje – redni pregled dela strokovnih delavcev – temelji na podrobni vsakodnevni seznanjenosti strokovnih delavcev z delom drugega in le redko prinaša nove informacije ali naloge. V drugih okoljih pa lahko posamezniki dobijo cilje, ki zanje niso smiselni in ne odražajo njihovih najglobljih želja po dobrem počutju in napredku učencev. Plačilo, vezano na uspešnost in uspešno doseganje ciljev, lahko prav tako ogrozi odnose med zaposlenimi, če se zdi nepravilno. Pristop Indeksa je mogoče uporabljati za zagotavljanje skladnosti politike ocenjevanja z vrednotami šole.

Šolski razvojni načrti in strategije

Razvojni načrti so lahko napisani le za zadostitev zahtev, lahko pa so oblikovani kot pravi dokumenti za delo, ki so dostopni osebju, učencem in njihovim družinam ter vsem dvigujejo razpoloženje. Ni jih treba napisati po vnaprej predvidenem togem obzoru. Prav vključevanje učencev v oblikovanje prednostnih nalog za razvoj šole je lahko dragoceno za aktivnosti poučevanja in učenja. Lahko se pripravijo slikovni načrti, ki jih oblikujejo odrasli in učenci v šoli, kot se je zgodilo na tečaju o Indeksu za kolege iz Ukrajine.

2. del

Izviren pristop k razvoju vaše šole

Izviren pristop k razvoju inkluzivne šole

Inkluzivnost v tem priročniku je edinstven pristop k razvijanju inkluzivnih šol, pri čemer je inkluzivnost pojmovana kot **udejanjanje inkluzivnih vrednot**. Predstavljeni okvir vrednot deluje kot objektiv, izhodišče za načelno in praktično delovanje v vzgoji in izobraževanju. Poleg tega nas vseskozi sili v razmislek o ključnem vprašanju 21. stoletja: »Kako živeti skupaj?« V nadaljevanju vrednote dopolni z dimenzijami inkluzivnih pedagoško-didaktičnih načel ter s predlogom globalnega kurikula. Ta vsebuje nekatere temeljne vsebinske poudarke, ki so pomembni v globalnem kontekstu in se hkrati tesno povezujejo z inkluzivnimi vrednotami, pedagoško-didaktičnimi načeli in zahtevami Indeksa. Ta del pomaga oblikovati odgovor na prvotni razmislek: »Kaj moramo vedeti, da bomo lahko dobro živeli skupaj?« Zapolnjuje dolgoletno vrzel v razpravah o razvoju, ki ga usmerjajo vrednote, ter inkluzivnem poučevanju in učenju.

Pristop, ki ga promovira Indeks, združuje načelne poglede na razvoj vzgoje in izobraževanja v zvezi s pravičnostjo, demokratično participacijo, okoljsko trajnostnostjo, globalnim državljanstvom, skrbjo za zdravje, nenasiljem in z bojem proti diskriminaciji. Ta prekrivajoča se področja je namreč najbolje obravnavati, če so združena v enotnem pristopu.

Koncepti 'ovire pri učenju in participaciji', 'viri za podporo učenju in participaciji' ter 'podpora raznolikosti' se lahko uporabijo za usmerjanje skupnega odprtega raziskovanja znanja, ki ga šola že ima, in kot ideje nadaljnega raziskovanja. Predstavljamo gradiva za (samo)evalvacijo, ki jih ponuja Indeks, strukturirana v tri dimenzije za razvoj, nanašajo pa se na kulture, strategije in prakse. Kazalniki in vprašanja spodbujajo k razmisleku, kaj inkluzivne vrednote pomenijo za aktivnosti glede na vse vidike šole, njenega okolja in skupnosti. Pomagajo tudi opredeliti ovire in vire. Skupaj z vprašalniki gradiva predstavljajo dodaten način za nadgradnjo že znanega, tako da oblikujejo podrobno preverjanje dogajanja za pripravo in iz-

vajanje inkluzivnega razvojnega načrta. Indeks tako združuje bolj sistematično načrtovanje razvoja z improviziranimi spremembami, ko odrasli in učenci v sodelujočih skupnostih nenehno uresničujejo svoje skupne vrednote.

Priročnik za razvoj šol, ki jih usmerjajo inkluzivne vrednote	31
Opredelitev koncepta inkluzivnosti	32
Razvijanje okvira vrednot	34
Dodajanje didaktičnih načel	46
Prisluhnimo zahtevam	47
Lotimo se kurikula	48
Oblikujmo zaveznitva	54
Ovire, viri in podpora	58
Gradiva za (samo)evalvacijo	64

Priročnik za razvoj šol, ki jih usmerjajo inkluzivne vrednote

Indeks inkluzivnosti ponuja podporo procesu samo-evalvacije in razvoju kot alternativo procesu, ki temelji na inšpekcijskih pregledih, konkurenci in strahu pred neuspehom. Indeks vam ponuja priložnost, da v sodelovanju z drugimi razvijate svojo šolo skladno s svojimi načeli in vrednotami. Uporabljajte ga lahko na različne načine. Pomaga razjasniti razmišljanje, spodbuditi individualno in kolektivno ukrepanje ter strukturirati vzgojno-izobraževalni razvoj šole in njenih skupnosti. Uporabljajo ga lahko učitelji, nepedagoško osebje, ravnatelji, starši/skrbniki in mladi kot način za evalvacijo in izboljšanje svojih šol. Spodbuja nove razprave o tem, kaj se lahko učenci naučijo v šolah in zunaj njih.

Gradivo je zasnovano tako, da temelji na bogatem znanju in izkušnjah strokovnih delavcev, učencev, mladih in njihovih družin o značilnostih njihovega okolja in o tem, kako ga je mogoče izboljšati. Proces dela z Indeksom omogoča, da se ti bogati viri delijo naprej in ustvarjajo spremembe. Gre za obsežen dokument, ki lahko vsakomur pomaga pri iskanju naslednjih korakov na poti razvoja lastnega okolja. Ne glede na to, kako uspešna in inkluzivna se zdi šola trenutno, je Indeks mogoče uporabiti kot podporo procesom, povezanim z razvojem učenja in participacije za vse, ter pri zmanjševanju vseh pritiskov izključevanja.

Ob prvem branju Indeksa se lahko zdi, da je količina idej v njem preobsežna. Ko se naučimo osredotočiti na eno ali nekaj vprašanj hkrati, spoznamo, kako pomembno je imeti tako obsežen dokument. Podobno kot vodnik po mestu ali državi nam Indeks omogoča, da izberemo kraje, ki jih želimo obiskati, pri čemer pušča odprto možnost ponovnega potovanja, ko imamo možnost raziskati tudi druge kraje.

Indeks nam torej lahko pomaga, da se skupaj odločimo, kaj želimo razvijati najprej, pripravimo načrt in ga uresničimo. Pa vendar nekateri ne načrtujejo obiska države do najmanjše podrobnosti vnaprej, am-

pak se le prikažejo na kraju in nato začnejo raziskovati. To pomeni, da se lahko odločimo za del Indeksa, ki nas zanima, morda celo eno samo vprašanje, ter s tega izhodišča razširimo svoje poizvedovanje in ukrepanje.

Indeks ni dodatna pobuda, temveč način za izboljšanje šol skladno z inkluzivnimi vrednotami. Ni alternativa krepitvi merljivih dosežkov, temveč se nanaša na vse dosežke vseh učencev, mladih in odraslih. Spodbuja aktivno učenje, pri katerem učenci povezujejo naučeno z lastnimi izkušnjami ter se ukvarjajo z okoljem in resničnostjo svojega sveta. Gre za praktičen dokument, ki spodbuja razmislek o tem, kaj lahko uresničevanje inkluzivnih vrednot pomeni za vse vidike šole: v zbornicah, učilnicah, na igriščih, v odnosih znotraj šole ter v odnosih z družinami in skupnostmi. Poudarja spremembe v kulturah, ki naj bi prispevale k trajnemu razvijanju šol.

Na vhodu v mnoge šole je mogoče najti izjave o vrednotah in priznanja, da je šola dosegla določen standard na področjih, kot so okoljska trajnostnost, pravice, zdravje in dobra organizacija. Spraševali smo se, ali podelitev priznanja za inkluzivnost predstavlja neskladje, saj je lahko uresničevanje inkluzivnih vrednot samo po sebi nagrada. Ne želimo, da bi priznanje pomenilo, da je šola dosegla končni cilj razvoja, čeprav podpiramo zamisel, da bi šole obeležile zaključek obdobja dela z Indeksom tako, da bi oblikovale svoj zapis dosežkov s prispevki strokovnih delavcev, staršev in učencev. Šole se nenehno spreminjajo; učenci in strokovni delavci prihajajo in odhajajo, pojavljajo se nove oblike izključenosti, uporabljajo se novi viri. Inkluziven razvoj je proces, ki se nikoli ne konča. Šola je 'inkluzivna' le, če je zavezana razvojni poti, ki jo vodijo inkluzivne vrednote.

Opredelitev inkluzivnosti

Inkluzivnost je v Indeksu načelen pristop k razvoju vzgoje in izobraževanja ter družbe. Povezana je z demokratično participacijo v vzgoji in izobraževanju in tudi širše. Ne gre le za vidik vzgoje in izobraževanja, ki se nanaša zgolj na določeno skupino učencev, pač pa gre za usklajevanje vseh razvojnih aktivnosti, tako da spodbujajo učenje in participacijo vseh: učencev in njihovih družin, osebja in ravnateljev ter drugih članov skupnosti.

Vsak ima svoje lastno razumevanje inkluzivnosti. Kompleksnih konceptov, kot je inkluzivnost, ni mogoče zajeti v eni sami povedi. Mnogi uporabniki Indeksa sčasoma ugotovijo, kaj inkluzivnost pravzaprav pomeni. Vprašanja in kazalniki Indeksa namreč pripomorejo k razumevanju širše pojmovanega koncepta inkluzivnosti. Preučitev teh praktičnih vidikov inkluzivnosti lahko pripelje do večjega konsenza glede inkluzivnosti, kot je to mogoče storiti z obsežnimi teoretičnimi razpravami, ločenimi od razmisleka o dejavnostih.

Nekatere značilnosti našega pristopa k inkluzivnosti so povzete na sliki 5. Inkluzivnost razumemo kot nikoli dokončan proces, ki predpostavlja vključevanje posameznikov, oblikovanje participativnih sistemov in okolij ter spodbujanje inkluzivnih vrednot. V vsakem primeru predpostavlja večjo participacijo vseh v kulturah, skupnostih in kurikulumih ter zmanjšanje vseh oblik izključevanja in diskriminacije. Učencem je treba prisluhniti ter upoštevati njihove predloge. Vendar pa se v enaki meri ukvarjati z družinami in zaposlenimi na šolah kot z učenci. Če odrasli, ki delajo z učenci, nimajo možnosti odločati o podrobnostih svojega poklicnega življenja, je malo verjetno, da bodo podporo za participacijo učencev v veliki meri sprejeli. Vendar pa ljudje običajno mislijo, da se inkluzivnost nanaša predvsem na participacijo učencev s posebnimi potrebami. To stališče se nam zdi problematično, saj bi lahko tako ozko razumevanje inkluzivnosti povezali s katerim koli od številnih vprašanj zagovornišтва, povezanih s starostjo, spolom, spolno usmerjenostjo, etnično pripadnostjo, družbenim razredom in invalidnostjo. O tem podrobneje razpravljamo na straneh 58-64, ko obravnavamo zamisel o uporabi besedne zveze 'ovire za učenje in participacijo', ki bi nadomestila besedno zvezo 'posebne potrebe'.

Slika 5: Kaj vključuje inkluzivnost v vzgoji in izobraževanju?

- Uresničevanje inkluzivnih vrednot.
- Razumevanje vsakega življenja in vsake smrti kot enako vrednih.
- Ustvarjanje pogojev za razvijanje občutkov pripadnosti.
- Večjo participacijo v vzgojno-izobraževalnih dejavnostih, odnosih in skupnostih lokalnih šol.
- Izboljšanje šol za zaposlene, starše/skrbnike in učence.
- Zmanjševanje izključenosti, diskriminacije, ovir za učenje in participacijo.
- Zmanjševanje ovir za nekatere učence, ki lahko koristi širšemu krogu učencev.
- Prestrukturiranje kultur, strategij in pedagoških praks za odzivanje na raznolikost na načine, ki bodo enako cenili vse.
- Povezovanje vzgoje in izobraževanja z lokalno in globalno stvarnostjo.
- Obravnavanje razlik med učenci in odraslimi kot virov učenja.
- Priznavanje pravice učencev do visokokakovostne vzgoje in izobraževanja v svojem kraju.
- Poudarjanje razvoja šolskih skupnosti in vrednot ter tudi dosežkov.
- Spodbujanje odnosov z vzajemno podporo med šolami in okoliškimi skupnostmi.
- Priznavanje, da je vključevanje v vzgojo in izobraževanje eden od vidikov vključevanja v družbo.

Zamisli o implementaciji inkluzivnosti so zmedene in nekonsistentne tudi zaradi načina uporabe pojma 'socialna integracija'. Včasih se ta uporablja v smislu 'premagovanja prikrajsanosti', kot sta revščina in neustrezna nastanitev, čeprav se drugič zdi, da pomeni premagovanje stigme, povezane s prikrajsanostjo, in ne prikrajsanosti same. V vladnih dokumentih in pri pedagoških delavcih se 'socialna integracija' uporablja tudi v smislu premagovanja vedenjskih težav. Ker

Spodbujanje dialoga

V osrčju Indeksa je več sto vprašanj, od katerih lahko vsako postane začetek daljšega razmisleka. Gradivo v Indeksu ne predpisuje, kaj početi ali misliti, temveč je namenjeno spodbujanju dialoga. V dialogu ljudje vzajemno raziskujejo mnenja in predpostavke drug drugega na podlagi enakopravnosti, iskrenosti in zaupanja. Poslušanje postane pomembnejše od govorjenja.

Vztrajanje pri prejšnjih stališčih vsaj začasno popusti in skupno raziskovanje je čutiti kot odprto in pristno.

Kaj šteje kot napredek v pogovoru, je stvar dogovora. Tako napredek postane skupna odgovornost. Dialog se pogosto postavlja v nasprotje z razpravo (discussion), ki izvira iz istega korena kot besedi udar (percussion) in pretres (concussion).⁶ Čeprav ima izraz 'razprava' lahko tudi blažji pomen, je razlikovanje med razpravo in dialogom poučno in koristno za proces razvoja šole.

je inkluzivnost pogosto razumljena kot koncept, ki je namenjen le osebam s posebnimi potrebami, lahko to vodi v prepričanje, da so te osebe podvržene izključenosti, ki ni družbeno pogojena, pač pa je neposredna posledica njihove motnje, primanjkljaja oz. nefunkcionalnosti. Vse oblike vključevanja in izključevanja so družbene, nastajajo v interakcijah med ljudmi in okoljem.

Povečanje inkluzivnosti vodi k zmanjšanju izključenosti. Vključuje boj proti izključujočim pritiskom, ki ovirajo participacijo.

Zato si je treba prizadevati za skladen pogled na razvoj šol in v tem kontekstu jasno opredeliti pojmovanje inkluzivnosti na sistemski in institucionalni ravni. V slovenskem Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2000, 2011) je očitno, da se učence uvršča v predvidene skupine in se jih usmerja v njim pripadajoče vzgojno-izobraževalne programe, kar kaže na to, da proces usmerjanja še vedno

sledi kategorialnemu pristopu, ki povsem legalno omogoča izključevanje nekaterih skupin učencev iz večinskih šol.

V slovenskih večinskih šolah se namreč izvajata praviloma le dva od več kot desetih javnoveljavnih osnovnošolskih programov, kar v določenih primerih učencev pomeni, da so prešolani v osnovne šole s prilagojenim programom zaradi nedoseganja minimalnih standardov le pri nekaterih predmetih, tam pa sledijo programu z nižjimi izobrazbenimi standardi pri vseh predmetih.

Povečanja participacije za vse ni mogoče doseči z osredotočanjem na posameznike. Participacija posameznikov, ki so bili izpostavljeni pritiskom izključevanja, bo omejena, če šola ne bo odprta za raznolikost in odzivna na način, ki enako ceni vse. Ni dovolj, če od naših vzgojno-izobraževalnih zavodov zahtevamo, da se preprosto odzovejo na raznolikost učencev, saj je to mogoče doseči z vzpostavitvijo hierarhije vrednot znotraj šol in med njimi. Šole se lahko na raznolikost odzovejo na primer tako, da učence izberejo glede na dosežke, invalidnost, veroizpoved in premoženjski status. Delitve na podlagi dosežkov znotraj šol in med njimi se na splošno krepijo s tem, da se učencem že od malih nog dajejo oznake o sposobnostih. To omejuje razmišljanje o prihodnjih dosežkih in vpliva na pričakovanja o sebi⁸. Če šole enako cenijo vsakogar, sprejmejo vse učence iz okoliških skupnosti. Inkluzivnost je torej povezana z razvojem skupne šole za vse; s celovitim vzgojno-izobraževalnim sistemom v skupnostih vrtcev, osnovnih in srednjih šol.

Poleg osredotočanja na dobro počutje posameznikov in odzivnost okolja pa je najpomembnejše razumevanje inkluzivnosti kot udeležanje inkluzivnih vrednot. Ta povezava izboljšanja šole z uresničevanjem okvira vrednot lahko šole preoblikuje. Zavezanost določenim vrednotam je razlog za željo po premagovanju izključenosti in spodbujanju participacije. Če to ni povezano z globoko zakoreninjenimi vrednotami, lahko prizadevanje za inkluzivnost predstavlja konformnost s prevladujočim načinom ali skladnost z navodili 'od zgoraj'.

Razvijanje okvira vrednot

Predstavitev ključnih inkluzivnih vrednot v vzgoji in izobraževanju

Vrednote so temeljna vodila in spodbude za udejanjanje, kažejo nam smer in določajo cilj. Ne moremo vedeti, ali ravnamo oz. smo ravnali pravilno, če ne razumemo povezave med našimi dejanji in vrednotami. Vsa dejanja, ki vplivajo na druge, temeljijo na vrednotah in vsakršno delovanje ima v ozadju nek moralni argument, ne glede na to, ali se ga zavedamo ali ne. Povedano drugače: »To je nekaj, kar je treba narediti!« Z oblikovanjem okvira vrednot navedemo, kako želimo živeti in se učiti drug od drugega, se šolati skupaj, zdaj in v prihodnosti. Vrednote so del kulture. Ko vsi sodelujoči v šolah razvijejo skupen okvir vrednot in razumejo njihovo povezavo z nadaljnjim ukrepanjem, to pripomore k ohranjanju sprememb, ki jih uvajajo v svojih šolskih strategijah in/ali praksah v razredu.

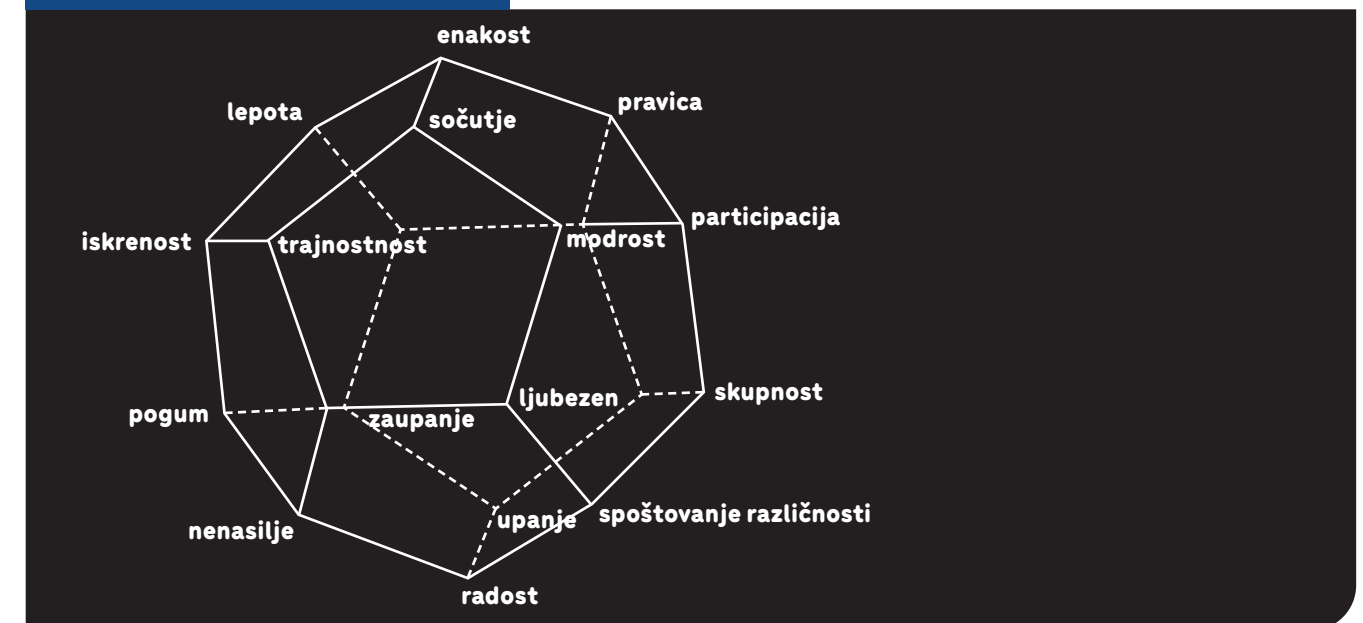
Večina šol že ima tako ali drugače zapisane vrednote (npr. v vzgojnih načrtih). Ključna značilnost vrednot v Indeksu, ki je pomembno drugačna od že napisanih, pa je, da so vrednote mišljene kot tiste, ki vplivajo na specifične prakse in so gonilna sila razvoja šole. Jasna opredelitev odnosa med vrednotami in ukrepanjem je najbolj praktičen korak, ki ga lahko naredimo v vzgoji in izobraževanju. Vodi nas k vedenju, kaj storiti v nadaljevanju, in k razumevanju ukrepanja drugih. Indeks vas vabi, da razvoj v svoji šoli izpeljete iz ukrepov, ki izhajajo iz vaših lastnih, globoko zakoreninjenih vrednot, in ne iz nekih programov ali pobud, ki so jih zasnovali drugi in temeljijo na vrednotah, ki se za vas izkažejo neprimerne.

Skrben premislek o okviru vrednot, ki skupaj podpirajo inkluziven razvoj vzgojno-izobraževalne dejavnosti, je privedel do seznama ključnih pojmov, ki se nanašajo na enakost, pravice, participacijo, skupnost, spoštovanje raznolikosti, trajnostnost, nenasilje, zaupanje, sočutje, iskrenost, pogum, veselje, ljubezen, upanje, lepoto in modrost. Vsak od teh pojmov predstavlja vrednoto, ki jo je mogoče razumeti le s

podrobnejšim raziskovanjem njenega pomena, kot je opisano v nadaljevanju. Vsaka vrednota povzema področje ukrepanja in prizadevanja za vzgojo in izobraževanje ter družbo na splošno. Pričujoči seznam je rezultat številnih razprav z učitelji, učenci ter drugimi v Združenem kraljestvu in po svetu. Na primer, končna odločitev o vključitvi vrednot, kot so iskrenost, zaupanje in pogum, je nastala na podlagi vrste delavnic v okviru prejšnje izdaje Indeksa. Na delavnicah so kolegi na vodilnih položajih v šolah opisovali proces opogumljanja za odkrito ubesedovanje o slabostih in prednostih v svojih šolah ter kako jim je pri tem na delavnicah pomagalo sodelovanje z drugimi, ki so jim zaupali, da jih bodo podpirali, ne pa kritizirali in obtoževali. Mnogi so povedali, kako zelo jim je všeč cvet vrednot na strani 19, vendar želimo predstaviti tudi tridimenzionalen okvir inkluzivnih vrednot, kot je prikazano na sliki 6. To pomaga ustvariti podobo vseobsegajočega veselja medsebojno podprtih in vzajemno delujočih pomenov.

V zadnji izdaji Indeksa smo zapisali, da nekatere vrednote bolj prispevajo k inkluzivnemu razvoju kot druge. Zdaj to vidimo kot nekoristno, saj nas je v številnih razpravah, ki smo jih v zadnjih letih imeli po šolah, presenetilo, kako različni ljudje izbirajo različne temeljne vrednote za raziskovanje načinov njihovega uresničevanja. Običajno sicer sogovorniki na koncu poudarijo medsebojno povezanost vseh vrednot v okviru. Če pa dvomite v prispevek določene vrednote, jo poskusite umakniti iz vzgoje in izobraževanja. Kakšna bi bila vzgoja in izobraževanje brez zaupanja, iskrenosti, poguma, sočutja, veselja, ljubezni, upanja ali lepote? Izhajamo iz prepričanja, da si šole prizadevajo biti kraj, ki neguje humanizem oz. človečnost. Prav tako bi bilo nenavadno, če bi zagovarjali skrb za vključevanje vseh v šolo in pri tem iz svojega okvira izpustili ključne pojme, kot so enakost, pravica, participacija in skupnost. Pravice izhajajo iz spoštovanja enakosti, vendar so vključene ločeno zaradi strateškega pomena koncepta pravic pri spodbujanju prepoznavanja enake vrednosti posameznikov in boju proti diskriminaciji.

Slika 6: Okvir inkluzivnih vrednot

Med pripravo tega priročnika so nekateri trdili, da skrb za okoljsko trajnostnost in zmanjševanje degradacije okolja, ki se dogaja zaradi globalnega segrevanja, nista povezana s konceptom inkluzivnosti. Morda zato, ker smo nagnjeni k temu, da o vprašanih razmišljamo v ločenih kontekstih, kar je samo po sebi izključevalna težnja. Ko pa se zavemo, da je življenje v vitalnih okoljih ključno za preživetje sedanjih in prihodnjih generacij, postane povezava jasna. Poplave, ki lahko prizadenejo velika območja po vsem svetu, če se globalno segrevanje ne bo močno omejilo, bodo odnesle skupnosti, njihove domove, šole in način življenja. Nekaterim vrednotam, kot so trajnostnost, pripisujemo status imperativov, nujnih za razvoj šol oz. vzgojno-izobraževalnih institucij.

Enakost

Enakost in z njo povezani pojmi nepristranskosti, poštenosti in pravičnosti so osrednjega pomena za inkluzivne vrednote.

Neenakost, pristranskost, nepoštenost in krivica so oblike izključevanja. Enakost ne pomeni, da so vsi

enaki ali da se z njimi ravna enako, temveč da se z vsemi ravna kot z enakovrednimi. To vpliva na medsebojno vedenje odraslih in učencev v šolah, vpliva na način razvrščanja učencev med šolami, v šolah in po razredih, tako da se izognemo statusnim ali družbenim hierarhijam. To zadeva tudi način upravljanja šol. Inkluziven pogled na enakost ne pomeni enakosti možnosti doseganja neenakih položajev, bogastva in življenjskih razmer, temveč zmanjševanje tovrstnih neenakosti.

Razmislek o sprejemljivosti neenakosti v bogastvu ali življenjskih razmerah na nacionalni in globalni ravni razkriva globoka družbena nesoglasja glede inkluzivnosti. Posamezniki se pogosto vedejo tako, kot da 'vsako življenje in vsaka smrt nista vredni enako'; pa ne le zato, ker so seveda bolj zaskrbljeni za svoje najbližje, ampak zato, ker ne razmišljajo, da bi trpljenje drugih zunaj njihovih družin, sosesk ali države moralo spodbuditi tudi njihovo ukrepanje za zmanjšanje trpljenja.

Pravice

Poudarek na pravicah temelji na skrbi za enakost. Gre za način izražanja enakovrednosti posameznikov, saj imajo vsi enake pravice. Sklicevanje na pravice pomeni izhajati iz predpostavke, da je vsakdo enako upravičen do odprave pomanjkanja in do svobode delovanja. Tako ima vsakdo enako pravico do hrane, strehe nad glavo, zaščite in oskrbe ter do politične participacije. Če določeno delovanje povzroča neenakost, potem ne more vključevati pravic. To omejuje vsako idejo o pravicah do izbire ali lastništva, če uveljavljanje moje pravice povečuje neenakost drugih pri uveljavljanju njihovih pravic. Učenci in mladi imajo pravico do brezplačnega, javnega (tj. državnega), kakovostnega vzgojno-izobraževalnega sistema v svojem kraju. Promocija človekovih pravic v vzgoji in izobraževanju spodbuja razvoj vzajemnih in skrbnih odnosov.

Posamezniki včasih želijo povezati (individualne) pravice in (individualne) odgovornosti, vendar je to napačno ob domnevi, da je dodelitev pravic pogojena z določenim ravnanjem oz. vedenjem. Pravice so brezpogojne, toda v določenih primerih si uveljavljanje posameznih pravic lahko nasprotuje oz. izključuje, kar na primer pomeni, da lahko pravica ene osebe do varnosti pomeni omejitev svobode druge osebe. Očitno je, da so tako kot enakost tudi pravice v praksi sporne, kljub očitni zavezanosti k spoštovanju njihovega izražanja v dokumentih Združenih narodov. To je razvidno iz splošnega neupoštevanja pravic po vsem svetu in pomanjkanja poskusov, da bi odpravili te kršitve. Obravnava človekovih pravic lahko privede tudi do vprašanj o ravnanju z drugimi živimi bitji in do zamisli o razširitvi pravic na vse oblike življenja in celo na celoten planet (oglejte si stran 210). Pravice so izhodišče za izboljšanje šole v okviru Unicefove nagrade 'šole, ki spoštujejo pravice'.⁹

Participacija

V vzgojno-izobraževalnih ustanovah si pogosto ne prizadevajo za participacijo zaposlenih, učencev in njihovih družin. Participacija pomeni veliko več kot le biti tu, pa vendar se s fizično prisotnostjo pravzaprav lahko šele začne. Participacija vključuje dva elementa, in sicer participativno ukrepanje oz. dejavnost in participativni jaz.

Oseba ne participira le, če je vključena v skupne aktivnosti, temveč zlasti, če se počuti vključeno in

sprejeto. Participacija pomeni biti z drugimi in z njimi sodelovati. Gre za aktivno udeležbo pri učenju, pri odločanju o lastnem življenju, vključno z vzgojo in izobraževanjem, ter za povezavo z idejami demokracije in svobode. Vključuje tudi pomembno pravico do neparticipacije, in sicer z uveljavljanjem svoje avtonomije tako, da posameznik reče »ne« skupini. Vse to (lahko) zahteva pogum. Če se zavedamo izvora in narave svojih dejanj oz. dejavnosti, namenov in čustev, nam to lahko pomaga k bolj aktivni participaciji. Participacija vključuje dialog z drugimi na podlagi enakovrednosti, torej zahteva zavestno odpravljanje razlik v statusu in moči. Participacija se okrepi, kadar sodelovanje z drugimi krepi občutek identitete; kadar smo sprejeti in cenjeni takšni, kakršni smo.

Spoštovanje raznolikosti

Spoštovanje pomeni, da cenimo druge in z njimi dobro ravnamo, priznavamo njihov prispevek k skupnosti zaradi njihove individualnosti in pozitivnih akcij. To ne pomeni spoštovanja ljudi zaradi njihovega položaja ali avtoritete. Raznolikost vključuje vidne in nevidne razlike in podobnosti med posamezniki: raznolikost pomeni različnost znotraj človeštva.

Raznolikost vključuje vsakogar, ne le tistih, za katere se zdi, da odstopajo od navidezne normalnosti. Vendar pa je njena uporaba včasih popačena tako, da se raznolikost povezuje z drugačnostjo; s tistimi, ki niso takšni kot mi. Skupine in skupnosti se smatrajo kot homogene, če med njimi ni moč zaznati razlik.

Inkluziven odziv na raznolikost pozdravlja oblikovanje različnih skupin in spoštuje enakovrednost drugih, ne glede na njihovo zaznano različnost. Na podlagi takšnega pojmovanja je raznolikost bogat vir za življenje in učenje, ne pa težava, ki jo je treba premostiti. Ta odziv je v nasprotju s selektivnim pogledom, ki poskuša ohraniti enotnost s kategoriziranjem in delitvijo posameznikov ter njihovim razvrščanjem v skupine, urejene po vrednostni lestvici. Vendar ima spoštovanje raznolikosti svoje meje. To ne pomeni, da sprejemamo ali spoštujemo destruktivna prizadevanja posameznikov do drugih ali okolja. Zavračanje drugačnosti običajno vključuje zanikanje slednje v nas samih. Če posamezniki ne želijo priznati realnih možnosti, da lahko tudi sami postanejo nezmožni oz. invalidi in stari, lahko to okrepi njihovo željo ločiti se od starih ali invalidnih oseb ter jih diskriminirati. Inkluziven pristop k raznolikosti vključuje razumevanje in nasprotovanje zelo uničujoči nevarnosti, ki izhaja

iz enačenja drugačnosti ali tujosti z manjvrednostjo. Ko se to globoko zasidra v kulturi, lahko privede do hude diskriminacije ali celo genocida.¹⁰

Skupnost

Skrb za soustvarjanje skupnosti vključuje spoznanje, da živimo v odnosu z drugimi in da so prijateljstva ključna za naše dobro počutje. Skupnost se gradi skozi kulture, ki spodbujajo sodelovanje. Inkluzivna perspektiva na skupnost razširja navezanost in dolžnosti prek družinskih in prijateljskih vezi na širše sočutje. Povezana je z občutkom odgovornosti za druge ter z idejami javnega dobrega, državljanstva, globalnega državljanstva in priznavanjem globalne soodvisnosti. Inkluzivna šolska skupnost je zgled, kaj pomeni biti odgovoren in aktiven državljan, katerega pravice se spoštujejo tudi zunaj šole. Inkluzivne skupnosti so vedno odprte za nove člane, ki prispevajo k njihovi preobrazbi in jih bogatijo. V vzgoji in izobraževanju inkluzivnost pomeni razvijanje vzajemno vzdržnih odnosov znotraj šol ter med šolami in okoliškimi skupnostmi. Pri skrbi za skupnost gre za sodelovalno, kolegialno in solidarno ukrepanje; vodi k razumevanju, kako je napredek pri spreminjanju institucij mogoče najhitreje doseči, če posamezniki združujejo svoje ukrepanje.

Trajnostnost

Najosnovnejši cilj vzgoje in izobraževanja je pripraviti učence in mlade na trajnostni način življenja v trajnostnih skupnostih in okoljih na lokalni in globalni ravni.

Zavezanost inkluzivnosti vedno sproži vprašanje: »Vključevanje v kaj?«

Šole, ki se razvijajo na inkluziven način, so kraji, ki spodbujajo trajnostni razvoj učenja in participacije vsakogar ter trajno zmanjšujejo izključenost in diskriminacijo. Izogibajo se neusklajenim spremembam, ki so namenjene le kratkoročnim ciljem, ter se ne pridružujejo programom in pobudam, ki niso tesno povezani z njihovimi lastnimi dolgoročnimi zavezami. Okoljska trajnostnost je ključna za inkluzivnost v tem času, ko uničevanje okolja, krčenje gozdov

in globalno segrevanje ogrožajo kakovost življenja vseh nas in neposredno ogrožajo življenja milijonov ljudi po vsem svetu. Šole, ki se razvijajo inkluzivno, morajo skrbeti za ohranjanje fizičnega in naravnega okolja znotraj in zunaj svojih meja. Vendar se mora 'ekološka pismenost' razvijati na podlagi razumevanja in spoštovanja narave, ne pa iz strahu pred katastrofo. Povezana mora biti z upanjem in optimizmom, da je nevarnosti mogoče premagati. Da bi bile vse spremembe trajnostne, jih je treba vključiti v kulturo in prek njih spreminjati razumevanje sebe in razvijati nove identitete.

Nenasilje

Nenasilje zahteva poslušanje in razumevanje gledišč drugih ter tehtanje moči argumentov, tudi lastnih. Pri učencih in odraslih je treba razviti spretnosti pogajanja, mediacije in reševanja sporov. Od odraslih zahteva, da s svojim ravnanjem dajejo zgled nenasilja. V enakopravnih skupnostih se spori rešujejo z dialogom, ne s prisilo, ki izhaja iz razlik v statusu in fizični moči. To ne pomeni, da se posamezniki izogibajo izzivom ali da so izzvani in da zanikajo nestrinjanje, temveč da izziv uporabljajo za spodbujanje razmisleka in inovativnosti.¹¹ Do ustrahovanja pride, ko posamezniki zlorabijo svojo moč, da bi se drugi počutili ranljive, fizično ali psihično. Nadlegovanje in ustrahovanje posameznikov zaradi njihove etnične pripadnosti, spola, invalidnosti, starosti, spolne usmerjenosti, prepričanj in vere so oblike nasilja. Zavezanost nenasilju lahko vključuje zahtevne načine reševanja konfliktov, povezanih z nekaterimi različnimi pojmovanji moškosti in s tem potrebo po ponudbi alternativnih poti do tradicionalne moške identitete. To vodi do razčlenitve pojmov 'izguba ugleda' in 'izguba spoštovanja' ter njune povezave z maščevanjem. Treba je najti ravnovesje med uveljavljanjem in agresivnostjo. Jeza je pomemben pokazatelj moči čustev do osebe ali dogodka, vendar jo je treba usmeriti v produktivno delovanje in se izogibati agresivnemu odzivanju. Do institucionalnega nasilja ali institucionalnega ustrahovanja lahko pride, kadar se ne spoštujeta človeškost in dostojanstvo posameznikov v institucijah, ampak so ti obravnavani kot sredstvo za doseg cilja. To se lahko zgodi, če se šole ali druge vzgojno-izobraževalne institucije obravnavajo kot podjetja ali če so tako zaskrbljene zaradi rezultatov, da zanemarijo dobrobit učencev ali zaposlenih. Nenasilne institucije se razvijajo skladno s potrebami svojih članov, z okoljem in okoliškimi skupnostmi.

Zaupanje

Zaupanje podpira participacijo ter razvoj odnosov in varnih identitet. Potrebno je spodbujanje samostojnega in spontanega učenja ter vzpostavljanje dialoga. Vzgoja in izobraževanje lahko pripomoreta h krepitvi zaupanja učencev in mladih v druge osebe zunaj njihove družine in lahko vključujeta razmislek o naravi varnih in nevarnih srečevanj z drugimi. To je lahko še posebej pomembno za tiste, ki se doma počutijo ranljive ali so v preteklosti zaradi pogostih izkušenj z diskriminacijo občutili nezaupanje. Zaupanje je tesno povezano s pojmom odgovornosti in zanesljivosti. Zaupanje je potrebno za razvoj samospoštovanja in vzajemnega spoštovanja v poklicnem okolju. Manj ko se ljudem zaupa, manj zaupanja vredni lahko postanejo.¹² Zaupanje, da nam bodo drugi prisluhnili in se pošteno odzvali, je potrebno, če želimo odkriti in obravnavati težka vprašanja, ki ovirajo razvoj vzgojno-izobraževalni dejavnosti: posamezniki, ki zaupajo, da bodo drugi sodelovali v spoštljivem dialogu in ne bodo stremeli k nadvladi, čutijo, da lahko povedo svoje mnenje.

Iskrenost

Iskrenost ni le svobodno izražanje resnice, pač pa vključuje izogibanje hinavščini pri zagovarjanju ene stvari, medtem ko počnemo drugo. Vključuje izpolnjevanje obljub, povezana je z integriteto in poštenostjo, pa tudi z vrednotami poguma in zaupanja.

Neiskrenost je lahko bolj povezana z namernim zamolčanjem informacij kot z neposrednim laganjem. Namerno prikrivanje informacij drugim ali zavajanje ovira njihovo participacijo. Neiskrenost je lahko sredstvo, s katerim tisti z več moči nadzorujejo tiste z manj moči.

Težje je biti iskren, kadar je za to potreben pogum, in lažje, kadar lahko drugim zaupamo, da nas bodo podprli.

Iskrenost v vzgoji in izobraževanju vključuje širjenje znanja o lokalni in globalni stvarnosti med mladimi; spodbuja jih, da vedo, kaj se dogaja v njihovem sve-

tu, da lahko sprejemajo utemeljene odločitve v sedanjosti in prihodnosti. Spodbuja postavljanje težkih vprašanj ter pripravljenost priznati napake in omejitve svojega dosedanjega znanja.

Pogum

Pogosto je potreben pogum, da se upremo konvencijam, moči in avtoriteti ali pogledom in kulturi svoje skupine, da razmišljamo po svoje in povemo svoje mnenje.

Kadar ni kulturne medsebojne podpore ali pa je bila ta okrnjena, bo morda potreben večji osebni pogum, da se zavzamete zase ali za druge. Vendar pa je pogum, potreben za izražanje mnenja, odvisen od človekove osebnosti in stopnje strahu spregovoriti pred javnostjo, ki jo je posameznik morda razvil.

Za tako imenovano žvižgaštvo, ko posameznik spregovori o nepravilnostih v organizaciji in tvega izgubo napredovanja, zaposlitve ali prijateljstva, je na splošno potreben pogum.

Ljudje na pozicijah moči lahko žvižgaštvo razumejo kot nelojalnost, čeprav gre za zvestobo širši skupnosti in najranljivejšim v njej. Pogum je lahko potreben pri preprečevanju diskriminacije, najprej s priznavanjem diskriminacije, nato z njenim poimenovanjem in ukrepanjem proti njej.

Radost

Inkluzivne vrednote se ukvarjajo s celovitim razvojem posameznikov, vključno z njihovimi občutki in čustvi; s krepitvijo človeškega duha; z radostnim sodelovanjem pri učenju, poučevanju in odnosih. Na šolo je treba gledati kot na kraj, kjer je mogoče 'biti', dobro bivati v sedanjosti in se pripravljati na to, kar bo posameznik postal v prihodnosti. Radostna vzgoja in izobraževanje spodbujata učenje skozi igro, igrivost in skupni humor. Spodbujata uživanje ob pridobivanju novih znanj, spretnosti in interesov, saj je to najboljši način za njihovo ohranjanje. V vzgojno-izobraževalnih institucijah, ki se osredotočajo le na ozek nabor minimalnih standardov ali na vlogo vzgoje in izobraževanja pri zagotavljanju osebnega statusa in ekonomskih koristi, praviloma veselja in humorja ni. To lahko škodi odraslim in učencem, saj omejuje njihovo samoizražanje, kar lahko privede do nezadovoljstva in neangažiranosti.

Sočutje

Sočutje vključuje razumevanje trpljenja drugih in željo, da bi ga ublažili. Zahteva zavesten poskus ugotoviti obseg diskriminacije in trpljenja na lokalni in globalni ravni ter pripravljenost ukvarjati se s perspektivami in občutenji drugih. Sočutje pomeni, da osebno dobrobit omejuje skrb za dobrobit vseh. Sočutje vključuje zamenjavo formalnih kaznovalnih pristopov pri kršitvah pravil s skrbnostjo in inovativnostjo. Vključuje odrasle, da prevzamejo del odgovornosti, kadar pride do prekinitve odnosov z učenci. Ne glede na to, kako pretrgan se zdi odnos med učenci in šolskim okoljem, je dolžnost strokovnih delavcev, da se še naprej sprašujejo: »Kako bi lahko tej mladi osebi najboljše pomagali pri razvijanju odnosov in vključevanju v učenje na tej šoli?« Sočuten vzgojno-izobraževalni pristop je tisti, pri katerem je mogoče priznati napake, ne glede na status vpletenih osebe, sprejeti opravičilo, povrniti škodo in odpuščati.

Ljubezen

Sočutje je tesno povezano z ljubeznijo ali skrbnostjo. Ljubezen kot 'globoka skrb za druge, ki ne zahteva ničesar v zameno', je za mnoge pedagoške delavce temeljna motivacija in osnova njihovega poslanstva.¹³ Vključuje spodbujanje drugih, da so in postajajo svojstveni, ob zavedanju, da ljudje zacvetijo, kadar so cenjeni. To krepi občutek identitete in pripadnosti ter spodbuja participacijo. Pripravljenost skrbeti za druge in da drugi skrbijo za nas predstavlja temelj za ustvarjanje skupnosti, ki jih povezujejo sočutje in skupne aktivnosti. Vendar je ljubezen oziroma skrb kot vrednota za pedagoške delavce značilno asimetrična. Učitelji in vzgojitelji morajo v okviru svoje poklicne dolžnosti enako skrbeti za vse učence in mlade v svojem okolju, ne glede na to, ali so ti v zameno prijazni, hvaležni ali uspešni.

Upanje/optimizem

Vrednota, ki se nanaša na upanje in optimizem, je lahko tudi poklicna dolžnost pedagoških delavcev ter osebna dolžnost staršev in skrbnikov: morda smo dolžni dajati občutek, da je osebne, lokalne, nacionalne in globalne težave moč ublažiti. Vključuje tudi prikaz, kako lahko ljudje spremenijo svoje življenje in življenje drugih. To ne pomeni, da se ne zavedamo resničnosti sveta ali ciničnih motivov drugih in da

življenje gledamo le s svetle plati. Upanje in optimizem namreč zahtevata navdušenje nad delovanjem v resničnosti, kar je osnova za ukrepanje. Jasnost glede inkluzivnih vrednot lahko zagotovi okvir za ukrepanje in poveže tiste, ki imajo podobne vrednote, vendar imajo različne vloge za svoje aktivnosti. Tako je mogoče okrepiti kolektivno moč, s katero se je mogoče zoperstaviti velikim pritiskom izključevanja, ki se kažejo na lokalni in globalni ravni. S tem lahko najverjetneje povečamo spremembe v korist ljudi in planeta. Upanje torej podpira možnost, da je mogoče ohraniti prihodnost, v kateri bodo ljudje lahko osebno rastle.

Lepota

Skrb za ustvarjanje lepote se lahko zdi sporna, saj je očitno, da je lepota v očeh in umu tistega, ki jo vidi ali si jo zamisli. Očitno je tudi, da je trženje določenih predstav o lepoti za mnoge ljudi utesnjujoče in izključujoče. Vendar je jasno, da je za dobro počutje vseh pomembno narediti vse, kar lahko, da vnese mo lepoto v okolje naših šol. Lepota je tudi del tega seznama ključnih vrednot, saj posamezniki včasih opredelijo svoje najboljše dosežke pri vzgoji in izobraževanju, na primer določeno zaporedje učnih aktivnosti, kot ustvarjanje nečesa lepega in svoja najbolj spodbudna srečanja ali opažanja v dnevu kot trenutke lepote. Lepota posameznikom lahko omogoča, da vrednote povežejo s svojo interpretacijo duhovne izpolnjenosti in se kaže v darežljivih dejanjih prijaznosti, v dragocenih priložnostih, ko sporazumevanje preseže lastne interese, v kolektivnem delovanju in podpori pri zahtevanju pravic, ko posamezniki najdejo in uporabijo svoj glas. Lepota je prisotna, ko ima nekdo rad nekaj, kar je ustvaril sam ali nekdo drug, ko ceni umetnost in glasbo. Lepote v konceptu inkluzivnosti ni mogoče najti v stereotipih, marveč v raznolikosti ljudi in narave.

Modrost

Modrost vključuje izbiro med različnimi načini ukrepanja, pri čemer pretehtamo upravičenost in posledice vsakega od njih: pred oblikovanjem mnenja o osebi ali situaciji si vzamemo čas za razmislek in za zbiranje alternativnih pogledov; razmišljamo o svojih izkušnjah in izkušnjah drugih, da bi se izognili ponavljanju napak; spore rešujemo z mediacijo, dialogom in povračilom (restitucijo) namesto s formalnim kaznovanjem, agresijo ali močjo. Pri učenju o

tem, kako biti moder, povezujemo vrednote z ukrepi in poskušamo ravnati skladno z vrednotami, ki jih zagovarjamo; svoje argumente in odločitve utemeljemo na vrednotah, razlogih in dokazih; smo iskreni glede omejitev svojega znanja in cenimo znanje drugih, tako učencev kot odraslih; sprašujemo in poslušamo; razumemo, da smo tako telo kot um in da smo del naravnega sveta; ne želimo zanikati, ampak se poskušamo soočiti s težkimi stvarnostmi v sebi in svetu, da bi našli vire za izboljšanje; uveljavljenih načinov razmišljanja ne jemljemo kot samoumevno resnico; povezujemo področja razmišljanja, ki so običajno ločena; raziskujemo, kaj je nam pomembno v našem življenju in drugim v njihovem; iščemo znanje, ki nam pomaga dobro živeti skupaj v naših domovih, skupnostih, šolah, družbah in na našem planetu.

Odzivanje na okvir vrednot v Indeksu

Okvir ni namenjen predpisovanju, temveč je vabilo k dialogu. Vsi se z njim ne bodo strinjali, čeprav se lahko včasih strinjajo s skupnimi opisi vrednot oz. celovitostjo pomenov, vendar bi zanje raje uporabili drugačne ključne pojme, ki so bolj povezani z miselnimi tokovi, motivacijo in izkušnjami v njihovem življenju. Ker morajo vrednote spodbujati k ukrepanju, se bodo besede, s katerimi jih povzemamo, pri različnih ljudeh razlikovale. Ko nekateri prvič pogledajo ta seznam, lahko rečejo, da je izpuščena ta ali ona temeljna vrednota, kot so 'odgovornost', 'svoboda' in 'sodelovanje'. Morda želijo seznam spremeniti, čeprav ob poglobitvi ugotovijo, da so njihovi pomisleki zajeti v pomenu vrednot. Na primer, 'svoboda' je povezana s 'praviciami' in 'participacijo', 'odgovornost' in 'sodelovanje' pa s 'skupnostjo'. Morda bodo ugotovili tudi, da so zanje pomembne drugačne vrednote. Morda gre le za podrobnosti. Ljudje imajo zelo različne predstave o tem, v kolikšni meri je treba zmanjšati neenakost med ljudmi ali kako močno je treba spodbujati participacijo posameznikov v šolah in družbi. Namen opredelitve pomena inkluzivnih vrednot je poudariti te razlike. Bolj ko si razlagamo, drug drugemu pojasnjujemo podrobnosti o svojih pojmovanjih vrednot, večja je verjetnost, da se bodo pojavile razlike v naših stališčih. Na podlagi dialoga med zaposlenimi na šoli, učenci, družinami in vodstvom se lahko oblikuje okvir vrednot. To je mogoče izraziti s preprostimi izjavami, kot je prikazano na sliki 7, ki so lažje dostopne kot naš okvir. Zapisati jih je mogoče tudi s ključnimi besedami, kot so to

storili na eni od osnovnih šol¹⁴, prikazano na sliki 8. Ena od šol, ki je delala z Indeksom, je pri oblikovanju vzgojnega načrta v šoli uporabila vrednote s ključnimi besedami »spoštuj sebe, spoštuj druge, spoštuj okolje in spoštuj lastnino«¹⁵. Kljub temu je treba podrobneje raziskati pomen vrednot, če želimo, da bodo učencem in odraslim zagotavljale okvir za delovanje, ki bo zadostoval za usmerjanje kompleksnosti življenja v šolah.

Vendar je jasno, da nekateri delujejo na podlagi vrednot, ki se bistveno razlikujejo od tukaj opisanega inkluzivnega okvira. Obstajajo številni dokazi, da se ne trudijo vsi v svoji skupnosti, državi ali drugih državah ravnati skladno s prepričanjem, da sta vsako življenje in vsaka smrt enako vredna. Nekateri so bolj kot drugi navdušeni nad maščevanjem in povračilom za domnevne krivice ali nad brezobzirnim pehanjem za denarjem in drugimi dobrinami, nad kratkoročnimi lastnimi interesi.

Slika 7: Vrednote v naši šoli

- Želimo, da bi bili vsi obravnavani pravično in da bi se počutili kot del skupnosti.
- Skrbimo za učence in odrasle v naši šoli.
- Cenimo spoznavanje drug drugega in ugotavljanje, kaj nam je skupno in v čem se razlikujemo.
- Delujemo na podlagi zavedanja, da si planet delimo z vsemi drugimi živimi bitji.
- Zaskrbljeni smo, ko ljudje trpijo zaradi lakote, bolezni in revščine.
- Učimo se drug od drugega in delimo svoje znanje.
- Povezujemo, kar se naučimo doma in v šoli.
- Težave rešujemo tako, da poslušamo drug drugega in skupaj iščemo rešitve.
- Opozorimo, ko vidimo, da je nekaj narobe.
- Občudujemo raznolikost rastlin in živali na svetu.
- Trudimo se varčevati z energijo in zmanjševati količino odpadkov.
- Pomagamo, da naša šola in ves svet postaneta boljša za življenje.

Slika 8: Naše vrednote v šoli Harbinger

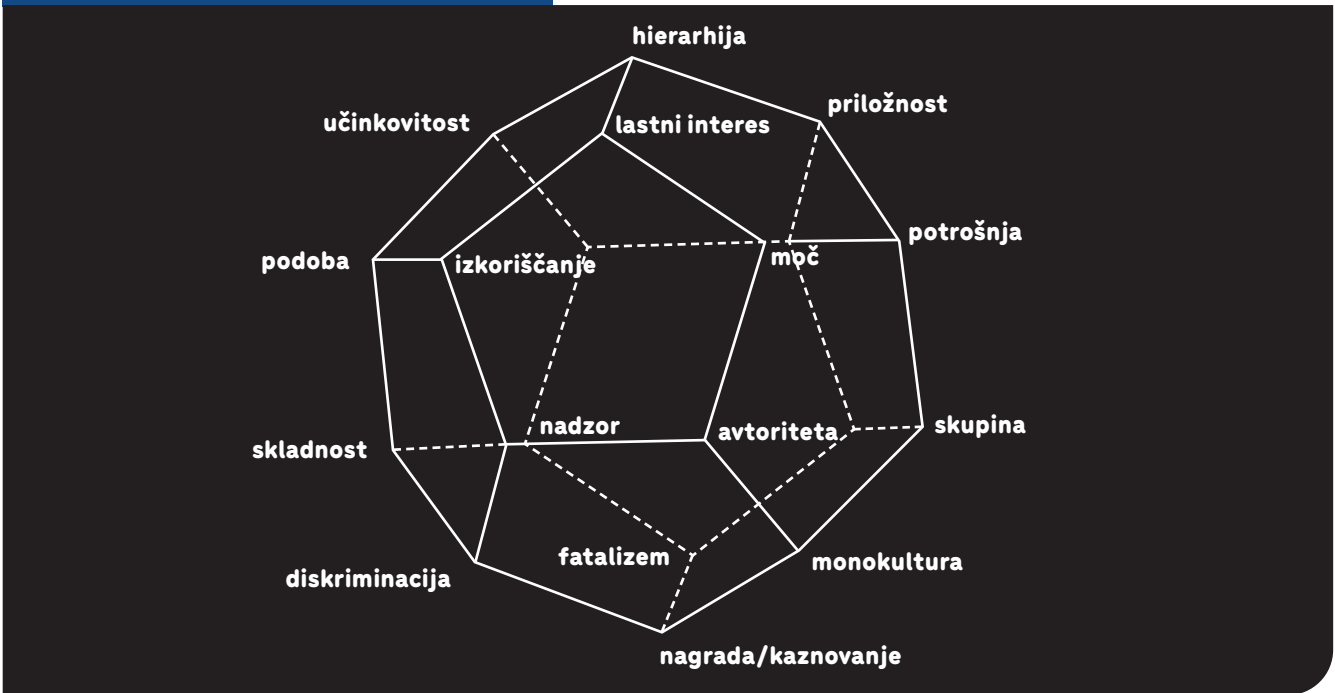
Skupnost	Dobro počutje	Učenje
Oglejte si raznoliko skupnost, ki uživa v skupnem delu.	Oglejte si sočutna dejanja.	Opazite, da se vsi z veseljem učijo.
Poslušajte ljudi, ki sproščeno prispevajo.	Prisluhnite samozavestnim in pogumnim glasovom.	Slišite tako tišino kot vrvež.
Opazite visoko stopnjo participacije.	Opazite, da so vsi slišani.	Opazite samozavest in pripravljenost poskusiti.
Počutite se cenjeni in domači.	Počutite se varni in zaščiteni.	Čutite ponos ob uspehu posameznika in šole.

Pomembno se je zavedati, da vrednote drugega lahko vodijo v delovanje, ki ga sami ocenjujemo negativno, saj obstaja veliko različnih vrednostnih okvirov, ki prav tako odgovarjajo na vprašanje: **»Kako naj živimo skupaj?«** Ne obstaja le en skupen nabor splošnoveljavnih vrednot.

Inkluzivne vrednote lahko primerjamo z izključujočimi vrednotami. Okvir izključujočih vrednot je prikazan na sliki 9, čeprav ključni pojmi niso strogo nasprotni inkluzivnim vrednotam. Posamezniki prepoznavajo te vrednote kot delujoče v številnih šolah v Združenem kraljestvu in drugod. V tem okviru se enakost nadomesti s hierarhijo, pravice v praksi z možnostmi v teoriji, participacija s potrošnjo dobrin

in znanja, obveznosti do vedno večje skupnosti z zvestobo znotraj določene skupine, spoštovanje raznolikosti z željo po monokulturi, okoljska trajnostnost z nenehnim izkoriščanjem, nenasilje z diskriminacijo, zaupanje z nadzorom, ki ga izvajamo z nenehnim opazovanjem, ocenjevanjem in pregledovanjem, iskrenost s preobremenjenostjo s podobo, pogum s sledenjem večinskemu ali uradnemu mnenju, veselje do učenja in poučevanja z iskanjem nagrade in izvajanjem ali izogibanjem kazni, sočutje s samointeresom, ljubezen z avtoriteto, upanje/optimizem s fatalizmom, lepota z učinkovitostjo in modrost z vero v uporabo moči za doseganje zelenega.

Slika 9: Ozvezdje izključujočih vrednot

Razvijanje ‘pismenosti o vrednotah’

Proces uresničevanja inkluzivnih vrednot vključuje povezovanje naših ukrepov z inkluzivnimi vrednotami in prekinitev njihovega povezovanja z izključujočimi vrednotami. To imenujemo ‘zavedanje vrednot’ – opisuje, kaj delajo posamezniki, ko raziskujejo, kako lahko različno poglobljeno razumevanje in izvajanje določene vrednote vpliva na dogajanje v njihovi šoli. Skupine ravnateljev, učiteljev, staršev in učencev so sodelovale, da bi vzpostavili takšne povezave, tako da so določili vrednoto, ki jih zanima, razmislili o njenem pomenu ter nato sebi in drug drugemu postavili izziv ugotoviti, kakšna bi bila razlika v delovanju šole, če bi se ta vrednota resnično izvajala (oglejte si 3. del, aktivnost 7, stran 80). ‘Učni sprehodi’¹⁶ se lahko v šolah uporabljajo kot del sodelovalne strategije za podporo poučevanju in učenju. Ena od šol, s katero smo sodelovali, je sočasno oblikovala zamisel o ‘lovljenju vrednot’, na katerih odrasli in učenci opazujejo šolske aktivnosti in opazujejo vrednote, za katere se zdi, da so njihova podstat, in se o njih angažirano

pogovarjajo. Druge šole so učence in mlade vključile v dan aktivnosti, povezan z vrednotami, in bili so presenečeni nad pretanjenostjo mladih v njihovih razpravah o vrednotah. V eni od šol je bila na dan šole pozornost namenjena prikazu okvira inkluzivnih vrednot iz Indeksa, ki jih je eden od strokovnih delavcev naslikal kot sliko cvetočih vej njim dragocene češnje, ki na šolskem zemljišču nudi zavetje, senco in prostor za srečanja.

Povezovanje z drugimi, na vrednotah temelječimi shemami

Naša utemeljitev razvoja vzgoje in izobraževanja na sekularnih inkluzivnih vrednotah ima veliko skupnega z drugimi pristopi, temelječimi na vrednotah, vključno z ‘življenjskimi vrednotami’¹⁷, ki izhajajo iz verske/duhovne skupine Brahma Kumaris in krščanske organizacije Imaginor, ki prav tako govori o ‘življenjskih vrednotah’¹⁸. Slika 10 primerja ključne vrednote iz Indeksa s tema dvema shemama. Navajanje vrednot je omejeno, saj je brez primerjave globljih pomenov, ki jih imajo posamezni ključni pojmi. In čeprav se jih nekaj prekriva, na drugih seznamih ni idej o participaciji in trajnostnosti. Edini skupni pojmi vseh treh programov so skupnost, spoštovanje in iskrenost. Pravzaprav smo vrednoto nenasilja uvedli v našo shemo, potem ko smo se ukvarjali z življenjskimi vrednotami in vrednoto miru, nato pa smo jo razvili kot nujnost v vzgoji in izobraževanju. Pri ‘življenjskih vrednotah’ so vrednote obravnavane kot univerzalne, medtem ko so pri nas vrednote diskutabilne in imajo zelo različne okvire, ki vplivajo na akcije različnih skupin ljudi. Indeks je edinstven tudi zato, ker s svojimi sedemdesetimi kazalniki in 2.000 vprašanji določa, kaj njegov okvir vrednot pomeni za podrobnosti prakse.

V obeh drugih shemah so odrasli in učenci povabljeni, da se vključijo v vaje za zavedanje vrednot, in sicer tako, da se vsak mesec osredotočijo na drugo ključno besedo oziroma vrednoto, ki sestavlja stalno referenčno točko pri formalnih in manj formalnih aktivnostih. V praksi se nekatere šole, ki uporabljajo ta pristop, z zaposlenimi na šoli in/ali učenci dogovarjajo o lastnem okviru vrednot. Nekateri menijo, da so rezultati takšnih dogovarjanj skupek vrednot, ki veljajo samo za učence z namenom izboljšanja njihovega vedenja. Naš okvir vrednot, kot tudi drugi okviri v shemi, naj bi veljali za vse.

Slika 10: Primerjava ključnih pojmov in vrednot

Indeks	‘Življenjske vrednote’ Imaginor ¹⁸	‘Življenjske vrednote’ Brahma Kumaris ¹⁷
enakost	pravičnost	odgovornost
pravice	prijateljstvo	svoboda
skupnost	spoštovanje	sodelovanje
spoštovanje	vztrajnost	strpnost
raznolikosti	zaupanje	spoštovanje
trajnostnost	sočutje	ponižnost
sodelovanje	odpuščanje	mir
zaupanje	hvaležnost	iskrenost
sočutje	resnicoljubnost	ljubezen
nenasilje	pogum	sreča
poštenost	velikodušnost	preprostost
pogum	služenje	enotnost
lepota		
ljubezen		
veselje		
upanje		
modrost		

Dodajanje didaktičnih načel

Inkluzivne vrednote vplivajo na to, kako in kaj poučujemo in se učimo. Inkluzivne vrednote je mogoče uporabiti za oblikovanje inkluzivnih didaktičnih načel – pravil, ki usmerjajo poučevanje in učenje z upoštevanjem raznolikosti. V nekaterih primerih je to razmeroma preprosto, tako da imajo na primer ideje o radosti, skrbi in participaciji jasne vplive na poučevanje in učenje, kar se odraža v kazalnikih in vprašanjih. Vendar smo tako mi kot tudi drugi ugotovili, da je koristno opredeliti nekaj dodatnih načel inkluzivnega poučevanja in učenja, ki ne izhajajo neposredno iz okvira vrednot Indeksa, vendar jih je treba upoštevati pri razvoju naših šol. Tako kot okvir vrednot so bila tudi ta načela sestavljena na podlagi dolgoletnega študija in razmišljanja v podporo razvoju šol na inkluzivne načine. Glede na to, da so vrednote splošen

odgovor na vprašanje, kako naj skupaj živimo, pa so načela osredotočena na to, kako naj poučujemo in se skupaj učimo. Slika 11 je nastala s krajšanjem dolgega seznama načel, dokler ni to, kar je ostalo, ponudilo smernic za ukrepanje kot dopolnitev okvira vrednot.

Tako kot vse vrednote lahko tudi načela služijo kot izhodišče za razmišljanje o razvoju vzgoje in izobraževanja. Na primer, ideja o tem, da šole spodbujajo neposredne in vseživljenjske aktivnosti in interese (točka 14 na sliki 11), je tema, ki se pojavlja skozi ves Indeks. Gre za pripoznanje, da je cilj šol razvijati interese učencev in mladih, ki prispevajo k družbeno aktivnemu življenju (npr. skozi umetnost, prostovoljstvo, šport). Za večino bo poleg različnih interesov in aktivnosti pomembna tudi služba.

Slika 11: Inkluzivna didaktična načela: poučevanje in učenje z raznolikostjo

Vzgojno-izobraževalni sistem bi moral:

1. ne postavljati omejitev, kaj lahko učenci in odrasli dosežejo;
2. graditi učenje na osebnih in skupnih izkušnjah;
3. vključevati učne aktivnosti zunaj učilnic;
4. izkoristiti raznolikost kot vir za učenje;
5. razvijati sposobnosti za dialog;
6. graditi teoretično znanje na podlagi razvoja praktičnih spretnosti;
7. dojemati praktične spretnosti kot enakovredne akademskemu znanju;
8. povezovati razumevanje različnih predmetov in v različnih okoliščinah;
9. dojemati dobre odnose kot pomembne same po sebi in kot podporo učenju;
10. prepoznati pomen varovanja identitet za učenje in dobrobit;
11. povezovati učenje s čustvi;
12. povezovati šolske aktivnosti z družbenim, kulturnim, političnim in ekonomskim življenjem zunaj šole;
13. povezati lokalno dogajanje z globalnim;
14. spodbujati neposredne in vseživljenjske aktivnosti in interese;
15. poudarjati, da je dobro življenje v sedanjosti enako pomembno kot priprava na prihodnost;
16. priznavati, da učenje v zgodnjem življenju vpliva na to, kdo smo in kaj počnemo v poznejšem življenjskem obdobju;
17. se bolj kot na rezultate osredotočati na omogočanje razvoja igre, učenja in poučevanja;
18. pojmovati šolo kot podporo za vse v njihovih skupnostih;
19. podpirati aktivno, demokratično, lokalno in globalno državljanstvo;
20. poudarjati soodvisnost posameznikov, drugih živali, rastlin in okolja.

Prisluhnimo zahtevam

Skozi okvir vrednot ali niz didaktičnih načel izražamo naše zaveze, ki delujejo kot vodilo poučevanja in učenja. Včasih pa je nujno obstoječ okvir vrednot in načel prevprašati, da bi posamezne vrednote doželi kot nujne. Theodor Adorno je proti koncu svojega življenja v enem izmed svojih govorov izrazil zaskrbljenost nad načinom, kako se je izobraževanje odzvalo na lekcije holokavsta:

»Glavna zahteva do vzgoje in izobraževanja je preprečiti, da se Auschwitz ponovi. Prednost te zahteve pred drugimi je tako temeljna, da ne potrebuje dodatnega upravičevanja.«¹⁹

Adorno je holokavst uporabil kot prispodobo za uničujoče, srce parajoče konflikte v svetu. Pri izogibanju slednjim bi namreč vzgoja in izobraževanje lahko imela kakšno vlogo. Poziva nas, naj dovolimo, da naše vedenje, kako lahko družbe zapadejo v barbarstvo, vpliva na način vzgoje in izobraževanja naših učencev. Indeks ima kazalnike, ki so neposredno povezani z vrednotama nenasilja in spoštovanja raznolikosti,

ki sta morda najtesneje povezani z Adornovo skrbjo. Argumenti za vzpostavitev novega odnosa med posamezniki in njihovim okoljem, če želimo ohraniti vire njihovega življenja, so enako prepričljivi kot potreba po izogibanju rasizmu in drugim konfliktom. Pri tem se je treba učiti o učinkih našega potrošništva in o tem, kako se lahko odločimo za nove izbire. Vlade v svojih objavah spodbujajo razvoj trajnostnih, okoljsko ozaveščenih in aktivnih šol in se ravno tako zavzemajo, da bi trajnostnost postala vodilno načelo za revizijo kurikula.

»Trajnostni razvoj je medpredmetna razsežnost nacionalnega kurikula. Kurikul, zasnovan za dosego ... prihodnosti, v kateri ni nič samoumevnega ... bi se razlikoval od tistega, ki se uporablja v številnih šolah.«²⁰

Pri oblikovanju kurikula – načina delitve znanja – za 21. stoletje se opiramo na inkluzivne vrednote, načela in zahteve.

Lotimo se kurikula!

... in mu namenimo posebno pozornost

Ali inkluzivne vrednote predstavljajo načela in zahteve, kako in česa se učimo ter kaj naj poučujemo? Če vrednote nagovarjajo, kako bi lahko živeli skupaj, potem kurikuli pomenijo, česa naj bi se naučili, da bi lahko dobro živeli skupaj. Po objavi prejšnjih izdaj Indeksa smo včasih trdili, da Indeks določa pomen inkluzivnih vrednot za vse vidike delovanja šole. Vendar smo pustili veliko vrzel, saj nismo opredelili posledic našega okvira vrednot za vsebine učenja in poučevanja. V dolgem obdobju togega načrtovanja kurikulov v šolah, po uvedbi nacionalnega kurikula v Angliji konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, se je zdelo nemogoče razmišljati o alternativah, ki bi preprečile težo vladnega določanja, kaj se je treba naučiti.

Zdaj smo poskušali zapolniti vrzel v kurikulu, čeprav to počnemo v času stalnega omejevanja inovacij v kurikulah, zlasti v srednjih šolah. Predlogi kurikulov tvorijo novo poglavje v dimenzijah C v tej revidirani izdaji Indeksa (oglejte si strani 142–178). Upamo, da bo to spodbudilo dialog v Združenem kraljestvu in drugod o naravi inkluzivnih kurikulov, o tem, kaj in zakaj se poučuje v šolah, ter o tem, kakšen bi moral biti ustrezen kurikul za 21. stoletje.

Zdi se nam nujno spremeniti način strukturiranja znanja in spretnosti v šolah, če naj bosta vzgoja in izobraževanje del rešitve perečih okoljskih in družbenih težav na nacionalni in svetovni ravni.

Zato upamo, da bodo naše zamisli o kurikulu sprožile odziv, ki se bo okrepil in se pridružil odzivom na zamisli, ki so jih ustvarili drugi. Pojem 'šolski kurikul' ima dva elementa. Običajno se nanaša na formalne učne načrte, načrtovane pedagoške aktivnosti in njihovo strukturiranost v okviru šolskih predmetov. Lahko pa označuje tudi vse, kar se učenci in odrasli naučijo z izkušnjo bivanja v šoli. Kako se učimo in kako poučujemo, je lahko del tega manj formalnega

kurikula. Indeks odraslim in učencem omogoča, da prevzamejo nadzor nad razvojem manj formalnih, a včasih najvplivnejših vidikov kurikula. Indeks na primer izpodbija oblikovanje hierarhij med učenci in odraslimi. Spodbuja dialog o tem, kako lahko vzgoja in izobraževanje preoblikujeta obstoječe vzorce družbenih odnosov zunaj šole in po koncu šole, ne pa jih zgolj reproducirata. Preučili smo tako transformativne posledice našega okvira inkluzivnih vrednot, načel in zahtev kot tudi naših izkušenj in pojmovanj, da lahko razmišljamo o bolj formalni strukturi in vsebini poučevanja in učenja. Naš okvir spodbuja razmišljanje o povezavah med kurikulumom ter izkušnjami učencev in njihovih družin, kar je ključni korak pri odpravljanju ovir za učenje in participacijo v šolah. Želeli smo oblikovati gradivo, ki bi učencem pomagalo pridobiti nadzor nad svojim življenjem in jih pripravilo na to, da postanejo aktivni nacionalni in globalni državljani. Spremenjeni kurikulum odraža človekove pravice, spodbuja delovanje na področju okoljske trajnostnosti, povezuje ljudi na svetovni ravni, odpravlja razlike med akademskim, praktičnim in poklicnim izobraževanjem ter nas povezuje z realnostmi sveta, vključno z načinom, kako posamezniki služijo denar. Na nas so vplivali številni pogovori z učitelji in drugimi sodelavci. Sodelavka iz Hongkonga se je na primer odzvala na osnutek sheme, ki je kurikulum povezoval s človekovimi potrebami po hrani, vodi, oblačilih, zavetju ter zdravju in oskrbi. Spomnila je, da je »Sun Yatsen²¹ rekel, da so osnovne potrebe hrana, oblačila, zatočišče in prevoz.«²² Zaradi tega pogovora je bil prevoz vključen kot ena bistvenih tem kurikula, ki je razširjen tako, da zajema 'kdaj, zakaj in kako se posamezniki gibljejo lokalno in po svetu'. Vključuje načine prevoza, trgovanja in migracij znotraj držav in med njimi. S kurikulumom je mogoče obravnavati eno najpomembnejših vprašanj inkluzivnosti za vse države: »Kaj je etična politika priseljevanja?« Pri raziskovanju takšnega vprašanja bi lahko učencem pomagali razmisliti o stopnji nezaupanja in nenaklonjenosti do mnogih, ki bežijo pred konflikti ali revščino in iščejo azil ali delo v novi državi. Oblikovanje kurikulov razumemo kot izraz tega, kako odrasli in učenci strukturiramo svoje učenje in znanje o svetu. Kurikuli torej niso le značilnost

Kurikul je strokovni izraz, ki je različno pojmovan, včasih se kurikulum in učni načrt uporabljata celo kot sopomenki. Vendar je treba poudariti, da je med njima razlika, saj je učni načrt bolj specifičen dokument, ki podrobneje opisuje, kaj in kdaj se bo poučevalo pri določenem predmetu in na posamezni stopnji šolanja, torej je bolj operativen in praktičen načrt pouka, medtem ko je kurikulum širši in vključuje vse vidike vzgojno-izobraževalnega procesa (vrednote, cilje, vsebine, metode, ocenjevanje in organizacijo). Za slovenski šolski sistem je značilen kurikulum, ki izhaja iz strukture disciplin znanosti, in ne npr. kurikulum, ki poudarja osnovna, bazična oz. jedrna znanja (kot npr. v Avstraliji). Z vidika načrtovanja kurikula pa je pri nas na osnovnošolski in srednješolski ravni prevladujoča učnosciljna (kompetenčna) strategija načrtovanja, medtem ko se na predšolski ravni uporablja predvsem procesno-razvojna strategija načrtovanja kurikula (več o tem v: Ivanuš Grmek in Javornik, 2025).

Slika 12: Primerjava kurikulov

Na univerzalnih pravicah utemeljen kurikulum	Tradicionalni kurikulum
hrana in pijača voda oblačila in telesno okrasje stavbe in zemljišča potovanja in promet zdravje in odnosi Zemlja, Osončje in vesolje življenje na Zemlji energija sporazumevanje in komunikacijska tehnologija literarna, likovna in glasbena umetnost delo in aktivnost etika, družbena moč in vladanje	matematika slovenščina s književnostjo tuji jezik fizika kemija biologija geografija zgodovina tehnika umetnost glasba etika šport zdravstvena vzgoja in socialno učenje

formalnega šolanja, temveč so namenjeni znanju za vsakogar. Odražajo vir, ki ga učitelji-dravljani prinašajo v podporo vzgoji in izobraževanju učencev.

Ključne besede in osnutki kurikulov

Na sliki 12 so predstavljeni ključni pojmi dveh kurikulov. Na desni strani je tradicionalni niz ključnih pojmovanj šolskih predmetov. Šole bi jih prepoznale kadar koli v preteklih sto letih in poznajo jih ljudje iz večine držav. Ob razmišljanju o izvoru tradicionalnega kurikula, bi lahko sklepali, da ni bil zasnovan za dandanes, da bi pritegnil učence k učenju, temveč da bi nekoč elitno skupino pripravili na tradicionalno univerzitetno izobraževanje. Na levi strani so ključne besede kurikula, ki temelji na pravicah, globalnem in trajnostnem razvoju. Te ključne besede ne zaobjemajo zgolj tematik, ampak naj bi imele enak status

kot tradicionalni predmeti ali discipline.

Ključne besede na levi strani slike 12 prikazujejo skupne skrbi ljudi z vsega sveta.

Z njimi bi lahko sestavili kurikulum v mestih in vaseh na Kitajskem, Filipinih ali v Demokratični republiki Kongo, prav tako pa tudi v Angliji in Nemčiji ter tako povezali prebivalce teh držav. Predstavljajo kurikularno osnovo za predšolsko, osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko vzgojo in izobraževanje, torej za učence, stare od treh do sto treh let. To so ključne besede, ki jih je mogoče povezati s skupnimi izkušnjami vseh učencev, ne glede na njihove dosežke. Ukvarjajo se z aktivnostmi posameznikov v skupnostih okrog šol in tako krepijo doprinose, ki jih je mogoče vključiti v procese učenja družin vseh učencev. Aktivnost in delo se, kot je bilo že zapisano, obravnava skupaj, tako da šole pripravijo učence na to, da bodo o službi razmišljali kot o plačani aktivnosti med

drugimi zadovoljujočimi aktivnostmi v svojem življenju. Takšen program, ki odraža različne vrste dela, s katerimi se ljudje običajno ukvarjajo, lahko odpravi razlike med poklicnim in akademskim izobraževanjem. Kurikul, ki temelji na pravicah, je na slikah 12 in 13 opisan s kazalniki in z vprašanji v uvodniku v dimenzijo C: *Oblikovanje kurikula za vse* (oglejte si sliko 10). Strani tega poglavja smo obarvali v poseben barvni odtenek, s čimer priznavamo njegov poseben status kot področja Indeksa, ki ga šole lahko obravnavajo različno. C1 navaja nekaj strani smernic za vsak kazalnik, ki jih je mogoče razširiti in prilagoditi okoliščinam vsake šole. Vsako področje je razdeljeno na več ključnih besed, kar je dodatna specifičnost tega dela Indeksa. Rezultat je okvirni kurikul, ki je dovolj podrobno predstavljen, da lahko šola na tej podlagi gradi inkluzivne razvojne strategije; tako se znova vzpostavi način, na katerega so šole delovale, preden so postale podvržene osrednjim nacionalnim kurikulumom. Vsako področje je podprto s pregledom obsežne strokovne literature in je bilo natančno (v največji meri) strokovno preverjeno ali pregledano.

Slika 13: C1 Oblikovanje kurikulumov za vse

1. Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.
2. Učenci raziskujejo pomembnost vode.
3. Učenci preučujejo oblačila in telesno okrasje (pirsingi, tatuji, nakit).
4. Učenci spoznajo vrste nastanitev in gradbeno okolje.
5. Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki selijo po svojem okraju in po svetu.
6. Učenci se učijo o zdravju in odnosih.
7. Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.
8. Učenci preučujejo življenje na Zemlji.
9. Učenci raziskujejo vire energije.
10. Učenci spoznavajo sporazumevanje in komunikacijsko tehnologijo.
11. Učenci spoznavajo in ustvarjajo literarno, likovno in glasbeno umetnost.
12. Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.
13. Učenci spoznavajo etiko, družbeno moč in vladanje.

Kljub temu boste morda našli določene argumente za opustitev ali vprašanja, ki so po vašem mnenju netočno izražena. Vaše sodelovanje je dobrodošlo, zato vas vabimo, da nam pišete na indeksinkluzivnosti@cmepius.si.

Področja sledijo vzorcu povezovanja lokalnih in globalnih vprašanj, upoštevanja etike in politike ter povezovanja preteklosti s sedanjostjo in prihodnostjo.²³ Pri večini predmetnih področij se pojavljajo vprašanja o povezavah s podjetji in gospodarstvom. Čeprav vlade menijo, da z osredotočanjem na izboljšanje rezultatov pri matematiki, naravoslovju in pismenosti skozi Programe mednarodne primerjave dosežkov učencev (PISA) spodbujajo ekonomijo, je to lahko zelo vprašljivo, saj so povezave med vsebinami poučevanja v naših šolah in gospodarstvom zelo šibke.

Oblika kurikula odraža dolgoletno tradicijo spodbujanja razvoja učnih aktivnosti na podlagi izkušenj, skupnih vsem učencem.

Velik del je namenjen okoljskim vprašanjem. Vsako šolo spodbujamo, da se poveže z vodnim virom: lokalnim potokom ali reko in tudi z reko v drugem delu sveta²⁴. Razumevanje vodnih virov v različnih državah omogoča vpogled v življenje ljudi, ki živijo tam, njihovo podnebje, morda tudi izvor njihovih konfliktov. Takšnim aktivnostim lahko dajejo velik zagon nacionalne in globalne medšolske mreže.

Prilagajanje kurikula

Osnovne in srednje šole v Angliji razširjajo svoje kurikule, kot smo predlagali, z 'medpredmetnimi' aktivnostmi, ki lahko vključujejo teme s ključnimi besedami z leve strani slike 12. Številne šole so vidike predlogov Indeksa že vključile v aktivnosti poučevanja in učenja o državljanstvu, trajnostnosti, skrbi za zdravje in vidiku globalne razsežnosti v medpredmetne teme, projekte in reševanje težav. Šole uvajajo zelene dneve in tedne ter sledijo desetletju biotske pestrosti, uporabljajo gledališko vzgojo in pedagogiko za raziskovanje globalne soodvisnosti, financ, hrane, etike, moči in vladanja. Za posredovanje informacij ter raziskovanje recikliranja in varčevanja z energijo pripravljajo inovativne projekte. Gradivo lahko uporabijo za nadaljnje povezovanje

bolj tradicionalnega kurikula z življenjem in izkušnja-mi učencev, pri čemer lahko uporabijo svoje zamisli na področjih, ki so bila deležna manj pozornosti, kot sta na primer 'oblačila in telesno okrasje' ter 'mobil-nost in prevoz'.

Potovanje skozi čas za oblikovanje kurikulov 21. stoletja

Na sliki 12 sta dve puščici. Pri oblikovanju alterna-tivnega kurikula smo si prizadevali, da bo v nov pro-gram vključeno znanje, povezano s tradicionalnimi kurikuli. Vsebinsko fizike in kemije lahko umestimo v razumevanje Zemlje, Osončja in vesolja, kot relevan-tna se pojavlja tudi na drugih področjih, fiziko lah-ko umestimo zlasti v obravnavo energije. Biologija je pomembna pri razumevanju prehranskih ciklov in zdravja, vendar najbolj pri razumevanju življenja na Zemlji.

Seveda pa si vsaka šola želi, da bi bili učenci pismeni v različnih simbolnih kodih (npr. jeziki, matematika, glasba).

Na sliki 12 je pismenosti posvečena posebna pozor-nost tako na področju sporazumevanja kot na vseh drugih področjih kurikula.

Tudi matematika lahko postane medpredmetna tema. Obstajajo pomisleki, da vzvišena narava ma-tematičnega znanja zahteva poučevanje v okviru ločenega predmeta. Na drugi strani se pojavljajo pomisleki glede motivacije učencev za pridobivanje matematičnega znanja, če se matematika poučuje kot predmet, ki ni povezan z resničnim svetom. Ra-zumevanje matematike kot medpredmetne vsebine ni nezdržljivo s tem, da se učenci pri šolanju posve-čajo matematiki kot kompleksnemu miselnemu sis-temu. Ko stvari počnemo drugače, se soočamo z novimi ovirami, ki jih je treba premostiti.

Zgodovina je prisotna na vseh področjih zaradi zah-teve po povezovanju preteklosti, sedanjosti in pri-hodnosti, kar je očitno skladno s stališčem, ki ga je Zgodovinsko združenje (History Association) podalo ob vladnem pregledu osnovnošolskega kurikula leta 2009:

»V celoti podpiramo ... razvoj manj predpisujočega in bolj prilagodljivega nacionalnega kurikula, ki bo kot orodje za učenje uporabljal predmete, kot je zgodovina.«

Primerjave

Poročilo, poimenovano Rose Review, je bilo eno od treh glavnih pregledov, ki so ob koncu prvega de-setletja 21. stoletja predlagali prenovljeni kurikul v Angliji. Njihove predlagane strukture so prikaza-ne na sliki 14. Vsi ti pregledi temeljijo na načelih, ki se prekrivajo z okvirom vrednot Indeksa, vendar so strukturirani na podlagi bolj znanih ključnih poj-mov kurikulov. Kljub poudarjanju medpredmetnih tematik ključni pojmi nosijo težo tradicionalnih pri-čakanj. Vsi so izražali zaskrbljenost, kako naj se osnovnošolski kurikul 'uskladi' s srednješolskim, na predmetih temelječim kurikulumom, kar predstavlja omejitvev.

Kaj lahko dosežemo s predlogi sprememb kurikula?

Angleška vlada ni uvedla niti predlogov Rose Review niti obsežnejšega Alexander Review, zato ne priča-kujemo, da bodo naši predlogi takoj nacionalizirani. Naše edino upanje je v moči naših idej, s katerimi lahko vključimo druge v dialog. Spodbuja nas spoz-nanje, da je predlagani kurikul veliko bližje od tra-dicionalnega kurikula temu, kar se ljudje običajno naučijo zunaj šole in v izvenšolskem izobraževanju. To je kurikul, ki veliko bolje odraža življenje, izkušnje in prihodnost učencev. Prepričani smo, da je treba spremeniti tako letni delovni načrt kot ostale doku-mente, pa tudi ljudi odvaditi odvisnosti od nafte, jih odvrgniti od prepričanj, da lahko še naprej poveču-jemo porabo drugih omejenih virov našega planeta in da lahko naš planet predela vedno večje količine odpadkov, ki niso biološko razgradljivi. Verjamemo, da so ta vprašanja medsebojno prepletena in ostaja-mo optimistični.

Slika 14: Primerjava predlaganih struktur kurikulov v Veliki Britaniji

Independent (Government Initiated) Review of Primary Curriculum (Rose Review)	Cambridge Primary Review (Alexander Review)	International Baccalaureate Primary Years Programme ²⁵
Understanding English, communication and languages Mathematical understanding Scientific and technological understanding Historical, geographical and social understanding Understanding physical development, health and wellbeing Understanding the arts Religious education Citizenship	Language, oracy and literacy Mathematics, Science and technology Place and time Physical and emotional health Arts and creativity Faith and belief Citizenship and ethics	Language Mathematics Science Social studies Personal, social and physical education. Arts

Oblikujmo zavezništva

Indeks pomaga združiti vse aktivnosti, ki spodbujajo inkluzivne vrednote, ter tako zmanjšati razdrobljenost strategij in preobremenjenost z različnimi projekti. Slika 15 vsebuje seznam aktivnosti, ki jih je mogoče povezati s ključnimi pojmi inkluzivnega razvoja.

Če se šole razvijajo inkluzivno, aktivno spodbujajo demokratično vzgojo in izobraževanje ter vzgojo in izobraževanje za državljanstvo oz. globalno državljanstvo, ki temelji na priznavanju človekovih pravic. Šole se povezujejo z vsemi skupnostmi v lokalnem okolju, tako da skupnosti in šole ustvarjajo medsebojno podporen odnos. To je najboljši prispevek, ki ga lahko dajo k povezovanju v lokalni skupnosti. Z odpravljanjem razlik med skupinami v svojih skupnostih šole spodbujajo zdravje v najširšem pomenu besede, skrbijo za dobrobit odraslih in učencev ter za zdravje njihovih teles.

Postanejo del mednarodnih gibanj za razvoj šol, kot so tista, ki jih spodbujata Unicefova 'učencem prijazna šola' in Unescovo globalno prizadevanje za kakovostno vzgojo in izobraževanje za vse, imenovano Izobraževanje za vse (Education for All). V odnose ter tudi v poučevanje in učenje vključujejo duhovno, moralno, socialno in kulturno vzgojo ter socialno in čustveno učenje. Vse oblike diskriminacije skušajo zmanjšati tako, da presegajo formalne (legalne) zahteve o enakosti.

Načini poučevanja in učenja se odzivajo na okoljske zahteve, ki učence povezujejo z lokalnim in globalnim okoljem, pa tudi z uporabo šolskega zemljišča, energije in hrane ter ravnanjem z odpadki. Vse to je povezano z vzgojnim načrtom.

Gozdna šola ali pouk na prostem postaneta možnosti za spodbujanje okoljske občutljivosti, sodelovalnega učenja, duhovnega udejstvovanja in ponovnega ovrednotenja tveganja. Pripoznanje pomena 'učenja izven razreda' povezuje učenje z izkušnjami, s čimer se širijo povezave, ki jih učenci in mladi vzpostavljajo pri razmišljanju ter govornem, pisnem in ume-tniškem izražanju. Tako učenci kot odrasli razvijajo sposobnost kritičnega mišljenja, ki ga je mogoče podpreti z dialogi, spodbujenimi v okviru raziskovalnega pedagoškega pristopa 'filozofija za otroke'. Ko se preusmerijo od prepoznavanja težav učencev, ki izhajajo le iz njihovih 'posebnih potreb', k skrbi za ovi-

Slika 15: Zavezništva za inkluziven vzgojno-izobraževalni razvoj

- Na vrednotah temelječa vzgoja in izobraževanje
- Izboljšanje/razvoj šole
- Demokratična vzgoja in izobraževanje
- Državljanstvo/globalna državljska vzgoja
- Na pravicah temelječa vzgoja in izobraževanje²⁶
- Celovita skupnostna vzgoja in izobraževanje
- Povezovanje v lokalni skupnosti²⁷
- Vzgoja in izobraževanje o miru/nenasilju
- Šole, ki spodbujajo skrb za zdravje²⁸
- Učencem prijazne šole²⁹
- Vzgoja in izobraževanje za vse³⁰
- Duhovna, moralna, socialna in kulturna vzgoja³¹
- Socialno in čustveno učenje (SEAL)³²
- Vzgoja in izobraževanje o preprečevanju diskriminacije/predsodkov³³
- Vzgoja in izobraževanje o enakosti
- Okoljska vzgoja in izobraževanje, vzgoja in izobraževanje za okoljsko trajnostnost
- Učenje na prostem³⁴
- Gozdna šola³⁵
- Sodelovalno učenje
- Izkustveno učenje
- Filozofija za učence³⁶
- Inovativno razmišljanje³⁷
- Omogočanje učenja brez merjenja sposobnosti³⁸

re, ki se pojavljajo kjer koli znotraj kulture, strategije in prakse šole, sprostijo vire za iskanje domiselnih rešitev vzgojno-izobraževalnih težav, kot je navedeno v okviru 'inovativnega razmišljanja'. Na ta način se izogibajo kategoriziranju učencev z oznakami o sposobnostih, kar lahko vodi v hierarhijo vrednosti učencev, spodbuja nezadovoljstvo, omejuje pričakovanja drugih in negativno vpliva na identiteto učencev samih.

Inkluziven vzgojno-izobraževalni razvoj je uporabljen v naslovu slike 15, ker se 'inkluziven' lahko uporabi kot nadrejeni pojem za označevanje okvira vrednot, ki spodbujajo širok nabor vzgojno-izobraževalnih dejavnosti, običajno označenih z drugimi oznakami. V isti namen se lahko uporabljajo tudi druge besede, na primer 'demokratičen', 'temelječ na vrednotah', 'trajnosten' ali 'protipristranski', ki nakazujejo celovit pristop. Vseeno je, katera beseda je izbrana za to

povezovalno funkcijo, dokler je pripoznana potreba po povezovanju teh aktivnosti.

Številne organizacije ponujajo svoje programe ali pobude na enem ali drugem področju s slike 15, da bi podprle razvoj šol. Učitelji naj bi izpostavljena vprašanja in pridobljena spoznanja vključili v svoje načrtovanje prihodnjega poučevanja in učenja. Številni takšni programi so skrbno premišljeni in navdihujoči. Vendar pa je njihova trajnost lahko vprašljiva, če ni prostora in zavezanosti za njihovo vključitev v učne aktivnosti šole. Pri tem je čas, v katerem se ti programi vključijo v šolo, da lahko še dodatno spodbudijo že začeto delo, ključnega pomena. Že manjša inovacija na tem področju, ki bi jo raziskali strokovni delavci in bi se trdno uveljavila v njihovih kurikulumih in časovnicah, bi lahko dosegla trajnejše učinke. V Indeksu je prikazano, kako je mogoče takšne aktivnosti povezati med seboj, kot je razvidno v naslednjih primerih.

Učenje o pravicah

Indeks spodbuja podoben razvoj kot Nagrada za šole, ki spoštujejo pravice (Rights Respecting Schools Award), ki jo je uvedel UNICEF v Združenem kraljestvu, vendar v okviru širših sprememb šolskih kultur, strategij in pedagoških praks, ki lahko vodijo k trajnejšim spremembam. Pojem 'pravice' opredeljuje kot ključno vrednoto, povezano z okvirom petnajstih drugih vrednot. Učenje o pravicah morda v nekaterih šolah ni (pri)znana aktivnost, zato je predstavljena v kazalniku A2.2 (stran 110) *Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic*. Na straneh 208–209 so predstavljeni dokumenti o človekovih pravicah, na strani 210 pa so omenjene planetarne pravice ali 'pravice matere Zemlje', kar je povezano s kazalnikom A2.3 *Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlje* (stran 111).

Slika 16: Prekrivajoče se pobude

Osem poti do trajnostnih šol	Osem ključnih konceptov globalne razsežnosti
GLOBALNA RAZSEŽNOST INKLUZIVNOST IN PARTICIPACIJA NABAVA IN ODPADKI	GLOBALNO DRŽAVLJANSTVO RAZNOLIKOST TRAJNOSTNI RAZVOJ
ENERGIJA IN VODA HRANA IN PIJAČA POTOVANJA IN PROMET STAVBE IN ZEMLJIŠČA LOKALNA DOBROBIT	VREDNOTE IN DOJEMANJE ČLOVEKOVE PRAVICE SOCIALNA PRAVIČNOST SOODVISNOST REŠEVANJE SPOROV

Povezovanje trajnostnosti, globalne ozaveščenosti in na vrednotah temelječega razvoja

Slika 16 prikazuje povezave med načinom, kako so bili v preteklih vladnih dokumentih razdeljeni vidiki Nacionalnega okvira za trajnostne šole in Globalne razsežnosti za šole. Na slikah 17 in 18 so nato navedeni kazalniki Indeksa, ki so povezani z vsakim od teh programov in prikazujejo celovit način njihove predstavitve.

Druga zaveznitva, navedena na sliki 15, se lahko podobno odražajo v posameznih kazalnikih.

Slika 17: Kazalniki za osem poti do trajnostnih šol³⁹

Globalna razsežnost A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu. C2.6 Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med ljudmi. C1.7 Učenci spoznavajo Zemljo, Osončje in vesolje. C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji. Inkluzivnost in participacija A2.4 Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh. Vsi drugi kazalniki Nabava in odpadki B1.13 Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov. Energija in voda B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode. C1.2 Učenci raziskujejo pomembnost vode. C1.9 Učenci raziskujejo vire energije. Hrana in pijača C1.1 Učenci raziskujejo cikle pridelave in porabe hrane. C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji. Potovanja in promet C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se ljudje gibljejo po svojem okraju in po svetu. Stavbe in zemljišča B1.11 Stavbe in zemljišča so urejeni tako, da podpirajo participacijo. C1.4 Učenci spoznajo vrste nastanitev in grajeno okolje. Lokalna dobrobit A1.10 Šola in lokalne skupnosti se vzajemno razvijajo. A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo. A2.10 Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih. C1.6 Učenci se učijo o zdravju in odnosih.

Slika 18: Kazalniki za osem ključnih konceptov globalne razsežnosti⁴⁰

Globalno državljanstvo A1.7 Šola je zgled demokratičnega državljanstva. A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu. Dimenzija C, kjer so vsi kazalniki povezani na lokalni in globalni ravni. Raznolikost A1.9 Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola. C2.6 Učenci razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med ljudmi. Trajnostni razvoj A2.3 Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlje. B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode. B1.13 Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov. C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje. C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji. C1.9 Učenci raziskujejo vire energije. Vrednote in dojemanje A2.1 Šola razvija skupne inkluzivne vrednote. Človekove pravice A2.2 Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic. Socialna pravičnost A2.7 Šola se bori proti vsem oblikam diskriminacije. Soodvisnost A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu. C1.1 Učenci raziskujejo cikle pridelave in porabe hrane. C1.2 Učenci raziskujejo pomembnost vode. C1.3 Učenci preučujejo oblačila in telesno okrasje. C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se ljudje gibljejo v svojem kraju in po svetu. C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje. Reševanje sporov A2.8 Šola spodbuja nenasilne medsebojne odnose in reševanje sporov.
--

Ovire, viri in podpora

'Ovire za učenje in participacijo', 'mobilizacija virov za podporo učenju in participaciji' ter 'podpora raznolikosti' so trije ključni koncepti Indeksa, ki lahko pomagajo usmerjati skupno znanje oz. razumevanje odraslih in učencev. Vprašanja na sliki 19 medsebojno povežejo vse tri koncepte. Če jih udeleženci v okviru participativnega procesa lahko medsebojno delijo in povežejo z razvojem inkluzivnih vrednot, lahko ustvarijo ideje za pregled, načrtovanje in vpe-ljevanje oz. izvajanje tudi brez pomoči kazalnikov in vprašanj iz 4. dela.

Včasih obstajajo velike težave, za katere skoraj vsi vedo, da zavirajo izboljšave v šoli, vendar se o njih ne govori. To so sicer očitne težave, ki pa jih lahko razkrije že sodelovalni in zaupljiv pristop Indeksa.

Ovire pri učenju in participaciji

Ovire pri učenju se lahko pojavijo v povezavi s katerim koli vidikom šole: njenimi stavbami in zemljišči, načinom organizacije, odnosi med učenci in odraslimi ter tudi v pristopih k poučevanju in učenju. Ovire je mogoče najti tudi zunaj meja šole, v družinah in skupnostih ter v nacionalnih in mednarodnih dogodkih in politikah. Upreti se moramo skušnjavi, da bi ovire za učenje in participacijo videli le zunaj naše odgovornosti in zmožnosti ukrepanja. Pri odpravljanju šolskih ovir se moramo osredotočiti na tiste, pri katerih lahko strokovni delavci, učenci in njihove družine nekaj storijo, zlasti z medsebojnim sodelovanjem. Pri prepoznavanju ovir za učenje in participacijo ne gre za iskanje napak v šoli. Inkluzivnost je proces, ki se nikoli ne konča ter vključuje postopno odkrivanje in odpravljanje omejitev za participacijo in učenje znotraj sodelujočih skupnosti. Odkrivanje ovir in priprava načrtov za njihovo zmanjšanje sta vedno pozitivni dejavnosti.

Nadomestitev posebnih potreb

Uporaba koncepta 'ovire pri učenju in participaciji' za pomoč pri reševanju vzgojno-izobraževalnih težav lahko učinkovito nadomesti marsikje ustaljeno prakso opredeljevanja učencev kot 'učencev s posebnimi potrebami'. Zamisel, da je mogoče vzgojno-izobraževalne težave odpraviti s takšnim označevanjem učencev in nato z individualnim posredovanjem, ima precejšnje omejitve. Če gledamo na 'poškodbe oz. nezmožnosti' učencev kot glavni vzrok njihovih težav pri vzgoji in izobraževanju, nas to odvrča od ovir v vseh drugih vidikih šolskega okolja in sistemov ter zamegljuje težave, s katerimi se soočajo učenci brez oznake 's posebnimi potrebami'. Takšno izhodiščno gledišče spodbuja, da se na učence gleda skozi prizmo primanjkljaja, in ne kot na celovite posameznike, ki so lahko podvrženi številnim pritiskom izključevanja.

Slika 19: Ovire, viri in podpora

- Katere ovire za učenje in participacijo se pojavljajo v šoli in njenih skupnostih?
- Kdo se sooča z ovirami pri učenju in participaciji?
- Kako zmanjšati ovire pri učenju in participaciji?
- Kateri viri za podporo učenju in participaciji so na voljo?
- Kako je mogoče pridobiti dodatna sredstva za podporo učenju in participaciji?
- Kako bi bilo treba razporediti sredstva za podporo učenju in participaciji?

Pri razvrščanju učencev v kategorijo 'učenci s posebnimi potrebami' lahko spregledamo večjo zastopanost učencev v posamezni kategoriji glede na spol, razred in etnično pripadnost. V Angliji (podobno tudi v Sloveniji) je na primer skoraj dvakrat več dečkov kot deklic razvrščenih v kategorijo 's posebnimi potrebami'.⁴¹ To neravnovesje je podobno izrazito pri tistih, ki sicer niso umeščeni v kate-

gorije, vendar so njihovi dosežki razmeroma nizki ali imajo vedénjske težave. Te številke ostajajo enake že desetletja, pa vendar so bile deležne razmeroma malo pozornosti. Namigujejo na to, da so težave pri vzgoji in izobraževanju morda povezane s spolom in načinom učenja učencev v šoli ter da je zmanjšanje ovir odvisno od drugačnega razmišljanja in ravnanja v zvezi s spolom.

Indeks poziva zaposlene na šoli k ponovnemu razmisleku, kako spodbujati in se odzivati na značilnosti družbenega pojmovanja moškosti in ženskosti ter drugih spolnih identitet.

Označevanje učencev kot učencev s posebnimi potrebami lahko vodi tudi k nižjim pričakovanjem. Kategorizacija učencev kot 'nadarjenih' lahko predstavlja del ustvarjanja hierarhije vrednotenja učencev, ki se obravnavajo kot 'manj normalni', 'normalni' in 'supernormalni' učenci. To se lahko zgodi, čeprav so v praksi nekateri učenci lahko razvrščeni tako med 'učence s posebnimi potrebami' kot med 'nadarjene', torej t. i. dvojno izjemni učenci. Številne šole si prizadevajo enako ceniti vse učence, kljub morebitnim oznakam, prizadevajo si torej za odpravo dojemanja, ki ga pomaga krepiti kategorizacija.

Zato moramo dobro premisliti, preden nekoga označimo za osebo s posebnimi potrebami (OPP) ali katero koli od kratic za kategorije 'nenormalnosti', kot so ČVM (čustveno-vedenjske motnje), ADHD (motnja pomanjkanja pozornosti in hiperaktivnosti, angl. attention deficit hyperactivity disorder) ali novejši predlog za učence, ki se ne prilagodijo, OKM (opozicionalna-kljuovalna motnja, angl. opposition defiance disorder). Redukcija učencev na kratico, kar je pogosta praksa, je še posebej nespoštljivo dejanje, ki (je) vodi(lo) do stereotipnega odziva na vzgojno-izobraževalne težave z vidika ločenih, diferenciranih in individualiziranih programov (IP), izvajanja dodatne strokovne pomoči izven razredov (DSP) in spremljevalca, kar vse ovira odnose z drugimi učenci in odraslimi. Kadar razredna aktivnost zahteva skupinsko delo, lahko pomočnik učitelja* ali včasih tudi učenčev spremljevalec, ki je običajno manj usposobljen od učitelja, dela le z učenci, ki naj bi imeli največ težav. Vztrajanje pri t. i. pull-out mo-

delu izvajanja DSP, kljub številnim nasvetom, da je treba uporabiti druge pristope, je dokaz, da koncept 'posebnih potreb' omejuje ustvarjalno razmišljanje o tem, kako naj se zagotovi učinkovitejša podpora v matičnem razredu.

Pojmovanje, da je treba vzgojno-izobraževalne težave premagovati z odpravljanjem ovir za učenje in participacijo, se je v desetletju po prvi objavi Indeksa inkluzivnosti leta 2000 začelo širše uporabljati, deloma tudi zaradi vpliva Indeksa⁴². Vendar pa uporaba te ideje v uradnih dokumentih ni bila povezana z ustreznim soočanjem s prejšnjimi načini razmišljanja, zato so pritiski za nadaljnjo uporabo izraza 'posebne potrebe' ostali. To izrazoslovje se uporablja v nasvetih za pisanje individualnih načrtov za priseljence (INA), individualiziranih programov (IP) za učence s posebnimi potrebami, pri prepoznavanju težav učencev in izvajanju 5-stopenjskega modela pomoči, nenazadnje pa tudi v sistematizaciji delovnega mesta učitelj za DSP, ki na sistemski ravni utrjuje pull-out model. V tem kontekstu predvidene dejavnosti svetovalnih služb v slovenskih šolah (npr. pomoč pri učenju, svetovanje učiteljem) postajajo nerelevantne in neizkoriščene v procesu uresničevanja inkluzivnosti.

Če bodo strokovni delavci prevzeli nadzor nad svojim načinom razmišljanja o vzgojno-izobraževalnih težavah, bodo lahko jezik 'posebnih potreb' uporabljali le, ko bodo izpolnjevali uradne zahteve, in dovolili, da alternativno razmišljanje, ki temelji na ovirah pri učenju in participaciji, prodre v kulturo, strategije in prakso šole. Ta razmislek o uporabi pojmov je pomemben, če želimo preprečiti, da bi se stari načini razmišljanja ponovno uveljavili. 'Učenec, ki se sooča z ovirami pri učenju in participaciji', se ob ohranjanju starega načina razmišljanja zlahka spremeni v 'učenca z ovirami' kot evfemizem za 'učenca s posebnimi potrebami'.

*V Veliki Britaniji so Teacher Assistants (TA) ali Teaching Assistants pomočniki učiteljev, ki podpirajo učitelje pri poučevanju in zagotavljajo dodatno pomoč učencem. Njihova vloga se lahko razlikuje glede na šolo in stopnjo izobraževanja (<https://nationalcareers.service.gov.uk/job-profiles/teaching-assistant>). V slovenskem šolskem kontekstu imamo v mislih vse strokovne delavce, ki učitelje pri poučevanju učencev kakorkoli podpirajo.

Socialni in individualni modeli posebnih potreb

Uporaba pojma 'ovire pri učenju in participaciji' za težave, s katerimi se srečujejo učenci, namesto izraza 'posebne potrebe' je v nasprotju z medicinskim ali individualno deficitarnim pogledom na vzgojno-izobraževalne težave. Tu je treba soočiti socialni in medicinski model. Oviro je mogoče opredeliti kot dolgotrajno 'omejitev telesne, intelektualne ali senzorične funkcije',⁴³ čeprav je pojem intelektualne okvare problematičen in lahko kaže na neupravičeno razumevanje organske, torej fiziološke podlage za težave pri učenju. Posameznikova nezmožnost se lahko kaže kot ovira za participacijo ljudi s poškodbami, kroničnimi bolečinami ali boleznimi. Medicinski ali individualni model nezmožnosti obravnava kot ovire, s katerimi se soočajo posamezniki in so neposredna posledica njihove fizične nefunkcionalnosti oz. poškodb.

Pogosto pa so nezmožnosti v celoti ustvarjene v okolju v obliki diskriminatornih odnosov in praks ter neuspešnega odpravljanja ovir za dostop in participacijo.

V drugih primerih so posledica interakcije okolja in posameznika s poškodbo, bolečino ali kronično boleznijo. Šola lahko za odpravo nezmožnosti stori razmeroma malo, čeprav lahko preprečevanje bolezni in skrb za varno okolje nekaterim učencem pomagata, da se jim izognejo. Vendar pa lahko šole znatno zmanjšajo ovire, ki jih ustvarjajo diskriminatorni odnosi in dejanja ter institucionalne ovire za učence in odrasle s posebnimi potrebami. Šole morajo po zakonu zagotoviti 'razumne prilagoditve' (individualne prilagoditve), da bi podprle sodelovanje učencev s posebnimi potrebami.⁴⁴ K spremembam šolske kulture lahko neizmerno pripomore zagotavljanje zaposlovanja strokovnih delavcev s posebnimi potrebami.

Institucionalna diskriminacija

Ovire, ki vplivajo na participacijo določenih skupin in se pojavljajo v načinu strukture ali delovanja institucij, so 'institucionalna diskriminacija'. V Macphersonovem poročilu⁴⁵, ki je sledilo preiskavi, kako je

policija obravnavala umor temnopoltega najstnika Stephena Lawrenca, je bila pozornost usmerjena na 'institucionalni rasizem' v policiji ter v vzgojno-izobraževalnih, zdravstvenih in socialnih službah, čeprav takšna diskriminacija seveda ni omejena le na javni sektor. Institucionalni rasizem se je opiral na definicijo Stokelyja Carmichaela izpred 40 let (ZDA), torej kot diskriminatorna storitev »zaradi nezavednih predsodkov, ignorance, nevednosti, lahkomišelnosti in rasističnih stereotipov, ki ogrožajo etnične manjšine«⁴⁶. Vendar je institucionalna diskriminacija širša od rasizma, saj vključuje tudi načine, kako institucije prikrajšajo posameznike zaradi revščine, spola, posebnih potreb, socialno-ekonomskega statusa, etnične pripadnosti, spolne usmerjenosti, spolne identitete, vere, prepričanj in starosti. Institucionalna diskriminacija se globoko zasidra v kulturi in vpliva na način, kako se ljudi dojema in kako se nanje odziva. Za institucionalno diskriminacijo so odgovorni vsi člani institucij. In čeprav ta lahko obstaja pred pridružitvijo določenega člana instituciji in lahko deluje kot pritisk na njegova dejanja, je vsak posameznik še vedno odgovoren za kakršno koli posledično diskriminacijo in škodo, povzročeno z diskriminatornimi praksami, ki jih morda nereflektirano prevzame. Institucionalna diskriminacija ustvarja ovire za participacijo, v izobraževanju pa lahko ovira učenje. Ustaljena diskriminacija lahko privede do osiromašene izobrazbe in nižjih kvalifikacij, zaradi česar so ljudje težje zaposljivi. To lahko privede do tega, da lokalne skupnosti niso zastopane med zaposlenimi v šolah. Razvoj inkluzivnosti lahko povzroči posameznikom boleč proces izpodbijanja lastnih diskriminatornih praks, odnosov in institucionalnih kultur.

Rasizem, seksizem, spolna in razredna diskriminacija, homofobija, transfobija, diskriminacija zaradi invalidnosti, starosti, veroizpovedi in prepričanj imajo skupen izvor v netolerantnosti do razlik ter v uporabi moči za ustvarjanje in ohranjanje neenakosti.

Ker so ljudje pogosto bolj seznanjeni z razpravami o rasizmu ali seksizmu kot o invalidnosti, se morda manj zavedajo vpletenosti ljudi in institucij v ustvarjanje invalidnosti. Nekritično splošno sprejemanje izključevanja učencev v šoli na podlagi njihove 'posebne potre-

be' ali razvrščenosti v kategorijo 'z učnimi težavami' pomeni institucionalno diskriminacijo.

Netolerantnost do razlik je povezana z monokulturalizmom, pri katerem institucije ali skupine posameznikov opredeljujejo poseben način življenja in identitete kot edini sprejemljivi način bivanja. Kadar se posamezniki ne počutijo sprejete v monokulturnih institucijah, lahko to zavrnitev doživljajo kot razizem, diskriminacijo zaradi invalidnosti, seksizem itn. V prvih desetletjih 21. stoletja so evropski politiki, pa tudi številni posamezniki in organizacije, ki se sicer ukvarjajo z zmanjševanjem neenakosti, nasprotovali multikulturalizmu.⁴⁷ Menili so, da je multikulturalizem kot način zbliževanja posameznikov različnih narodnosti spodletel. Vendar so z zavračanjem določene oblike večkulturnosti hote ali nehote spodbujali nadaljevanje monokulturnosti in institucionalne diskriminacije, ki jo ta povzroča. Indeks pomaga šolam pri razvoju kompleksnih odprtih večkulturnosti, ki jih podpira razvoj protidiskriminacijskih strategij. Narava teh strategij lahko presega vladne instrumente, kot je britanski Zakon o enakosti iz leta 2010, vendar se nanje tudi opira. Vse te zahteve se lahko postavijo v kontekst šole, ki se odločno odziva na vrednoto cenjenja raznolikosti vseh svojih članov. Strategije proti diskriminaciji naj bi bile uvedene zato, ker spodbujajo vrednote, ki so skupne šoli, in ne zato, da bi bile skladne z zakonodajo.

Viri za podporo učenju in participaciji

Zmanjševanje ovir za učenje in participacijo vključuje mobilizacijo virov. Ko so vrednote jasne in skupne vsem, to postane pomemben vir za šolo, ki usmerja njen razvoj, oblikuje odločitve in pomaga reševati konflikte. Inkluzivne vrednote postanejo stalna spodbuda za večjo participacijo pri učenju in v širšem življenju šole.

Podobno tudi združevanje na inkluzivnih načelih temelječih posegov v šoli, vključno z različnimi programi v okviru enotnega pristopa k razvoju, postane vir zaradi večje jasnosti in usklajenosti. Tako kot pri ovirah so viri prisotni v vseh vidikih šole: v njenih kulturah, strategijah in praksah; v stavbah, opremljenosti učilnic, knjigah, računalnikih; pri pedagoškem in nepedagoškem osebju, učencih in mladih, starših/skrbnikih, ravnateljih in širši skupnosti.

Na splošno je na voljo več virov za podporo učenju in participaciji, kot se jih trenutno uporablja v katerem koli okolju. V šoli obstaja veliko znanja o tem, kaj ovira

učenje in participacijo.

Eden glavnih namenov Indeksa je pomagati šolam, da to znanje uporabijo pri svojem razvoju. Zamisel, da je raznolikost lahko vir učenja, je prisotna v kazalnikih, ki vključujejo sodelovanje med učenci, med odraslimi ter med učenci in odraslimi. Viri pri učencih, ki so sposobni usmerjati svoje učenje in igro ter podpirati igro, učenje in participacijo drugih, so lahko še posebej slabo izkoriščeni, prav tako pa tudi možnosti strokovnih delavcev, da podpirajo medsebojni razvoj.

Predlogi za preoblikovani kurikulum, ki temelji na inkluzivnih načelih, povezujejo vsako področje kurikula na lokalni in globalni ravni, kar šole spodbuja k uporabi lokalnih virov v podporo kurikulumu. Ker je novi kurikulum tesno povezan z življenjem učencev in drugih posameznikov v njihovih skupnostih, je jasno, kako lokalno družbeno in fizično okolje postane vir za kurikulum. Meje učilnice zajemajo lokalno okolje in svet.

Podpora raznolikosti

Kadar menimo, da težave pri vzgoji in izobraževanju izhajajo iz 'posebnih potreb' učencev in mladih, se zdi naravno, da se podpora nanaša na zagotavljanje dodatnih oseb, ki bi delale s posameznimi učenci, da bi ti premagali svoje težave. Naš pojem podpore je veliko širši, saj poudarja »vse aktivnosti, ki povečujejo zmogljivosti šole, da se odziva na raznolikost učencev in mladih na način, da jih enako ceni«. Zato prizadevanja za odkrivanje in zmanjševanje ovir za učenje in participacijo ter mobilizacijo virov predstavljajo podporne aktivnosti.

Ker sta po naši opredelitvi inkluziven razvoj poučevanja in učenja podporni aktivnosti, podpora vključuje vse zaposlene v šoli, učence in njihove družine. Če so učne aktivnosti zasnovane tako, da podpirajo participacijo vseh učencev, je potreba po individualni podpori manjša. Podpora je zagotovljena, ko učitelji načrtujejo pouk z mislijo na vse učence ter upoštevajo njihova različna izhodišča, interese, izkušnje in pristope k učenju. Podpora je dana tudi, ko si učenci med seboj pomagajo ter skupaj spoznavajo koncepte in utrjujejo terminologijo o npr. biotski pestrosti. Pa vendar je enako pomembno učiteljevo prilagajanje svojega poučevanja, upoštevajoč skupne izkušnje vseh učencev in njihovo poznavanje strokovne terminologije. Individualna podpora učencem mora biti vedno namenjena spodbujanju večje samostojnosti: povečanju učenčeve zmogljivosti za učenje ter zmogljivosti odraslih in učencev, da se vključijo v učne aktivnosti.

Gradiva za (samo)evalvacijo

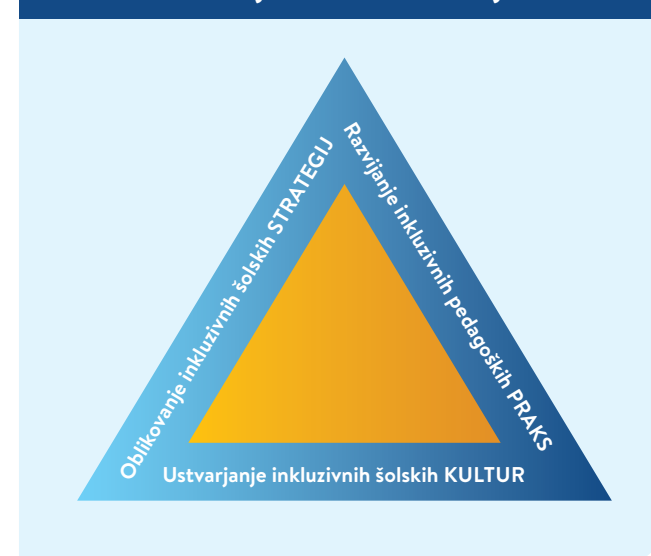
Razvoj šole na podlagi okvira vrednot ali ugotovljenih ovir, virov in priložnosti za podporo lahko poteka bolj ali manj sistematično. Vključuje lahko posameznike, skupine ali celotno šolo. Dimenzije, poglavja, kazalniki, vprašanja in vprašalniki Indeksa zagotavljajo dodatno oporo, ki lahko prispeva k daljnosežnim razgovorom o tem, kaj odrasli in učenci želijo storiti pri nadaljnjem razvoju svoje šole. Uporabljajo se lahko tudi sistematično, kot pregled aktualnega stanja ter za pripravo inkluzivnega razvojnega načrta in njegovega izvajanja. Če tega še niste storili, je morda dobro, da preletite seznam kazalnikov na straneh 20–21 in kazalnike z vprašanji v 4. delu ter opazujete, kako so strukturirani in kako predstavljajo ključne pojme za vprašanja, ki jih pomensko dopolnjujejo.

Dimenzije in pripadajoča poglavja

Evalvacija šole, ki uporablja gradiva Indeksa, raziskuje možnosti za razvoj v treh medsebojno povezanih dimenzijah: **ustvarjanje inkluzivnih šolskih kultur, oblikovanje inkluzivnih strategij in razvijanje inkluzivnih pedagoških praks**. Slika 20 ponavlja trikotnik iz pregleda, ki ponazarja način povezovanja dimenzij, slika 21 na naslednji strani pa vsebuje povzetek vsebine vsake od njih.

Izkušnje z Indeksom v številnih šolah v številnih državah potrjujejo, da so te dimenzije po splošnem mnenju pomembne za strukturiranje razvoja šole. Čeprav je vsako od teh področij pomembno za razvoj, se prekrivajo. Vpliv kultur in strategij lahko ugotovimo le na podlagi dokazov iz prakse. Tako kot je vrednote mogoče razumeti na podlagi opazovanja dejanj, je tudi razumevanje narave strategij odvisno od opazovanja poskusov vplivanja na prakso.

Slika 20: Dimenzije Indeksa za razvoj šole

Slika 21: Razlaga dimenzij Indeksa

DIMENZIJA A:

Ustvarjanje inkluzivnih šolskih KULTUR

Ta dimenzija se nanaša na ustvarjanje varnih, sprejemajočih, sodelujočih, spodbudnih in gostoljubnih skupnosti, v katerih je vsakdo cenjen. Skupne inkluzivne vrednote so razvite in posredovane vsem zaposlenim v šoli, učencem in njihovim družinam, ravnateljem, okoliškim skupnostim in vsem drugim, ki delajo v šoli in z njo. Vrednote inkluzivnih kultur usmerjajo odločitve o strategijah in obstoječih praksah, tako da je razvoj skladen in kontinuiran. Vpeljevanje sprememb v šolsko kulturo zagotavlja, da so sprejete oz. del identitete odraslih in učencev ter da se prenašajo na vsakogar, ki na novo pride v šolo.

DIMENZIJA B:

Oblikovanje inkluzivnih šolskih STRATEGIJ

Ta dimenzija zagotavlja, da so inkluzivne vrednote prisotne v vseh načrtih šole. Strategije spodbujajo participacijo učencev in zaposlenih od trenutka, ko se pridružijo šoli. Spodbujajo šolo, da doseže vse učence v kraju in zmanjša pritiske izključevanja. Podporne strategije vključujejo vse aktivnosti, ki povečujejo zmogljivosti šolskega okolja, da se odziva na raznolikost vključenih oseb na načine, ki enako cenijo vse. Vse oblike podpore so povezane v enoten okvir, katerega cilj je zagotoviti participacijo vseh in razvoj šole kot celote.

DIMENZIJA C:

Razvijanje inkluzivnih pedagoških PRAKS

Ta dimenzija se nanaša na razvijanje tega, kar se poučuje in uči ter kako se poučuje in uči, tako da odraža inkluzivne vrednote in strategije. Posledice inkluzivnih vrednot za strukturiranje vsebin učnih aktivnosti so opisane v poglavju z naslovom *Oblikovanje kurikula za vse* (oglejte si strani 143–178). To povezuje učenje z izkušnjami, lokalno in globalno, s pravicami in okoljsko trajnostjo. Učenje je usmerjeno tako, da se aktivnosti poučevanja in učenja odzivajo na raznolikost mladih v šoli. Učence spodbujamo k aktivnemu, razmišljujočemu in kritičnemu učenju ter jih obravnavamo kot vir za učenje drug drugega. Odrasli sodelujejo tako, da vsi prevzamejo odgovornost za učenje vseh učencev.

Pomen kultur

Na sliki 20 smo kulture postavili vzdolž osnove trikotnika, njihov pomen pa je poudarjen. Strategije in prakse se bodo verjetno ohranile, če bodo vplivale na kulturo šole. Zaradi relativne trajnosti kultur pa je razvoj skupnosti, institucij in sistemov mogoč in hkrati težaven. Skozi kulture se spremembe ne le ohranjajo, ampak jim obstoječe kulture tudi kljubujejo.

Kulture so razmeroma trajni načini življenja, ki jih ustvarjajo in oblikujejo skupnosti posameznikov. Kulture se vzpostavljajo in izražajo skozi jezik in vrednote, s skupnimi zgodbami, zgodovino, znanjem, spretnostmi, prepričanji, besedili, umetnostjo, artefakti, formalnimi in neformalnimi pravili, obredi, sistemi in institucijami. Kulture lahko določajo, krepijo ali izpodbijajo razlike v moči. Vzpostavljajo kolektivni občutek, kako se stvari delajo in kako bi se morale delati.

Prispevajo k oblikovanju identitete, da se posamezniki prepoznajo v aktivnostih skupine in se v njih potrjujejo. Istovetenje z aktivnostmi skupine je motiv, da se novim prišlekom predstavijo načini delovanja skupnosti. Tako kot identitete so tudi kulture kompleksne, saj nastajajo pod vplivom številnih medsebojnih vplivov, so odraz različnih in podobnih vplivov, ki delujejo na ljudi, zato običajno vključujejo mreže prekrivajočih se subkultur. Z izrazom kulture izražamo to raznolikost. Na splošno se izogibamo besedam etos ali klima, ki lahko odražata omejen pogled na šolo, podobo, ki jo posredujejo vodje institucije, in nista odsev skupnih izkušenj vseh.

Kulture vključujejo eksplicitna ali implicitna pravila za prepoznavanje in odzivanje na obiskovalce in tujce. Inkluzivne kulture spodbujajo osveščanje, da lahko sobivajo različni načini življenja in različne oblike identitete, da je sporazumevanje med njimi obogateno in da je treba odpraviti razlike v družbeni moči. Kjer sta prožnost in raznolikost v aktivnostih izključeni, lahko člani skupnosti vsako spremembo doživijo kot izgubo identitete in se spremembi uprejo.

Inkluzivne kulture, ki jih povezujejo skupne vrednote, so dobrodošle za nove člane in zato vedno vključujejo pripravljenost na spremembe.

Vsaka dimenzija Indeksa je razdeljena na dve poglavji, kot je prikazano v okviru načrtovanja na sliki 22 in na strani 197. Okvir lahko spodbudi šole, ki poskušajo razviti vidik svoje šole, povezan z eno dimenzijo Indeksa, da preučijo, kaj je treba razviti na drugih področjih, če naj se želene spremembe izvedejo in nato ohranijo.

Kazalniki in vprašanja

Vsako poglavje vsebuje do 14 kazalnikov. Kazalniki in vprašanja v 4. delu Indeksa predstavljajo večino njegovih strani in predstavljajo naš prispevek k odgovoru na vprašanje: »Kaj pomenijo inkluzivne vrednote za dejavnosti vseh vidikov šole?« Kazalniki predstavljajo predlagane smernice razvoja. Uporabljajo se lahko za pregled obstoječih ureditev, da se določijo prednostne naloge razvoja. Gre za naslove, ki so oblikovani tako, da zajamejo pomemben možen cilj šole, ki si prizadeva za inkluziven razvoj. Včasih se pomembnost vprašanja, kot sta etnična pripadnost ali posebne potrebe, odraža tako, da je razpršeno med kazalnike kot celoto, namesto da bi mu bil dodeljen lasten kazalnik. Vprašanja enakosti spolov imajo svoj kazalnik, vendar so izpostavljena tudi na številnih drugih mestih.

Vprašanja opredeljujejo pomen kazalnikov, izzivajo razmišljanje o določenem kazalniku in opozarjajo na obstoječe znanje o šoli. Izostrijo raziskovanje trenutnega stanja v šoli, podajajo dodatne ideje za razvojne aktivnosti in služijo kot merila za ocenjevanje napredka.

Praktično moč Indeksa posamezniki pogosto spoznajo šele, ko si začnejo zastavljati vprašanja.

Nekatere šole, ki uporabljajo Indeks, začnejo z dialogi o enem ali le nekaj vprašanjih, ki jih izbere skupina sodelavcev. S kazalniki in vprašanji je mogoče začeti dialog o vrednotah ter o povezavi med vrednotami in ukrepi. Na koncu vsakega nabora vprašanj je povabilo k podajanju dodatnih vprašanj. Tako lahko odrasli in učenci v vsaki šoli pripravijo svojo različico Indeksa, tako da prilagodijo in spremenijo obstoječa vprašanja ter dodajo svoja.

Nekateri kazalniki in vprašanja se nanašajo na zadeve, za katere so šole odgovorne skupaj z lokalnimi organi, kot so npr. dostop do šolskih stavb, letni delovni načrti ter politike sprejema na šolo. Upamo, da bodo šole in lokalni organi konstruktivno sodelovali pri pripravi razvojnih načrtov, postopkov za pripravo letnih delovnih načrtov, vzgojnih načrtov ipd. ter politik sprejema, ki bodo spodbujali participacijo vseh učencev iz šolskega okoliša.

V nekaterih šolah lahko strokovni delavci in ravnatelji sklenejo, da se trenutno ne želijo ukvarjati z določenimi kazalniki ali da ti ne nakazujejo želene smeri. Od šol se pričakuje, da se bodo odzvale na različne načine in prilagodile gradivo svojim zahtevam. Vendar se je treba prilagajanju gradiva upreti, če je osnovni razlog v tem, da kazalnik ali vprašanje predstavlja neprijeten izziv.

V drugih šolah se kazalniki in vprašanja morda ne bodo uporabljali zaradi narave šole. Po spolu ločene šole in številne šole verskih skupnosti ne želijo vključiti vseh učencev iz svojega kraja. Kljub temu pa strokovni delavci na takšnih šolah pogosto želijo načrtovati inkluziven razvoj šole ter lahko kazalnike in vprašanja prilagodijo svojim namenom. Ko je bil Indeks prvič objavljen, ni bilo predvideno, da se bo uporabljal za spodbujanje razvoja posebnih šol oz. šol s prilagojenim programom. Indeks jasno spodbuja šole, naj vključijo vse učence iz svojih okolišev. Vendar so ga številne posebne šole oz. šole s prilagojenim programom uporabile za odpravo omejitev participacije učencev in zaposlenih v svojih šolah.

Uporaba vprašalnikov je podrobneje obravnavana v naslednjem delu Indeksa, kjer je opisan način njihove uporabe v participativnih procesih. Poudarjamo, da ni pravilnega načina uporabe gradiva. Razvoj inkluzivne šole se lahko sproži z: ukvarjanjem z vrednotami; uvidom v pomen prekrivajočih se pobud; spraševanjem o naravi načrtovanih in že ustaljenih kurikulov; uporabo konceptov 'ovir za učenje in sodelovanje', 'virov za podporo učenju in sodelovanju' in podporo za spremembo načina obravnavanja vzgojno-izobraževalnih težav; opozarjanjem na vlogo kultur pri ohranjanju in upiranju spremembam. Vse te dejavnosti se lahko izvajajo ločeno. Vendar so to vprašanja, ki so spodbudila razvoj kazalnikov in vprašanj Indeksa. Zato so združena pri uporabi gradiva za pregled, da se omogoči podrobno raziskovanje tega, kaj se dogaja na šoli in kaj bi se lahko spremenilo za spodbujanje razvoja inkluzivnosti.

Slika 22: Okvir za načrtovanje

Ustvarjanje inkluzivnih šolskih kultur	
Grajenje skupnosti	Vzpostavitev inkluzivnih vrednot
Oblikovanje inkluzivnih strategij	
Razvijanje šole za vse	Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti
Razvijanje inkluzivnih pedagoških praks	
Oblikovanje kurikula za vse	Uglaševanje učenja

3. del

Kako uporabljati Indeks?

Kako uporabljati Indeks?

V tretjem delu predlagamo načine dela z gradivi iz Indeksa. Indeks je uporabilo že več tisoč posameznikov, zato vemo, kako raznoliko se uporablja. Kot vir idej se uporablja v številnih okoljih, od šol do univerz (npr. pri zaključnih nalogah, oblikovanju študijskih predmetov). Eden od načinov uporabe Indeksa v šolah se začne s skupno zavezo k uresničevanju inkluzivnih vrednot in vodi k izdelavi celovitega inkluzivnega razvojnega načrta šole, ki se pripravi in izvaja v sodelovanju z vsemi udeleženci v šolskih skupnostih. Uporaba Indeksa pa se lahko osredotoči tudi na posamezen vidik šole ali celo na delo posameznega pedagoškega delavca, kar lahko prispeva k dialogu, ki bo sčasoma privedel do širšega in globljega širjenja inkluzivnih vrednot. Ne glede na način uporabe

Indeksa pa mora biti cilj usmerjen v trajnostni razvoj in ne le v izvedbo določenega projekta.

V nadaljevanju je več primerov izkušenj uporabe Indeksa. Tako kot vse ostalo v tem priročniku, so tudi ti namenjeni spodbujanju idej, ne pa predstavitev idealnih praks.

Poti k razvoju, ki ga usmerjajo inkluzivne vrednote

1. KORAK: Pa začnimo!	72
2. KORAK: Lotimo se skupaj	84
3. KORAK: Pripravimo načrt	90
4. KORAK: Izvedba aktivnosti	90
5. KORAK: Spremljanje razvoja	92

Slika 23: Podpiranje inkluzivnega razvoja s pomočjo Indeksa

Poti k razvoju, ki ga usmerjajo inkluzivne vrednote

Razvoj, ki ga usmerjajo inkluzivne vrednote, se prične z uporabo Indeksa, ko pričnete razmišljati, kako lahko ta pomaga pri reševanju perečih težav, ko povežete ukrepe z inkluzivnimi vrednotami, pedagoškimi načeli in pravilniki ter ko razmišljate, kako odpraviti ovire in uporabiti sredstva, ki jih imate na voljo, ko povežete programe in pobude ter sodelujete z drugimi pri načrtovanju in izvajanju razvoja.

Indeks vsebuje kazalnike in vprašanja, ki spodbujajo vse te aktivnosti, kot je to prikazano na sliki 23. Osnova tega diagrama je opomnik, da je vsak razvoj rezultat prizadevanj odraslih in učencev ter pripada njim. Diagram združuje sistematičen pristop, pri če-

mer je razvoj vedno do neke mere improviziran, saj inkluzivne vrednote in koncepti Indeksa vplivajo na vsakodnevno prakso. Proces razvoja šole, ki temelji na vrednotah, lahko prikažemo v ciklu, prikazanem na sliki 24, čeprav se v šolah, ki inkluzivnost razvijajo neprekinjeno, aktivnosti v okviru vsake stopnje lahko izvajajo hkrati. V prvi fazi se skupina za načrtovanje razvoja nauči, kako delati z Indeksom, kar predpostavlja vključevanje okvira vrednot. Vsako fazo smo razdelili na niz nalog, kot je prikazano na sliki 24, od katerih je vsaka podrobneje opisana na sliki 25.

Slika 24: Cikel inkluzivnega razvoja

Slika 25: Koraki k inkluzivnemu razvoju

1. KORAK: Pa začnimo!

- Začnite, kjer in kakor lahko
- Vzpostavite skupino za načrtovanje
- Poiščite podporo
- Delujte inkluzivno
- Vodite evidenco
- Uporabite kazalnike in podpora vprašanja
- Sodelujte v dialogih o vrednotah
- Razvijte skupni jezik: inkluzivnost, ovire, viri in podpora za raznolikost
- Preglejte spremembe in razvoj v šoli
- Razmislite o možnih intervencijah
- Razmislite o okviru za načrtovanje
- Odpravite ovire za uporabo Indeksa

2. KORAK: Lotimo se skupaj

- Krepite ozaveščenost
- Gradivo Indeksa naj bo vsem dostopno
- Raziščite ideje ravnateljev in strokovnih delavcev na šoli
- Raziščite ideje učencev/mladih
- Preučite zamisli staršev/skrbnikov in članov lokalne skupnosti
- Pogajajte se o prednostnih nalogah za razvoj
- Vključite posvetovanja v šolsko rutino

3. KORAK: Pripravimo načrt

- Vključite prednostne naloge v strategije šole

4. KORAK: Izvedba aktivnosti

- Uresničujte prednostne naloge
- Ohranjajte razvoj

5. KORAK: Spremljanje razvoja

- Preglejte in obeležujte napredek
- Razmislite o delu z Indeksom
- Razmislite o naslednjih korakih

1. KORAK: Pa začnimo!

Začnite, kjer in kakor lahko

Spodbude za razvoj na šoli ne pridejo nujno le od bolj izkušenih pedagoških delavcev, ampak tudi od staršev/skrbnikov, ravnateljev ali od skupnosti učencev. Opisana izkušnja 1 (v nadaljevanju) je poročilo o prvem srečanju, ki ga je organizirala koordinatorka za inkluzivnost, ki jo je šola imenovala za delo z Indeksom. Oportunistični način, na katerega je koordinatorka izbrala svojo skupino za delo z Indeksom, bi lahko smatrali kot omejen način za začetek takšnega dela, vendar je bil pravzaprav odličen, saj je omogočil začetek dela. Že eno srečanje, na katerem poteka dialog, je dosežek, ki ima lahko trajne učinke.

Vzpostavite skupino za načrtovanje

Cilj dela z Indeksom je, da se vzpostavi enoten, inkluziven pristop k razvoju šole, kot izhaja tudi iz izkušenj drugih učiteljev. Vzpostavitev skupine za delo na šoli, kjer že potekajo drugi razvojni projekti in evalvacije, lahko poveča obseg dela in nezadovoljstvo. To lahko vzbuja pomisleke glede skladnosti z aktivnostmi šole in trajnosti morebitnih sprememb.

Pogosto se delo z Indeksom začne na pobudo članov obstoječe skupine za načrtovanje razvoja šole. Ne glede na to, kako se začne, bo morda treba razširiti članstvo v skupini, tako da bodo v njej zastopani pedagoški in nepedagoški delavci, starši, učenci ter ravnatelj. Pomembno je, da skupina odraža spolno in etnično sestavo šole. Med procesom se lahko vključijo novi posamezniki. V veliki srednji šoli ima lahko vsak oddelek svojo skupino za načrtovanje, ki je povezana z osrednjo skupino. Gradivo Indeksa mora biti dostopno vsem, ki delajo z njim. Šole lahko fotokopirajo vsa gradiva za lastno uporabo, lahko pa jih razpošljejo tudi v elektronski obliki in so na voljo na primer na računalniku v prostorih, ki so dostopni staršem.

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 1

Prvo srečanje je bilo zanimivo. Pri izbiri udeležencev sem bila oportunistična, zato sem najprej povabila svojega nadrejenega kot predstavnika vodstva.

V skupini so sodelovali različni posamezniki: učenec iz rejniške družine, nadarjena učenka, priseljena iz Azije, starša mladih, a še nezrelih športnih talentov, vodja kadrovske službe ter zagovornica otrokovih pravic, ki je hkrati zaposlena v šolski administraciji. Povabila sem tudi vse učitelje, ki so bili tisti dan prosti.

Želela sem ustvariti sproščeno in neformalno vzdušje – tako sem pripravila nekaj prigrizkov in osvežilno pijačo. Pričela sem s preprostim uvodom in kratko uvodno aktivnostjo, da bi prebili začetno zadržanost. V trojkah smo si povedali dve resnici in eno laž o sebi, kar je prispevalo k bolj sproščnemu začetku. Nato sem jih povabila k razpravi o inkluzivnosti, pri čemer smo se vsi strinjali, da pomeni vključevanje prav vseh.

Ko smo govorili o ovirah, so učenci izpostavili pravila, češ da so nepoštena – denimo, da se učencem šestega razreda dopuščajo vedenja, ki so v nižjih razredih prepovedana. S tem so se strinjali tudi starši in učitelji. Presenetilo me je, da so učitelji, starši in učenci izrazili enake pomisleke glede pomanjkljive komunikacije in obveščanja staršev. Dotaknili smo se tudi vprašanja kajenja in ugotovili, da nekateri zaposleni kadijo na istem mestu kot devetošolci.

Pri vprašanju učencev s posebnimi potrebami smo ugotovili, da je komunikacija z zunanjimi institucijami dobra in da dobro sodelujemo. Šola ima veliko odličnih virov za podporo učencem, a so preobremenjeni, saj se zaradi priljubljenosti šole povpraševanje po vpisu nenehno povečuje.

Dogovorili smo se, da se bomo na pol leta sestajali in nadaljevali delo z Indeksom. Vsi so se zavedali, da je to šele začetek in da bomo postopoma naslovili globlje spremembe ter podrobneje obravnavali gradiva. Indeks sem predstavila tudi sodelavki, ki vodi postopek šolske samoevalvacije, in strinjala se je, da je to odlično orodje za evalvacijo.

S pomočjo Indeksa smo dobili priložnost, da se oddaljimo od ustaljenega, hierarhičnega načina priprave razvojnega načrta šole, ki je potekal od zgoraj navzdol. Zdaj delujemo drugače – od spodaj navzgor. Brez Indeksa tega ne bi naredili. Morda bi lahko – in tudi morali bi –, vendar nam je Indeks dal razlog za takšen pristop. In to mi je všeč.

učiteljica na Srednji šoli Winterburn

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 2: Soočenje z realnostjo

V St. Simon's School je pomočnica ravnatelja Indeks predstavila zaposlenim v šoli. Predstavitev je izvedla takoj po uspešnem profesionalnem usposabljanju za učiteljski zbor. Ustanovila je delovno skupino, ki je vključevala raznolike profile: ravnatelja, pomočnika ravnatelja, različno izkušene učitelje (začetnike, seniorje), izvajalce strokovne pomoči (terapevte, ki delajo z učenci, tiflo-, surdopedagoge, specialne pedagoge), učitelja podaljšanega bivanja, ki je bil hkrati tudi starš, in skrbnika učenca, ki je bil hkrati tudi član sveta staršev. Kolega, ki je predstavljal lokalni organ za vzgojo in izobraževanje, je deloval kot kritični prijatelj. Malo so razpravljali o inkluzivnosti, ki je prej pomenila zgolj to, da se morajo učenci s posebnimi potrebami izobraževati v običajnih razredih.

Pomočnica ravnatelja je takole poročala o uvedbi Indeksa: »Na prvem sestanku sem vam razložila celoten postopek. Naredili smo kratko vajo [s kazalniki] ... nato pa smo pregledali vprašanja, povezana s kazalnikom A1.1 Vsi so dobrodošli, in se o njih pogovorili. Ko smo začeli, smo bili mnjenja, da smo gotovo inkluzivni, da nikogar ne zavrnamo, in lahko smo se spomnili na veliko stvari, ki smo jih naredili. Ko pa smo začeli obravnavati vprašanja iz kazalnika, smo začeli ugotavljati tudi, česa nismo počeli.«

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 3: Spreminjanje pogledov na inkluzivnost

Na šoli Garside je namestnik ravnatelja nagovoril zaposlene na pedagoški konferenci, po tem ko so bili vsem zaposlenim razposlani vprašalniki. Uvodoma je poudaril, da je postopek uporabe Indeksa eden od načinov za prevpraševanje dosežkov šole in ohranjanje dobrih praks:

»Začel sem z mislijo, da inkluzivnost ne pomeni, da želimo, da so vsi ves čas srečni ali da ni treba spoštovati nobenih pravil. Predstavil sem Indeks kot priložnost za šolo, da se temeljito zazre vase in oceni, kje smo kot skupnost, ki omogoča inkluzivne dosežke. Po moji predstavitvi je ravnateljica podala še svoje misli, nato pa se je umaknila in prepustila dogajanje zaposlenim.«

Predstavljajte si vseh 140 ljudi v sejni dvorani, ki razpravljajo o tem, kaj bi zapisali. Inkluzivnost, ki je bila dolgo časa potisnjena ob stran, je postala naša osrednja tema. Nekateri so še po predvidenem zaključku, četrč čez šest sedeli tam in razpravljali – čeprav so se srečanja udeležili ob treh –, saj je nekaj v tem procesu sprožilo intelektualni odziv. Nenadoma so pomislili: »Hej, to dejansko pripada nam – gre tako zame kot za tisto dekle tamle [ki je bila opredeljena kot otrok s posebnimi potrebami]. Pravzaprav gre za vse nas.«

Poiščite podporo

Nasvet nekoga, ki že ima izkušnje z uporabo ali uva-
janjem Indeksa v šolah, je lahko zelo koristen. Tak-
šen podpornik lahko pomaga najti najboljši način za
začetek dela ter v proces vključi zaposlene in dru-
ge posameznike. Olajša lahko dostop do gradiva in
odpravi strahove pred dodatnimi delovnimi obre-
menitvami. Vse to lahko pripomore, da se v šoli zač-
ne sodelovalni, z inkluzivnimi vrednotami usmerjan
razvoj.

Nekateri so na podlagi izkušenj ugotovili, da je ko-
ristno, če v skupino za načrtovanje vključijo tudi 'kri-
tičnega prijatelja'. To je lahko tudi nekdo zunaj šole,
ki šolo dobro pozna ter jo podpira in ji postavlja iz-
zive. Vlogo kritičnega prijatelja lahko opravljajo tudi
strokovni delavci z drugih šol, svetovalni delavci,
ravnatelji in akademiki. Poznamo primere, ko sta se
šoli odločili za tesnejše sodelovanje, tako da je ko-
ordinator ene šole kritični prijatelj drugi. Vendar pa
se bo moral vsakdo zunaj šole zavezati, da bo proces
spremljal dlje časa, in bolje je, da člani skupine za na-
črtovanje postanejo kritični prijatelji drug drugemu,
kot da bi za kritičnega prijatelja sprejeli nekoga, ki
ne more ohraniti zanimanja za to, kako se delo z In-
deksom razvija v šoli skozi čas. Vsi člani skupine so
lahko pripravljeni občutljivo izzivati svoje kolege, da
predstavijo dokaze za svoja mnenja in sklepe o šoli.

Delujte inkluzivno

Postati kritični prijatelji drug drugemu in preiti od
razprave k dialogu je inkluziven proces. Skupina za
načrtovanje mora biti zgled za inkluzivno prakso v
šoli, saj mora sodelovati ter zagotavljati, da se vsem
pozorno prisluhne, ne glede na spol, poreklo ali sta-
tus, in da v interakciji nihče ne prevladuje. Člani sku-
pine morajo imeti občutek, da si lahko zaupajo ter da
lahko govorijo svobodno in zaupno. Vsak član skupi-
ne mora svoje mnenje izraziti na način, ki spodbuja
dialog. Razlike v stališčih je treba pozdraviti kot vir,
ki bo skupini pomagal pri nadaljnjem razmišljanju.

Vodite evidenco

Dokumentacija bo neprecenljiva, ko bo treba raz-
misliti o napredku, doseženem v zadnjih treh mese-
cih, šestih mesecih ali enem letu. Pri tem si lahko
zapomnite, da je treba zbirati dokaze o napredku, ki
jih lahko predstavite drugim, vključno z izvajalci nad-
zora ali evalvacij. Vsebuje lahko poročila o srečanjih

in intervencijah, razmišljanja, vprašanja, fotografije
in filme. Med delom lahko več posameznikov prispe-
va k skupnemu dnevniku ali blogu. Pomembno je, da
ste natančni ter navedete kazalnike in vprašanja, ki
so bili uporabljeni za spodbujanje razvoja. Delo z In-
deksom v šoli lahko dobi zagon, če pedagoški delav-
ci, ki so vključeni v programe strokovnega razvoja,
izkoristijo delo z Indeksom za dokončanje različnih
zaključnih nalog (diplomske naloge, disertacije ...), ki
jih lahko delijo s sodelavci. Za vodenje dokumenta-
cije o kateri koli intervenciji so lahko koristna vpra-
šanja na sliki 26.

Slika 26: Spremembe, uvedene zaradi uporabe Indeksa v šoli

- Katero področje vas je skrbelo oz. ste ga naslovili?
- Kdo je sodeloval?
- Kako je bilo pred uporabo Indeksa?
- Kaj ste spremenili?
- Katere spremembe so nastale zaradi uporabe Indeksa?
- Kakšni so dokazi za spremembo?
- Na katere ovire ste naleteli?
- Kako ste jih premagali?

Slika 27: Struktura indeksa

Uporabite kazalnike in podporna vprašanja

Na prvem srečanju se že na začetku seznanite z
bistvom Indeksa, tako da predstavite kazalnike in
vprašanja. Med delom na Indeksu v Norfolku je višja
svetovalka Judith Carter pripravila petminutni uvod
v Indeks, kot je prikazano v aktivnosti 1. S tem se
izognemo pomislekom, ki so jih ljudje izrazili glede
števíla vprašanj, ki jih izpostavlja Indeks, in preidemo
neposredno k njegovemu glavnemu namenu – po-
magati pedagoškim delavcem, ravnateljem, učen-
cem in njihovim družinam ukrepati na področjih, ki
jih skrbijo. V kolikor ugotovijo, da Indeks pomaga pri
reševanju neposrednih težav, se čutijo spodbujene,
da ga vključijo v dolgoročno načrtovanje. Slika 27 je
lahko v pomoč pri tem hitrem povzetku.

AKTIVNOST 1: Petminutni uvod v Indeks

Kot osnovo Indeksa si oglejte okvir vrednot
v kazalu na strani 18. Naloga dela z Indeksom
je, da takšen okvir vrednot udejanjimo. Obrnite se na
kazalnike na straneh 20–21 in opazujte, kako so razvrš-
čeni v dimenzije in razdelke. Izberite kazalnik, ki se
nanaša na perečo skrb ali poseben interes za razvoj,
nato pa preberite stran(i) z vprašanji in poglobite
svoje raziskovanje.

Uvodno srečanje lahko začnete tudi z
aktivnostjo 2, kjer udeleženci izberejo svoje
priljubljeno vprašanje. Opisana izkušnja 2 predstavi,
kako je pomočnik ravnatelja predstavil Indeks skeptič-
nim učiteljem v veliki srednji šoli. Opisana izkušnja 3
pa predstavi, kako se je pogled učiteljev na njihovo
šolo hitro spremenil, ko so začeli uporabljati prvi
kazalnik.

AKTIVNOST 2: Najljubša vprašanja

Člane skupine za načrtovanje lahko prosimo,
da pred začetkom sestanka pregledajo
kazalnike in vprašanja v 4. delu Indeksa in
pridejo na razpravo s perečim vprašanjem,
za katerega menijo, da odpira pomemben
izziv za šolo. Vsak posameznik lahko predstavi
svoje vprašanje in v čem vidi njegovo
pomembnost. Druga možnost je, da oseba,
ki vodi skupino, izbere tri ali več vprašanj
iz različnih delov Indeksa, za katera meni,
da bodo spodbudila razpravo in pritegnila k
boljšemu spoznavanju gradiva. Nekateri so
ugotovili, da ne glede na to, katera vprašanja
so izbrana, razprava o njih na splošno vodi
k razmisleku o nekaterih glavnih izzivih, s
katerimi se sooča šola.

Aktivnost 3 predstavlja poglavje Indeksa o učnem
načrtu, aktivnost 4 obravnava dokaze o šoli, izraže-
nih na srečanju, aktivnost 5 pa poziva skupino, da se
podrobneje seznani z Indeksom.

Aktivnost 6 je priložnost za razpravo o vrednosti
uporabe vprašalnikov. Podrobna analiza vprašal-
nikov, sestavljanje grafov, stolpičnih diagramov in
preglednic lahko vzame veliko časa in odloži zače-
tek razvojnega dela. Pri posvetovanju s strokov-
nimi delavci, starši ali učenci je zato zaželeno zgolj
povzeti njihove prednostne naloge za razvoj, ne pa
podati vseh odgovorov na vprašalnik. Vsa vprašanja
so napisana na način, da se lahko strinjamo, da so
resnična za šolo in se razumejo kot pozitivna evalva-
cija. Posamezniki včasih predstavljajo svojo šolo bolj
inkluzivno, kot je v resnici. Ko člani skupine razvijejo
zaupanje in čutijo, da so lahko odkriti drug z drugim,
se lahko izkaže, da je ocena inkluzivnosti v šoli manj-
ša. To lahko omejuje obseg, v katerem se vprašalniki
Indeksa uporabljajo brez nadaljnjih raziskav ocene
napredka pri razvoju inkluzije.

Opisana izkušnja 4 prikazuje primer prednosti upo-
rabe kazalnikov in vprašanj v eni šoli.

AKTIVNOST 3: Odziv na dimenzijo C1: Oblikovanje kurikula za vse

Poseben razmislek je vredno opraviti o stališčih in odgovorih skupine na kazalnike iz poglavja C1. Zelo verjetno je, da se odgovori razlikujejo med osnovnimi in srednjimi šolami, čeprav so eni in drugi omejeni z učnim načrtom. Svetujemo pregled argumentov za razširjeni kurikulum v drugem delu Indeksa.

- V kolikšni meri so kazalniki in vprašanja C1 smiselni način prilagajanja kurikulov?
- V kolikšni meri lahko vidike C1 uporabimo za izboljšanje tradicionalnega kurikula?
- Kako bi lahko uporabili Indeks za vključevanje drugih v dialog o vsebini kurikula?

AKTIVNOST 4: Razprava o dokazih

Člani skupine se lahko dogovorijo o kazalniku, pri katerem menijo, da je šola uspešna, in o kazalniku, pri katerem menijo, da je še veliko prostora za razvoj. V vsakem primeru lahko navedejo argumente, ki podpirajo njihovo mnenje. Pri iskanju ustreznih argumentov naj si pomagajo z vprašanji pod vsakim kazalnikom.

AKTIVNOST 5: Pregled preostalih kazalnikov in vprašanj

Ta aktivnost se lahko izvaja med rednimi srečanji. Člani razvojne skupine, ki delajo z Indeksom, se morajo seznaniti s kazalniki in vprašanji Indeksa, če tega niso storili pri prvi aktivnosti. Spoznali bodo, da včasih vprašanja nakazujejo vidik šole, ki ga je mogoče zlahka spremeniti, medtem ko lahko druga vprašanja sprožijo razmišljanje o globokih in obsežnih spremembah, ki jih je treba izvesti. Na naslednjem srečanju bodo morda predstavili svoje uvide in ugotovitve.

AKTIVNOST 6: Uporaba vprašalnika o kazalnikih za opredelitev prednostnih nalog za spremembe

Namen te aktivnosti je z uporabo kazalnikov opredeliti pomisleke, ki bi jih bilo morda treba podrobneje preučiti. Celoten seznam kazalnikov s strani 20–21 se nahaja v obliki vprašalnika tudi na straneh 198–199. Posamezniki lahko na vprašalnike odgovarjajo individualno, nato pa svoje odgovore primerjajo z odgovori drugih v skupini in razpravljajo o razlikah. Na vsak kazalnik se odzovemo na enega od štirih načinov: 'vsekakor se strinjam', 'strinjam se in se ne strinjam', 'ne strinjam se', 'potrebujem več informacij'. Kazalnike lahko napišete tudi na kartice in jih razvrstite na kupčke z enakimi ključnimi besedami. 'Potrebujem več informacij' izberemo, kadar je pomen kazalnika nejasen ali ni na voljo dovolj informacij za sprejem odločitve. Na koncu vprašalnika je prostor za navedbo treh stvari, ki so vam všeč, in treh prednostnih nalog za razvoj šole. Skupina naj si izmenja svoje prednostne naloge za spremembe in o njih razpravlja.

Sodelujte v dialogih o vrednotah

Raziskovanje kazalnikov in vprašanj bo verjetno sprožilo razpravo o vrednotah, tudi če to ni bilo del skupinskih razprav od samega začetka. Skupina lahko nadaljuje razpravo s podporo kazalnika A2.1 Šola razvija skupne inkluzivne vrednote. Ogleda si lahko okvir vrednot na straneh 34–45 in kako se ta preveče v izjave za šolo na sliki 7 na strani 42. Lahko sodeluje pri vajah za zavedanje vrednot, kot je opisano v aktivnosti 7, ali pa se sprehodi po šolskih stavbah in zemljiščih, kot je opisano na strani 44.

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 4: Od vprašanj k odgovorom na Gregory White Junior School

Na šoli Gregory White Junior School sta delo z Indeksom vodila dva učitelja, izkušenejši in njegov pomočnik. Začela sta z dogovorom, da bosta preučila kazalnik **C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek**, zlasti vprašanja d in e: d) Ali učitelji načrtujejo aktivnosti tako, da uporabljajo znanje in spretnosti drug drugega? in e) Ali učitelji uporabljajo sodelovalno poučevanje kot priložnost za učenje drug od drugega? To je spodbudilo učiteljico, da je s kolegom, učiteljem športa, delila svoje prednosti na področju IKT tako da sta skupaj poučevala svoje oddelke. Ostali kolegi so kmalu začeli sodelovati na podoben način, tako da so črpali iz prednosti drug drugega. Vprašanja v Indeksu so bila zanimiva:

»Ena najbolj uporabnih stvari pri tem priročniku – v nasprotju s katerim koli drugim, s katerim smo delali – je, da je vse v obliki vprašanj. Že samo dejstvo, da je napisano kot vprašanje, te prisili, da o njem razmisliš.«

Vprašanja iz Indeksa so pomagala tudi v odnosu do sveta šole, v odgovorih na obstoječe izzive. V pomoč je bil učiteljem, saj so lahko s premišljenimi argumenti podkrepili svoja opažanja glede trenutnega dogajanja. Indeks so sodelavci uporabili tudi v podporo okoljski usmeritvi šole. Zaposleni so že dodobra izkoristili obsežno zemljišče okoli šole, saj so igrišče opremili s fitnes napravami, razvili zeleni prostor s sadovnjakom, divjim območjem, blatno kuhinjo, velikim stolom za pripovedovanje zgodb in gledališčem. Kazalnik A1.7 Šola je zgled demokratičnega državljanstva jih je spodbudil, da so dejavnosti v okolju povezali z državljanstvom in sodelovanjem s starši. Zaposleni so razpravljali o vprašanju I: »Ali vsi učenci lahko opravljajo dela, ki prispevajo k razvoju šole?« To ni neposredna ekološka povezava, vendar mora vsakdo skrbeti za svoje okolje, saj je to del odgovornega državljanstva.

In potem smo pogledali navzdol po seznamu delovnih nalog in našli kompostiranje, kuhanje hrane, sajenje dreves ... veliko stvari. Ali pri npr. pri vprašanju b v okviru istega kazalnika: »Ali zaposleni, učenci in družine namerno ustvarjajo kulturo participacije in sodelovanja? – Mislim, da smo po tem postali veliko boljši pri vključevanju staršev, vendar so to še vedno večinoma mame, tako da urejamo vrt, delamo praktične stvari na prostem, v prihodnje pa lahko pri tem vključimo tudi naše očete. « Največji prispevek Indeksa je bil v tem, da je šoli pomagal prevzeti nadzor nad lastnim razvojem:

»V zadnjih nekaj letih smo se morali zavestno odločiti, da nam ne bodo več govorili, kaj naj naredimo, ampak bomo začeli razmišljati o tem, kaj je po našem mnenju dobro za naše učence in kam želimo iti. Zanimivo je, da ko smo se začeli razvijati sami in se oprli na Indeks in ozrli na druge šole, smo prenehali biti zgolj zadovoljivi, postali smo dobri. Hitro se približujemo izjemnim dosežkom. Indeks nam je resnično pomagal, da smo začeli razmišljati s svojo glavo.«

AKTIVNOST 7: Prevpraševanje vrednot

Delovna skupina se lahko deli v podskupine, z namenom obravnave samo ene izbrane vrednote. Ključne besede, vezane na izbrano vrednoto, lahko zapišejo na sredino velikega papirja, podrobneje raziščejo njen pomen in razmislijo, katera dejanja na šoli spodbujajo te vrednote in katera odvrtaajo. Poleg zapisanih ključnih besed se lahko zapiše tudi morebitne spremembe, ki bi jih temeljita vpeljava izbrane vrednote v šolsko kulturo doprinesla k (pedagoškemu) delu v učilnicah, v zbornici in kabinetih, v šolski okolici in odnose med posamezniki. Rezultati teh razprav se lahko podelijo v delovni skupini. Pri tem predlagamo razmislek s pomočjo naslednjih vprašanj:

- Kako bi se spremenile aktivnosti v šoli, če bi se na splošno strinjali z okvirom inkluzivnih vrednot?
- V kolikšni meri lahko dialogi o vrednotah med strokovnimi delavci in učenci spodbudijo spremembe v delovanju šole?

AKTIVNOST 8: Kaj je inkluzivnost?

Koordinacijska skupina lahko svoja stališča o inkluzivnosti in stališča drugih v šoli deli s pomočjo kazalnika A2.4 *Inkluzivnost se razume kot krepitev participacije vseh*. V Indeksu si lahko ogleda sliko 4 na strani 25, ki povzema vidike pristopa k inkluzivnosti. Prvi se nanaša na idejo inkluzivnosti kot prenašanja vrednot v ukrepanje, kot je obravnavano na straneh 34–43. Pogovori o inkluzivnosti pogosto razkrivajo trdna stališča. Malo verjetno je, da se bodo vsi strinjali z vsemi vidiki inkluzivnosti v Indeksu. Vendar upamo, da se bodo vsi strinjali, da zadeva tako učence kot odrasle, temeljne vrednote in da vpeljuje spremembe v kulturi, strategijah in praksah v šoli.

AKTIVNOST 9: Ovire in viri

Delovna skupina se lahko v 2. delu Indeksa na straneh 58–63 seznani z ovirami pri učenju in participaciji ter viri za podporo učenju in participaciji, nato pa razmisli o naslednjih vprašanjih:

- Katere ovire za učenje in participacijo se pojavljajo v šoli?
- Kdo se sooča z ovirami pri učenju in participaciji?
- Kateri viri za podporo učenju in participaciji obstajajo med odraslimi, med učenci, v šolskem okolju?
- Kako je mogoče pridobiti dodatna sredstva za podporo učenju in participaciji v šoli?

Ideja o mobilizaciji virov med odraslimi, med učenci in okolji je poudarjena v celotnem Indeksu, zato bi bilo smiselno, da člani skupine razmislijo o tem, kako ta ideja prežema kazalnike in vprašanja. Poudarjena je v celotnem kurikulumu, na primer v zamisli, da bi morala biti vsa področja kurikula v poglavju C1 povezana lokalno in tudi globalno, da se mora vsak strokovni delavec v šoli zavedati svoje odgovornosti pri uresničevanju kazalnika A1.7 *Šola je vzor demokratičnega državljanstva* in številnih drugih kazalnikov.

AKTIVNOST 10: Kaj je podpora za raznolikost?

Široko razumevanje podpore je predstavljeno na strani 63 kot 'vse aktivnosti, ki povečujejo zmogljivosti šole, da se odziva na raznolikost učencev in mladih na način, da jih enako ceni'. Koordinacijska skupina lahko razmisli o naslednjih vprašanjih:

- Katere aktivnosti v šoli se štejejo kot podpora?
- Kakšne so posledice opredelitve podpore v Indeksu za delo osebja?
- Kakšne so posledice opredelitve podpore v Indeksu za njeno koordiniranje oz. usklajevanje?

AKTIVNOST 11: Pregled načrtovanja razvoja šole

Člani skupine lahko z odgovori na vprašanja iz kazalnika B1.1 *Šola ima participativni razvojni proces* pregledajo svoj trenutni šolski razvojni načrt. Razmislijo lahko o smernicah na sliki 28 in pregledajo načrtovanje z uporabo naslednjih vprašanj:

- Kako se je šola spremenila v zadnjem letu in zakaj?
- Kakšna je vsebina razvojnega načrta in v kolikšni meri odraža vse spremembe, ki se dogajajo?
- V kolikšni meri prednostne naloge v razvojnem načrtu pomagajo uresničevati inkluzivne vrednote?
- Kako lahko Indeks prispeva k izvajanju prednostnih nalog, ki so že vključene v razvojni načrt?
- Kako lahko Indeks prispeva k izboljšanju razvojnega načrta?
- Kako pripraviti razvojni načrt, ki bo dostopen učencem in odraslim, ki so povezani s šolo, ter jim dvignil duha?

Razvijanje skupnega jezika

Predlagamo, da se delovna skupina pogovori o svojem pogledu na koncepte, ki so predstavljeni v Indeksu, po tem pa jih predstavi drugim (npr. kaj pomeni inkluzivnost, dialog). Aktivnosti 8, 9 in 10 bodo lahko najbolj učinkovite, ko bodo posamezniki kazalnike in vprašanja prebrali skozi objektiv izpostavljenih konceptov. Posamezniki, ki uporabljajo Indeks, so ugotovili, da med delom z njim spreminjajo in razvijajo svoje pristope k oviram, razpoložljivim virom, podpori za raznolikost in inkluzivnosti.

Pregled sprememb in razvoja v šoli

Indeks je lahko priložnost za pregled načrtovanja razvoja, kot npr. v aktivnosti 11. Šole se razlikujejo po pristopu k načrtovanju razvoja. V nekaterih sodeluje velika skupina ljudi na razmeroma sistematičen način. V drugih šolah lahko pisni dokument pripravi zelo malo ljudi ali večinoma ena sama oseba. Indeks lahko vsakomur pomaga pri pisanju razvojnega načrta. Upamo, da bo takšno sodelovanje spodbudilo posameznike, da prepoznajo koristi v širjenju in poglabljanju sodelovanja strokovnih delavcev, učencev ter njihovih družin, tako da lahko njihovo znanje in ideje spremenijo stvari na bolje.

Večina šol sodeluje v različnih aktivnostih ali razvojnih programih, ki niso navedeni v njihovem razvojnem načrtu. Ti so lahko nastali na pobudo šole, kot odziv na lokalno ali nacionalno pobudo ali inšpekcijski obisk. Pri raziskovanju teh vprašanj vam lahko pomaga aktivnost 11.

Opis izkušnje 5 na naslednji strani opisuje uspešno pot ene od šol, ki je Indeks vključila v svoj razvojni načrt.

Slika 28: Smernice za pripravo razvojnega načrta, ki ga usmerjajo vrednote**Načrt lahko vsebuje naslednje:**

- Okvir vrednot, ki vodijo razvoj šole.
- Kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne prednostne naloge za razvoj šolskih kultur, strategij in praks. Sklicevanje na kazalnike in vprašanja, ki podpirajo izvajanje.
- Potrebni ukrepi:
 - kaj bomo storili,
 - kdo bo prevzel odgovornost,
 - viri, ki jih je mogoče uporabiti v podporo,
 - časovni okviri.
- Rezultati trimesečnega pregleda – dokazi za spremembe, nove prednostne naloge.

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 5: Pridružitve Indeksa k razvojnim strategijam šole

Šola Turner Infant School je Indeks postavila v središče svojega pristopa k razvoju šole. Ustanovili so novo delovno skupino, ki naj bi razširila možnosti sodelovanja oz. posvetovanje z vodstvom in svetom šole, starši in učenci. Ko se je pojavilo vprašanje enega od učencev, »kaj naj počnemo, ko se odrasli pogovarjajo«, so spremenili svoj pristop in vključili tudi mnenja teh mladih učencev. Starši so izpolnili vprašalnike in sodelovali v fokusnih skupinah. Mnenja staršev in učencev o vedenju, ustrahovanju in uporabi igrišč so privedla do bistvenih sprememb. Prvi ukrep je bil delitev igrišča na območja z različnimi aktivnostmi in povečanje nadzora odraslih. Tovrstno sodelovanje pri uvajanju sprememb so vključili v vsakoletno rutino, fokusne skupine s starši pa so vodili drugi starši, kar je pomenilo pomemben korak v razvoju zaupanja v šoli med učitelji, strokovnimi delavci in starši. Šola je Indeks vključila v to, kar je morala storiti za pridobitev naziva 'Šola, ki spoštuje pravice'.

Ob zaključku šolskega leta so se starši in ravnatelj odkrito pogovarjali, da bi dobili svež vpogled v to, kaj bi lahko na šoli izboljšali. Eden od izkušenejših učiteljev je izpostavil visoko strokovnost strokovnih delavcev na šoli in da učitelji premalo hvalijo svoje uspehe. Po tem so začeli učitelji bolj iznajdljivo izpostavljati svoje strokovno znanje in izkušnje. Zaposleni so začeli vabiti svoje sodelavce na hospitacije, na učne ure, ki so bile po njihovem mnenju še posebej uspešne.

Eden izmed učiteljev je intenzivno obravnaval okoljska vprašanja: izboljšanje vrta v skupnosti, recikliranje odpadne hrane iz učilnic in kuhinj na podlagi kazalnika o odpadkih (B1.13), kar je privedlo tudi do razprave o kosilih brez embalaže, kar je podprlo in spodbudilo mnogo učencev za drugačna ravnanja. Po številnih aktivnostih je Indeks zdaj vključen v načrt za izboljšanje šole. V načrtu je stolpec za prispevek Indeksa k izpolnjevanju posamezne prednostne naloge, tako da 'prisili' tiste, ki so odgovorni za določeno področje načrta, da dejansko pogledajo v Indeks in ga uporabijo. Indeks je tako pomagal preplesti aktivnosti z razvojem šole. Kot je spodbudno dejal ravnatelj: »Mora delovati, saj zagovarja enake vrednote kot mi!«

Razmislite o možnih intervencijah

Šole se lahko vključijo v aktivnosti, ki se začnejo izvajati iz različnih razlogov: zaradi navdušenja zaposlenih in staršev, novih možnosti financiranja ali pritiskov vlade. Včasih pobude morda ne temeljijo na tem, kar zaposleni že počnejo v zvezi z določenim vprašanjem. Na primer, spodbujanje 'učenja zunaj učilnice'⁴⁸ se morda ne bo ujemalo z načinom, kako zaposleni uporabljajo aktivnosti poučevanja in učenja kot odziv na učenje, ki poteka pri učencih doma – oglejte si aktivnost 12.

Razmislite o okviru za načrtovanje

Na strani 197 je okvir za načrtovanje, ki ga lahko skupina fotokopira in uporabi za zapis svojih prednostnih nalog za razvoj. Razmisli lahko o tem, kako bo morda moral potekati razvoj v vsaki dimenziji in poglavju Indeksa, če se ta ohrani. Prednostna naloga je lahko opredeljena kot vprašanje, ki ga je mogoče povezati s kazalnikom ali skupino kazalnikov, vprašanjem ali skupino vprašanj.

Odpravite ovire za uporabo Indeksa

Po pregledu gradiva bo skupina morda želela izmenjati zamisli o najboljših načinih za predstavitev Indeksa drugim v šoli, o ovirah, na katere bodo verjetno naleteli, in strategijah za njihovo premagovanje.

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 6: Izpopolnjevanje vzgoje in izobraževanja v Šoli Aspen

Šola Aspen sodeluje v nacionalni pobudi »Inkluzivne vrednote postavimo v središče izboljševanja šol«, v okviru katere so bile šole povabljene k delu z Indeksom, da bi uvedle bolj povezane načine sodelovanja z lokalnimi institucijami.

Okrožni uradniki so že vrsto let poznali Indeks, hkrati so si delili zavedanje, da večina učencev od obstoječih pristopov v šoli ni imela veliko koristi. Uvajanje dela z Indeksom v lokalnem okolju so predstavili kot način za krepitev učenja in participacije za vse, hkrati pa so se s pomočjo Indeksa spopadali tudi z izzivi inšpekcijskega sistema.

Pobuda se je hitro razširila in sto petdeset šol (v okrožju) se je odločilo za delo z Indeksom. Šola Aspen se je izjemno angažirala. Ni ustrezala povprečni šoli v okrožju, saj na nacionalni ravni velja za šolo s precejšnjo prikrasnostjo, ki je bila ocenjena kot 'potrebna izboljšav'. Odnosi z družinami so bili v preteklosti opisani kot toksični. Nova ravnateljica je prevzela vlogo 'preobrazbe' šole in razumela, da lahko Indeks spodbudi razvoj v smer, o kateri se je pogajala z zaposlenimi, zato je hitro v svoje razvojno načrtovanje vključila več kazalnikov.

Že pred uvedbo Indeksa se je osredotočala na vrednote, Indeks pa je še okrepil pomen razprav o vrednotah za spreminjanje ukrepov v šoli. Šola Aspen je del konzorcija, ki so ga sestavljale srednja in osnovne šole. Skupaj so se dogovorili o načrtu za medsebojno podporo pri izvajanju ključnih elementov Indeksa. K izboljšanju odnosov s starši so večinoma pripomogla redna srečanja, na katerih se je razprava začela z nekaj skrbno izbranimi vprašanji. Sodelovanje učencev se je okrepilo z izvajanjem novega, bolj osmišljenega kurikula, aktivnim šolskim svetom in učenci ambasadorji, ki so izmenično sprejemali obiskovalce šole. Eden od učencev je pri pojasnjevanju vloge vrednot v njihovi šoli dejal: »Vsi smo na poti ugotavljanja, kdo želimo biti kot odrasli.« Drugi je dodal: »Poznam odgovor – postati to, kar zares si!«

AKTIVNOST 12: Bodite učinkoviti

Skupina lahko preuči pobude in programe, ki so bili na šoli izvedeni v preteklem letu in so načrtovani za prihodnost v okviru šolskega razvojnega načrta in zunaj njega.

Nato si lahko ogleda sezname dejavnosti, ki so združene pod naslovom *Inkluziven vzgojno-izobraževalni razvoj* na sliki 15 na strani 54. Razmisli lahko o tem, kako se na strani 56–57 prekrivajo vladna prizadevanja za večjo inkluzivnost šol z globalnimi in trajnostnostnimi vprašanji ter kako bi lahko oboje spodbujali z enotnim načelnim pristopom k razvoju Indeksa.

Dialogi lahko potekajo o naslednjih vprašanjih:

- V kolikšni meri se posegi, pobude in programi v šoli prekrivajo?
- Kako bi lahko bolje uskladili pobude in programe?
- Kako bi lahko pobude in programe bolje vključili v običajne dejavnosti šole?
- Kako bi lahko okvir vrednot pomagal povezati intervencije in podprl njihovo izvajanje?

AKTIVNOST 13: Podpiranje prednostnih nalog in načrtovanje intervencij

Ko je prednostna naloga izbrana iz enega sklopa, je lahko jasno, da je za njeno podporo potreben razvoj v drugih dimenzijah. Če je na primer razvoj politike proti ustrahovanju sprejet kot prednostna naloga za razvojno delo iz sklopa B, mora biti povezan s kazalniki o odnosih v sklopu A. Skupina lahko izbere predlagano prednostno nalogo za razvoj, ki morda izhaja iz razprave o njihovih prejšnjih odgovorih na vprašalnik Indeksa, jo umesti v okvir načrtovanja in nato razmisli o naslednjem:

- Katere spremembe bi bile potrebne v drugih poglavjih, da bi zagotovili podporo razvoju?
- Kako bi lahko izvajali prednostno nalogo za razvoj?

2. KORAK: Lotimo se skupaj

Ozaveščanje

Pred sprejetjem končnih odločitev o načrtovanju bo treba o Indeksu obvestiti širšo šolsko skupnost. Srečanje na temo ozaveščanja lahko vodi eden ali več članov skupine za načrtovanje, ki so seznanjeni z gradivom Indeksa in predlagajo načine sodelovanja. Lahko gre za nekoga zunaj šole, ki mu udeleženci lahko zaupajo svoja odkrita izražena mnenja, na primer za predstavnika lokalne oblasti, ki ni v vlogi inšpektorja, ali za sodelavca iz druge šole, ki je že delal z Indeksom. Morda bo treba zaposlene prepričati, da uporaba Indeksa ne pomeni povečanja njihove delovne obremenitve, temveč da pomaga pri izbiri prednostnih nalog za razvojni načrt šole ter pri izvajanju inkluzivnih in skladnih sprememb. Skupina za načrtovanje se lahko zato tudi razširi.

Gradivo Indeksa naj bo vsem dostopno

Razprave o Indeksu potekajo najbolje, če imajo posamezniki dostop do gradiva. Morda je najlažje razpravljati ob tiskanem izvodu priročnika, na razpolago pa naj bo tudi različica v formatu pdf, tako da ima lahko dostop do gradiva več ljudi. Tako je za delo z Indeksom mogoče uporabljati namizne računalnike, prenosne in tablične računalnike ter gradivo posredovati staršem ali drugim osebam, povezanim s šolo, ki nimajo tiskanega izvoda. Dovoljeno je tudi fotokopirati vprašalnike in druge strani za razpravo o določenih temah na sestanku.

Razvojni dan za zaposlene in člane sveta šole

Razvojni dan, namenjen skupnemu delu zaposlenih in članov sveta šole, je eden od načinov, kako začeti širiti posvetovanje. Na sliki 29 je prikazan oris takšnega dogodka. Ta dan lahko sodeluje več šol. Cilj za konec dneva bi lahko bila izmenjava prednostnih nalog za razvoj šole, ki jih bo zbrala skupina za načr-

tovanje. Vendar lahko zagon, ki ga je ustvaril ta dan, spodbudi razvoj v nepredvidene smeri.

Pred razvojnim dnevom je treba izbrati in prilagoditi aktivnosti. Sprejeti bo treba odločitve o tem, ali in kako začeti dialog o vrednotah in razvoju okvira vrednot; kako raziskati kazalnike in ali potrebujete kopije vprašalnika za kazalnike, okvir načrtovanja in razvojni načrt šole.

Udeležencem lahko pripravite petminutni uvod v Indeks, kot pri aktivnosti 1, in jih morda prosite, naj prinesejo najljubše vprašanje, kot pri aktivnosti 2. Organizatorji dneva lahko izberejo vprašanja, ki so po njihovem mnenju najbolj povezana s problematiko šole. Pri tem je treba zabeležiti mnenja različnih skupin.

Koordinacijska skupina bo lahko na podlagi lastnih izkušenj pri delu z gradivi ocenila, koliko časa bodo drugi potrebovali za izvedbo nalog. Da bodo vse aktivnosti opravljene, bodo morali udeleženci napredovati skozi naloge. Uvod v Indeks, ki bi lahko bil skupna predstavitev, se lahko začne z ilustracijo na strani 15, ki povzema nekatere načine, na katere Indeks prispeva k razvoju šol. V njem se lahko razpravlja o okviru vrednot, načinu vključevanja pobud ter uporabi konceptov ovir, virov in podpore.

Izbrana področja za razvoj in nadaljnje raziskovanje

Na splošno lahko posamezniki ob ukvarjanju s kazalniki in vprašanji opredelijo posebna področja, na katerih bi se po njihovem mnenju morala šola kot celota razvijati, lahko pa opazijo tudi področja, ki jih želijo takoj začeti spreminjati sami ali skupaj s sodelavci. Nekatera področja morda pred sprejetjem odločitve terjajo dodatno raziskovanje.

Nekatere prednostne naloge pa se bodo pojavile šele, ko bodo zbrane informacije iz različnih skupin ter ko bo posvetovanje razširjeno in zaključeno.

Slika 29: Razvojni dan za zaposlene in člane sveta šole: inkluzivne vrednote v praksi

9.00–9.30	Uvod v Indeks (plenarno)
9.30–10.30	Najljubša vprašanja (aktivnost 2) Uporaba kazalnikov za opredelitev pomislekov (aktivnost 3)
10.30–11.00	Odmor (kava/čaj)
11.00–11.30	Uresničevanje vrednot (aktivnost 7)
11.30–12.30	Inkluzivnost, ovire, viri in podpora (aktivnosti 8, 9, 10)
12.30–13.30	Odmor (kosilo)
13.30–14.30	Pregled načrtovanja razvoja šole (aktivnosti 11, 12, 13)
14.30–15.30	Izmenjava idej o prednostnih nalogah za razvoj in nadaljnje raziskave (v skupinah, nato plenarno)
15.30–15.45	Naslednji koraki v procesu (vodi koordinacijska skupina)
15.45	Odmor za čaj/kavo

Načrtovanje nadaljnjih korakov

Ob koncu razvojnega dne lahko predsednik skupine za načrtovanje predstavi, kaj se bo zgodilo z zbranimi informacijami in izraženimi mnenji. Usklajevalna skupina mora zbrati informacije od zaposlenih in ravnateljev ter jih primerjati. Določijo se lahko področja, na katerih bi potrebovali več informacij od učencev, staršev/skrbnikov in drugih članov skupnosti. Skupina bo morala načrtovati, kako zbrati mnenja tistih, ki se dneva ne bodo mogli udeležiti.

Raziščite ideje učencev

Šole, ki uporabljajo Indeks, ugotavljajo, da lahko posvetovanja z učenci razkrijejo pomembna področja

za razvoj, vključno z ovirami pri učenju in viri za njihovo premagovanje, ki jih pred tem niso upoštevale. Zbiranje informacij o šoli od učencev se lahko vključi v učni načrt, na primer pri jezikovnem delu, pri iskanju dokazov pri naravoslovju ali kot del tega, da šola postane vzorčna demokracija, kot je navedeno v kazalniku A1.7. Vsi učenci v šoli bi morali imeti možnost prispevati po svojih zmožnostih, četudi le nekateri izmed njih sodelujejo v poglobljenem dialogu.

Vprašalniki so lahko koristni pri zbiranju informacij od učencev, vendar lahko največ prispevajo, če se uporabljajo v skupini za spodbujanje dialoga. V 5. del sta vključena dva vprašalnika – eden je namenjen starejšim osnovnošolcem in srednješolcem, drugi pa mlajšim učencem. Učenci bodo morda potrebovali pomoč pri odgovarjanju na trditve v vprašalniku. Pri mlajših učencih je morda najbolje prebrati vsako vprašanje in pomagati tistim, ki imajo težave z jezikom ali navodili ali pri zapisovanju svojih prednostnih nalog na koncu vprašalnika. Morda bodo učenci potrebovali spodbudo, da bodo izrazili premišljeno in odkrito mnenje, ne pa mnenja, s katerim želijo ugajati odraslim ali drugim učencem. Vprašalnike je mogoče skrajšati in prilagoditi, na primer za določeno starostno skupino, pa tudi tako, da odražajo vprašanja na določenem področju kot v opisu izkušnje 7.

Poleg uporabe vprašalnikov lahko učitelji na več drugih načinov spodbudijo učence v izražanje tega, kaj jim je v šoli všeč in kaj ne, ter v ocenjevanje ovir in virov za učenje. Pozorno poslušanje vsega, kar učenci povedo in česar ne povedo, je lahko najmočnejše vodilo pri iskanju odgovorov na njihove skrbi. Enako velja za skrbi odraslih.

Aktivnost 14 se nanaša na uporabo fotografij za prikaz krajev, ki jih je treba v šoli in okolici poiskati ali se jim izogniti. Ideje o tem, kako izboljšati šolo, je mogoče pridobiti z uporabo zemljevidov, risb, gledališča, lutk, odzivov na zgodbe in filme. Vsi so lahko soudeleženi pri opazovanju, dokumentiranju in poročanju o praksi ter tako sodelujejo pri skupnem pregledu in predlogih za spremembe. V osnovnih in zlasti srednjih šolah lahko enodnevno spremljanje

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 7: Vključitev šolskega konteksta v vprašalnik

V Srednji šoli Leander so bili skoraj vsi učenci bangladeškega porekla, čeprav je bilo v šolskem okolju znatno število belcev. V šoli je bilo tudi veliko več dečkov kot deklic, ker so nekateri starši v tem lokalnem okolju želeli, da njihove hčere obiskujejo dekliške šole. Pritožbe staršev so se nanašale tudi na pomanjkanje zasebnosti pri tuširanju. Starši so bili zaskrbljeni zaradi članstva fantov v lokalnih tolpah, saj je to povzročalo zaskrbljujoče spore. Člani lokalne skupnosti so te težave deloma pripisovali pomanjkanju prostora v stanovanjih in hišah ter pomanjkanju prostorov za mlade na tem območju. Na šoli so imeli različna mnenja o tem, zakaj se je tako malo učencev odločilo za bengalsko GCSE*. Predstojnik sodobnih jezikov je menil, da učencev to ne zanima, medtem ko so drugi zaposleni bangladeškega porekla menili, da je vzrok premajhna vrednost domačega jezika učencev, to je bengalskega narečja sylheti.

Splošnemu vprašalniku za šole so bile dodane naslednje posebne izjave:

- Želim si, da bi bilo na tej šoli enako število fantov in deklet.
- Želim si, da bi bilo v šoli več učencev različnih porekel.
- Rad/-a bi se učil/-a bengalske GCSE.
- Moja družina dobro razume, kaj se dogaja v šoli.
- Učitelji dobro poznajo skupnosti v okolici šole.
- Učenci bi morali imeti med poukom možnost pogovarjati se v jeziku sylheti.
- Učenci, ki se učijo angleščine, dobijo pomoč, ki jo potrebujejo.
- Nimam težav z ureditvijo tušev pri urah športa.
- Pri nekaterih urah se zaradi svojih verskih prepričanj počutim neprijetno.
- Skrbi me, da bom imel/-a težave s tolpi.
- V šoli se lahko družim z učenci, ki sicer ne živijo blizu mene.
- Izven šole imam možnosti druženja z učenci, ki sicer ne živijo blizu mene.
- Moja družina ne odobrava učencev, s katerimi se družim v šoli.
- Z učenci nasprotnega spola se je lažje družiti v šoli kot izven nje.
- Doma imam prostor, kjer lahko delam domačo nalogo.

*Bengali GCSE je srednješolski izpit iz bengalskega jezika, ki se opravlja v Združenem kraljestvu kot del sistema General Certificate of Secondary Education (GCSE). GCSE je izpitni sistem, ki ga običajno opravljajo učenci pri 15–16 letih.

skupine omogoči boljše razumevanje izkušenj učencev z različnimi aktivnostmi poučevanja in učenja, igrišči, prijateljstvi, učitelji in njihovimi sodelavci. Nabor vidikov (pogledov) iz izkušenj učencev tvori celoto v mozaiku (potrebnih sprememb za izboljšanje šole).⁴⁹

Preučitev zamisli staršev/skrbnikov in članov lokalnih skupnosti

Posvetovanje s starši/skrbniki in drugimi člani skupnosti lahko razkrije dodatne koristne poglede na šolo, kar je v pomoč strokovnjakom oz. vsem, ki se poglobljeno ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem učencev. Vprašalnik za starše/skrbnike 'šola mojega otroka' je na voljo tudi v 5. delu, stran 200–201.

AKTIVNOST 14: Fotografiranje ovir in virov

Fotografiranje je mogoče uporabiti kot učinkovit način pridobivanja informacij o šoli. Učenci lahko posnamejo fotografije v zvezi z naslednjimi vprašanji:

- Kaj vam pomaga pri učenju?
- Kaj vas ovira pri učenju?
- Kaj vam daje dober občutek o šoli?
- Kaj bi radi spremenili?

Podobno kot druge vprašalnike lahko tudi tega uporabite kot vabilo staršem k podrobnejšemu pogovoru o ovirah in virih na šoli.

Šole so poskušale starše spodbuditi k izpolnjevanju vprašalnikov na več načinov. V eni od šol so mnenja staršev zbrali na šolskem 'poletnem sejmu'. V drugi šoli so starši vprašalnike dobili na šolskem posvetovalnem večeru in jih izpolnili med čakanjem na sestanke z učitelji. Naslednji dan so staršem, ki niso prišli, vprašalnike poslali po pošti. Na vsakem vprašalniku je bil listek za sodelovanje v nagradni igri.

Skupina za načrtovanje ima lahko svoje zamisli o večji vključenosti staršev, zlasti kadar je bila udeležba na šolskih sestankih v preteklosti nizka. Morda lahko razmisli o srečanju s starši zunaj šole, če je verjetno, da se jih bo več udeležilo v drugem okolju. Morda bo treba poskrbeti za različne priložnosti za sodelovanje. Na eni od šol je delavec za stike s starši in član skupine za načrtovanje poskrbel za prevajanje vprašanj za tiste starše/skrbnike, ki ne govorijo angleško, in tolmačenje v razpravah. Druge šole so si izmenjale prevode vprašalnikov.

Sestanki se lahko organizirajo kot sodelovanje med zaposlenimi in starši/skrbniki. Na srečanju bi lahko preučili naslednja vprašanja:

- Katere so prednosti šole?
- Kaj bi pripomoglo k boljšemu učenju vašega otroka/otrok v tej šoli?
- Kaj bi lahko storili, da bi bil vaš otrok v šoli srečnejši?
- Kaj bi na tej šoli najraje spremenili?

Starši lahko pridejo na srečanje po tem, ko so izpolnili vprašalnik, ali pa se ta uporabi kot nadaljevanje srečanja ali kot način zbiranja informacij od tistih, ki se srečanja ne morejo udeležiti. Na srečanju se lahko seznanijo z Indeksom in nekaterimi njegovimi vprašanji.

Poleg sodelovanja s starši/skrbniki je morda koristno izvesti tudi mnenja drugih v skupnostih, ki obkrožajo šolo. Otroška populacija morda ne odraža sestave območja glede na etnično pripadnost, posebne potrebe ali socialno-ekonomski status. Poznavanje stališč članov skupnosti lahko šoli pomaga pri prizadevanjih, da bi bila bolj reprezentativna za to območje.

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 8: Pogum za razvoj v Srednji šoli Redlands

Na Srednji šoli Redlands je bila pomočnica ravnatelja, sicer tudi učiteljica geografije, zaskrbljena zaradi preskromnega sodelovanja s starši. Pomislila je, da bi morda želeli izkusiti, kako je biti danes učenec v šoli, zato je starše povabila k uri geografije. 80 % staršev se je odzvalo povabilu, zato je pripravila tri ločene učne ure. Omenjena učiteljica je bila zelo samozavestna, kajti ta zamisel ne bi bila všeč vsakomur, čeprav imajo tudi drugi učitelji dovolj poguma in domiselnih načinov, kako povečati sodelovanje s starši. Svojo potezo je omenila med razpravo o učinkih uporabe Indeksa in nekdo ji je dejal, da kljub veliko spodbudam v Indeksu, tega posebnega predloga v kontekstu vzpostavljanja tesnih odnosov z družinami, ni bilo. Odgovorila je: »Da, imaš prav, toda Indeks mi je pomagal, da sem si upala to storiti.«

Pogajajte se o prednostnih nalogah za razvoj

Za pripravo razvojnega načrta bo morala koordinacijska skupina zbrati in analizirati prednostne naloge, ki so jih izbrali vsi udeleženci posvetovanja. To bi bilo najbolje storiti takoj, ko so podatki zbrani. Lahko bi raziskali različne poglede učencev, staršev/skrbnikov, zaposlenih in članov sveta šole. Morda bo pomembno preučiti tudi razlike v pogledih med učitelji in drugimi strokovnimi sodelavci učiteljev (npr. pedagogi, psihologi, učitelji DSP) ali med zaposlenimi v različnih oddelkih šol.

Za podporo pri analizi teh informacij bi lahko izbrali zunanjega sodelavca, čeprav je pomembno, da se spodbuja odgovornost za razvoj vseh članov osebja, staršev/skrbnikov, učencev in ravnatelja. S širitvijo pripadnosti se lahko pojavijo nove ponudbe za sodelovanje pri razvojnem delu. Pred dokončno določitvijo prednostnih nalog bodo morda potrebne dodatne informacije. Med posvetovanji bodo ugotovljena vprašanja, ki jih je mogoče razjasniti z zbiranjem dodatnih informacij. Morda bo na primer treba analizirati evidenco prisotnosti ali rezultate testov učencev glede na spol in etnično pripadnost. Potreba po zbiranju dodatnih informacij se je lahko pojavila med posvetovanjem, na primer potreba po tem,

da se nove zaposlene povpraša o uspešnosti njihovega uvajanja v delo. Zbiranje dodatnih informacij je mogoče vključiti v razvojne aktivnosti, na primer, ko učitelji in drugi strokovni sodelavci pomagajo izboljšati poučevanje in učenje z opazovanjem, zapisovanjem in razmišljanjem o praksi drug drugega.

Koordinacijska skupina bo morala zagotoviti, da mnenje manj vplivnih skupin ne bo izgubljeno in da se bodo v končnem načrtu odražali predvsem glasovi učencev in staršev/skrbnikov, kar bo pokazalo, da je njihovo mnenje resnično pomembno.

Slika 30 prikazuje primere prednostnih nalog, ki so jih opredelile šole.

Slika 30: Prednostne naloge šole

- Uvajanje ritualov za sprejem novih učencev in zaposlenih ter obeleževanje njihovega odhoda.
- Vzpostavljanje aktivnosti za profesionalni razvoj zaposlenih, da bi se pri pouku bolje odzivali na raznolikost.
- Uvedba poklicne strukture za pomočnike učiteljev.
- Povezovanje dela pri pridelavi zelenjave na šolskem zemljišču, kuhanju v šolski kuhinji in kompostiranju, pridelavi hrane na lokalnih kmetijah.
- Izboljšanje dostopa do šole za učence in odrasle s posebnimi potrebami.
- Vključevanje vseh oblik podpore v šoli.
- Uvajanje aktivnosti za zavedanje o vrednotah za odrasle in učence, vključno z 'vrednotami meseca'.
- Organiziranje skupnega usposabljanja za pomočnike učiteljev in učitelje.
- Razvijanje sodelovalnega učenja za učence.
- Raziskovanje ustrahovanja in revizija politike proti ustrahovanju.
- Večja vključenost učencev v odločanje o šolskih strategijah.
- Spodbujanje pozitivne naravnosti glede etnične raznolikosti pri poučevanju in predstavitev šole.
- Izboljšanje komunikacije med šolo in starši/skrbniki.

Vključite posvetovanja v šolsko rutino

Spodbujanje širšega sodelovanja pri načrtovanju je vidik razvoja inkluzivne skupnosti in ga je treba ohraniti tudi po tem, ko začetni naval posvetovanj pojenja. Zato je razširitev načinov, kako lahko te skupine redno prispevajo svoje zamisli, enako pomembna kot samo obsežno posvetovanje. Koordinacijska skupina lahko pregleda možnosti, kako prisluhniti glasovom vseh članov zaposlenih, učencev, staršev/skrbnikov in ravnateljev, ter jih poskuša razširiti. Zamisli je mogoče deliti z drugimi šolami ali lokalnimi oblastmi. Učenci bi lahko raziskovali sodelovanje v šoli kot razvijanje državljske države. Ustanovi se lahko soba za starše. Enkrat na mesec bi lahko dvorano spremenili v demokratični forum. 'Participacija' je ena od vrednot, na katerih temelji Indeks, kazalniki in vprašanja pa vsebujejo številne predloge, kako odraslim in učencem omogočiti večjo vlogo v njihovih šolah.

3. KORAK: Pripravimo načrt

Vključitev prednostnih nalog v strategije šole

Da bi povečali možnosti za trajnost novih ukrepov, ki jih je sprejela šola, bo treba spremeniti obstoječe šolske strategije. Pri tem morajo sodelovati ravnatelj in drugi vodstveni delavci šole.

Za vsako novo prednostno nalogo bo morala delovna skupina razmisliti o časovnem okviru, virih oz. sredstvih, delitvi odgovornosti in vplivih na profesionalni razvoj. Kratkoročni in srednjeročni cilji lahko pomagajo ohraniti osredotočenost na ambicioznejše prednostne naloge.

Odgovornost za spremljanje napredka vsake prednostne naloge je lahko dodeljena članu skupine za načrtovanje, za izvajanje načrta pa so odgovorni vsi v šoli.

Pripraviti bo treba merila za evalvacijo izvedbe. Vprašanja iz Indeksa lahko predstavljajo podlago za ta merila, če so se na podlagi določenih kazalnikov pokazale prednostne naloge. Morda bo koristno preučiti medsebojne povezave med kazalniki, saj se ustrezna vprašanja lahko pojavijo v več kazalnikih.

4. KORAK: Izvedba aktivnosti

Uresničevanje prednostnih nalog

Ni treba čakati na nastanek šolskega načrta, da bi delovali v smeri razvoja skupnih vrednot, na primer pri načinu uporabe človeških virov ali povezovanju učnih aktivnosti na lokalni in globalni ravni s posamezniki, okoljem in dogodki. V zapisu o delu z Indeksom bi lahko poskušali zajeti takšne učinke. Nekateri primeri dela z Indeksom so predstavljeni v poročilih v tem poglavju, zbrani pa so tudi v tiskani obliki⁵⁰ in na spletni strani indexforinclusion.org.

Ohranjanje razvoja

Pri izvajanju prednostnih nalog se je treba držati zaveze. Aktivnosti za ustvarjanje bolj inkluzivne kulture lahko podpirajo in se ohranjajo z aktivnim sodelovanjem zaposlenih, ravnateljev, učencev in staršev/skrbnikov.

Kadar prednostne naloge izzivajo globoko zakoreninjena prepričanja, bo morda treba vložiti veliko truda, da bi premagali odpor. Skupina za načrtovanje lahko spodbuja dialog o razlikah in bo morda morala izpopolniti razvoj, da bo ta deležen široke podpore. Opis izkušnje 9 v Indeksu je primer, ko je delo z Indeksom pomagalo odraslim in učencem v šoli, da so po težkih začetkih dosegli obsežne spremembe.

5. KORAK: Spremljanje razvoja

Pregled in obeleževanje napredka

Oseba, odgovorna za izvajanje prednostne naloge iz razvojnega načrta, bo vodila preverjanje in obeleževanje napredka ter predlagala morebitne prilagoditve načrta. Polletno poročilo o napredku se lahko objavi v glasilih, na skupščinah, sestankih osebja, razvojnih dnevih osebja, pri vpisu/v priročniku, v skupinskih pogovorih z učenci, v svetih učencev, na oglasnih deskah, spletnih straneh in v organizacijah skupnosti. Inkluzivne spremembe v kulturi šole lahko presežejo katero koli načrtovano prednostno nalogo in se pokažejo z izmenjavo opažanj in zgodb o napredku pri uresničevanju inkluzivnih vrednot.

Ekipa lahko povabi druge šole, ki uporabljajo Indeks, da se jim pridružijo pri obeleževanju dosežkov v preteklem letu. Pri tem lahko sodelujejo učenci, starši/ skrbniki, ravnatelj in člani skupnosti, ki ustvarjalno, ustno ali slikovno, predstavijo svoje izkušnje z delom. Fotografija tega prikaza v preddverju je lahko nagrada za inkluzivnost v obravnavanem letu.

Razmislek o delu z Indeksom

Skupina za načrtovanje lahko pregleda preteklo delo in se odloči, kako lahko gradivo najbolje uporabi za podporo razvoju šole v prihodnosti glede na vprašanja na sliki 31 desno.

Razmislek o naslednjih korakih

Zadnji korak lahko sovpada s koncem enoletnega dela z Indeksom. Na nekaterih šolah bo večina osebja že poznala Indeks, novim zaposlenim pa bo postopek razložen v okviru uvajanja v kulturo, strategije in prakse šole. Ponovni pregled kazalnikov in vprašanj kot del pregleda napredka lahko privede do novih prednostnih nalog za razvoj v ciklu razvojnega

ga načrtovanja, ki se kombinira s stalnim procesom uresničevanja inkluzivnih vrednot.

Slika 31: Pregled dela z Indeksom

Kako in v kolikšni meri:

- je bila skupina za načrtovanje uspešna pri sestavi, enakopravnem sodelovanju, delitvi nalog, posvetovanju z drugimi in podpiranju inkluzivnega razvoja šole?
- je Indeks vplival na spremembe v šoli?
- se je spremenila zavezanost k bolj inkluzivnim načinom dela na šoli?
- je Indeks vplival na dialoge o vrednotah?
- je Indeks pomagal združiti posege, pobude in programe?
- je Indeks spodbudil namenjanje večje pozornosti šolski kulturi?
- so koncepti Indeksa (inkluzivnost, ovire, viri in podpora raznolikosti) vplivali na razmišljanje o šolskih strategijah in praksah?
- je bil razvojni proces inkluziven?
- so kazalniki in vprašanja pomagali opredeliti prednostne naloge, ki so bile spregledane?
- so dimenzije in poglavja Indeksa koristni pri strukturiranju načrtovanja razvoja šole?
- je bil razvoj trajnosten?

IZKUŠNJA Z INDEKSOM 9: Občutki o novi smeri razvoja šole

Pred uporabo Indeksa so za Osnovno šolo Hind veljale t. i. »posebne razmere«, saj je imela kadrovske in disciplinske težave. Odnosi med zaposlenimi, ravnateljico in starši so bili slabi. Od zaposlenih se je zahtevalo dejanja, v katera niso najbolj verjeli. Ravnateljica je priznala, da so zaposleni zgolj domnevali, kaj si želijo starši. Učitelji so izražali razočaranje nad ravno učne uspešnosti učencev, pri tem pa redno prezirali njihove pozitivne dosežke. Delovna skupina za Indeks je vključevala ravnateljico, starše in druge zaposlene, vodil pa jo je zunanji »kritični prijatelj«, ki je spoštovan s strani članov šole in lokalne skupnosti. Posvetovanja so bila obsežna, doseganje rezultatov pa zelo zahtevno. Starši/skrbniki so na primer zapisali svoje mnenje o odnosu učiteljev do njihovih otrok: »ne briga jih zanje, imajo svoje najljubše«.

Ravnateljica se je najprej posvetila komunikaciji s starši, ki ji je bilo treba nameniti posebno pozornost. Najprej je poskrbela za učinkovitejše obveščanje staršev/skrbnikov in sveta šole, zato so šolsko brošuro napisali na novo, v preprostem angleškem jeziku. Določila je razpoložljiv čas za pogovor o kurikulu in domačih nalogah ter staršem omogočila priložnost, da se pridružijo aktivnostim s svojimi učenci. Sčasoma je ugotovila, da mora organizirati redne sestanke s svojimi zaposlenimi, ker se počutijo izključeni iz njenih načrtov.

Vpis v šolo in zaključevanje šolanja sta postala pomembna »prehodna obreda«. Na uvajalnem dopoldnevu za nove učence so sodelovali starši, učitelji, predstavnik sveta šole ter predsednika sveta staršev in učiteljev. Začelo se je s skupščino, končalo pa s skupnim kosilom. Starši so bili povabljeni na naslednjo skupščino, na kateri so učenci prejeli bralno mapo z logotipom šole. Ob koncu šolskega leta je bilo za devetošolce, njihove starše in ravnateljico organizirano družabno srečanje na prostem z žarom ter živo glasbo. Zaposleni so uvedli še več sprememb: na vhodu v šolo so bile nameščene slike vseh zaposlenih, na vratih pa dvosmerni domofon in video nadzorni sistem, da bi se zmanjšala zaskrbljenost staršev/skrbnikov glede varnosti; učenci so v šoli zbirali svoje najboljše dosežke za svoj portfelj; klub IKT 6. razreda je pripravil tedensko šolsko glasilo; ravnateljica je postala dostopnejša in se je začela pojavljati ob začetku in koncu dneva; učitelji so začeli hvaliti lepo vedenje in uspešno delo; na voljo sta bila dva pomočnika učiteljev, da bi olajšala učenje učencem, ki so imeli težave doma.

Zaposleni so menili, da je Indeks pomagal šoli, da je v središče postavila učence:

»Vsem, pedagoškemu osebju, pomočnikom učiteljev, kuharskemu osebju, hišniku, čistilkam, vsem delavcem v krogu učencev in staršem ter skrbnikom so dali možnost izraziti svoje mnenje. Gre za to, da se učence uči in ima od njih visoka pričakovanja, vendar ima učenec pri tem tudi možnost odločanja, torej ne le, da se zanj kaj naredi, ampak da tudi sam kaj prispeva.«

Načrtovan je bil šolski svet, izbrani učenci pa so bili deležni usposabljanja za asertivnost in obvladovanje konfliktov, da bi lahko pomagali tistim, ki so izolirani ali trpinčeni. Predstojnik je menil, da jih je uporaba Indeksa »združila za en skupen cilj«:

»Čeprav vidim koristi v vseh šolah, menim, da za šole, ki so doživele obdobje pretresov in motenj, kot je naša, to dejansko pomeni dobro pot naprej.«

4. del

Kazalniki z vprašanji

Kazalniki z vprašanji

Četrto poglavje vsebuje kazalnike z vprašanji, ki opredeljujejo njihov pomen in omogočajo podroben razmislek o delovanju šole.

Seznam kazalnikov je bil naveden na straneh 20–21. Pod večino kazalnikov v tem poglavju smo navedli številne druge kazalnike, da bi prikazali medsebojne povezave znotraj dimenzij in med njimi. Omenjeni so le teoretično, z namenom, da pri načrtovanju razvoja na svoji šoli vzpostavite lastne povezave. Vsaka dimenzija je ob robu strani označena z barvo, manjša sprememba odtenka pa pomeni spremembo poglavja. Pri vseh kazalnikih v dimenzijah A in B ter pri 2. poglavju dimenzije C smo prenehali postavljati nadaljnja vprašanja, ko je bila stran skoraj zapolnjena. Morda se vam bodo porodila še druga pomembna vprašanja, ki jih boste želeli vključiti v raziskavo o kulturi, strategijah in praksah svoje šole, k čemur vas spodbujajo vrstice na koncu vsakega kazalnika.

Pri tem je 1. poglavje dimenzije C izjema. Vsebuje osnutek kurikula, pri čemer vsak kazalnik vsebuje neoštevilčena vprašanja, ki dopolnjujejo predmetno področje. Vprašanja so razvrščena v več podnaslovov, vendar se vedno začnejo s 'povezovanjem na lokalni in globalni ravni' ter končajo s 'povezovanjem sedanjosti, preteklosti in prihodnosti'. Vsakemu področju sta namenjeni najmanj dve strani.

Dimenzija A: Ustvarjanje inkluzivnih šolskih kultur 97

A1: Grajenje skupnosti 98

A2: Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot 109

Dimenzija B: Oblikovanje inkluzivnih strategij 119

B1: Razvijanje šole za vse 120

B2: Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti 133

Dimenzija C: Razvijanje inkluzivnih pedagoških praks 142

C1: Oblikovanje kurikula za vse 143

C2: Uглаševanje učenja 179

Dimenzija A: Ustvarjanje inkluzivnih kultur

A1: Grajenje skupnosti

1	Vsakdo je dobrodošel.	98
2	Strokovni delavci na šoli medsebojno sodelujejo.	99
3	Učenci si medsebojno pomagajo.	100
4	Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.	101
5	Strokovni delavci sodelujejo s starši/skrbniki.	102
6	Zaposleni na šoli sodelujejo s svetom šole.	103
7	Šola je zgled demokratičnega državljanstva.	104
8	Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.	105
9	Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.	106
10	Šola in lokalne skupnosti se vzajemno razvijajo.	107
11	Zaposleni na šoli povezujejo dogajanje na šoli z življenjem učencev v domačem okolju.	108

A2: Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot

1	Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.	109
2	Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.	110
3	Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlja.	111
4	Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.	112
5	Pričakovanja do vseh učencev so visoka.	113
6	Vsi učenci so enako cenjeni.	114
7	Šola se bori proti vsem oblikam diskriminacije.	115
8	Šola spodbuja nenasilne medsebojne odnose in reševanje sporov.	116
9	Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.	117
10	Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih.	118

A1.1 Vsakdo je dobrodošel.

A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.

B1.6 Šola si prizadeva sprejeti vse učence iz svojega okoliša.

- a) Ali se ob prvem stiku s šolo ljudje počutijo dobrodošle?
- b) Ali zaposleni, učenci in družine na šoli ustvarjajo občutek skupnosti?
- c) Ali je šola prijazna do vseh staršev/skrbnikov in drugih članov lokalnih skupnosti?
- č) Ali je šola prijazna do tistih, ki so pred kratkim prišli iz drugih krajev, države ali iz tujine?
- d) Ali se zaposleni, učenci in starši/skrbniki med seboj vljudno in prijazno pozdravljajo?
- e) Ali se zaposleni, učenci, starši/skrbniki in ravnatelj trudijo, da bi si zapomnili imena drug drugega?
- f) Ali se ljudem z obiskom šole dvigne razpoloženje?
- g) Ali se zdi, da je kakovost odnosov pomembnejša za to, da se ljudje počutijo dobrodošle, kot pa kakovost zgradb in opreme?
- h) Ali je šola prijazna do vseh učencev iz lokalnih skupnosti, ne glede na njihove finančne razmere, družinske okoliščine, poreklo in dosežke?
- i) Ali je šola pripravljena sprejeti tiste, ki so se morda soočili z izključenostjo in diskriminacijo, kot so osebe, ki se veliko selijo, begunci, prosilci za azil in učenci s posebnimi potrebami?
- j) Ali šolski dokumenti (npr. LDN), obvestila in prikazi (npr. panoji, ekrani) odražajo, da so ljudje s poreklom in identitetami, ki trenutno niso zastopani v šoli, dobrodošli?
- k) Ali je iz informacij, ki so na voljo staršem/skrbnikom in prijaviteljem za zaposlitev, jasno razvidno, da je za šolo pomembno, da vključuje učence in zaposlene različnega porekla in interesov?
- l) Ali so šolske informacije dostopne vsem, na primer s prevodom v Braillovi pisavi, zvočnem zapisu ali velikem tisku, kadar je to potrebno?
- m) Ali so po potrebi na voljo tolmači znakovnega jezika in drugih maternih jezikov?
- n) Ali vhodna avla z napisi in prikazi odraža vse člane šole in njenih skupnosti?
- o) Ali prikazi povezujejo šolo z drugimi deli države in sveta?
- p) Ali se znaki in prikazi izogibajo žargonu in klišejem?
- r) Ali obstajajo pozitivni protokoli za sprejemanje novih učencev in delavcev šole ter obeležanje njihovega odhoda, kadar koli se to zgodi in kdor koli pri tem sodeluje?
- s) Ali imajo učenci občutek, da so šolski prostori tudi njihovi?
- š) Ali učenci, starši/skrbniki, zaposleni in člani skupnosti čutijo pripadnost šoli?

A1.2 Zaposleni na šoli medsebojno sodelujejo.

C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.

C2.10 Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.

- a) Ali zaposleni ustvarjajo kulturo sodelovanja za vse na šoli?
- b) Ali zaposleni odkrivajo ovire za boljše sodelovanje in jih poskušajo odpraviti?
- c) Ali timsko delo zaposlenih predstavlja vzor za sodelovanje med učenci?
- č) Ali so vsi zaposleni dobri poslušalci?
- d) Ali so zaposleni v dobrih medsebojnih odnosih?
- e) Ali se zaposleni zanimajo za življenje in delo drug drugega?
- f) Ali vsi zaposleni, tako pedagoški kot nepedagoški delavci, radi delajo skupaj?
- g) Ali se zaposleni med seboj spoštujejo, ne glede na njihovo vlogo in status?
- h) Ali zaposleni spoštujejo drug drugega ne glede na spol, spolno usmerjenost, etnično pripadnost ali 'posebne potrebe'?
- i) Ali se vsi zaposleni počutijo cenjene in podprte?
- j) Ali zaposleni sodelujejo v razmišljujočem dialogu in ne v tekmovalni razpravi?
- k) Ali se pripozna prispevek ljudi iz lokalnega okolja k razvoju šolske kulture?
- l) Ali zaposleni, ki prihajajo iz šolskega okoliša, menijo, da je njihovo lokalno znanje cenjeno?
- m) Ali se vsi zaposleni počutijo dobrodošle na družabnih dogodkih celotne šole?
- n) Ali si strokovni delavci redno izmenjujejo ideje o aktivnostih v razredu in zunaj njega?
- o) Ali se pomembnim življenjskim dogodkom zaposlenih, kot so rojstva, rojstni dnevi, smrti, poroke, posveča enaka pozornost ne glede na vlogo in status?
- p) Ali so vsi zaposleni vabljeni na sestanke, ali se jih udeležujejo in k njim tvorno prispevajo?
- r) Ali se zaposleni počutijo udobno, ko na sestankih izražajo svoje nestrinjanje?
- s) Ali se zaposleni dobro počutijo, ko sprašujejo za nasvete o poučevanju in učenju?
- š) Ali se zaposleni brez zadreg pogovarjajo s sodelavci o težavah, ki jih imajo v odnosih z učenci?
- t) Ali zaposleni opazijo, da so njihovi sodelavci pod stresom oz. imajo druge težave, in jim ponudijo podporo?
- u) Ali se o težavah pri sodelovanju med zaposlenimi razpravlja in se jih konstruktivno rešuje?
- v) Ali zaposleni razmišljajo o tem, kako premagati ovire pri sodelovanju, ki nastanejo, ko nekateri zaposleni zapustijo šolo ali se jim pridružijo novi?
- z) Ali se zaposleni zavzemajo drug za drugega, če jih drugi sodelavci ustrahujejo?
- ž) Ali so redno in začasno zaposleni spodbujani k aktivnemu sodelovanju v življenju šole?
- aa) Ali se spodbuja sindikate, da prispevajo k življenju šole?

A1.3 Učenci si medsebojno pomagajo.

B1.7 Vsem novim učencem pomagamo pri uvajanju v šolo.

C2.5 Učenci se učijo drug od drugega.

- a) Ali se učenci zanimajo za življenje drug drugega in za to, kaj se drug od drugega naučijo?
- b) Ali učenci in odrasli (zaposleni, starši in drugi odrasli, ki so kakor koli povezani s šolo) prepoznajo ovire za boljše sodelovanje učencev?
- c) Ali učenci razumejo, kako sprejemanje in spoštovanje drugih pomaga, da se dobro počutijo?
- č) Ali se aktivno spodbujajo podpora prijateljstva?
- d) Ali učenci razumejo, da prava prijateljstva ne zahtevajo tekmovanja in da si prijatelj ni treba 'lastiti'?
- e) Ali učenci vabijo druge v svojo igro, ko opazijo, da se med odmorom oz. kosilom nimajo s kom pogovarjati ali igrati?
- f) Ali vsi zaposleni med odmori ter pred poukom in po njem spodbujajo vzpostavljanje odnosov med učenci?
- g) Ali učenci razumejo, kako gledati na stvari z vidika druge osebe?
- h) Ali se učenci tudi izven šole ukvarjajo z aktivnostmi, ki so jih skupaj razvijali v šoli?
- i) Ali učenci iščejo pomoč drug pri drugem?
- j) Ali se učenci zavedajo, kako lahko pomagajo drugim in kako lahko drugi pomagajo njim?
- k) Ali učenci z veseljem delijo svoje znanje in spretnosti?
- l) Ali učenci drug drugemu nudijo pomoč, kadar menijo, da je potrebna, ne da bi pričakovali kaj v zameno?
- m) Ali učenci vljudno zavrnejo pomoč, če je ne potrebujejo? ⁵¹
- n) Ali se učenci veselijo dosežkov drug drugega?
- o) Ali so na razstavah predstavljeni tako skupni dosežki učencev kot njihovi individualni dosežki?
- p) Ali učenci cenijo prizadevanja drugih učencev, ne glede na njihovo raven dosežkov?
- r) Ali učenci razumejo, da se od različnih učencev lahko pričakuje različna stopnja upoštevanja šolskih pravil?
- s) Ali učenci obvestijo kogar koli od zaposlenih na šoli, ko oni sami ali kdo drug potrebuje pomoč?
- š) Ali učenci zaznavajo, da se spori med njimi obravnavajo pravično?
- t) Ali se učenci naučijo reševati spore, ki nastanejo med njimi?
- u) Ali se učenci naučijo zagovarjati tiste, za katere menijo, da so jih drugi učenci oz. odrasli obravnavali nepravično?

A1.4 Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.

A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.

C2.8 Discipliniranje temelji na medsebojnem spoštovanju.

- a) Ali so vsi spoštljivo nagovorjeni z imenom, s katerim želijo biti nagovorjeni, in s pravilno izgovorjavo?
- b) Ali so vsi poimenovani z zaimkom za spol, za katerega želijo, da ga drugi uporabljajo zanje?
- c) Ali zaposleni na učence gledajo kot na enakovredna človeška bitja in ne kot na manjvredna bitja?
- č) Ali učenci na zaposlene gledajo kot na človeška bitja, kot so sami, in ne kot na sovražnike ali zatiralce?
- d) Ali učenci in odrasli spoštujejo potrebe drug drugega po zasebnosti?
- e) Ali učenci in odrasli spoštujejo lastnino drug drugega?
- f) Ali vsaj nekdo od zaposlenih na šoli dobro pozna slehernega učenca?
- g) Ali učenci zaznavajo, da jih imajo učitelji in drugi zaposleni na šoli radi?
- h) Ali učenci spoštljivo ravnaajo z vsemi zaposlenimi, ne glede na njihovo vlogo v šoli?
- i) Ali učenci pomagajo zaposlenim, kadar jih ti prosijo za pomoč?
- j) Ali učenci samoiniciativno ponudijo pomoč, ko vidijo, da je potrebna?
- k) Ali zaposleni in učenci skrbijo za fizično okolje šole?
- l) Ali so osnovni prostori za učence in odrasle, kot so stranišča, tuši in omarice, urejeni in snažni?
- m) Ali učenci vedo, na koga se lahko obrnejo, če imajo težave?
- n) Ali učenci vedo, da bodo slišani, ko bodo zaupali svoje težave?
- o) Ali učenci zaupajo, da bodo v primeru težav dobili pomoč?
- p) Ali so vsi zaposleni obravnavani kot učeče se osebe, ki lahko predstavljajo zgled?
- r) Ali se pomembnim dogodkom, kot so rojstva, poroke, partnerske zveze, smrti in bolezni, razveze, prenehanje življenjske skupnosti, ločitve in bolezni, nameni ustrezna pozornost?
- s) Ali se pri(po)znava, da ima vsakdo, ne le pripadniki 'etničnih manjšin', svojo kulturo oz. kulture?
- š) Ali se pri(po)znava, da različne kulture in verovanja zahtevajo različno stopnjo spoštovanja tradicij in obredov?
- t) Ali lahko učenci in odrasli pričakujejo podporo in razumevanje, da so kakšen dan prizadeti, depresivni ali jezni?
- u) Ali zaposleni, ko se počutijo razdraženo ali nerazpoloženo, z učenci še naprej govorijo spoštljivo?
- v) Ali je sprejemljivo, da se negativna osebna čustva do drugih izrazijo zasebno z namenom, da bi jih premagali?
- z) Ali zaposleni in učenci spoštujejo zaupnost zasebnih pogovorov, razen če bi to povzročilo škodo drugemu oz. drugim?

A1.5 Strokovni delavci na šoli sodelujejo s starši/skrbniki.

B1.1 Za šolo je značilen participativni razvojni proces.

C1 Glej tudi kazalnike C1 (Povezovanje na lokalni in globalni ravni).

- a) Ali starši/skrbniki in zaposleni spoštujejo drug drugega ne glede na njihov socialno-ekonomski status?
- b) Ali vsi starši/skrbniki zaznavajo, da šola ceni njihove učence?
- c) Ali zaposleni prepoznavajo, da starši/skrbniki cenijo njihovo delo?
- č) Ali so starši/skrbniki dobro obveščeni o dogajanju na šoli?
- d) Ali so starši/skrbniki jasno in nemudoma obveščeni, ko se v šoli pojavi težava, ki vzbuja veliko zaskrbljenost?
- e) Ali imajo starši/skrbniki različne možnosti za sodelovanje v šoli?
- f) Ali so različni prispevki staršev/skrbnikov k delovanju šole enako cenjeni?
- g) Ali zaposleni uporabljajo svoje starševske izkušnje, da bi izboljšali odnose s starši/skrbniki učencev v šoli?
- h) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi za učenčeve težave krivili dejstvo, da prihaja iz 'enostarševske družine' ali 'razpadlega doma'?
- i) Ali zaposleni cenijo podporo, ki jo učenci dobijo od staršev/skrbnikov, ne glede na to, ali živijo z obema staršema ves čas ali ne?
- j) Ali zaposleni spoznavajo različne oblike družinskega življenja?
- k) Ali se zaposleni in starši/skrbniki dogovarjajo o tem, kako želijo biti nagovorjeni?
- l) Ali se zaposleni izogibajo uporabi splošnega izraza 'mama' ali 'oče' za nagovor ali pogovor o starših?
- m) Ali starši/skrbniki vedo, na koga se lahko obrnejo, če se želijo pogovoriti o težavah?
- n) Ali starši/skrbniki menijo, da so njihove skrbi obravnavane resno?
- o) Ali so vsi starši/skrbniki povabljeni k pogovoru in obveščeni o otrokovi vzgoji in izobraževanju?
- p) Ali so člani razširjene družine prepoznani kot osebe, ki prispevajo k vzgoji in izobraževanju otrok?
- r) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi se obrnili na starše/skrbnike le zaradi pritožb o otroku?
- s) Ali obstajajo ustaljene/redne izmenjave informacij med domom in šolo?
- š) Ali obstaja prostor, kjer se lahko starši/skrbniki srečajo, izmenjajo ideje in si skuhamo skodelico čaja/kave ali pripravijo hladen napitek?
- t) Ali starši/skrbniki spodbujajo druge starše/skrbnike k sodelovanju pri šolskih aktivnostih, da se nihče ne bi počutil zapostavljenega ali odrinjenega?
- u) Ali se na srečanjih s starši/skrbniki izmenjuje spoznanja o učencih, njihovem razvoju in ne le enostransko prenaša spoznanja zaposlenih do staršev/skrbnikov?
- v) Ali starši/skrbniki vedo, kako lahko pomagajo svojim otrokom pri učenju doma?
- z) Ali zaposleni omogočajo vključenost staršev/skrbnikov s tem, da omogočajo srečanja ob različnih časih in na različnih krajih?
- ž) Ali zaposleni odpravljajo strahove, ki jih imajo starši/skrbniki pred obiskom šole in učiteljev?
- aa) Ali se zaposleni izogibajo ustvarjanju občutka ogroženosti staršev/skrbnikov, ki zaposlene doživljajo, da imajo višji status in/ali več znanja kot oni sami?

A1.6 Zaposleni dobro sodelujejo z vodstvom in svetom šole.

A1.2 Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.

A1.5 Strokovni delavci sodelujejo s starši/skrbniki.

- a) Ali zaposleni srečujejo vodstvo in člane sveta šole in jih (s)poznajo?
- b) Ali so v šoli objavljene slike vodstva šole oz. članov sveta šole in je predstavljen program razvoja šole?
- c) Ali ravnatelj in svet šole dobi informacije, ki jih potrebuje za razumevanje svoje vloge in opravljanje svojega dela?
- č) Ali ravnatelj in člani sveta šole razumejo, kako je šola organizirana?
- d) Ali zaposleni in ravnatelj poznajo svojo vlogo in pristojnosti ter se o njih strinjajo?
- e) Ali učenci in vse kategorije zaposlenih seznanijo novega ravnatelja oz. svet šole s šolo in njenim delovanjem?
- f) Ali svet šole odraža sestavo šolskih skupnosti?
- g) Ali si člani sveta šole prizadevajo odpraviti morebitne statusne razlike med njimi?
- h) Ali je prispevek vseh članov vodstva oz. sveta šole enako cenjen?
- i) Ali so sestanki sveta šole dobro vodeni, s predvidenim časom za posamezne točke, vključno z morebitnimi drugimi zadevami, in dogovorjenim časom konca?
- j) Ali so sestanki z ravnateljem prijetni?
- k) Ali ravnatelj oz. vodstvo šole drugim pripoveduje o zadovoljstvu, ki ga prinaša delo, da bi se tako povečalo število posameznikov, ki želijo postati ravnatelj?
- l) Ali se sodelujoče na sestankih spodbujajo, da izpostavijo problematična vprašanja, tudi če niso bila predhodno vključena na dnevni red, in se jim nameni dovolj časa?
- m) Ali sta na voljo hrana in pijača za tiste, ki pridejo na srečanje lačni in žejni?
- n) Ali sestanki z ravnateljem oz. svetom šole spodbujajo participacijo vseh članov?
- o) Ali člani sveta šole, ki so hkrati zaposleni na šoli, čutijo svobodo pri izražanju neodvisnega mnenja?
- p) Ali se odločitve po potrebi sprejemajo s tajnim glasovanjem?
- r) Ali ima ravnatelj oz. svet šole ustaljen način obiskovanja šole in sodelovanja v šolskem življenju?
- s) Ali se ravnatelj trudi spoznati učence na šoli?
- š) Ali so spretnosti vodenja in znanje ravnatelja znani in cenjeni?
- t) Ali se ravnatelj počutijo vključene v pripravo in evalvacijo šolskih strategij?
- u) Ali je ravnatelj povabljen, da z zaposlenimi deli priložnosti za profesionalni razvoj?
- v) Ali si zaposleni in ravnatelj delijo predstavo o tem, kako naj se šola odziva na težave, s katerimi se soočajo učenci, in kako naj jim nudi podporo?
- z) Ali si zaposleni in ravnatelj prizadevajo za čim redkejšo kategorizacijo učencev kot otrok s posebnimi potrebami?
- ž) Ali se zaposleni in ravnatelj med seboj izzovejo, če kažejo diskriminatoren odnos?

A1.7 Šola je zgled demokratičnega državljanstva.

- B1.1 Za šolo je značilen participativni razvojni proces.
- C1.13 Učenci preučujejo etiko, družbeno moč in vladanje.

- a) Ali se v šoli vsi trudijo za dobre medsebojne odnose in biti dobri državljani?
- b) Ali zaposleni, učenci in družine namerno ustvarjajo kulturo participacije in sodelovanja?
- c) Ali se učenci urijo v aktivnem državljanstvu, drug z drugim in z odraslimi?
- č) Ali zaposleni izražajo navdušenje nad aktivno participacijo učencev in odraslih v šoli?
- d) Ali učenci in odrasli dejavno sodelujejo v učilnicah, zbornicah, na šolskih površinah, pred poukom in po njem, na razstavah in šolskih prireditvah?
- e) Ali učenci in odrasli enako razumejo pomen demokracije?
- f) Ali učenci in odrasli razmišljajo o tem, v kolikšni meri njihova šola spodbuja demokratično participacijo?
- g) Ali ima šola javne forume, na katerih odrasli in učenci redno izmenjujejo svoje ideje?
- h) Ali šola slavi napredek pri priznavanju otrokovih oz. človekovih pravic in demokracije, vključno s ključnimi dogodki v svoji zgodovini?
- i) Ali je predviden čas, da se razredi in celotna šola redno udeležujejo glasovanja o vprašanjih, ki so pomembna za šolo?
- j) Ali imajo vsi učenci možnost sodelovati v šolskem svetu ali otroškem parlamentu?
- k) Ali vsi učenci lahko opravljajo dela, ki prispevajo k razvoju šole?

Dela lahko vključujejo:		
Sodelovanje med šolami	Razgovori za službo	Recikliranje
Obisk lokalne skupnosti	Jezikovni ambasadorji	Reševanje sporov, vrstniška mediacija
Kompostiranje	Skrb za knjižnico	Vračanje izgubljenih predmetov
Kuhanje, strežba in pospravljanje hrane	Skrb za šolske živali	Šolsko vrtnarjenje
Ustvarjanje umetnosti	Skrb za šolski ribnik	Šolski vodniki
Skrb za šolske zbirke	Spremljanje porabe energije	Skrb za oder
Razvoj/urejanje šolskih površin	Tehnična pomoč	Uprizarjanje iger
Dokumentiranje živalskih in ptičjih obiskovalcev šole	Organizacija šolske pošte	Poučevanje šaha
Dokumentiranje šolske zgodovine	Vodenje igre	Sajenje dreves
Povečanje biotske raznovrstnosti	Ustvarjanje in poučevanje na področju umetnosti	Zmanjšanje količine odpadkov, npr. kosila brez odpadkov
Medvrstniška pomoč	Ustvarjanje/pisanje za šolski časopis	Sprejemanje novo zaposlenih/ sprejemanje obiskovalcev
	Zagotavljanje zabave v skupnosti	Delo za šolske medije (glasilo, radio, šolske kronike)
	Branje drugim	

A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.

- C1 Glej tudi kazalnike C1 (Povezovanje na lokalni in globalni ravni).
- C2.6 Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med ljudmi.

- a) Ali se povezave odraslih in učencev v šoli z drugimi po svetu uporabljajo kot izhodišče za širjenje razumevanja globalnih povezav?
- b) Ali je položaj šole z različnih zgodovinskih in geografskih vidikov, njene lokalne, nacionalne in globalne povezave, predstavljen na informativnih površinah šole (zgodovina, pomembni učenci, pobratene šole, mednarodno sodelovanje ...)?
- c) Ali učenci spoznajo, kako se povezave med ljudmi po svetu spreminjajo skozi čas?
- č) Ali se učenci zavedajo, kako življenje ljudi v enem delu sveta vpliva na življenje ljudi v drugem delu sveta?
- d) Ali učenci raziskujejo globalne vplive na to, kaj se učijo, katere besede uporabljajo, kakšno likovno umetnost gledajo, kakšno glasbo poslušajo, koliko energije porabijo, kakšno hrano jedo, katere časopise in knjige berejo ter katere športe in igre igrajo oz. spremljajo?
- e) Ali odrasli in učenci v vsakodnevnih dejavnostih odražajo, da so 'državljeni sveta'?
- f) Ali so učenci dobri sosedje ljudem, ki pridejo v njihovo državo iz drugih delov sveta?
- g) Ali učenci raziskujejo naravo konstruktivnih in zatiralskih odnosov med državami?
- h) Ali se učencem pomaga razumeti pomen rasizma in ksenofobije ter kako vplivata na odnos med narodi in državami?
- i) Ali se učenci učijo o tem, kako so države povezane prek trgovine?
- j) Ali odrasli in učenci preučujejo možnosti za etičnost svojih nakupov?
- k) Ali je šola zavezana pravični trgovini pri svojih nabavnih in bančnih aktivnostih?
- l) Ali se učenci učijo o tem, kaj se zgodi s posojili in pomočjo ekonomsko revnim državam?
- m) Ali učenci ugotavljajo, v kolikšni meri odnosi med državami temeljijo na zavezanosti vrednotam enakosti, participacije in nenasilja?
- n) Ali učenci spoznajo pomembnost trgovine z orožjem v svoji državi?
- o) Ali učenci razumejo, kako lahko aktivnosti podjetij in bank ter vlad pozitivno in negativno vplivajo na življenje ljudi po vsem svetu?
- p) Ali je šola povezana oz. pobratena s kakšno šolo, ki deluje v zelo drugačnih ekonomskih razmerah, na nacionalni in/ali mednarodni ravni?
- r) Ali šola zagotavlja, da odnosi z odraslimi in učenci iz katere koli pobratene šole temeljijo na enakosti, spoštovanju in razvijanju dialoga, ne pa na dobrodelnosti?
- s) Ali je šola povezana s šolo v drugem kraju v lastni državi, bodisi v mestu ali na podeželju?

A1.9 Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.*

A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.

C1.6 Učenci se učijo o zdravju in odnosih.

- a) Ali se odrasli in učenci zavedajo, da se vsi ne identificirajo zgolj z moškim ali ženskim spolom?
- b) Ali zaposleni razmišljajo o kompleksnosti lastne identitete kot spolnih bitij?
- c) Ali se zaposleni čutijo sposobne učencem omogočiti, da svobodno razvijajo svoj družbeni spol na načine, ki jim pomagajo, da se počutijo čimbolj sproščene?
- č) Ali učenci spoznajo, da so lahko moškega ali ženskega spola ali trans spolni, ne da bi to vplivalo na njihovo vedenje, izražanje čustev, interesov in odnosa do dosežkov?
- d) Ali odrasli razpravljajo o tem, v kolikšni meri jih določajo stereotipna stališča o spolnih vlogah in kako lahko izražanje takšnih stališč omejuje načine, na katere učenci izražajo svoj spol?
- e) Ali se odrasli in učenci izogibajo temu, da bi druge ljudi, na podlagi binarnosti družbenega spola, označevali kot »fantovske« ali »punčkaste«?
- f) Ali odrasli in učenci sodelujejo pri iskanju načinov za zmanjšanje prevelike zastopanosti dečkov med učenci, ki veljajo za 'poredne' ali imajo učne težave?
- g) Ali imajo odrasli in učenci besednjak za pogovor o spolu, raznolikosti spolnih identitet, neopredeljenosti in spremenljivosti?
- h) Ali so šolske evidence (redovalnice, matične knjige) urejene po abecednem redu in ne glede na spol učencev?
- i) Ali se imajo učenci možnost ukvarjati s športi, pri katerih so zastopani različni spoli?
- j) Ali odrasli in učenci izpodbijajo ideje, da bi morali imeti moški in ženske različne vloge v šoli, pri drugem delu, pri skrbi za otroke ali pri opravljanju gospodinjskih opravil?
- k) Ali je delo odraslih in učencev kot skrbnikov cenjeno, ne glede na njihov spol?
- l) Ali zaposleni izobražujejo vse spole o tem, da je biti starš/skrbnik majhnih otrok pogosto med najpomembnejšimi in najbolj zadovoljujočimi aktivnostmi, ki jih ljudje opravljajo v svojem življenju?
- m) Ali se vsi zavedajo, da je spol pomembnejši vidik identitete nekaterih ljudi kot drugih in da se v posameznikovem življenju lahko to sčasoma spremeni, tako kot se spreminja pomen vere ali etnične pripadnosti?
- n) Ali vrtci, osnovne in srednje šole aktivno spodbujajo zaposlovanje moških na različna delovna mesta?
- o) Ali se šola izogiba spodbujanju spolno stereotipnih slogov oblačenja pri šolskih uniformah?
- p) Ali zaposleni in učenci razpravljajo o kulturnih pritiskih na moške in ženske, da zakrivajo ali odkrivajo dele svojega telesa?
- r) Ali so vsi učenci spodbujani, da prihajajo v šolo v oblačilih in obutvi, ki jim omogočajo prosto gibanje?
- s) Ali se učence odvrča od tega, da bi en spol ali obliko moškosti oz. ženskosti obravnavali kot pomembnejšo od druge?

*Vsak posameznik spol doživlja po svoje, učenci in odrasli pa se učijo, kako na to spoštljivo in razumevajoče odgovoriti.

A1.10 Šola in lokalne skupnosti se vzajemno razvijajo.

C1 Glej tudi kazalnike C1 (Povezovanje na lokalni in globalni ravni).

C2.14 Viri v okolici šole so (sestavni) del vzgojno-izobraževalnega procesa.

- a) Ali šola izvaja aktivnosti za povezovanje z okoliškimi skupnostmi, vključno s starejšimi ljudmi, invalidi, lokalnimi trgovinami in podjetji ter različnimi manjšinskimi etničnimi skupinami?
- b) Ali šola pri podpiranju aktivnosti kurikula uporablja različne izkušnje lokalnih prebivalcev?
- c) Ali šolski časopis izpostavlja lokalne prebivalce, dogodke in podjetja?
- č) Ali ima šola koledar praznovanj in posebnih interesnih dni ali tednov aktivnosti, ki jih deli z lokalnimi skupnostmi?
- d) Ali lokalne skupnosti enakopravno sodelujejo v šoli, ne glede na socialno-ekonomski status, vero ali narodnost?
- e) Ali ljudje v lokalnih skupnostih čutijo, da je šola 'njihova', tudi če nimajo otrok v šoli?
- f) Ali šola organizira glasbene, dramske in plesne prireditve ter umetniške razstave za ljudi iz okoliških skupnosti?
- g) Ali šola organizira tečaje, kot so umetnost, jezik, pismenost in računanje, če je to želja staršev oz. članov lokalne skupnosti?
- h) Ali šola prispeva k dogodkom, ki jih organizirajo lokalne skupnosti?
- i) Ali je šola seznanjena z obstoječimi razvojnimi načrti lokalnih skupnosti, h katerim lahko prispeva?
- j) Ali se šola pri načrtovanju svojega sodelovanja z lokalnimi skupnostmi posvetuje z lokalnimi prebivalci, vključno s svetniki, občinskimi in mladinskimi delavci, policijo in lokalnimi dobrodelnimi organizacijami?
- k) Ali šola sodeluje pri zagotavljanju zdravstvenih storitev in storitev socialnega dela za lokalno prebivalstvo?
- l) Ali si člani lokalnih skupnosti delijo prostore z zaposlenimi in učenci, kot so knjižnica, dvorana in kavarna?
- m) Ali šolska prehrana temelji na lokalnih pridelovalcih in ponudnikih sadja in zelenjave?
- n) Ali so vsi deli lokalnih skupnosti obravnavani kot vir za šolo?
- o) Ali imajo lokalne skupnosti pozitiven pogled na šolo?
- p) Ali v šoli obstaja pozitiven pogled na lokalne skupnosti?
- r) Ali šola spodbuja lokalne prebivalce, da se prijavijo za delo v šoli?
- s) Ali šola podpira projekte za izboljšanje in ohranjanje lokalnega okolja, na primer potokov, rek in kanalov?
- š) Ali šola sodeluje z drugimi, da bi območje v svojem kraju ohranila brez smeti in odvrženih predmetov?
- t) Ali šola spodbuja sajenje dreves?
- u) Ali šola pomaga pri razvoju lokalnih zelenih površin s sajenjem dreves ali setvijo semen?

A1.11 Strokovni delavci povezujejo dogajanje na šoli z življenjem učencev v domačem okolju.

A1.5 Strokovni delavci sodelujejo s starši/skrbniki.

B1.7 Vsem novim učencem pomagamo pri uvajanju v šolo.

C1 Glej tudi kazalnike C1 (Povezovanje na lokalni in globalni ravni).

C2.4 Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.

- a) Ali se zaposleni zavedajo raznolikosti domačih kultur in družinskih okoliščin učencev?
- b) Ali se zaposleni zavedajo, da se nekateri učenci v šoli počutijo bolj domače kot drugi?
- c) Ali odrasli in učenci pri(po)znajajo, da lahko ljudje doživljajo hudo nelagodje, kadar se ne spoštuje njihove kulture in identitete?
- č) Ali zaposleni poskrbijo, da vsi učenci vidijo, kako se v šoli, v gradivih in na razstavah ter pri učnih aktivnostih, ki se jih skuša povezati z domačim znanjem, odražata njihova lastna kultura in poreklo?
- d) Ali se šole zavedajo, da je za nekatere učence šola v primerjavi z domom varno zatočišče?
- e) Ali se zaposleni zavedajo, da lahko učenci doma izkazujejo spretnosti in interese, ki jih v šoli ne kažejo, kot so pripovedovanje, šaljenje, skrb, upravljanje, kuhanje, branje, štetje, oblikovanje, izdelovanje, zbiranje in gojenje rastlin?
- f) Ali si zaposleni prizadevajo učencem omogočiti, da vse svoje znanje in spretnosti, ki jih pokažejo doma, vključujejo v svoje učenje in odnose v šoli?
- g) Ali se zaposleni in učenci zavedajo, da je za spoznavanje druge osebe potrebno zanimanje za začetek dialoga z njo, ne pa podrobno predhodno poznavanje njene kulture ali posebnih domačih razmer?
- h) Ali zaposleni kdaj preizprašujejo, da so učne aktivnosti, ki jih pripravljajo, smiselne predvsem za učence, ki so podobni njim samim (brez premisleka o drugačnih izkušnjah)?
- i) Ali se zaposleni, ki prihaja od drugod, zaveda, da ga lahko odrasli in učenci z lokalnega območja vidijo kot obiskovalca skupnosti?
- j) Ali se zaposleni izogibajo sklepanju o zmožnostih in prepričanjih posameznega učenca na podlagi njegovega porekla?
- k) Ali odrasli in učenci prepoznajo morebitno nelagodje tistih, ki so se odselili od družine in/ali prijateljev?
- l) Ali odrasli in učenci prepoznavajo občutke kulturne razseljenosti, ki jih lahko občutijo nekateri posamezniki, ki so se pridružili šoli, na primer begunci in prosilci za azil?
- m) Ali kultura šole odraža mešanico spolov, socialno-ekonomskih slojev, narodnosti, dediščine, družinskih razmerij in spolnih usmeritev učencev, staršev/skrbnikov in zaposlenih?
- n) Ali so pomembni dogodki v življenju učencev pripoznani na način, ki spoštuje njihovo kulturo?
- o) Ali se upoštevajo kulturne norme in osebne preference glede zasebnosti pri prhanju in kopanju?
- p) Ali zaposleni spodbujajo učence, da se vključujejo v aktivnosti, dogodke in krožke v domačem kraju, tudi če se šolajo drugje?

A2.1 Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.

Povezanost z vsemi drugimi kazalniki.

- a) Ali zaposleni, ravnatelj, starši/skrbniki in učenci namenijo čas pogovoru o vrednotah, njihovih posledicah za delovanje, lastni lestvici vrednot in o tem, kako se razlikujejo med posamezniki?
- b) Ali so vrednote razumljene kot tiste, ki se razkrivajo zlasti z dejanji in ne z besedami?
- c) Ali se vsi v šoli zavzemajo za enakost vrednot vseh ljudi in za participacijo vseh?
- č) Ali odrasli in učenci raziskujejo vrednote, na katerih temeljijo njihovi načini dela in delovanja v šoli?
- d) Ali se odrasli in učenci izogibajo domnevi, da imajo vsi v skupnosti enake vrednote?
- e) Ali se zavedamo, da sta za odkrito izražanje vrednot, ki so podlaga za naša dejanja, potrebna praksa in zaupanje?
- f) Ali se zavedamo, da je strinjanje z vrednotami običajno le delno, saj se lahko razlike v pogledih, na primer glede participacije in enakosti, pokažejo, ko se v pogovorih poglobimo v pojmovanje posamezne vrednote?
- g) Ali se zaposleni, učenci, starši/skrbniki in ravnatelj na splošno strinjajo z okvirom vrednot, ki ga je mogoče uporabiti pri oblikovanju aktivnosti v šoli?
- h) Ali dogovorjeni okvir vrednot v Indeksu uporabljamo za preprečevanje pritiskov od zunaj (ki nas lahko silijo, da bi ravnali skladno z drugačnimi vrednotami)?
- i) Ali zaposleni premišljujejo o svojih praksah z vidika skupnih vrednot in predlagajo spremembe, če ugotovijo neskladje?
- j) Ali razumemo, da dogovorjeni okvir vrednot lahko uporabljamo za usklajevanje nasprotujočih si interesov (npr. kadar participacija enega otroka ovira participacijo drugega)?
- k) Ali odrasli in učenci opozarjajo na dejanja v šoli in zunaj nje, ki niso skladna z dogovorjenim okvirom vrednot?
- l) Ali se spremembe v šoli izvajajo skladno z dogovorjenim okvirom vrednot?
- m) Ali razprave presegajo navedbe ključnih vrednot in se ukvarjajo s kompleksnostjo njihovih pomenov?
- n) Ali zaposleni in učenci povezujejo povzetek oz. zgolj navajanje šolskih vrednot s podrobnejšim razumevanjem?
- o) Ali se raziskujejo omejitve idej o nacionalnih, globalnih ali zahodnih vrednotah?
- p) Ali šola objavlja svoje vrednote in spodbuja druge, da sodelujejo z zaposlenimi in učenci na podlagi vrednot, dogovorjenih v šoli?
- r) Ali dogovorjeni okvir vrednot velja enako za odrasle in učence?
- s) Ali velja, da se moramo vsi potruditi, če želimo delovati skladno s svojimi vrednotami?
- š) Ali razumemo, da imajo lahko močan okvir vrednot tako nereligiozni (ateistični) posamezniki kot tudi pripadniki različnih ver?
- t) Ali razumemo, da vera ali določeno politično stališče ne zagotavljata inkluzivnih vrednot?
- u) Ali posamezniki povezujejo svoje vedenje zunaj šole z vedenjem v šoli?
- v) Ali razumemo, da so posledice nekaterih vrednot, kot sta enaka skrb za vse in spodbujanje upanja v prihodnost, del poklicnih dolžnosti zaposlenih?

A2.2 Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.

A2.3 Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlje.

- a) Ali šola spodbuja prepričanje, da ima vsakdo pravice in so pravice za vse enake?
- b) Ali spodbujamo spoštovanje pravic pri (skozi) medsebojnih interakcijah odraslih in učencev?
- c) Ali razumemo, da pojem pravic predpostavlja skupen sklop vrednot, ki se nanašajo na enakost, sočutje in spoštovanje raznolikosti?
- č) Ali velja, da je pravice posameznika mogoče omejiti le, če bi njihovo uveljavljanje lahko neposredno kršilo pravice drugega?
- d) Ali se zavedamo, da omejevanje pravic osebe, katere dejanj ne odobravamo (na primer volilna pravica zapornika), zmanjšuje spoštovanje pravic vseh?
- e) Ali učenci in odrasli vidijo zavezanost pravicam kot način enakega spoštovanja vseh, ne glede na njihovo poreklo, mnenja in identiteto?
- f) Ali se osnovne pravice razumejo kot pravica do hrane, obleke, zavetja, oskrbe, izobraževanja, varnosti, svobodnega izražanja mnenj, plačanega dela, sodelovanja pri odločanju ter spoštovanja identitete in dostojanstva?
- g) Ali se učenci učijo o zgodovini suženjstva in obsegu njegove nadaljnje prisotnosti v svoji državi in po svetu?
- h) Ali učenci spoznajo sedanje in pretekle kampanje za človekove pravice v svoji državi in po svetu?
- i) Ali se učenci naučijo, kako lahko prispevajo h kampanjam za človekove pravice?
- j) Ali šola povezuje nacionalno in globalno pravičnost z idejo pravic?
- k) Ali se učenci naučijo, kako bi se svet spremenil, če bi bilo manj nepravičnosti?
- l) Ali je pojem pravic povezan z idejo globalnega državljanstva?
- m) Ali se razume, da neenakosti v družbi posameznikom onemogočajo uveljavljanje njihovih pravic?
- n) Ali se razume, da pravice pogosto niso priznane?
- o) Ali je v šoli raziskan obseg lakote in bolezni, ki ga je mogoče preprečiti?
- p) Ali učenci poznajo dokumente o človekovih pravicah, kot sta Splošna deklaracija o človekovih pravicah in Konvencija o otrokovih pravicah (oglejte si seznam na strani 208)?
- r) Ali odrasli in učenci razmišljajo, v kolikšni meri je mogoče izboljšati vsebino dokumentov o človekovih pravicah?
- s) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, kako je podpora človekovim pravicam vključena v nacionalno zakonodajo?
- š) Ali se učenci zavedajo zlorab človekovih pravic v svojih in drugih državah, tudi tam, kjer vlade podpisujejo dokumente o človekovih pravicah in se z njimi očitno strinjajo?
- t) Ali razumemo, da imajo vsi učenci pravico obiskovati svojo lokalno šolo ali eno od lokalnih šol?
- u) Ali se učenci in odrasli zavzemajo za druge, ki so v šoli deležni nepravičnega ravnanja?
- v) Ali učenci in odrasli najdejo načine, da se zavzamejo za tiste, ki so nepravično obravnavani na nacionalni in mednarodni ravni?
- z) Ali se pomen pravic uporablja za spopadanje z neenakostmi in predsodki, kot so spolna in socialno-ekonomska diskriminacija, rasizem, islamofobija, diskriminacija zaradi invalidnosti, homofobija in transfobija?
- ž) Ali svet šole pomaga pri promociji Konvencije o otrokovih pravicah?

A2.3 Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlje.

A2.2 Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.

C1.7 Učenci spoznavajo Zemljo, Osončje in vesolje.

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

- a) Ali odrasli in učenci priznavajo pravice narave, tako žive kot nežive?
- b) Ali odrasli in učenci raziskujejo pomen okoljske trajnostnosti z vidika kontinuitete in nemotenega razvoja vrst, ekosistemov in pokrajin?
- c) Ali odrasli in učenci razmišljajo o Splošni deklaraciji o pravicah matere Zemlje (oglejte si izvleček na strani 210–211)?
- č) Ali se odrasli in učenci zavedajo, kako odvisni so od blaginje planeta?
- d) Ali odrasli in učenci sprejemajo dolžnost skrbnega ravnanja z morji in kopnim na planetu?
- e) Ali odrasli in učenci razmišljajo o stališču, da naj bi bila Zemlja namenjena temu, da jo ljudje krotijo, izkoriščajo in osvajajo?
- f) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, da bi morali ljudje živeti v harmoniji z Zemljo, skupaj z drugimi vrstami in naravnimi tvorbami na tem planetu?
- g) Ali si odrasli in učenci sami ustvarijo svoje mnenje o odnosu do Zemlje?
- h) Ali se odrasli in učenci pogovarjajo o tem, da je treba gospodarstvo in dobiček razvijati le v obsegu, ki ohranja zdravje planeta?
- i) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, da bi ljudje za preživetje potrebovali več planetov Zemlja, če bi vsi uživali toliko kot najbogatejši narodi?
- j) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, da so nekateri viri planeta omejeni, izobraževanje, kultura, glasba, igre, informacije, prijateljstvo in ljubezen pa ne?
- k) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, da bi bilo treba ravnanje, ki onesnažuje, pretiran razvoj in ogrožanje življenja opredeliti kot mednarodni zločin?
- l) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, da bi moralo biti onesnaževanje Zemlje in vode kaznivo, četudi morda neposredno ne škodi ljudem?
- m) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, kdo si lahko lasti zemljo, morja, reke in jezera na Zemlji?
- n) Ali odrasli in učenci upoštevajo zgodovinske pravice do uporabe zemlje avtohtonih prebivalcev, ki niso imeli formalnih lastniških pogodb?
- o) Ali odrasli in učenci razmišljajo o posledicah izgube dostopa do skupnih zemljišč, ki si jih delijo državljani v svoji državi in drugod?
- p) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, kdo si lasti ali trdi, da je lastnik zraka in vode?
- r) Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, kako lahko ljudje nasprotujejo onesnaževanju okolja in kaj se zgodi, ko to storijo?
- s) Ali odrasli in učenci razmišljajo o posledicah zaveze vsake generacije, da bo prihodnjim generacijam predala cvetoč planet?
- š) Ali se za kazniva dejanja proti prihodnjim generacijam štejejo tista, ki ogrožajo njihovo zdravje, preživetje in varnost, resno škodujejo okolju, izčrpavajo vire, sekajo gozdove ter ogrožajo preživetje drugih vrst in ekosistemov?
- t) Ali odrasli in učenci razmišljajo o ekološkem dolgu, ki ga sedanje generacije dolgujejo planetu in prihodnjim generacijam ter ga morajo poravnati?
- u) Ali se odrasli in učenci zavedajo, da imajo večji dolg do planeta tisti, ki so največ porabili?
- v) Ali odrasli in učenci razmišljajo o točkah preloma, o tem, kako ima lahko majhno dodatno onesnaženje kopnega, morja in zraka nesorazmerne posledice?

A2.4 Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.

A2.1 Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.

- a) Ali inkluzivnost razumemo kot neskončen proces povečanja participacije vseh?
- b) Ali participacijo razumemo kot preseganje dostopa do življenja in učenja v sodelovanju ter medsebojnem spoštovanju identitet?
- c) Ali inkluzivnost razumemo kot načelen pristop k razvoju vseh vidikov šole, vzgoje in izobraževanja ter širše družbe?
- č) Ali se inkluzivnost nanaša na to, kako je mogoče razviti šole, družine, okolja in širšo družbo, da bi spodbujali in ohranjali participacijo, kot tudi na spodbujanje participacije posameznikov?
- d) Ali je inkluzivnost povezana s participacijo odraslih in učencev?
- e) Ali gre pri inkluzivnosti za vse, ne le za učence s posebnimi potrebami?
- f) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi ovire pri učenju in participaciji videli v primanjkljajih in motnjah učencev?
- g) Ali se zavedamo, da se lahko vsakdo sreča z ovirami pri učenju in participaciji?
- h) Ali se zavedamo, da se ovire pri učenju in participaciji razlikujejo glede na okoliščine?
- i) Ali se na ovire pri učenju in participaciji gleda z zornega kota, da se lahko pojavijo v interakciji z vsemi vidiki šole: njenimi kulturami, strategijami, stavbami, učnimi načrti ter pristopi k poučevanju in učenju?
- j) Ali se ovire pri učenju in participaciji pojavljajo tudi zaradi nacionalnih politik, lokalnih in nacionalnih kultur in vrednot ter drugih pritiskov zunaj šole?
- k) Ali izpodbijamo stališča o mejah članstva v večinski skupnosti, kot je mnenje, da učenci s hudimi ali več motnjami oz. primanjkljaji ne morejo biti del večinske skupnosti?
- l) Ali je 'inkluzivna šola' razumljena kot 'proces, usmerjen k inkluzivnosti', in ne kot cilj?
- m) Ali se zavedamo, da povečanje inkluzivnosti vključuje preprečevanje izključevanja in diskriminacije?
- n) Ali izključevanje razumemo kot proces, ki se lahko začne v učilnicah, na igriščih in v zbornicah ter konča z odhodom učenca ali zaposlenega iz šole?
- o) Ali so pritiski izključevanja stalno prisotni in se jim je treba vedno znova zoperstavljati?
- p) Ali dovolj poudarjamo, da cenimo raznolikost, ne pa sledenje eni sami 'normalnosti'?
- r) Ali raznolikost cenimo in obravnavamo kot vir za učenje, in ne kot težavo?
- s) Ali obstaja skupna odločitev za zmanjševanje neenakih možnosti v šoli?

A2.5 Pričakovanja do vseh učencev so visoka.

C2.2 Učne aktivnosti spodbujajo participacijo vseh učencev.

C2.7 Preverjanje in ocenjevanje znanja spodbuja dosežke vseh učencev.

C2.12 Domače naloge so zastavljene tako, da pripomorejo k znanju vsakega učenca.

- a) Ali imajo vsi odrasli in učenci občutek, da so v njihovi šoli mogoči najvišji dosežki?
- b) Ali se vsi učenci in odrasli zavedajo, da ni omejitev, kaj lahko dosežejo?
- c) Ali se zaposleni zavedajo, da si je treba prizadevati preprečiti nizka pričakovanja do učencev, ki živijo v revščini, so v nadomestnem varstvu (rejništvo, zavodsko varstvo, posvojitev), se veliko selijo, se učijo slovenščine kot drugega oz. tujega jezika, in učencev, ki so razvrščeni v kategorijo 's posebnimi potrebami'?
- č) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi vzgojo in izobraževanje učencev z največjimi ovirami pri učenju in participaciji dodelili najmanj usposobljenim in izkušenim učiteljem?
- d) Ali odrasli in učenci razumejo, koliko več dosežejo, če se počutijo cenjene zaradi tega, kar počnejo in kdo so?
- e) Ali so odrasli in učenci ponosni na svoje dosežke?
- f) Ali se zaposleni izogibajo vzbujanju občutka neuspeha pri učencih in njihovih družinah, kadar se zdi, da ti ne sledijo 'normalnemu razvoju'?
- g) Ali so dosežki učencev cenjeni sami po sebi, in ne v primerjavi z drugimi?
- h) Ali se zaposleni zavedajo, da učenci, ki se na določenem predmetnem področju vidijo kot 'neuspešni', lahko za odpravo tega prepričanja potrebujejo vse življenje?
- i) Ali se zaposleni izogibajo primerjanju dosežkov določenega učenca z dosežki brata, sestre ali sosedu?
- j) Ali zaposleni in učenci preprečujejo negativna mnenja o učencih, ki imajo težave pri pouku?
- k) Ali se zaposleni izogibajo označevanju učencev kot bolj ali manj sposobnih na podlagi njihovih trenutnih dosežkov?
- l) Ali se zaposleni in učenci izogibajo uporabi slabšalnih oznak za nizke dosežke?
- m) Ali zaposleni in učenci nasprotujejo negativnim mnenjem in uporabi slabšalnih oznak za učence, ki so zagnani, navdušeni ali dosegajo visoke ocene pri pouku?
- n) Ali se zaposleni izogibajo izpostavljanju skupine učencev, za katere velja, da imajo 'posebne potrebe' in omejen 'potencial'?
- o) Ali se zaposleni izogibajo izpostavljanju skupine učencev, ki jih imajo za 'nadarjene in talentirane' ter imajo višje potenciale kot drugi?
- p) Ali zaposleni spodbujajo pogled, da ima vsakdo potencial in talente?
- r) Ali se poskuša odpraviti strah nekaterih učencev pred neuspehom?

A2.6 Vsi učenci so enako cenjeni.

B1.8 Oddelki so oblikovani tako, da podpirajo vse učence.

- a) Ali raznolikost porekel odraslih in učencev pozitivno prispeva k šoli in skupnosti?
- b) Ali nacionalni in regionalni naglasi ter narečja bogatijo šolo in družbo?
- c) Ali se zavezanost cenjenju jezikov vseh učencev odraža v učnih aktivnostih ter ponujenih krožkih in izpitih?
- č) Ali se odrasli izogibajo temu, da bi imeli najljubše učence, in ne gojijo odpora do posameznih učencev?
- d) Ali je učenje tihih učencev enako spodbujano kot učenje tistih, ki so glasnejši?
- e) Ali se odrasli izogibajo demoniziranju posameznih učencev v zgodbah o njihovih negativnih podvigih?
- f) Ali so zaposleni občutljivi/tenkočutni za oblike družinskega življenja vseh učencev, ko govorimo o dogodkih, kot sta materinski ali očetovski dan?
- g) Ali imajo vsi učenci možnost nastopati na šolskih prireditvah ter v glasbenih, dramskih in plesnih predstavah?
- h) Ali so razlike v družinskih strukturah oz. načinih družinskega življenja priznane in cenjene?
- i) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi bili učenci iz srednjega razreda za šolo bolj dragoceni kot učenci iz delavskega razreda?
- j) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi se nekateri učenci počutili vredni več, drugi pa manj, na podlagi doseženih ravni znanja oz. ocen ali pa dosežkov pri nacionalnih preverjanjih znanja?
- k) Ali so geji, lezbijke, biseksualci, transseksualci in interseksualci v šoli cenjeni in zastopani v kurikulumu?
- l) Ali se zaposleni izogibajo predstavljanju ene veroizpovedi kot pomembnejše od drugih ali od areligioznih/neverujočih posameznikov?
- m) Ali so učenci, zaposleni in starši/skrbniki z invalidnostjo v šoli enako dobrodošli kot tisti brez?
- n) Ali obstaja enako veliko priložnosti, da cenimo prizadevanja tako učencev z nižjimi kot tistih z višjimi dosežki, vključno s tistimi, ki zelo dobro opravljajo preizkuse znanj?
- o) Ali poročanje o dosežkih v šoli in zunaj nje vključuje vse učence?
- p) Ali so dela vseh učencev razstavljena v šoli in učilnicah?
- r) Ali vsi učenci ob zaključku osnovne šole prejmejo uradno spričevalo, ki je veljavno in priznано pri nadaljnjem šolanju?
- s) Ali so dosežki učencev deležni enake podpore in pozornosti, ne glede na spol?
- š) Ali se zaposleni izogibajo ustvarjanju hierarhije učencev s tem, da primerjajo 'običajne' učence z učenci s 'posebnimi potrebami' ali priseljenci ali s katerimi koli drugimi, ki v določeni družbi ne sodijo med običajne?

A2.7 Šola se bori proti vsem oblikam diskriminacije.

A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.

A1.9 Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.

A2.4 Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.

A2.2 Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.

B2.9 Zmanjšano je ustrahovanje.

C2.6 Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.

- a) Ali se zavedamo, da imamo vsi predsodke do drugih in da je potreben trud, da jih prepoznamo in zmanjšamo?
- b) Ali odrasli razmišljajo o svojem odnosu do raznolikosti oz. drugačnosti in prepoznavajo svoje predsodke, da bi lahko bolje pomagali učencem pri prepoznavanju in zmanjševanju njihovih predsodkov?
- c) Ali odrasli in učenci prepoznajo področja diskriminacije, ki jih je treba obravnavati?
- č) Ali je vsaka diskriminacija razumljena kot nestrpnost do drugačnosti in zloraba moči?
- d) Ali namenjamo pozornost temu, kako se splošna nestrpnost do drugačnosti lahko občuti osebno kot socialno-ekonomska in spolna diskriminacija, diskriminacija zaradi invalidnosti, rasizem, homofobija, transfobija, islamofobija itn.?
- e) Ali priznavamo, da lahko institucionalna diskriminacija izhaja iz kultur in strategij, ki razvrednotijo identitete nekaterih skupin ali jih kako drugače diskriminirajo?
- f) Ali priznavamo, da je kultura, v kateri je spoštovanje raznolikosti splošno razširjena vrednota, najboljši način za preprečevanje in zmanjševanje diskriminacije?
- g) Ali so zakonske zahteve za zmanjšanje 'neenakosti' zaradi etnične pripadnosti, invalidnosti, spola, spolne usmerjenosti, spolne identitete, veroizpovedi, prepričanj in starosti del celovitih načrtov za preprečevanje vseh oblik diskriminacije?
- h) Ali razvrednotenje posameznikov zaradi njihove telesne teže prepoznamo kot diskriminacijo in se proti njej borimo?
- i) Ali se zaposleni izogibajo namigovanju, da v šoli obstaja samo ena in enotna nacionalna identiteta ali načini šolanja?
- j) Ali se zaposleni izogibajo stereotipnim vlogam učencev v šolskih predstavah, na primer glede na barvo las, barvo kože ali spol?
- k) Ali se zavedamo, da seznanjenost o posameznikovih primanjkljajih in/ali motnjah le v omejenem obsegu prispeva k načrtovanju vzgoje in izobraževanja teh učencev?
- l) Ali zaposleni preprečujejo stereotipni odnos do invalidnih oseb, ko so te predstavljene na primer kot predmet sočutja ali junaški borci proti tegobam?
- m) Ali razumemo, da lahko invalidnost nastane v interakciji med osebami s poškodbami in njihovim okoljem, lahko pa je tudi posledica diskriminatornega odnosa in institucionalnih ovir?
- n) Ali morebitno izključitev učencev s težjimi motnjami oz. primanjkljaji iz šole razumemo kot odraz omejitev kulture, odnosa in strategij, ne pa praktičnih težav?
- o) Ali se učenci izogibajo diskriminatornim poimenovanjem drugih posameznikov zaradi njihove rase, spola, spolne usmerjenosti, invalidnosti itn.?
- p) Ali se šola izogiba sistemom filtriranja, ki nepravilno omejujejo dostop do spletnih strani, na primer tistih, ki se nanašajo na izkušnje lezbijk, gejev, biseksualcev, transseksualcev in interseksualcev?

A2.8 Šola spodbuja nenasilne medsebojne odnose in reševanje sporov.

A1.9 Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.

B2.9 Zmanjšano je ustrahovanje.

- a) Ali nenasilje razumemo kot nenasilno interakcijo in odsotnost fizičnega konflikta?
- b) Ali se spori v šoli rešujejo z dialogom in ne s prisilo, ki temelji na razlikah v statusu in fizični moči?
- c) Ali odrasli predstavljajo vzor nenasilne interakcije?
- č) Ali se posamezniki učijo odzivati, ko nekdo izzove njihove ideje, tako da razmislijo o tem, ali bi bilo treba misliti in storiti kaj drugače?
- d) Ali se vsi učijo spretnosti pogajanja, reševanja sporov in mediacije v sporih?
- e) Ali zlorabo, diskriminacijo, nadlegovanje in ustrahovanje razumemo kot oblike nasilja?
- f) Ali se zavedamo, da je sodelovanje lažje, če se ljudje počutijo varne v svoji identiteti?
- g) Ali razprave potekajo tako, da v njih ne prevladuje noben posameznik, skupina ali spol?
- h) Ali tistim, ki se pogosto preveč jezijo, pomagamo najti druge načine izražanja?
- i) Ali so učenci usmerjeni v aktivnosti in klube borilnih veščin kot način za razvijanje samozavesti in asertivnosti brez agresije?
- j) Ali posamezniki drug drugemu pomagajo, da se odzivajo z vzajemnim spoštovanjem mnenj?
- k) Ali posamezniki razmišljajo o tem, kako njihova čustva do drugih vplivajo na interakcijo z njimi?
- l) Ali učenci pri razumevanju čustev uporabljajo poezijo, literaturo, glasbo, gledališke igre ali lutke?
- m) Ali se učenci učijo o posledicah maščevanja na ohranjanje individualnih in mednarodnih konfliktov?
- n) Ali se učenci in odrasli pogovarjajo o mejah sprejemljivega prikazovanja nasilja, vključno s ponižujočimi odnosi med spoloma, v filmih in računalniških igrah?
- o) Ali šola daje prednost ljudem pred poslovnimi cilji?
- p) Ali se šola izogiba temu, da bi učence prepogosto testirala?
- r) Ali se učenci učijo o izvoru sporov zaradi ozemelj, identitet, virov in nestrpnosti do drugačnosti ter o tem, kako jih je mogoče na miroljubne načine premostiti?
- s) Ali se učenci naučijo dvomiti o potrebi nadvlade enega spola nad drugim?
- š) Ali učenci razmišljajo o nasilju med spoloma in o tem, kako bi lahko prekinili takšne vzorce nasilja?
- t) Ali je raziskano, kako nekatere moške identitete spodbujajo nasilje nad moškimi in ženskami?
- u) Ali je raziskano, kako lahko moški in ženske prispevajo k oblikovanju agresivne moškosti pri učencih?
- v) Ali učenci raziskujejo, kaj pridobijo in kaj izgubijo, če se pridružijo tolpi, in kako se je mogoče izogniti nasilju med tolpmi v šoli in zunaj nje?
- z) Ali imajo učenci podporo pri iskanju aktivnosti zunaj šole, ki zmanjšujejo njihovo vpletenost v nasilje med tolpmi?
- ž) Ali ustvarjamo okolje, v katerem učenci ne čutijo potrebe po nošenju nožev ali drugega orožja?
- aa) Ali upoštevamo, da lahko vase usmerjeno nasilje povzroči depresijo in samopoškodovanje?

A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.

A1.4 Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.

A2.10 Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih.

B2.9 Zmanjšano je ustrahovanje.

C1.6 Učenci se učijo o zdravju in odnosih.

- a) Ali šola spodbuja odrasle in učence, da pri učenju in odnosih čutijo zadovoljstvo?
- b) Ali šola pomaga učencem in odraslim, da se izognejo tiraniji predstav o normalnosti?
- c) Ali se učenci naučijo, da ni nič neobičajnega, če se počutijo drugačni, in je to v redu?
- č) Ali se odrasli in učenci izogibajo precenjevanju vitkosti?
- d) Ali odrasli in učenci pomagajo odpravljati stereotipe o lepoti v medijih in lastnih kulturah?
- e) Ali se odrasli in učenci čutijo obogatene zaradi različnih identitet, porekel, narodnosti, spolov in pogledov na svet v šoli?
- f) Ali odrasli in učenci prepoznavajo, da je izražanje razlik v identiteti in pogledih v redu?
- g) Ali šola spodbuja pogled na osebno blaginjo, ki je povezana s pozitivno blaginjo drugih v šoli, njenih skupnostih in po svetu?
- h) Ali šola spodbuja pogled na osebno blaginjo, ki je povezana z izboljšanjem okolja in celovitostjo planeta?
- i) Ali si prizadevamo, da bi vsi v šoli imeli prijatelje?
- j) Ali se učenci učijo o dobrih odnosih na podlagi tega, kako se ljudje v šoli vedejo drug do drugega?
- k) Ali si šola prizadeva izboljšati samospoštovanje otrok in odraslih, ki imajo težave?
- l) Ali se odrasli in učenci zavedajo, da lahko izguba samospoštovanja zmanjša dosežke in poveča ustrahovanje?
- m) Ali odrasli in učenci razumejo, da videz osebe ali način, kako jo imenujejo, morda ne odraža spola, ki ga čuti?
- n) Ali se zaposleni zavedajo, da uporaba prostorov, ki so določeni po spolu, kot so stranišča ali garderobe, nekaterim transspolnim ali interspolnim učencem povzroča stisko?
- o) Ali so odrasli in učenci dovzetni za stres, ki ga odraščanje in puberteta lahko povzročita pri nekaterih posameznikih glede njihovega spola?
- p) Ali je na voljo dovolj čistih in varnih prostorov, kjer lahko deklice in ženske poskrbijo zase v času menstruacije?
- r) Ali so učenci in odrasli občutljivi na stres, ki ga nekaterim deklicam in ženskam lahko povzroči menstruacija?
- s) Ali s spodbujanjem stališča, da imajo učenci pravico obiskovati svojo lokalno šolo, preprečujemo dolge poti učencev z invalidnostmi v šolo in iz nje?
- š) Ali je bodočim mladoletnim staršem (dečkom in deklicam) v obdobju šolanja namenjena oskrba zaradi pričakovanja otroka?
- t) Ali se šole izogibajo stigmatizaciji deklet, ki zanosijo ali imajo otroke?
- u) Ali se zaposleni in učenci rahločutno pogovarjajo o vprašanih žalovanju, da bi vedeli, kako drug drugemu pomagati, če umre sošolec ali odrasla oseba v šoli?
- v) Ali se zavedamo, da lahko smrt prijatelja, družinskega člana ali druge pomembne osebe nekoga prizadene za več let, ob določenih priložnostih, kot so obletnice, pa še bolj?

A2.10 Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih.

A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.

C1.1 Učenci raziskujejo cikle pridelave in porabe hrane.

C1.6 Učenci se učijo o zdravju in odnosih.

- a) Ali odrasli in učenci upoštevajo prispevek zdravega okolja, igre, prijetnih aktivnosti, prijateljstev, odsotnosti stresa, kakovostne prehrane in telesne pripravljenosti k zdravju?
- b) Ali se odrasli in učenci izogibajo temu, da bi na posameznike gledali kot na nezdrave ali bolne, ker so videti drugačni od njih?
- c) Ali v šoli, njenih skupnostih in okolici prepoznamo ovire za zdravje?
- č) Ali obstajajo jasni postopki za razdeljevanje in spremljanje uporabe zdravil pri učencih?
- d) Ali so odrasli in učenci usposobljeni za prvo pomoč in se znajo odzvati na zdravstvene krize, na primer pri sladkorni bolezni ali epilepsiji?
- e) Ali je učencem in odraslim na voljo miren zasebni prostor, kadar so pritiski preveliki ali kadar se po potrebi želijo z nekom pogovoriti?
- f) Ali razumemo, da se stres in jeza pojavljata zaradi težkih okoliščin nekaterih učencev?
- g) Ali imajo učenci možnost meditirati in se učiti o meditaciji?
- h) Ali je na voljo svetovanje za tiste, ki doživljajo dolgotrajno stisko ali so pogosto jezni?
- i) Ali je na voljo soba za zdravniško pomoč, podporo pri negi ali redno fizioterapijo?
- j) Ali je na voljo dovolj pitne vode?
- k) Ali zaposleni, učenci in družine razvijajo zdravo prehrano v šoli in doma?
- l) Ali obstajajo možnosti, da ljudje delijo svoje zdravstvene težave, kot je na primer tolažba s hrano?
- m) Ali učenci dobijo podporo upreti se pritiskom proizvajalcev, da bi jedli hrano, s katero bi škodili svojemu zdravju?
- n) Ali se telesne aktivnosti spodbujajo zaradi zadovoljstva in koristi za zdravje?
- o) Ali se učenci redno udeležujejo učnih aktivnosti zunaj učilnice, vključno z aktivnostmi na prostem?
- p) Ali igre in ure telesne vzgoje spodbujajo šport in telesno pripravljenost za vse ter vključujejo šport, ples, aerobiko, borilne veščine, tajči in jogo?
- r) Ali učence in odrasle spodbujamo k vsakodnevni telesni aktivnosti in hoji ali kolesarjenju v šolo?
- s) Ali se učenci počutijo varne v vseh prostorih šole?
- š) Ali obstaja ravnovesje med skrbjo za varnost in spodbujanjem nekoliko tveganih izkušenj učencev?
- t) Ali so nevarnosti na poti v šolo in iz nje opažene in obravnavane?
- u) Ali starši/skrbniki parkirajo dovolj daleč od šole, ko pripeljejo in odpeljejo učence?
- v) Ali redno preverjamo varnost šolskih vozil?
- z) Ali je na voljo kolesarski tečaj in prometna vzgoja o varni uporabi kolesa?
- ž) Ali odrasli in učenci med vožnjo v šolo nosijo čelado?
- aa) Ali se učenci naučijo, kako se izogibati nevarnostim na družbenih omrežjih in spletu?

Dimenzija B: Oblikovanje inkluzivnih strategij

B1: Razvijanje šole za vse

1	Za šolo je značilen participativni razvojni proces.	120
2	Šola ima inkluziven pristop vodenja.	121
3	Imenovanja in napredovanja so pravična.	122
4	Strokovno znanje zaposlenih je pripoznano in uporabljeno.	123
5	Vsem novim sodelavcem pomagamo, da se v šoli dobro znajdejo.	124
6	Šola si prizadeva sprejeti vse učence iz svojega okoliša.	125
7	Vsem novim učencem pomagamo pri uvajanju v šolo.	126
8	Oddelki so oblikovani tako, da podpirajo vse učence.	127
9	Šola učencem pomaga pri prehodu na drugo šolo ali pri prešolanju.	128
10	Šola je fizično dostopna vsem posameznikom.	129
11	Stavbe in zemljišča so urejeni tako, da podpirajo participacijo.	130
12	Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.	131
13	Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.	132

B2: Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti

1	Vse možne oblike podpore in pomoči so usklajene.	133
2	Profesionalni razvoj zaposlenih pripomore k odzivanju na raznolikost.	134
3	Dodatna jezikovna podpora (učenje slovenščine) je na voljo vsem, ki jo potrebujejo.	135
4	Šola omogoča in podpira učence pri vključevanju in trajni participaciji v javne programe vzgoje in izobraževanja.	136
5	Šola zagotavlja, da njeni ključni dokumenti o 'posebnih potrebah' podpirajo inkluzivnost.	137
6	Pravila šolskega reda so povezana z učenjem in razvojem kurikula.	138
7	Pritiski glede možnosti disciplinskega izključevanja se znižujejo.	139
8	Zmanjšane so ovire za participacijo.	140
9	Zmanjšano je ustrahovanje.	141

B1.1 Za šolo je značilen participativni razvojni proces.

A1.4 Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.

A1.5 Strokovni delavci in starši/skrbniki medsebojno sodelujejo.

A1.6 Zaposleni na šoli sodelujejo s svetom šole.

A1.10 Šola in lokalne skupnosti se vzajemno razvijajo.

A2.4 Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.

- a) Ali obstaja šolski 'razvojni načrt', ki je splošno znan in sprejet med zaposlenimi, ravnatelji, starši/skrbniki in učenci?
- b) Ali pridobivamo mnenja učencev, staršev/skrbnikov in ravnateljev o naravi ovir pri učenju in participaciji ter o tem, kako bi se lahko šola izboljšala?
- c) Ali pridobivamo mnenja članov skupnosti o tem, kako lahko šola in njene skupnosti prispevajo k medsebojnemu razvoju?
- č) Ali mnenja zaposlenih, učencev, staršev, ravnateljev in skupnosti vplivajo na dogajanje v šoli?
- d) Ali starši/skrbniki, učenci in ravnatelji prepoznavajo, da je posvetovanje z njimi običajen del njihove vključenosti v šolo?
- e) Ali je izvajanje razvojnega načrta šole aktivno in se redno preverja oz. evalvira ter po potrebi spreminja?
- f) Ali vsi predstavniki šole (vodstvo, strokovni delavci, učenci) razmišljajo o spremembah, ki so se zgodile v zadnjih dvanajstih mesecih, in o razlogih zanje?
- g) Ali zaposleni ugotavljajo, katere spremembe so se zgodile zaradi razvojnega načrta in katere zaradi drugih razlogov?
- h) Ali zaposleni vedo, da sprememba postane razvoj, če odraža želene vrednote?
- i) Ali odrasli in učenci povečajo svoj vpliv na razvoj svoje šole, če ga utemeljijo na skupnem okviru inkluzivnih vrednot?
- j) Ali se zavedamo, da lahko povezovanje vrednot z dejanji v kulturi, strategijah in praksah šole prispeva k stalnemu in trajnostnemu razvoju šole?
- k) Ali se zaposleni zavedajo, da je ovire, s katerimi se učenci soočajo pri učenju in participaciji, mogoče zmanjšati z izboljšanjem aktivnosti in pristopov k poučevanju in učenju?
- l) Ali člani šole razmišljajo o tem, kako lahko kultura šole ovira in spodbuja inkluziven razvoj?
- m) Ali so strategije oblikovane z namenom izboljšanja kulture in prakse šole, ne pa za zadovoljitev pogojev inšpektorjev?
- n) Ali so vse rešitve povezane z jasnimi strategijami izvajanja?
- o) Ali spremljamo in po potrebi spreminjamo učinke šolskih strategij na kulturo in prakso šole?
- p) Ali odrasli in učenci izmenjujejo ideje s pobratenimi šolami (morda v drugi državi) in jih obiskujejo, da bi si pomagali pri razvoju šol in okolij?

B1.2 Šola ima inkluziven pristop vodenja.

A1.2 Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.

B1.4 Strokovno znanje zaposlenih je priznано in uporabljeno.

C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.

- a) Ali se zavedamo, da so močni vodje lahko sodelovalni in ne avtorski?
- b) Ali se šola izogiba negativnim vplivom na odnose in učenje, ki lahko nastanejo zaradi toge hierarhije z vidika delovnega staža in/ali vodstvenih funkcij?
- c) Ali si zaposleni predajo pomembna znanja o šoli, tako da so motnje v primeru odsotnosti ali odhoda v pokoj čim manjše?
- č) Ali se šola izogiba pritiskom, da bi nereflektirano izvajala direktive vodstva šole ali vladne direktive?
- d) Ali se razredniki izogibajo izvajanju navodil, ki prihajajo od zunaj, kot da jih ni mogoče prilagoditi šolski kulturi, strategijam in praksam?
- e) Ali se išče načine, kako zmanjšati čas, ki ga zaposleni porabijo za administrativno delo?
- f) Ali se zaposleni upirajo pritiskom, da bi delali stvari, ki so v nasprotju z njihovimi vrednotami?
- g) Ali posamezniki, ki napredujejo, pazijo, da se ne vedejo tako, kot da dvig statusa samodejno pomeni več znanja?
- h) Ali je vodstvo pozorno na to, da ne daje določenim zaposlenim prednosti pred drugimi?
- i) Ali so posamezniki, ki napredujejo v nazive in/ali vodstvene funkcije, še vedno pripravljeni priznati, da so naredili napako?
- j) Ali se odločitve sprejemajo na podlagi argumentov in ne iz pozicije moči?
- k) Ali se pri sprejemanju odločitev upošteva, da so posamezniki opravili obsežno delo v zvezi z določenimi vprašanji?
- l) Ali so pri sprejemanju odločitev upoštevani ustrezno znanje in spretnosti zaposlenih?
- m) Ali se zaposleni izmenjujejo pri vodenju sestankov in zagotavljajo, da lahko vsi prispevajo svoje mnenje in ideje?
- n) Ali so starejši učitelji tam zato, da podpirajo in svetujejo, ne pa preverjajo ali upravljajo dela drugih?
- o) Ali se od vseh odraslih in učencev pričakuje, da bodo postali samostojni?
- p) Ali avtoriteto vidimo v znanju, modrosti in spretnostih, ne pa v določenem delovnem mestu?
- r) Ali so razredniki in drugi vodje (npr. vodje aktiva) izbrani tudi zato, ker znajo dobro podpirati druge pri njihovem razvoju ter jim pomagati pri spodbujanju učenja v različnih skupinah?
- s) Ali imajo razrednik in drugi vodje znanje in izkušnje s spodbujanjem dialoga?
- š) Ali zaposleni pozorno poslušajo argumente drugih in zahtevajo pojasnila pred morebitnim nestrinjanjem?
- t) Ali se uporabljajo miroljubni načini reševanja sporov?
- u) Ali so viri v šoli razdeljeni odprto in pravično?

B1.3 Imenovanja in napredovanja so pravična.

A1.2 Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.

B1.2 Šola ima inkluziven pristop vodenja.

- a) Ali so možnosti za imenovanja (npr. vodja aktiva) odprte za vse, ki izpolnjujejo pogoje?
- b) Ali se strokovni delavci izogibajo poskusom pridobivanja prednosti s pretirano samopromocijo lastnega znanja in izkušenj?
- c) Ali se strokovne delavce odvrača od poskušanja pridobivanja prednosti s pretiranim preživljanjem časa v šoli, kar ne bi uspelo zaposlenim z drugačnimi domačimi obveznostmi ali prednostnimi nalogami?
- č) Ali šola jasno in splošno razglasa svojo zavezanost imenovanju brez predsodkov glede spola, narodnosti, invalidnosti, starosti, spolne usmerjenosti ali katerega koli drugega navidežno nepomembnega vidika?
- d) Ali se šola pri imenovanju izogiba diskriminaciji na podlagi starosti, na primer zato, da bi se izognila višjim plačam, ki jih prejema starejši zaposleni?
- e) Ali sestava pedagoškega in nepedagoškega kadra odraža skupnosti v okolici šole?
- f) Ali se posameznike spodbuja in jim zagotavlja mentorstvo, da se potegujejo za napredovanje ne glede na spol, domače razmere, etnično poreklo ali druge okoliščine?
- g) Ali zaposleni, zlasti v osnovnih šolah in vrtcih, menijo, da je naravno, da moški skrbijo za mlajše učence?
- h) Ali vse, za katere menimo, da bi se radi prijavi na delovno mesto, spodbujamo k prijavi?
- i) Ali se vodstvo in drugi zaposleni izogibajo posebnemu spodbujanju prijateljev k napredovanju?
- j) Ali vodstvo izraža zadovoljstvo pri svojem delu in delovno mesto ohranja dovolj zanimivo, da se zanj poteguje več posameznikov?
- k) Ali napredovanja na delovna mesta odražajo uravnoteženo zastopanost spolov in porekel zaposlenih na šoli?
- l) Ali delovna mesta z višjim statusom odražajo vse dele šolskih skupnosti?
- m) Ali so v odborih za imenovanja zastopani vsi člani zaposlenih na šoli, ravnatelj in učenci?
- n) Ali vsi, ki delajo v šoli, prejema vsaj minimalno plačo?
- o) Če je šola konfesionalna, ali je diskriminacija pri imenovanjih na podlagi veroizpovedi čim manjša?
- p) Ali so člani komisij za imenovanja predstavniki različnih spolov, narodnosti in porekel, ki odražajo skupnosti šole?
- r) Ali so sindikati zaposlenih vključeni v pripravo smernic za imenovanja in napredovanja?
- s) Ali morajo prijavitelji za zaposlitev predstaviti del svojih stališč zaposlenim, ravnatelju, staršem/ skrbnikom in učencem?
- š) Ali obstaja strategija za odpravo ovir pri imenovanju zaposlenih z invalidnostmi?
- t) Ali je spoštovanje raznolikosti bistveno merilo za imenovanje zaposlenih?
- u) Ali za odsotnost pomočnikov učiteljev kot tudi učiteljev razrednega in predmetnega pouka poiščemo začasna nadomeščanja?

B1.4 Strokovno znanje zaposlenih je pripoznano in uporabljeno.

B1.2 Šola ima inkluziven pristop vodenja.

- a) Ali se zaposleni iskreno zanimajo za znanje in izkušnje sodelavcev?
- b) Ali so vse spretnosti, znanja in interesi zaposlenih splošno znani (ne le to, kar je značilno za delovno mesto oziroma navedeno v opisu njihovega delovnega mesta)?
- c) Ali se z zaposlenimi posvetuje o tem, kako bi bilo najbolje uporabiti njihove spretnosti in znanje v korist šole in skupnosti?
- č) Ali se učitelje in druge strokovne delavce spodbuja k uporabi vseh svojih spretnosti in znanja za podporo učenju učencev?
- d) Ali zaposlene spodbujamo k razvijanju novih strokovnih znanj in interesov?
- e) Ali zaposlene spodbujamo, da delijo svoje novo pridobljeno znanje, interese in izkušnje?
- f) Ali zaposleni z veseljem delijo svoje znanje in spretnosti?
- g) Ali so zaposleni pri delu z različnimi skupinami učencev pozorni na znanje in veščine svojih sodelavcev, kot so učitelji športa in likovne umetnosti?
- h) Ali se zaposleni odločijo, katero dodatno strokovno znanje in izkušnje želijo pridobiti zunaj šole?
- i) Ali raznolikost jezikov, ki jih govorijo zaposleni, prispeva k razvoju 'zavedanja o bogastvu jezikov v šoli'?
- j) Ali ozaveščamo in sprejemamo, da imajo različni posamezniki različna osebna in poklicna močna področja?
- k) Ali se zaposleni povezujejo, da bi združili svoje ideje in strokovno znanje ter tako izboljšali svoje pedagoško delo in učinkoviteje reševali težave?
- l) Ali zaposleni prisluhnejo drug drugemu in omogočajo drugačne poglede na njihove skrbi glede učencev, ne da bi se medsebojno obsojali?
- m) Ali pri oblikovanju kurikulumov in učnih aktivnosti upoštevamo razlike v kulturi in poreklu zaposlenih?
- n) Ali se zaposleni učijo iz praks in izkušenj na drugih šolah?
- o) Ali zaposlene iz lokalnih šol s prilagojenim programom povabimo, da delijo strokovno znanje o poučevanju in učenju različnih skupin učencev?
- p) Ali zaposlene, ki se pripravljajo na odhod ali so šolo že zapustili, povabimo, da z nami delijo svoja spoznanja o šoli?
- r) Ali se zavedamo, da lahko mlajši zaposleni k šolskemu življenju prispevajo drugače kot starejši?
- s) Ali se zavedamo, da so izkušeni učitelji lahko vir znanja in sprememb v šoli in da je to lahko v korist vseh?

B1.5 Vsem novim sodelavcem pomagamo, da se v šoli dobro znajdejo.

A1.2 Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.

C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.

- a) Ali obstaja ustaljeni proces uvajanja za zaposlene in druge sodelavce šole?
- b) Ali proces uvajanja izboljša zadovoljstvo novozaposlenih?
- c) Ali novozaposlene seznanimo z vsemi potrebnimi informacijami o šoli in z njenimi formalnimi dokumenti (šolski red, LDN, vzgojni načrt ipd.)?
- č) Ali novozaposlene vprašamo, ali potrebujejo dodatne informacije, ter ali jih dobijo?
- d) Ali vse novozaposlene povabimo na obisk šole pred uradnim začetkom dela?
- e) Ali novozaposlenim dodelimo mentorja, ki jim pomaga pri uvajanju v šolo, se z njimi sreča prvi delovni dan ter se nato z njimi nekaj časa redno srečuje?
- f) Ali je mentor novozaposlenemu v prvih tednih redno na voljo, osebno ali po telefonu, in odgovarja na morebitna vprašanja?
- g) Ali se ravnatelj sestane z novozaposlenim čim prej po njegovem prvem delovnem dnevu?
- h) Ali ravnatelj in predstavniki staršev formalno sprejmejo novozaposlenega?
- i) Ali predstavniki učencev formalno sprejmejo novozaposlenega?
- j) Ali se novozaposlenega podpira pri sodelovanju na sestankih?
- k) Ali se ostali zaposleni zavedajo težav, ki jih ima novozaposleni pri uvajanju na delovno mesto, morda v novi državi ali kraju?
- l) Ali sodelavci z daljšim stažem povabijo novozaposlene v svoje domove in na družabna srečanja zunaj šole, zlasti tiste, ki so prišli iz drugega kraja ali države?
- m) Ali se zaposleni z daljšim stažem izogibajo temu, da bi se novozaposleni počutili kot tujci, na primer z uporabo besed 'mi' ali 'nas', ki novozaposlene izključujejo?
- n) Ali se zaposleni z daljšim stažem resnično zanimajo za to, kdo so novozaposleni in kaj lahko ponudijo šoli?
- o) Ali se novozaposlenim sporoča, da bosta njihova prisotnost in prispevek k razvoju kulture šole pomembna?
- p) Ali učiteljem začetnikom pomagamo dobro izkoristiti priložnosti za njihov nadaljnji profesionalni razvoj?
- r) Ali so vsi novi učitelji in ostali strokovni delavci vključeni v aktive in deležni medsebojne podpore, opazovanj prakse (t. i. kritični prijatelji) in razprav o možnostih za razvoj poučevanja, učenja in dodatnih aktivnosti?
- s) Ali tisti, ki so stalno zaposleni, sprejemajo začasno zaposlene, študente na praksi in pomočnike učiteljev kot enakopravne sodelavce?
- š) Ali cenimo opažanja in uvide novozaposlenih in študentov na praksi ter jih dojemamo kot priložnosti za ukrepanje in spremembe ustaljenih praks?

B1.6 Šola si prizadeva sprejeti vse učence iz svojega kraja.

A2.6 Vsi učenci so enako cenjeni.

- a) Ali je namera po vključitvi vseh učencev iz šolskega okoliša zapisana v šolskih dokumentih?
- b) Ali se javna (tj. vsem učencem namenjena) narava šole odraža v njenem imenu?
- c) Ali vse učence iz šolskega okoliša spodbujamo, da obiskujejo šolo ne glede na dosežke, 'posebne potrebe' ali poreklo?
- č) Ali se učenci z začasnim bivanjem v našem kraju počutijo dobrodošli ob sprejemu v šolo?
- d) Ali si šola prizadeva odpraviti ovire za participacijo različnih etničnih skupin v šolskem okolišu?
- e) Ali učence, ki so prosilci za azil in begunci, spodbujamo k obiskovanju šole?
- f) Ali učence družin, ki začasno prebivajo na območju, spodbujamo, da se vključijo v šolo?
- g) Ali družine iz šolskega okoliša, katerih otroci trenutno obiskujejo šole s prilagojenim programom ali zavode, spodbujamo, da jih vključijo v lokalno šolo?
- h) Ali se zaposleni zavzemajo za pravice otrok s posebnimi potrebami, da obiskujejo svojo lokalno šolo?
- i) Ali se zaposleni izogibajo temu, da bi učencu, ki je imel težave na drugi šoli in je bil prešolan, namigovali, da je sprejet v to šolo le pogojno?
- j) Ali šola izraža interes za sprejemanje 'zavodskih učencev' v šolo?
- k) Ali šola vzpostavlja tesne odnose in sodeluje z drugimi šolami na območju, če etnično ravnovesje ni reprezentativno za okoliške skupnosti?
- l) Če je šola vezana na določeno veroizpoved, ali ima bližina šole prednost pri sprejemu pred versko pripadnostjo učenčeve družine?
- m) Ali se šole, ki so zavezane določeni veroizpovedi, izogibajo omejitvam pri zaposlovanju pripadnikov določene verske skupine?

B1.7 Vsem novim učencem pomagamo pri uvajanju v šolo.

A1.3 Učenci si medsebojno pomagajo.

A1.4 Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.

A2.6 Vsi učenci so enako cenjeni.

C2.5 Učenci se učijo drug od drugega.

- a) Ali lahko učenci obiščejo šolo, preden se vanjo vpišejo?
- b) Ali obstaja ustaljen program za pomoč učencem pri uvajanju?
- c) Ali vsi zaposleni prijazno pozdravijo učence?
- č) Ali obstaja enoten program uvajanja učencev, ne glede na to, kdaj in od kod pridejo?
- d) Ali program uvajanja deluje enako dobro za učence in njihove družine, ne glede na to, ali pridejo na začetku ali sredi šolskega leta?
- e) Ali se zaposleni in učenci spoprijemajo s težavami pri oblikovanju skupnosti, če šolo vsako leto zapusti ali se vanjo vpiše veliko število učencev?
- f) Ali nove učence ob vstopu v šolo povežemo z drugimi učenci ali učencem tutorjem?
- g) Ali vsem učencem omogočimo, da se počutijo varno in sproščeno?
- h) Ali se zavedamo, da se nekateri učenci težje počutijo varno in sproščeno kot drugi?
- i) Ali se učence že ob vstopu v šolo spodbudi, da soustvarjajo življenje na šoli?
- j) Ali so staršem/skrbnikom na voljo informacije o šolskem sistemu ter o šoli?
- k) Ali program uvajanja upošteva predhodne dosežke in materni jezik novih učencev?
- l) Ali odrasli in učenci, ki jih novi učenci že poznajo, sodelujejo pri njihovem sprejemu v šolo?
- m) Ali po nekaj tednih preverimo, kako se novi učenci počutijo v šoli?
- n) Ali obstaja podpora za učence, ki si težko zapomnijo razporeditev prostorov, zlasti ko prvič vstopijo v šolo?
- o) Ali so učencem na voljo prijazni zemljevidi šole?
- p) Ali so novi učenci seznanjeni s tem, koga naj pokličejo v primeru težav?
- r) Ali novi učenci od prvega dne prihoda v šolo začutijo, da so njihovo delo in mnjenja pomembni?
- s) Ali imajo učenci možnost prispevati k izboljšavam v okviru programa uvajanja?
- š) Ali se odrasli in učenci trudijo izvedeti imena posameznikov, ki so se pravkar pridružili šoli?
- t) Ali so učenci ob prvem vstopu v šolo seznanjeni s šolskimi vrednotami in s tem, kako naj se posamezniki vedejo drug do drugega?
- u) Ali je izkušnja prihoda v novo okolje vključena v razredne aktivnosti?

B1.8 Oddelki so oblikovani tako, da podpirajo vse učence.

A2.6 Vsi učenci so enako cenjeni.

- a) Ali imajo učne skupine pravičen dostop do uporabe (učnih) pripomočkov, lokacije učilnic in kabinetov učiteljev oz. strokovnih delavcev?
- b) Ali se šola izogiba doslednemu dodeljevanju manj kakovostnih prostorov, na primer mobilnih učilnic, učencem, za katere meni, da imajo v šoli slabši status zaradi starosti, dosežkov ali posebnih potreb?
- c) Ali se zaposleni zavedajo sporočil o identiteti in samospoštovanju, ki jih prinaša neenaka uporaba prostorov v šoli?
- č) Ali zaposleni učencem omogočajo, da se v različnih skupinah učijo drug od drugega in drug drugemu pomagajo pri učenju?
- d) Ali se pri načrtovanju učnih skupin upošteva želje učencev, prijateljstva in prisotnost drugih, ki govorijo isti jezik?
- e) Ali je organiziranost učnih skupin glede na raven dosežkov ali posebnih potreb čim manjša?
- f) Ali se na šoli izogibamo temu, da bi bil nepedagoški kader (npr. spremljevalci, javni delavci) odgovoren za napredek učencev z najslabšimi dosežki ali z največjimi ovirami pri učenju in participaciji?
- g) Ali se na šoli izogibamo temu, da nesorazmerno več fantov (kot deklet) prepoznavamo in razvrščamo kot tiste, ki dosegajo slabše rezultate oziroma potrebujejo individualni učni načrt?
- h) Ali se zaposleni izogibajo razvrščanju učencev v skupine glede na njihovo težavno vedenje?
- i) Ali obstajajo načrti za preprečevanje negativnih posledic, kot je nezadovoljstvo v manj zahtevnih nivojih t. i. nivojskega pouka, če se ti primeri pojavijo?
- j) Ali imajo v primeru izvedbe nivojskega pouka vsi učenci možnost zamenjati skupino?
- k) Ali se na šoli izogibamo omejevanju učnega načrta (na primer izpuščanju tujega jezika) za učence, ki so deležni dodatne podpore pri opismenjevanju ali se učijo slovenščine kot drugega oz. tujega jezika?
- l) Ali se sedežni red v učilnicah po potrebi spremeni, da se prepreči pojav konfliktov med skupinami, na primer glede na spol ali etnično pripadnost?
- m) Ali se sedežni red v učilnicah po potrebi spremeni, da učenci pri učnem procesu ne ovirajo drug drugega?
- n) Ali se na šoli zavedamo svoje obveznosti, da skupaj poučujemo tako učence s težavami kot brez težav pri učenju?
- o) Ali učenci razumejo pomen medsebojnega spoštovanja in potrebo po spodbujanju sodelovanja vseh, če je skupina neuravnotežena glede števila deklet in fantov?
- p) Ali lahko vsi učenci, kjer je na voljo možnost izbire, resnično izbirajo?

B1.9 Šola učencem pomaga pri prehodu na drugo šolo ali prešolanju*.

C1.12 Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.

- a) Ali učitelji in strokovni delavci spoštujejo delo tistih učiteljev in strokovnih delavcev, ki so učence poučevali v prejšnjih letih na isti ali drugi šoli?
- b) Ali učitelji in strokovni delavci ob prehajanju učencev na višje stopnje sodelujejo pri pripravi dokumentacije za prihodnje učitelje in strokovne delavce, ki jim bo lahko v pomoč?
- c) Ali zaposleni izkoristijo priložnost, ki jim jo ponuja sodelovanje pri prehodih učencev, da na vzgojo in izobraževanje pogledajo z drugega zornega kota?
- č) Ali se zaposleni zavedajo, da bodo učenci morda potrebovali pomoč pri ponovnem vključevanju v učenje po nacionalnih preverjanjih znanja?
- d) Ali so na voljo jasno napisane (brez žargona) in enostavno dostopne brošure in spletne strani o šoli, ki vsebujejo tudi prispevke učencev?
- e) Ali se učenci pred prešolanjem seznani z rutino novega okolja?
- f) Ali so staršem dostopne natančne informacije o šolah v lokalnem okolju?
- g) Ali prešolanja* učencev prispevajo k dopolnitvam kurikula šol sprejemnic in pošiljateljic, na primer pri oblikovanju virtualnih ogledov, zemljevidov, tedenskih načrtov in ustvarjalnih iger o selitvah posameznikov med kraji?
- h) Ali potekajo pogovori med učencem in zaposlenimi iz šole sprejemnice in šole pošiljateljice o tem, v kolikšni meri so njihove vrednote usklajene?
- i) Ali zaposleni pred prešolanjem izvaja premostitvene aktivnosti?
- j) Ali se lahko pedagoške aktivnosti, ki so se začele na eni šoli, na primer sodobni tuji jeziki, po potrebi nadaljujejo z obšolskimi aktivnostmi?
- k) Ali šole pred prešolanjem organizirajo dneve aktivnosti, da lahko učenci spoznajo zaposlene in učence iz šole sprejemnice?
- l) Ali se učenci, ki so se prešolali, vrnejo, da bi svetovali drugim, ki se nameravajo prešolati?
- m) Ali zaposleni in učenci šole sprejemnice naslavljajo morebitne skrbi glede prijateljstva in ustrahovanja?
- n) Ali šole spodbujajo odnose med vsemi učenci, da se tisti, ki so najmlajši in najmanjši, ne bi počutili ranljive?
- o) Ali se ob prehajanju učencev med predmetno in razredno stopnjo ohranja razredne skupnosti in se postopno uvaja nove učitelje?
- p) Ali se usklaja podpora učencem, ki se selijo med šolami?
- r) Ali je poskrbljeno za prenos zaupnih informacij?
- s) Ali imajo starši/skrbniki učencev z odločbo o 'posebnih potrebah' podporo pri iskanju prijaznega lokalnega življenjskega okolja, ko zapustijo šolo?
- š) Ali priznavamo, da se učenci, ki so se večkrat preselili, težje preselijo v novo okolje?
- t) Ali učenci nadaljujejo s svojimi interesi in aktivnostmi v različnih šolah in po koncu šolanja?
- u) Ali vse učence spodbujamo k razmisleku o različnih možnostih nadaljnjega izobraževanja in zaposlovanja?
- v) Ali se učenci ob zaključku šolanja učijo o ravnanju z denarjem, kuhanju, čiščenju, zdravju, odnosih, pranju oblačil, prostem času in delu, da bodo samostojni?

B1.10 Šola je fizično dostopna vsem posameznikom.

A1.1 Vsakdo je dobrodošel.

B1.6 Šola si prizadeva sprejeti vse učence iz svojega okoliša.

B1.11 Stavbe in zemljišča so urejeni tako, da podpirajo participacijo.

- a) Ali v šolskih strategijah obstaja načrt, ki si prizadeva za urejanje fizičnega dostopa do šole?
- b) Ali si šola prizadeva izboljševati dostop do šole?
- c) Ali je dostop do šole za osebe s posebnimi potrebami del načrta za izboljševanje šole in je vključen v razvojni načrt šole (ali drug podoben dokument, npr. LDN)?
- č) Ali je načrtovanje dostopa do šole del usklajenih prizadevanj z namenom, da bi se zaposleni in učenci s posebnimi potrebami želeli vključiti v to šolo?
- d) Ali je načrt dostopa do šole del usklajenih prizadevanj za podporo osebam s posebnimi potrebami, da bi bile zadovoljne ob obisku in uporabi šolskih prostorov?
- e) Ali so pri zagotavljanju dostopa do stavb upoštevane potrebe vseh, na primer gluhih in naglušnih, slepih in slabovidnih, staršev z majhnimi otroki (vključno z dvojnimi vozički), starejših ter gibalno oviranih oseb?
- f) Ali se o dostopu do šole posvetujete z invalidi različnih starosti, z družinami otrok in lokalnimi skupnostmi?
- g) Ali se šola zaveda, da imajo lahko posamezniki s podobnimi posebnimi potrebami, vključno z zaposlenimi in učenci v šoli, precej različne poglede na to, kako jim je mogoče omogočiti dostop do okolja?
- h) Ali se vsako leto opravi revizija dostopa za invalide in izboljša načrt dostopa?
- i) Ali je oprema nastavljiva, tako da jo lahko preprosto in varno uporabljajo posamezniki različnih višin in osebe na invalidskih vozičkih?
- j) Ali so dostopni vsi vidiki šole, vključno z vhodi in izhodi, učilnicami, hodniki, stranišči, vrtovi, igrišči, jedilnico, oznakami in zasloni?
- k) Ali so poti po šoli prehodne za invalide in za osebe s posebnimi potrebami, označene na primer z osvetlitvijo, barvnimi shemami in talnimi trakovi?
- l) Ali je v šolskih objektih posebna pozornost namenjena ohranjanju dostojanstva učencev in odraslih?
- m) Ali je posebna pozornost namenjena vrsti alarmov (npr. šolski zvonec, vidni signali, požarni alarm), varnostnih postopkov in postopkov evakuacije?
- n) Ali je šola zasnovana tako, da je uporaba prostorov enako udobna za osebe s posebnimi potrebami ali brez njih?
- o) Ali se dostopnost nanaša tudi za zaposlene, ravnatelja, starše/skrbnike, obiskovalce šole in druge člane skupnosti?

*Prešolanje je razumljeno v najširšem smislu menjave šole iz različnih razlogov (npr. selitve, napredovanja ...).

B1.11 Stavbe in zemljišča so urejeni tako, da podpirajo participacijo.

A1.10 Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih.

A2.4 Inkluzivnost je razumljena kot krepitev participacije vseh.

B1.10 Šola je fizično dostopna vsem posameznikom.

- a) Ali je prostorski načrt zasnovan tako, da spodbuja participacijo odraslih in učencev v šoli?
- b) Ali prostorski načrt odraža prispevke zaposlenih, učencev in staršev/skrbnikov?
- c) Ali si prizadevamo, da bi bili vsi deli šole privlačni za odrasle in učence, na primer s skupnimi umetniškimi projekti ter sajenjem rož in grmovnic?
- č) Ali imajo zaposleni in svet šole dolgoročni načrt, ki odraža tako skrb za okolje kot tudi finančni vidik?
- d) Ali prostorski načrt upošteva različne interese učencev in ne daje prednosti nobeni skupini?
- e) Ali so učenci soodgovorni za to, da v šoli in šolskem okolišu uspevajo rastline?
- f) Ali odrasle in učence spodbujamo k ogledom prostorov, da bi ugotovili, kako jih izboljšati (zbornica, učilnice, telovadnica in okolica šole)?
- g) Ali odrasle in učence spodbujamo k podajanju predlogov o tem, kako bi lahko izboljšali šolo in njeno okolico?
- h) Ali šola spodbuja razstave in druge prikaze dosežkov učencev in odraslih ter skupnosti, vključno z drugimi šolami in vzgojno-izobraževalnimi ustanovami?
- i) Ali je šolsko igrišče opremljeno za različne aktivnosti (od športa do ustvarjalnih dejavnosti)?
- j) Ali je zbornica prijazen prostor za vse zaposlene?
- k) Ali zaposleni menijo, da imajo vsi dobre delovne pogoje?
- l) Ali prostorski načrt šole vključuje prostor za srečanja staršev/skrbnikov?
- m) Ali je na šoli vrt z različnimi rastlinami, tako za hrano kot zaradi estetskega vtisa?
- n) Ali ima šola lasten vrt (oz. si ga deli, če nima dovolj zemljišča) za pridelavo hrane?
- o) Ali je na šolskem zemljišču veliko različnih površin, ki spodbujajo raznolikost divjih rastlin, živali in žuželk?
- p) Ali so šolski skupni prostori in učilnice polni prikazov, rastlin in predmetov, ki spodbujajo radovednost, razpravo in učenje?
- r) Ali lahko posamezniki izražajo pomisleke glede uporabe prostora in ali so njihovi pomisleki slišani in pravično obravnavani?
- s) Ali je v šoli in okolici poskrbljeno za varnost na način, da ohranja pozitiven vtis (npr. ograje ne spominjajo na zapor, igrišča vabijo k varnemu raziskovanju itd.)?
- š) Ali so šola in njena zemljišča na voljo za uporabo ostalim članom skupnosti?
- t) Ali so v proces izboljšanja varnosti šolskega okolja vključene lokalne skupnosti?

B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.

B1.13 Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.

C1.2 Učenci odkrivajo pomembnost vode.

C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

C1.9 Učenci raziskujejo vire energije.

- a) Ali je ogljični odtis šole razumljen kot skupek njenih letnih izpustov toplogrednih plinov?
- b) Ali zaposleni in učenci menijo, da je zmanjšanje aktivnosti, ki vključujejo izpuste toplogrednih plinov, pomembnejše od natančnega merjenja ogljičnega odtisa?
- c) Ali odrasli in učenci oblikujejo kazalnike uspeha za zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov v šoli, v življenju zunaj šole in z vplivanjem na druge člane skupnosti?
- č) Ali odrasli in učenci nastopajo kot koordinatorji za zmanjševanje ogljičnega odtisa šole?
- d) Ali zaposleni in učenci načrtujejo zmanjšanje ogljičnega odtisa v šoli in doma z nadzorom porabe goriva in električne energije iz neobnovljivih virov v stavbah, varčevanjem z energijo, potovanji učencev in zaposlenih, ravnanjem z odpadki ter porabo blaga in storitev?
- e) Ali se zavedamo, da je glavni način za zmanjšanje porabe energije zmanjšanje proizvodnje in porabe blaga?
- f) Ali se šola povezuje z lokalnimi strokovnjaki za energetske učinkovitost?
- g) Ali šola proizvaja lastno električno energijo in/ali toploto z uporabo vetrnih turbin, sončnih panelov ali toplotnih črpalk?
- h) Ali ima šola dobavitelja, ki distribuira električno energijo iz obnovljivih virov?
- i) Ali je poraba goriva zmanjšana z izbiro ogrevalnega kotla in drugih naprav, izolacijo cevi, podstrešja in sten, dvojno zasteklitvijo in urejanjem zelene strehe?
- j) Ali vsaka nova stavba izpolnjuje najvišje standarde za varčevanje z energijo?
- k) Ali se ogrevalni sistem odziva na temperaturne spremembe in se nastavi na nižje temperature, ko se posamezniki navadijo nositi dodatna oblačila?
- l) Ali šola uporablja nizkoenergijske vire svetlobe in namešča senzorje svetlobe tam, kjer je osvetlitev potrebna, vendar ne nenehno?
- m) Ali se šola vključuje v razprave o trajnostni proizvodnji energije?
- n) Ali varčujemo z energijo pri uporabi informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT), porabo spremljamo in zmanjšujemo z izklapljanjem, kadar je ne uporabljamo?
- o) Ali spodbujamo souporabo avtomobila, javni prevoz, varno kolesarjenje in hojo?
- p) Ali ima šola udobne prhe, ki spodbujajo kolesarjenje v šolo?
- r) Ali šola vztraja pri merilih za nakup, ki vključujejo nakup lokalno pridelane in sezonsko primerne hrane ter siceršnje zmanjšanje števila kilometrov, potrebnih za prevoz hrane in izdelkov?
- s) Ali učenci raziskujejo odvisnost ekološke in neekološke hrane od fosilnih goriv?
- š) Ali je šola del lokalne mreže, ki uporablja skupno kupno moč?
- t) Ali šola spremlja porabo vode in načrtuje zmanjšanje porabe na osebo?
- u) Ali šola zbira deževnico v zbiralnike za vodo za uporabo na šolskem vrtu?
- v) Ali ima šola nameščen sistem za čiščenje sive vode (vode, ki se uporablja za pranje) za ponovno uporabo v straniščih in na šolskem vrtu?
- z) Ali šola zmanjšuje porabo vode v kotličkih in pisoarjih z odkrivanjem in prijavljanjem puščanja ter z namestitvijo samozapiranih pip?

B1.13 Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.

B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.

C1.1 Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.

C1.2 Učenci odkrivajo pomembnost vode.

C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

- a) Ali odrasle in učence spodbujamo k zmanjševanju odpadkov v šoli in zunaj nje s popravili, ponovno uporabo, kompostiranjem in recikliranjem?
- b) Ali šola spodbuja manjšo porabo kot najboljši način za zmanjšanje količine odpadkov?
- c) Ali učenci raziskujejo, kateri odpadki so biološko razgradljivi, jih je mogoče reciklirati ali nič od tega?
- č) Ali politika zmanjševanja odpadkov poudarja zmanjševanje količine odpadkov, ki se odlagajo na odlagališčih?
- d) Ali imamo med odraslimi in učenci koordinatorje za preverjanje sestave odpadkov ter zbiranje, razvrščanje, zmanjševanje in recikliranje odpadkov?
- e) Ali se učenci naučijo, kaj se zgodi z odpadki, če se reciklirajo in če se ne?
- f) Ali je šola vključena v lokalne ali nacionalne pobude, ki naslavlja ravnanje z odpadki (npr. Ekošola)?
- g) Ali se učence informira in uči o kampanjah za zmanjšanje količine odpadkov?
- h) Ali se učenci prek povezav z drugimi šolami učijo o zmanjševanju odpadkov?
- i) Ali učenci raziskujejo, kaj reciklirajo v različnih delih sveta?
- j) Ali šola kupuje izdelke v povratni embalaži?
- k) Ali šola v največji možni meri kupuje predmete iz recikliranih virov, vključno s prenovljenim pohištvo?
- l) Ali šola spodbuja nakup in uporabo živil z minimalno embalažo?
- m) Ali učence in njihove družine spodbujamo k pripravi obrokov brez odpadkov?
- n) Ali šola spodbuja uporabo krožnikov in pribora za večkratno uporabo?
- o) Ali se količina zavržene hrane zmanjša s pogovori z učenci in družinami glede obrokov in velikosti porcij?
- p) Ali so na strateških mestih na šoli dostopna zbirna mesta za hrano in druge odpadke?
- r) Ali šola služi kot reciklažna zbirna točka za papir, karton, knjige, oblačila, steklo, plastiko (vključno s tisto, ki ni vključena v domače sheme recikliranja), elektronsko opremo, kartuše za tiskalnike, žarnice, mobilne telefone, baterije in CD-je/DVD-je?
- s) Ali ima šola lasten program izmenjave in spodbuja uporabo drugih shem, kot sta izmenjevalnica in oddajanje neželenih predmetov v dobrodelne namene?
- š) Ali šola sodeluje z družinami in skupinami v skupnosti pri poučevanju popraviljanja, obnavljanja, šivanja, krpanja in spreminjanja oblačil v okviru učnega načrta in krožkov?
- t) Ali se poraba papirja zmanjša z obojestranskim tiskanjem in nalepkami za ovojnice in mape?
- u) Ali so na voljo zasloni, na katerih je mogoče preprosto prebrati spletne dokumente ter se starši/skrbniki in učenci lahko seznani z dogajanjem v šoli, pri čemer imajo po potrebi na voljo tudi pomoč?
- v) Ali za komunikacijo s starši/skrbniki uporabljamo elektronsko pošto, če je to mogoče?
- z) Ali spodbujamo uporabo kartuš za ponovno uporabo za tiskalnike?
- ž) Ali so na voljo lahko dostopni in čisti viri pitne vode?
- aa) Ali šola odvrča od kupovanja vode v plastenkah s spodbujanjem polnjenja plastenk/steklenic iz pipe?

B2.1 Vse možne oblike podpore in pomoči so usklajene.

C2.5 Učenci se učijo drug od drugega.

C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.

C2.10 Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.

- a) Ali podporo razumemo kot skupek aktivnosti, ki povečuje odzivnost šole na raznolikost učencev na načine, s katerimi pokaže do vseh enako spoštovanje?
- b) Ali so vse oblike podpore medsebojno usklajene in prilagojene tako, da prispevajo k inkluzivnemu razvoju šole?
- c) Ali podporo razumemo tako, da vključuje mobilizacijo virov znotraj šole in zunaj nje?
- č) Ali razumemo, da podporo zagotavljamo z razvijanjem inkluzivnih učnih aktivnosti ter sodelovalnih šolskih in razrednih kultur?
- d) Ali se zavedamo, da razvijanje kulture sodelovanja in odzivanje na raznolikost s številnimi učnimi aktivnostmi lahko pomeni manjšo potrebo po individualni podpori?
- e) Ali ima medvrstniška pomoč, ki izhaja iz sodelovalne šolske kulture, prednost pred zagotavljanjem individualne pomoči odraslih?
- f) Ali šola zmanjšuje potrebo po individualni pomoči učencem pri učenju (npr. starši, inštruktorji ...)?
- g) Ali podporo razumemo kot odpravljanje ovir za igro, učenje in participacijo?
- h) Ali je podpora razumljena tudi kot razvoj učnih načrtov, ki vključujejo interese učencev in temeljijo na njihovih izkušnjah?
- i) Ali so oblike pomoči učencem in družinam, ki jih nudijo vzgojno-izobraževalne, zdravstvene in socialne službe, poznane in povezane?
- j) Ali so vse podpirne aktivnosti usklajene v enotni strategiji podpore?
- k) Ali je strategija podpore dogovorjena in potrjena v sodelovanju s starši/skrbniki?
- l) Ali je strategija podpore jasna tistim zunaj šole, ki izvajajo pomoč pri učenju in participaciji v šoli?
- m) Ali koordinacijo podpore vodi zaposleni z višjim nazivom?
- n) Ali se zaposleni zavedajo vseh človeških virov pri odraslih in učencih, ki jih je mogoče uporabiti v podporo razvoju učenja in participacije?
- o) Ali so drugi odrasli in prostovoljci šoli na voljo kot vir pomoči in podpore (npr. govorci različnih jezikov, drugi odrasli s posebnimi potrebami)?
- p) Ali šola zmanjšuje ovire v komunikaciji med različnimi strokovnimi sodelavci?
- r) Ali zaposleni izrazijo zaskrbljenost, če menijo, da je ravnanje drugih bolj usmerjeno v ohranjanje poklicnega področja kot v to, kar je najboljše za učence?
- s) Ali tiste, ki nudijo podporo zunaj šole, prosimo, naj svoja prizadevanja uskladijo z drugimi prekrivajočimi se intervencijami?

B2.2 Profesionalni razvoj zaposlenih pripomore k odzivanju na raznolikost.

C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.

C2.10 Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.

- a) Ali aktivnosti profesionalnega razvoja pomagajo zaposlenim pri delu z različnimi skupinami?
- b) Ali zaposleni v praksi razvijajo zmožnost prepoznavanja in preprečevanja diskriminacije in ustrahovanja, kar vključuje diskriminacijo zaradi socialno-ekonomskega statusa, starosti, invalidnosti, rasizem, spolno diskriminacijo, homofobijo, transfobijo ter diskriminacijo zaradi veroizpovedi in prepričanj?
- c) Ali zaposleni raziskujejo obseg lastnih diskriminatornih prepričanj in dejanj?
- č) Ali aktivnosti za pripravo učnih načrtov vedno upoštevajo možnosti participacije in učenja učencev, ki se razlikujejo po poreklu, izkušnjah, spolu, dosežkih in posebnih potrebah?
- d) Ali zaposleni in ravnatelj sodelujejo pri načrtovanju lastnega profesionalnega razvoja?
- e) Ali razvoj učnih načrtov obravnava zmanjševanje ovir za učenje in participacijo?
- f) Ali strokovni delavci predvidevajo uporabo zunanjih prostorov za učenje na podlagi skupnih izkušenj učencev?
- g) Ali zaposleni razvijajo načine za učenje na podlagi predmetov in artefaktov, ki so pomembni in zanimivi za učence?
- h) Ali aktivnosti profesionalnega razvoja vključujejo povezovanje vrednot z ukrepi za razvoj učenja in participacije?
- i) Ali aktivnosti profesionalnega razvoja pripomorejo k polnemu izkoriščanju priložnosti za učenje zunaj razreda?
- j) Ali profesionalni razvoj prispeva k uvajanju učnih vsebin, ki upoštevajo skupne izkušnje učencev?
- k) Ali zaposleni razvijajo svoje profesionalno znanje in izkušnje ob vzpostavljanju sodelovalnega učenja, kjer aktivnosti vključujejo tako individualno kot skupinsko delo?
- l) Ali se strokovni delavci učijo skupaj, da bi izboljšali medsebojno sodelovanje?
- m) Ali imajo strokovni delavci priložnost skupaj razmisliti o tem, kako zmanjšati nezadovoljstvo učencev in moteče dejavnike?
- n) Ali imajo zaposleni in učenci priložnost spoznati medvrstniško tutorstvo?
- o) Ali zaposleni načrtujejo, kako preprečiti morebitno preveliko zastopanost skupin učencev, ki se soočajo z ovirami pri učenju in participaciji, na primer glede na spol, etnično pripadnost ali socialno-ekonomski status?
- p) Ali imajo zaposleni in učenci možnosti, da se učijo o vrstniški mediaciji v sporih in nesoglasjih?
- r) Ali učitelji in strokovni delavci šole krepijo svoje znanje o uporabi tehnologije za delo z različnimi skupinami, kot so interaktivne table, kamere, televizija, projektorji, diktafoni, računalniki, pametni telefon, tablice?
- s) Ali se zaposleni izobražujejo, kako pomagati učencem pri razvijanju prijateljskih vezi in drugih odnosov, ki jih lahko podpirajo v šoli in zunaj nje?
- š) Ali zaposleni organizirajo bralne skupine in neformalne seminarje, na katerih se lahko skupaj učijo in delijo svoje profesionalno znanje?

B2.3 Dodatna jezikovna podpora (učenje slovenščine) je na voljo vsem, ki jo potrebujejo.

A1.3 Učenci si medsebojno pomagajo.

B2.1 Vse možne oblike podpore in pomoči so usklajene.

C2.5 Učenci se učijo drug od drugega.

C2.6 Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.

- a) Ali si odrasli in učenci delijo odgovornost za pomoč učencem pri usvajanju novega jezika, npr. priseljencem in vsem tistim, ki se slovenščine učijo kot drugega oz. tretjega jezika?
- b) Ali so zaposleni seznanjeni z viri znanja, ki jih lahko prispevajo tisti, ki so nedavno prispeli v državo (na primer v verskih in kulturnih institucijah)?
- c) Ali šola zagotavlja oz. je seznanjena z izvedbami tečajev slovenščine za starše/skrbnike in starejše sorodnike (ne glede na poreklo in spol), ki se izvajajo v okolici šole?
- č) Ali šola ceni večjezičnost tistih, ki se slovenščine učijo kot drugega ali tretjega jezika?
- d) Ali se odrasli in učenci zanimajo za jezike, ki jih govorijo drugi, in se trudijo naučiti nekaj besed v teh jezikih?
- e) Ali so jeziki, ki jih učenci govorijo doma, vključeni v aktivnosti v razredu in domače naloge?
- f) Ali šole zagotavljajo svojim učencem, da svoje jezikovne spretnosti pokažejo na javnih preizkusih znanj?
- g) Ali šola ceni kulturne darove, kot so hrana, glasba in pesmi, ki jih učenci in njihove družine prinesejo iz druge države?
- h) Ali podpora tistim, ki se učijo slovenščine kot drugega oz. tretjega jezika, odpravlja ovire pri učenju v vseh vidikih poučevanja, učnih načrtov in organizacije šole?
- i) Ali se prilagoditve uporabe jezika in učnih aktivnosti v razredu, ki povečujejo vključenost učencev, katerih slovenščina ni materni jezik, uporabljajo za zmanjševanje ovir pri učenju in participaciji?
- j) Ali se podpora osredotoča na prepoznavanje in premagovanje ovir pri učenju in participaciji učencev, namesto da bi razlikovala med 'težavami pri drugem jeziku' in 'težavami pri učenju'?
- k) Ali so tolmači za znakovni jezik in druge prve (materne) jezike na voljo tistim, ki jih potrebujejo?
- l) Ali je vpliv selitve v drugo državo in kulturo prepoznan kot morebitna ovira pri učenju in participaciji?
- m) Ali priznavamo, da travma, ki jo doživljajo mladi prosilci za azil, lahko prispeva k težavam, s katerimi se srečujejo v šoli?
- n) Ali zaposleni pomagajo učencem razumeti, da lahko sporazumevanje z drugimi in poslušanje drugih pomaga premagati ovire pri sporazumevanju učencev z različnimi jeziki in kulturami?
- o) Ali poučevanje in podporo, če je na voljo, zagotavlja oseba enakega kulturnega porekla kot učenci, ki podporo potrebujejo?

B2.4 Šola omogoča in podpira učence pri vključevanju in trajni participaciji v javnih programih vzgoje in izobraževanja.

A2.1 Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.

A2.7 Šola se bori proti vsem oblikam diskriminacije.

B2.8 Zmanjšane so ovire za participacijo.

- a) Ali so strokovni delavci previdni pri poseganju v življenje ranljivih učencev, kadar posegajo brez povabila?
- b) Ali si zaposleni prizadevajo preprečevati negativno učno in zaposlitveno pot učencev v javnem varstvu?
- c) Ali se šola izogiba stereotipnim predstavam, da so učenci v javnem varstvu problematični?
- č) Ali zaposleni pomagajo ranljivim učencem, da prispevajo k odločitvam o svojem izobraževanju in življenju nasploh?
- d) Ali se šola izogiba temu, da bi krivila učence v javnem varstvu in druge ranljive skupine učencev za diskriminatorno vedenje do njih?
- e) Ali šola poskrbi in podpira, da tisti učenci, ki potrebujejo spremljevalca tako v času pouka kot pred in po pouku, tega tudi dobijo?
- f) Ali se ključni strokovni delavci za učence v javnem varstvu trudijo odstraniti morebitne ovire za sodelovanje z drugimi strokovnjaki?
- g) Ali vsi zaposleni prevzemajo odgovornost za pomoč ranljivim učencem, da se dobro počutijo v svoji koži?
- h) Ali zaposleni razmišljajo o posledicah zavračanja in morebitnih disciplinskih izključevanj ranljivih učencev, vključno z učenci, ki so v javnem varstvu?
- i) Ali je posebna pozornost namenjena premagovanju ovir pri vključevanju v obšolske dejavnosti?
- j) Ali si posebej prizadevamo za vzpostavitev močnih vezi s starši/skrbniki?
- k) Ali podpora učencem v javnem varstvu spodbuja kontinuiteto učenja in zmanjšuje menjavanje šol?
- l) Ali šola poskrbi za učence, ki zaradi katerega koli razloga ne dosegajo standardov, da se jim ponudi najrazličnejše oblike pomoči z namenom preprečitve ponavljanja in negativnega vpliva na obstoječa prijateljstva?
- m) Ali šola ob koncu šolskega dne zagotavlja prostor, kjer lahko učenci, ki to potrebujejo, opravljajo šolsko delo?
- n) Ali šola zagotavlja miren prostor, kamor se lahko učenci, ki to potrebujejo, umaknejo med igro ter pred poukom in po njem?

B2.5 Šola zagotavlja, da njeni ključni dokumenti o 'posebnih potrebah' podpirajo inkluzivnost.

A2.4 Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.

- a) Kadar zaposleni omenjajo 'učenca s posebnimi potrebami', ali to pomeni učenca s potrebami, na katere se nismo odzvali, kar pomeni, da gre za primanjkljaj v okolju in ne pri učencu?
- b) Ali zaposleni razmišljajo o lastnih izkušnjah pri učenju, da bi razumeli, kdaj in zakaj imajo učenci težave pri učenju?
- c) Ali se zaposleni izogibajo imenovanju nekaterih učencev kot normalnih učencev, s čimer namigujejo, da so drugi s 'posebnimi potrebami' nenormalni?
- č) Ali zaposleni razmišljajo o tem, da bi pojem učenca 's posebnimi potrebami' nadomestili s pojmom učenca, ki se sooča z ovirami pri učenju in participaciji?
- d) Ali se zavedamo, da se je pri nagovarjanju učenca treba izogibati uporabi izrazov za oviranost, kot so oviran, slep in gluhi, enako kot opredelitvi, da ima 'posebne potrebe'?
- e) Ali se zaposleni upirajo vse večji težnji po etiketiranju učencev kot 'avtističnih', 'z Aspergerjevim sindromom', 'z motnjo pomanjkanja pozornosti in hiperaktivnostjo' in z drugimi podobnimi izrazi?
- f) Ali se zaposleni sprašujejo o obsegu uporabe zdravil z namenom nadzorovanja vedénja učencev?
- g) Ali se ovire za učenje in participacijo pojavljajo v odnosih, učnih pristopih in učnih aktivnostih ter socialnih in materialnih okoliščinah?
- h) Ali se zaposleni odzivajo na uradne zahteve po opredelitvi učencev kot učencev 's posebnimi potrebami', ne da bi ta izraz sprejeli v medsebojnem dialogu in dialogu z učenci?
- i) Ali se viri za podporo učencem, ki so razvrščeni v kategorijo 's posebnimi potrebami', uporabljajo z namenom večanja zmogljivosti šole pri odzivanju na raznolikost?
- j) Ali je na šoli koordinator, ki mobilizira vire, ki so na voljo v podporo učenju in participaciji učencev?
- k) Ali si šola prizadeva povečati odzivnost na raznolikost učencev ne glede na to, ali so formalno upravičeni do oblik pomoči?
- l) Ali so učenci, ki se soočajo z ovirami pri učenju in participaciji, obravnavani kot posamezniki z različnimi interesi, znanjem in spretnostmi, in ne kot del homogene skupine?
- m) Ali se poskusi odpravljanja ovir pri učenju in participaciji enega učenca uporabljajo za iskanje idej za izboljšanje izkušenj vseh učencev?
- n) Ali dodatno podporo odraslih obravnavamo kot pravico učencev, ko jo potrebujejo, in ne kot potrebo po kategorizaciji ali dodatnem diagnosticiranju?
- o) Ali so podatki o upravičenosti do podpore javno dostopni učencem in staršem/skrbnikom?
- p) Ali je umik učencev za podporo zunaj rednega pouka čim manjši?
- r) Ali je ideja, da lahko učenci istega oddelka počnejo različne stvari v različnih prostorih (npr. v razredu, na hodniku, zunaj) razumljena kot običajen del izkušenj vsakega učenca?
- s) Ali so individualni učni načrti namenjeni učenju v skupnosti z drugimi?
- š) Ali pripravo individualnih učnih programov (IP, INA) za nekatere učence uporabljamo kot priložnost za izboljšanje poučevanja in učenja za vse učence?
- t) Ali odločbe o usmeritvi vključujejo podpirne ukrepe za premagovanje ovir pri učenju in participaciji?

B2.6 Vzgojni načrt in pravila šolskega reda so povezani z učenjem in razvojem kurikula.

A1.4 Zaposleni in učenci spoštujejo drug drugega.

A1.5 Strokovni delavci sodelujejo s starši/skrbniki.

A1.9 Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.

B2.7 Pritiski glede možnosti disciplinskega izključevanja se znižujejo.

B2.9 Zmanjšano je ustrahovanje.

- a) Ali sta vzgojni načrt in pravila šolskega reda napisana in pripravljena po širokem posvetovanju in dogovoru z učenci, starši/skrbniki, zaposlenimi in svetom šole?
- b) Ali kodeks etičnega delovanja v šoli velja za odrasle in učence?
- c) Ali sta vzgojni načrt in pravila šolskega reda povezana z razvojem skupnosti v šoli in skupnih vrednot?
- č) Ali je cilj vzgojnih ukrepov vedno v podporo učenju in odnosom?
- d) Ali si šola prizadeva za večjo zavzetost pri učenju z izboljšavami učnih aktivnosti?
- e) Ali skrb, kako povečati zavzetost nekaterih učencev, vključuje razmislek o tem, kako izboljšati poučevanje in učenje za vse učence?
- f) Ali se vzgojni načrt in pravila šolskega reda osredotočata na preprečevanje nezadovoljstva in težav z vedanjem?
- g) Ali odrasli in učenci prepoznajo okoliščine, v katerih se pojavijo težave z vedanjem, tako da jih lahko obravnavata vzgojni načrt in pravila šolskega reda?
- h) Ali sta vzgojni načrt in pravila šolskega reda povezana z izkušnjami, ki jih imajo učenci izven pouka?
- i) Ali vzgojni načrt in pravila šolskega reda naslavljata pogoje za inkluzivnost?
- j) Ali se zavedamo, da so za izboljšanje odnosov v šoli odgovorni vsi učenci in odrasli?
- k) Ali vzgojni načrt spodbuja zaposlene, da delijo svoje težave in se podpirajo pri razvijanju strategij za preprečevanje konfliktov z učenci in med njimi?
- l) Ali vzgojni načrt in pravila šolskega reda obravnavata dobro počutje učencev, ki s svojim vedenjem ne motijo nikogar, a tiho trpijo?
- m) Ali si šola prizadeva izboljšati občutek lastne vrednosti tistih, ki imajo nizko samopodobo?
- n) Ali težavni učenci vedo, da lahko dobijo podporo in pozornost, še preden pokažejo moteče vedenje?
- o) Ali šola za zmanjševanje konfliktov med učenci, ki so v preteklosti imeli konflikte zunaj šole, poišče in uporabi podporo socialnih in mladinskih delavcev?
- p) Ali se šola pri nadomeščanju odsotnih učiteljev trudi najti rešitve, ki najbolje podpirajo učenje in zmanjšujejo težave z vedenjem?

B2.7 Zmanjšujejo se pritiski za disciplinsko izključevanje zaradi neprimerne vedenja.

A1.2 Zaposleni medsebojno sodelujejo.

A1.4 Zaposleni in učenci spoštujejo drug drugega.

A1.7 Šola je zgled demokratičnega državljanstva.

B2.6 Vzgojni načrt in pravila šolskega reda so povezani z učenjem in razvojem kurikula.

C2.8 Disciplina temelji na medsebojnem spoštovanju.

- a) Ali izključevanje zaradi neprimerne vedenja obravnavamo kot proces, ki vključuje postopno razgradnjo odnosov in ločitev od razreda ali šole?
- b) Ali poskuša vzgojni načrt zmanjšati vse oblike izključevanja zaradi neprimerne vedenja, bodisi začasne ali trajne, formalne ali neformalne?
- c) Ali se zavedamo, da je izključevanje zaradi neprimerne vedenja mogoče prekiniti s smiselnim prilagajanjem poučevanja in učenja ter s podporo odnosom?
- č) Ali šolska pravila pomagajo zmanjšati izključevanje zaradi neprimerne vedenja?
- d) Ali znanje, izkušnje in interese učencev in staršev/skrbnikov uporabljamo za zmanjšanje nezadovoljstva in motečega vedenja?
- e) Ali obstajajo srečanja, na katerih sodelujejo zaposleni, učenci, starši/skrbniki in drugi ter na katerih poskušamo reševati težave, še preden se zaostrijo?
- f) Ali prepoznamo povezave med podcenjevanjem učencev ter nezadovoljstvom, motečim vedenjem in izključevanjem zaradi neprimerne vedenja?
- g) Ali se šola izogiba organiziranju pouka v homogenih učnih skupinah (npr. priseljenci, Romi), ki lahko ustvarjajo nezadovoljstvo in podcenjevanje učno najmanj uspešnih skupin?
- h) Ali šola obravnava občutke podcenjevanja, ko se pojavijo pri učencih, na primer v etničnih manjšinah ali pri revnih?
- i) Ali si šola prizadeva zmanjšati konflikte med etničnimi skupinami ali socio-ekonomskimi statusi?
- j) Ali so odzivi na vedanje učencev najprej povezani z vzgojo in individualnim pristopom, ne pa s kaznovanjem?
- k) Ali učenci oz. drugi, ki so po mnenju šole ravnali v nasprotju z vrednotami šolske skupnosti, dobijo drugo priložnost?
- l) Ali kot del šolske kulture razumemo, da se lahko ljudje opravičijo in popravijo krivdo, ne da bi bil pri tem omadeževan njihov ugled?
- m) Ali je pogosto prisotna jeza pri učencih razlog, da jim pomagamo, ne pa jih kaznujemo?
- n) Ali zaposleni enako skrbijo za vse učence, tudi ko se odzivajo na vedénjske težave nekaterih?
- o) Ali strokovni delavci na šoli, kamor je prešolan učenec, prevzamejo odgovornost za to, da zmanjšajo dožemanje učenca kot izključno vedenjsko problematičnega?
- p) Ali obstajajo načrti za obvladovanje in zmanjševanje odvisnosti učencev in mladih od nikotina in/ali drugih drog?
- r) Ali redno pripravljamo poročila o izključevanju zaradi neprimerne vedenja za zaposlene, starše, ravnatelje in učence?
- s) Ali zaposleni spremljajo zmanjšanje števila začasnih, stalnih, formalnih in neformalnih izključevanj zaradi neprimerne vedenja?

B2.8 Zmanjšane so ovire za participacijo.

A2.9 Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.

B2.9 Zmanjšano je ustrahovanje.

- a) Ali so razlogi za obiskovanje pouka raziskani v kulturi, strategijah in praksah šole, pa tudi v odnosih učencev in mladih ter v njihovih domačih okoliščinah?
- b) Ali učitelji preverjajo, zakaj učenci redno zamujajo, in jim nudijo ustrezno podporo?
- c) Ali šola ve, za koliko učencev je šola pozitivna in za koliko manj pozitivna izkušnja?
- č) Ali učence spodbujamo, da konstruktivno izrazijo, kako bi lahko izboljšali svoje izkušnje v šoli?
- d) Ali zaposleni razvijajo nekonfliktne pristope k sodelovanju s starši/skrbniki glede neopravičene odsotnosti?
- e) Ali se šola izogiba uporabi neopravičene odsotnosti kot razlogu za takojšnji vzgojni ukrep?
- f) Ali neopravičeno odsotnost učencev obravnavamo pravično, ne glede na spol ali poreklo?
- g) Ali prepoznamo, da so razlogi za odsotnost lahko povezani z ranljivostjo posameznika, kot sta socialna izključenost ali negotovost glede spola oz. spolne identitete?
- h) Ali prepoznamo povezavo med ustrahovanjem med učenci in odsotnostjo od pouka?
- i) Ali se šola odziva na nosečnost tako, da zaradi večje izpostavljenosti podpira dekleta in jih ne diskriminira?
- j) Ali šola aktivno podpira vrnitev v šolo in participacijo učencev, ki so izgubili ljubljeno osebo, kronično zboleli ali bili dolgotrajno odsotni iz drugega razloga?
- k) Ali obstaja usklajena strategija glede odsotnosti učencev od pouka med šolo in drugimi institucijami, ki se ukvarjajo z učenci?
- l) Ali obstaja učinkovit sistem poročanja in beleženja odsotnosti ter iskanje in razumevanje razlogov zanj?
- m) Ali obstajajo povezave med odsotnostjo od pouka in zasvojenostjo s cigaretami in/ali drugimi drogami?
- n) Ali odsotnost pri posameznih učnih urah obravnavamo kot razlog za raziskovanje, kakšen je odnos z učitelji in kateri predmet poučujejo?
- o) Ali se število neopravičenih ur zmanjšuje?

B2.9 Zmanjšano je ustrahovanje.

A2.8 Šola spodbuja nenasilne medsebojne odnose in reševanje sporov.

C2.6 Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.

- a) Ali se odrasli in učenci dogovarjajo o skupnem stališču glede tega, kaj se šteje kot ustrahovanje?
- b) Ali obstaja izjava o ustrahovanju, ki jo vsi poznajo in razumejo ter ki določa, katera vedenja so sprejemljiva in katera nesprejemljiva, vključno s spletnim ustrahovanjem?
- c) Ali ustrahovanje obravnavamo kot potencialni del vseh odnosov moči in kot zlorabo moči?
- č) Ali razumevanje ustrahovanja vključuje vse oblike nadlegovanja in diskriminacije odraslih in učencev?
- d) Ali so zaposleni pozorni in preprečujejo navidezne 'igre' fizičnega nasilja, kot so prijemanje, udarjanje ali brcanje učencev v genitalije?
- e) Ali je ustrahovanje povezano tako z verbalnimi in čustvenimi napadi kot tudi s fizičnimi?
- f) Ali grožnja s prenehanjem prijateljstva razumemo kot ustrahovanje?
- g) Ali se ustrahovanje pojavi, ko se nekdo počuti ranljivega zaradi svoje identitete?
- h) Ali rasistične, seksistične, homofobične in transfobične pripombe ali pripombe zaradi invalidnosti in socialno-ekonomskega statusa obravnavamo kot vidike ustrahovanja?
- i) Ali negativne pripombe glede osebnih lastnosti, kot so barva las, teža ali nošenje očal, štejemo za ustrahovanje?
- j) Ali zaposleni in učenci nasprotujejo uporabi izraza gej in podobnih poimenovanj, kadar se jih uporabi v slabšalnem pomenu?
- k) Ali se zaposleni izogibajo domnevam o razlogih za ustrahovanje, na primer, da je učenec ustrahovan zaradi svoje invalidnosti?
- l) Ali se odrasli in učenci počutijo dovolj varne, da se lahko opredelijo drugače kot heteroseksualne osebe, na primer kot binarne osebe?
- m) Ali se pri pripravi smernic proti ustrahovanju posvetujemo z različnimi organizacijami, na primer z osebami, ki se veliko selijo, lezbijkami, geji, biseksualci in transseksualci, invalidi, prosilci za azil in begunci?
- n) Ali se učenci lahko izražajo na različne načine, kako biti deček, deklica, nič od tega ali oboje, ne da bi bili deležni draženja ali ustrahovanja?
- o) Ali šola razlikuje med podpornim in ustrahovalnim slogom vodenja?
- p) Ali razumemo, da je lahko ustrahovanje znak, da je storilec morda sam ranljiv in potrebuje podporo?
- r) Ali vodstvo šole prikriva ali se izogiba raziskovanju obsega ustrahovanja, da bi ohranilo pozitivno podobo šole?
- s) Ali lahko učenci, ki so žrtve ustrahovanja, izbirajo med več strokovnimi delavci različnih spolov, kdo jim bo pomagal?
- š) Ali poleg sindikatov obstajajo tudi osebe (npr. zaupne osebe), na katere se lahko zaposleni obrne, če je žrtev ustrahovanja?
- t) Ali se učenci učijo in so usposobljeni za posredovanje v primerih ustrahovanja?
- u) Ali vodimo jasno evidenco o incidentih ustrahovanja?
- v) Ali se obseg ustrahovanja zmanjšuje?

Dimenzija C: Razvijanje inkluzivnih pedagoških praks

C1: Oblikovanje kurikula za vse

1	Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.	144
2	Učenci raziskujejo pomembnost vode.	148
3	Učenci preučujejo oblačila in telesno okrasje (pirsingi, tatuji, nakit).	150
4	Učenci spoznavajo vrste nastanitev in grajeno okolje.	152
5	Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki gibljejo po svojem okraju in po svetu.	154
6	Učenci se učijo o zdravju in odnosih.	156
7	Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.	159
8	Učenci preučujejo življenje na Zemlji.	163
9	Učenci raziskujejo vire energije.	167
10	Učenci spoznavajo sporazumevanje in komunikacijsko tehnologijo.	170
11	Učenci se ukvarjajo z literaturo, umetnostjo in glasbo ter jih ustvarjajo.	172
12	Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.	174
13	Učenci spoznavajo etiko, moč in vladanje.	176

C2: Uglasovanje učenja

1	Učne aktivnosti so načrtovane z mislijo na vse učence.	179
2	Učne aktivnosti spodbujajo participacijo vseh učencev.	180
3	Učence spodbujamo k samozavestnemu kritičnemu razmišljanju.	181
4	Učenci sodelujejo pri lastnem učenju.	182
5	Učenci se učijo drug od drugega.	183
6	Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.	184
7	Preverjanje in ocenjevanje znanja spodbuja dosežke vseh učencev.	185
8	Disciplina temelji na medsebojnem spoštovanju.	186
9	Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces.	187
10	Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.	188
11	Strokovni delavci podpirajo učenje in participacijo vseh učencev.	189
12	Domače naloge so zastavljene tako, da pripomorejo k učenju vsakega učenca.	190
13	Aktivnosti izven pouka vključujejo vse učence.	191
14	Viri v okolici šole so znani in uporabljeni v vzgojno-izobraževalnem procesu.	192

C1: Oblikovanje kurikula za vse

Priprava kurikula za vse (poglavje C1) ponuja pristop k učnim načrtom, ki resno upošteva inkluzivne vrednote vzgoje in izobraževanja ter spodbuja aktivno, kritično in reflektivno učenje. Takšen kurikulum predlaga učne aktivnosti, povezane z izkušnjami, ki spodbujajo razumevanje soodvisnosti okolij in ljudi na Zemlji. Tako kot druga poglavja tudi to vodi v razmislek prek preizpraševanja in strukturira razmišljanje na podlagi vprašanj. Želimo, da bi vprašanja uporabili za raziskovanje možnosti učenja, za sprožanje številnih vprašanj in raziskovanje v učilnicah in zunaj njih. Aktivno (transformativno) učenje se predpostavlja ne glede na to, ali v posameznem vprašanju uporabimo besedo 'spoznati', 'raziskati', 'preveriti', 'proučiti' ali 'razmisliti'.

Naloga strukturiranja pristopa k pridobivanju znanja je obsežna. Zaradi narave tega gradiva je tukaj za vsak kazalnik podanih več vprašanj kot kjer koli drugje v Indeksu. V tem poglavju smo vprašanja razdelili pod naslove in podnaslove. Upamo, da bodo naša vodena vprašanja spodbudila razvoj nadaljnjih vprašanj za spodbujanje radovednosti učencev in odraslih. Številna vprašanja, ki jih zastavljamo v tem poglavju, vsebujejo primere, ki bi jih lahko vključili v odgovore. Pri tem smo sicer oklevali, saj menimo, da morajo biti učne aktivnosti odprte. Vsebina pa je tukaj zato, da pokaže, kako lahko ti kazalniki oblikujejo kurikulum, ki ima tako globino kot tudi širino, in sicer za učence in odrasle vseh starosti, in predstavlja realno alternativo tradicionalnim kurikulumom.

To poglavje je še v nastajanju. Morda bi vse predloge v Indeksu lahko obravnavali na takšen tematski način, ki naj bi predstavljal vabilo odraslim in učencem, da skupaj sestavijo lastne kurikule in predloge povezujejo s svojimi okoliščinami. Kot smo predlagali v 2. delu, upamo, da bodo posamezniki svoje zamisli za nadaljnji razvoj inkluzivnih kurikulumov poslali na info@indexforinclusion.org. Slovenski bralci pa lahko pišete tudi na el. naslov indeksinkluzivnosti@cmepius.si.

C1.1 Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali je v šoli vrt ali prostor, kjer se učenci učijo gojiti rastline za prehrano?
- Ali je šola povezana z lokalno kmetijo?
- Ali učenci razmišljajo, od kod prihajata njihova najljubša hrana in pijača?
- Ali učenci raziskujejo prehranske značilnosti in načine prehranjevanja v svoji in drugih državah?
- Ali družine in skupnosti spodbujajo otroke k spoznavanju pridelave hrane?
- Ali se učenci učijo o hrani prek šolskih obrokov in uporabe jedilnice?
- Ali se učenci učijo o dobrem počutju živali na podlagi šolskih pravil o nakupu mlečnih izdelkov, jajc in mesa?
- Ali šola hrano dobavlja od lokalnih kmetov?
- Ali posamezniki, ki kupujejo, pridelujejo in pripravljajo hrano na kmetijah, v gospodinjstvih in restavracijah, svoje izkušnje delijo z učenci pri pouku?
- Ali učenci prepoznajo globalne vplive na to, kaj jedo, od kod prihaja to, kar jedo, in kako je ta hrana pripravljena?
- Ali učenci sestavijo seznam krajev, od koder prihaja hrana, ki je na voljo v lokalnih živilskih trgovinah in supermarketih, ter ocenijo razdalje, ki vključujejo vse poti prevoza hrane? Ali se učenci učijo o lokalnih, nacionalnih in globalnih razlikah v tem, kaj posamezniki jedo?
- Ali učenci preučujejo, kako lokalni in mednarodni ulični trgovci dobavljajo sestavine za pripravljanje hrane?

Prehranjevalni spleti

- Ali učenci ustvarjajo prehranjevalne verige, ki vključujejo sonce, rastline, živali, mrhovinarje ter glivne in bakterijske razkrojevalce?

Pridelava in raba zemljišč

- Ali se učenci učijo o sestavi tal in njenem vplivu na to, kaj v tleh dobro raste?
- Ali učenci poznajo vlogo bakterij pri nastanku rodovitnih tal?
- Ali se učenci učijo o vzrokih in posledicah erozije tal?
- Ali učenci razmišljajo o posledicah uporabe zemljišč za eno vrsto posevkov in kolobarjenja?
- Ali učenci razmišljajo o tem, zakaj se rodovitna tla uporabljajo za pridelavo čaja, kave, sladkorja, alkoholnih pijač, kokaina in prepovedanih drog, ki povzročajo zasvojenost, in ne za pridelavo hrane?
- Ali učenci raziskujejo, kdo je lastnik zemljišča, na katerem se prideluje hrana?
- Ali se učenci učijo o spreminjanju gozdnih površin v kmetijska zemljišča in vplivu tega na toplogredne pline?
- Ali učenci pridobijo znanje o tem, v kolikšni meri je kmetijstvo v različnih državah mehanizirano?

Sezonska živila, podnebje in vreme

- Ali učenci raziskujejo povezavo med pridelovanjem hrane in letnimi časi?
- Ali se učenci učijo o vplivu podnebja na pridelavo hrane?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako globalno segrevanje in ekstremnejši vremenski pojavi vplivajo na pridelavo hrane in kako bodo vplivali v prihodnosti?

Škodljivci in plevel

- Ali se učenci naučijo, kako je mogoče škodljivce zatirati naravno in umetno?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko plevel zatremo naravno in umetno?

Živali za hrano

- Ali učenci spoznajo, kako se redi živali na kmetijah za hrano?
- Ali se učenci učijo o ribah, ki živijo in se prehranjujejo v morjih, rekah in ribogojnicah?
- Ali učenci raziskujejo izčrpavanje ribjih staležev, učinke ribolovnih kvot in možnosti obnove staležev?
- Ali se učenci seznanijo z uporabo industrijskih metod reje živali za prehrano?
- Ali učenci raziskujejo proizvodnjo mleka pri kravah, ovcah in drugih živalih?
- Ali se učenci učijo o proizvodnji jajc?
- Ali se učenci učijo o čebelarjenju za pridelavo medu?
- Ali se učenci učijo o živalskih boleznih (kot so slinavka, parkljevka ter bolezen norih krav) in posledicah širjenja bolezni v njihovi in drugih državah?
- Ali se učenci učijo o uporabi pesticidov in antibiotikov pri obvladovanju bolezni pri živalih?
- Ali učenci raziskujejo uporabo hormonov za spodbujanje rasti živali?
- Ali učenci razmišljajo, koliko zemljišča je potrebnega za enako vrednost hrane pri gojenju zelenjave v primerjavi z rejo živali za prehrano?
- Ali se učenci naučijo, da govedo proizvaja velike količine toplogrednih plinov (metana)?

Prevoz

- Ali se učenci naučijo, kako hrana potuje po svetu in državi od proizvajalcev do potrošnikov?
- Ali učenci spoznajo, kako prevažajo živali za proizvodnjo mesa in zakol po državi in svetu?

Priprava in uživanje hrane

- Ali se učenci v šoli učijo pripravljati in kuhati hrano?
- Ali učenci razmišljajo o zadovoljstvu pri kuhanju in uživanju hrane?
- Ali učenci spoznajo, kdo pripravlja in kuha hrano in zakaj nekateri tega ne počnejo?
- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri ljudje berejo o kuhanju, gledajo televizijske kuharske oddaje in kuhajo sami?
- Ali učenci raziskujejo, koliko časa imajo različni

posamezniki na voljo za kuhanje?

- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri zaradi pomanjkanja časa, ki ga imajo posamezniki na voljo za kuhanje, uporabljajo vnaprej pripravljena živila?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako skupno prehranjevanje ohranja odnose med ljudmi?

Začimbe in dodatki

- Ali se učenci učijo o spremembah uporabe začimb in dišavnic?
- Ali se učenci učijo o novjših dognanjih glede uporabe soli v prehrani?
- Ali učenci spoznajo, kako so sol in začimbe postale dragoceno trgovsko blago?
- Ali učenci upoštevajo prednosti in slabosti aditivov v hrani?
- Ali učenci raziskujejo, kako se začimbe uporabljajo v različnih kulturah in prehranskih tradicijah?

Konzerviranje/obdelava in gnojenje

- Ali učenci raziskujejo podaljšanje roka užitnosti (uporabnosti) hrane s hlajenjem, konzerviranjem, stekleničenjem, dimljenjem in soljenjem?

Odstranjevanje odpadkov, kompostiranje in gnojenje

- Ali se učenci učijo o kanalizacijskih sistemih in ravnanju z odpadki?
- Ali se učenci učijo o uporabi gnoja za izboljšanje tal?
- Ali se učenci učijo o pristopih h kompostiranju, uporabi kompostnikov in deževnikov?

Prehrana, zdravje in bolezni

- Ali učenci raziskujejo, kdo zaužije dovolj in kdo premalo hranljivih živil?
- Ali učenci raziskujejo pomen osnovnih živil za mnoge ljudi po svetu?
- Ali učenci primerjajo živila, ki jih ljudje potrebujejo za zdravje, in živila, ki jih dejansko uživajo?
- Ali učenci razlikujejo med zdravo prehrano in nezdravo hitro prehrano?
- Ali se učenci naučijo, kako sta lahko onesnažena hrana in voda vir bolezni?

- Ali se učenci naučijo, kako lahko z različnimi načini konzerviranja ohranjamo svežino, čistočo in zmanjšamo število bolezni, ki jih lahko povzroča hrana?
- Ali učenci raziskujejo razširjenost uživanja alkoholnih pijač in njihov vpliv na zdravje in počutje?

Stroški hrane

- Ali učenci spoznajo stroške hrane in njihovo povezavo z dohodki v različnih gospodinjstvih?
- Ali se učenci naučijo, kako cena vpliva na izbiro hrane?
- Ali učenci razmišljajo o verižnih učinkih, ki jih ima povpraševanje po poceni hrani na: dobro počutje živali, plače in pogoje pridelovalcev, degradacijo zemlje, uporabo gnojil, herbicidov in pesticidov, izgubo gozdov, biotsko pestrost, rodovitnost tal in zemljišč za lokalno pridelavo hrane, porabo energije za skladiščenje ter zračni, cestni in železniški promet, potovanje v supermarkete zunaj mesta in posledično izgubo malih lokalnih podjetij?

Trgovanje z živili

- Ali se učenci naučijo, kako se posamezniki preživljajo s pridelavo, trženjem, predelavo, distribucijo, pripravljanjem in prodajo hrane?
- Ali učenci spoznajo, kako se dobiček od pridelave hrane veča s predelavo, konzerviranjem ali kuhanjem in zamrzovanjem ter kdo ima od tega koristi?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri se s hrano ukvarjajo veliki in mali proizvajalci ter veliki in mali trgovci na debelo in drobno?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko trgovinski sporazumi in trgovinske ovire kmetom v ekonomsko revnih državah otežijo konkurenčnost?
- Ali učenci raziskujejo rast in padec cen hrane ter kako to različno vpliva na življenje posameznikov v njihovi in drugih državah?
- Ali učenci raziskujejo, kako se cene hrane spreminjajo glede na ceno nafte in uporabo zemljišč za goriva iz biomase?
- Ali učenci preučujejo situacije, ko kmetje zaslužijo manj, medtem ko se cene hrane zvišujejo?

Prehranska etika in politika

- Ali se učenci in odrasli pogovarjajo o svoji odgovornosti, da vedo, v kakšnih pogojih

- je njihova hrana pridelana, o dobrobiti posameznikov, ki jo pridelujejo, in da ukrepajo, če je to v nasprotju z njihovimi vrednotami?
- Ali učenci razmišljajo o dobrem počutju živali, ki jih redijo za hrano?
- Ali učenci raziskujejo, zakaj se v ekonomsko revnih državah pojavlja lakota, medtem ko je v bogatih državah hrane v izobilju?
- Ali učenci spremljajo zaskrbljenost vlad v ekonomsko bogatih državah zaradi stopnje debelosti in kako ukrepajo za njeno zmanjšanje?
- Ali učenci raziskujejo možnost, da večina televizijskih oglasov za hrano in pijačo vsebuje živila, ki v veliki meri prispevajo k slabemu zdravju?
- Ali učenci raziskujejo vpliv korporacij na ceno in kakovost hrane, njeno proizvodnjo in distribucijo ter raziskave za razvoj novih virov in načinov kmetovanja?
- Ali učenci upoštevajo načela prehranske neodvisnosti: da je hrana pravica, da je treba spoštovati proizvajalce, da mora biti proizvodnja lokalna, da mora lokalno prebivalstvo nadzorovati vire za njeno proizvodnjo, da je treba razvijati lokalne spretnosti in da mora proizvodnja hrane varovati naravo?⁵²
- Ali učenci raziskujejo okoljske in zdravstvene učinke uživanja mesa, rib, mlečnih izdelkov, vegetarijanstva in veganstva?
- Ali učenci razumejo načela pravične trgovine ter argumente za njeno širitev in proti njej?
- Ali učenci spoznajo prednosti in slabosti ekološke pridelave hrane ali pridelave z uporabo umetnih pesticidov in herbicidov?
- Ali učenci razmišljajo o tem, zakaj se pesticidi, kot je DDT, ki so že dolgo prepovedani v ekonomsko bogatih državah, lahko uporabljajo v ekonomsko revnih državah?
- Ali učenci raziskujejo, zakaj zaradi pesticidov umre veliko ljudi na ekonomsko revnih območjih sveta in zakaj jih še več naredi samomor z namernim jemanjem pesticidov?
- Ali učenci spoznajo nevarnosti uporabe pesticidov in herbicidov za pridelovalce in potrošnike, na primer, kako se ti koncentrirajo v materinem mleku?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko korporacije spodbujajo matere z omejenim dostopom do čiste vode, da namesto naravno sterilnega materinega mleka uporabljajo mleko v prahu?

Gensko spremenjeni pridelki

- Ali šola spodbuja razpravo o prednostih in težavah naravnega in umetnega genskega spreminjanja?
- Ali učenci raziskujejo, kako je mogoče gensko spremeniti semena, da se poveča odpornost proti suši, škodljivcem, pesticidom in herbicidom ter da postanejo neplodna?
- Ali učenci menijo, da se prednosti in slabosti genskega spreminjanja lahko razlikujejo glede na naravo in namen spreminjanja ter njegove učinke na ljudi, druge rastline in živali?
- Ali učenci razpravljajo o prednostih in slabostih gensko spremenjenih pridelkov za dobavitelje semen, kmete in potrošnike?
- Ali učenci raziskujejo učinke prisotnosti gensko spremenjenih rastlin, ki so odporne na škodljivce, na okoliške rastline?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci raziskujejo, kako sta se proizvodnja in potrošnja hrane spreminjali skozi čas v njihovem kraju, državi in po svetu?
- Ali učenci raziskujejo učinke, ki jih ima spreminjanje izbire hrane na zdravje in okolje?
- Ali učenci raziskujejo, kako se je spremenila prehrana?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kaj bodo v prihodnosti pridelovali in uživali v njihovi državi in po svetu?
- Ali učenci preučujejo gibanja za urbano kmetijstvo?

Moji zapiski

C1.2 Učenci raziskujejo pomembnost vode.

B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.

C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki gibljejo po svojem okraju in po svetu.

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali ima šola lokalno reko ali potok, ki ga lahko raziskuje in varuje ter prek katerega lahko učenci razumejo ekosisteme in vodne cikle?
- Ali si učenci izberejo reko v drugem delu sveta in poskušajo razumeti njen pomen za življenje tamkajšnjih ljudi?
- Ali ljudje, ki prodajajo vodo, z vodo oskrbujejo domove, tovarne in kmetije ter skrbijo za lokalne vodne poti, prispevajo h kurikulu (npr. komunalna podjetja)?
- Ali šola sodeluje pri ohranjanju lokalnih rek in vodotokov?

Uporaba vodnih virov, ki niso neomejeni

- Ali se učenci naučijo, da je voda nujna za življenje rastlin, živali in ljudi?
- Ali učenci razumejo pomen rek, jezer in zaježitvenih jezer za življenje?
- Ali učenci razumejo, da sladka voda predstavlja majhen del (2,5 %) vode na Zemlji in da je le tretjina te vode na voljo za uporabo živim bitjem?
- Ali se učenci naučijo, da so tokovi morskega ledu večinoma sestavljeni iz sladke vode?
- Ali se učenci učijo o človekovi rabi vode za pitje, sanitarije, osebno higieno, pranje hrane, posode in oblačil, vrtnarjenje, kmetijstvo in živinorejo, vključno z ribištvo, industrijsko proizvodnjo in proizvodnjo energije?
- Ali učenci raziskujejo vlogo vode pri rekreaciji?

Pritiski zaradi uporabe vodnih virov

- Ali učenci raziskujejo naraščajočo potrebo po vodi zaradi rasti prebivalstva, povečane proizvodnje hrane in druge proizvodnje, bogatega načina življenja in potrošnje?
- Ali učenci razmišljajo o tem, v kolikšni meri industrijski življenjski slog podpirata tako voda kot nafta?⁵³
- Ali učenci raziskujejo pritiske na oskrbo z vodo, ki jih povzročajo vse večja urbanizacija,

spremembe pretoka rek zaradi jezov in podnebne spremembe?

- Ali učenci upoštevajo, koliko je voda onesnažena s človeškimi in živalskimi odpadki ter industrijskimi procesi?
- Ali se učenci učijo o posledicah suše v svoji državi in drugih državah?
- Ali učenci spoznajo učinke pomanjkanja vode na gibanje živali in ljudi?
- Ali učenci spoznajo povezavo med potrebami po vodi in njeno porabo?

Voda kot habitat

- Ali učenci raziskujejo, kako so se prve oblike življenja razvile v vodi?
- Ali se učenci učijo o bitjih in rastlinah, ki živijo v slani in sladki vodi?
- Ali se učenci učijo o posledicah preusmerjanja in fragmentacije rek, izsuševanja jezer in izgube mokrišč za vodne živali in rastline?

Shranjevanje in dobava

- Ali učenci spoznajo, kako se voda dovaja do stavb, tudi v njihove domove?
- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri so kmetije odvisne od shranjene vode?
- Ali se učenci naučijo, kako se voda shranjuje v naravi ter v rezervoarjih in zbiralnikih, ki jih je zgradil človek?
- Ali učenci poznajo podtalnico (vodonosnik) in uporabo vodnjakov?
- Ali se učenci učijo o namakalnih sistemih?
- Ali učenci razmišljajo o prednostih in slabostih gradnje obratov za razsoljevanje, da bi si zagotovili pitno vodo?

Lastnosti vode

- Ali učenci raziskujejo gibanje vode v rekah in plimovanje?
- Ali učenci spoznajo, kako pomembno za ohranjanje vodnega življenja je raztezanje vode, ko zamrzne v led?
- Ali učenci raziskujejo, kako se lahko voda

spreminja v trdno, tekočo in plinasto obliko?

- Ali učenci raziskujejo pomen lastnosti površinske napetosti vode za nastanek dežnih kapljic in valov, delovanje celic, gibanje vode po drevesih in drugih rastlinah navzgor ter kroženje krvi pri živalih?
- Ali učenci raziskujejo stabilizacijski učinek počasnega spreminjanja temperature vode v primerjavi s kopnim na podnebje?
- Ali učenci raziskujejo uporabo vode kot topila?
- Ali učenci raziskujejo uporabo vode za pridobivanje vodika kot goriva?
- Ali učenci raziskujejo uporabo vode kot hladilnega sredstva v motorjih in elektrarnah?
- Ali učenci raziskujejo spremembe vode v paro in uporabo pare?
- Ali se učenci učijo o energiji tekočih voda in o tem, kako jo je mogoče nadzorovati za proizvodnjo električne energije iz rek in morja?
- Ali se učenci učijo o posledicah nenadzorovanega gibanja vode zaradi ledenikov, plazov, poplav in cunamijev?

Voda in podnebje

- Ali učenci preučujejo kroženje vode, ki vključuje izhlapevanje, kondenzacijo in padavine?
- Ali se učenci učijo o oblakih?
- Ali se učenci naučijo, kako dež pada glede na hribe in doline?
- Ali učenci razmišljajo o razlikah v količini dežja in snega, sušah in poplavah?
- Ali se učenci učijo o zemeljskih in snežnih plazovih?
- Ali učenci razmišljajo o nastanku megle in meglic, rose in zmrzali?
- Ali učenci raziskujejo vzorce snežink v svoji in drugih državah?
- Ali učenci razmišljajo o posledicah dvigovanja morske gladine zaradi globalnega segrevanja?

Voda in zdravje

- Ali učenci spoznajo pomen vode za higieno?
- Ali učenci spoznajo razvoj stranišča na splakovanje, njegove prednosti in slabosti ter obseg njegove uporabe po svetu?
- Ali učenci spoznajo obseg onesnaževanja vode in posledice, ki jih ima to za živa bitja?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako varna je voda za pitje?
- Ali se učenci učijo o vlogi vode pri širjenju bolezni v svoji državi in drugih državah?

Etika, lastništvo in spori

- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri imajo ljudje dostop do čiste pitne vode?
- Ali učenci spoznajo prednosti in slabosti javnega ali zasebnega lastništva vode v državi?
- Ali se učenci naučijo, kako pomanjkanje vode in nadzor nad njo vodita do sporov po vsem svetu?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci raziskujejo spreminjanje vzorcev padavin skozi čas?
- Ali učenci raziskujejo spreminjanje morske gladine?
- Ali učenci raziskujejo spreminjajoče se potrebe po sveži vodi?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi se lahko v prihodnosti izognili pomanjkanju vode?

C1.3 Učenci preučujejo oblačila in telesno okrasje (pirsingi, tatuji, nakit).

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali šola povabi lokalne trgovine z oblačili, pralnice, oblikovalce, izdelovalce in serviserje, draguljarje, frizerje in mojstre za tetovaže, da predstavijo svoje delo?
- Ali se učenci učijo o širjenju slogov oblačenja iz ene države v drugo?
- Ali učenci raziskujejo raznolikost konvencij oblačenja po svetu?
- Ali učenci poznajo povezavo med oblačili, letnimi časi, temperaturo in vremenom v svoji državi in drugih državah?
- Ali šole povezujejo izbiro oblačil v hladnem vremenu s potrebo po ogrevanju domov in drugih stavb?
- Ali učenci raziskujejo širjenje posebnih 'zahodnih' slogov oblačenja, kot so poslovne obleke, kravate in kavbojke?
- Ali učenci raziskujejo, kako posamezne skupine in spoli ohranjajo tradicionalne sloge oblačenja?
- Ali se učenci naučijo, kako se zmanjšuje raznolikost slogov oblačenja v svetu?

Cikel izdelave oblačil

- Ali učenci proučujejo cikel proizvodnje oblačil od zagotavljanja surovin, trženja in mode, izdelave, nakupa, uporabe, popravila, zamenjave, recikliranja, odstranjevanja in odlaganja?

Proizvodnja

- Ali učenci spoznajo, kako čevlje in oblačila izdelujejo iz rastlin, živalske volne/kožuha in kože, svile in virov na bazi olj?
- Ali učenci poznajo razmerja med čevlji in oblačili, izdelanimi iz različnih virov?
- Ali učenci razumejo različne načine izdelave oblačil in obutve?

Moda in trženje

- Ali se učenci učijo o oblikovanju klobukov, oblačil, čevljev in nakita?
- Ali učenci spoznajo način trženja in prodaje oblačil in nakita?
- Ali se učenci naučijo, kako blagovna znamka vpliva na zaželenost, vrednost in ceno oblačil, čevljev, torbic?
- Ali učenci spoznajo, kako je spodbujanje mode in sloga povezano s pritiski na potrošnjo oblačil in obutve?

Izbira oblačil

- Ali učenci raziskujejo pritiske, ki določajo oblačila in čevlje, ki jih nosijo?
- Ali se učenci naučijo aktivno izbirati oblačila in okrasje, ki jih nosijo?
- Ali se učenci naučijo, zakaj ljudje nosijo oblačila v javnosti in zasebno?
- Ali šola raziskuje, kako skupine in kulture spodbujajo in zahtevajo, da moški in ženske pokrivajo ali razkazujejo obraz in telo?
- Ali učenci raziskujejo, kako in zakaj se pojavljajo konvencije o nošenju določenih oblačil za določene skupine v določenih okoliščinah, kot so šolska, delovna in večerna oblačila?
- Ali učenci raziskujejo razloge za različno izbiro oblačil glede na spol v lastni državi in drugih državah?
- Ali učenci upoštevajo, kako lahko oblačila izražajo pripadnost skupini ali subkulturi?
- Ali se učenci naučijo, kako in zakaj ljudje s starostjo spreminjajo slog oblačenja?

Nakit in telesno okrasje

- Ali učenci raziskujejo pridobivanje mineralov za nakit?
- Ali učenci raziskujejo izdelavo in uporabo nakita?
- Ali učenci raziskujejo telesno okrasje, kot so poslikava, tetoviranje, prebadanje in brazgotinjenje?
- Ali se učenci učijo o modi pričesk?
- Ali učenci razmišljajo o razlogih, zakaj si ljudje barvajo, puščajo rasti lase in jih strižejo?

Vzdrževanje oblačil

- Ali učenci spoznajo različne pristope pranja in sušenja oblačil?
- Ali se učenci naučijo tehnik popravljanja oblačil?

Recikliranje in odlaganje oblačil

- Ali se učenci naučijo, kaj se zgodi z oblačili, ko so obrabljena ali jih ne želijo več?

Etika oblačil in telesnega okrasja

- Ali učenci spoznajo skrite stroške poceni oblačil v obliki nizkega plačila, dela otrok in slabih delovnih pogojev?
- Ali učenci upoštevajo obseg onesnaženja zaradi uporabe pesticidov pri gojenju bombaža?
- Ali učenci sledijo ceni izdelka in dobičku, ustvarjenemu pri tej ceni, proizvodnji surovin, izdelavi tkanin in drugih materialov ter proizvodnji, distribuciji in maloprodaji oblačil, čevljev in nakita?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri je želja po nadzoru nad pridobivanjem dragih kamnov in kovin prispevala k vojnem?
- Ali se učenci učijo o pravični trgovini z oblačili?
- Ali učenci raziskujejo idejo o etičnih oblačilih in kaj to lahko pomeni za njihovo izbiro oblačil in oblačil, ki jih priporoča šola?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali se učenci naučijo, kako se moda oblačenja ves čas spreminja?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri so kampanje zaustavile trgovino s krznom?
- Ali učenci spoznajo, kako se moda telesnega okrasja spreminja?
- Ali učenci upoštevajo, kakšna bo v prihodnje razpoložljivost materialov za oblačila?
- Ali učenci razumejo posledice pretiranega nakupovanja oblačil?

Moji zapiski

C1.4 Učenci spoznajo vrste nastanitev in grajeno okolje.

B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.

C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki selijo po svojem okraju in po svetu.

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali učenci preučujejo raznolikost stavb v svojem kraju?
- Ali učenci razmišljajo o tem, katere stavbe v njihovem kraju so jim všeč in zakaj?
- Ali učenci raziskujejo, katere stavbe je dovoljeno graditi na njihovem območju?
- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri je gradnja v njihovem mestu ali soseski načrtovana?
- Ali gradbeniki, upravljalci strojev, električarji, vodovodarji, mizarji, slikopleskarji, krovci, kleparji, izdelovalci ometov, kamnoseki, arhitekti, izvajalci rušitvenih del in urbanisti prispevajo h kurikulu?
- Ali učenci spoznavajo raznolikost in lastnosti gradbenih materialov (npr. opeka, blato, kovina, les, plastika, slama, filc, platno) v svojih in drugih državah?
- Ali se učenci učijo o različnih vrstah domovanj, kot so čolni, šotori, prikolice, opečne in kamnite zgradbe, hiše iz najdenih materialov in hiše na kolih?

Podeželski in mestni domovi in stavbe

- Ali se učenci učijo o nastanku mest in njihovem spreminjanju skozi čas?
- Ali učenci spoznajo porazdelitev ljudi med mesti in podeželjem ter razlike v njihovem doživljanju grajenega okolja?
- Ali učenci poznajo različne namene gradnje, na primer tovarne, pisarne, zapore, civilne zgradbe, cerkve, skednje, domove, restavracije in kavarne?
- Ali učenci upoštevajo spremembe pri stavbah na podeželju, ki so na primer posledica spreminjanja števila prebivalcev in načinov kmetovanja?
- Ali se učenci učijo o razlogih za lokacijo domov?
- Ali učenci raziskujejo, kako se voda, elektrika in plin dovajajo v domove?

- Ali se učenci naučijo, kako se odstranjujejo odpadki iz stanovanj in drugih stavb?
- Ali se učenci naučijo, kako in zakaj se stavbe rušijo?

Oblike gradnje in gradbeni materiali

- Ali se učenci učijo o gradnji domov v obliki stavb različnih velikosti in števila nadstropij, od bungalovov do stolpnic?
- Ali učenci raziskujejo domove, zgrajene za samske osebe, odrasle z otroki in brez njih ter razširjene družine?
- Ali učenci spoznajo, kako so narejeni temelji za domove in kako so ti odvisni od razmer v tleh ter pričakovanj glede neviht in potresov?
- Ali se učenci naučijo, kako so vodoodporne zgradbe izdelane?
- Ali učenci spoznajo, kako so steklo razvili za okna?
- Ali učenci upoštevajo, v kolikšni meri materiali v stavbah odražajo lokalne vire?

Oblikovanje in načrtovanje stavb

- Ali se učenci učijo o načinu načrtovanja domov in drugih stavb?
- Ali učenci raziskujejo možnosti za energetsko učinkovito načrtovanje stavb?
- Ali učenci razmišljajo, kako so okrašeni domovi?
- Ali učenci raziskujejo, zakaj se hiše gradijo na poplavnih območjih?

Ustvarjanje doma

- Ali se učenci učijo o tem, da so stanovanja lahko lastniška, imajo hipoteko, v najemu in kako se uporabljajo?
- Ali učenci preučujejo stroške gradnje, nakupa in najema stanovanj?
- Ali učenci spoznajo, kaj imajo posamezniki doma ter kako in zakaj se med seboj razlikujejo?

Gradbeni stroji

- Ali učenci preučujejo velike stroje, ki se uporabljajo pri gradnji, za kopanje, premikanje, dvigovanje, vrtanje ter mešanje cementa in betona?
- Ali učenci spoznajo male stroje, električna in ročna orodja, ki jih uporabljajo pri gradnji?
- Ali se učenci učijo o preteklih in sedanjih pristopih h gradbenim odrom?

Varnost doma

- Ali se učenci učijo o varnosti domov v neurjih, požarih, poplavih in potresih?
- Ali se učenci naučijo, kako varno uporabljati električne naprave, vtičnice in električno napeljav v gospodinjstvih?
- Ali učenci spoznajo, zakaj je treba vodo ločiti od električnih napeljav in naprav?
- Ali se učenci učijo o preprečevanju nevarnosti požara zaradi električnih in plinskih naprav ter o uporabi dimnih javljalnikov?
- Ali se učenci učijo o zavarovanju hiše in kritju tveganj?

Ogrevanje in hlajenje

- Ali se učenci naučijo, kako se stavbe ogrevajo in hladijo?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko stavbe postanejo energetsko učinkovitejše, na primer z izbiro gradbenih materialov, izolacijo in zmanjšanjem prepiha?

Gradbeni posel

- Ali učenci spoznajo, kako ljudje vstopajo v poklice, povezane z gradbeništvom, arhitekturo in načrtovanjem?
- Ali učenci raziskujejo, kaj pomeni biti samozaposlen ali delati za majhne ali velike gradbene organizacije?
- Ali se učenci naučijo, v kolikšni meri se gradbeniki specializirajo ali pridobijo več različnih spretnosti?
- Ali učenci spoznajo, kaj so lastništvo zemljišč, cene zemljišč, cene nastanitev in kako se spreminjajo?

Etika in politika gradnje

- Ali učenci spoznajo razloge za brezdomstvo in koga prizadanejo?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kaj je bolj in kaj manj zaželeno soseska?
- Ali učenci raziskujejo izbiro in ekonomske okoliščine, ki vplivajo na to, kje ljudje živijo?
- Ali učenci raziskujejo, zakaj imajo nekateri veliko več prostora za življenje kot drugi?
- Ali učenci spoznajo, kako vojne in njihove posledice vplivajo na domove ljudi?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci spoznajo, kako so se stavbe spreminjale skozi čas?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj so se mesta povečala?
- Ali učenci raziskujejo upadanje prebivalstva na podeželju?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako se je zmanjšala površina podeželskih zemljišč?
- Ali učenci razmišljajo o prihodnjih pristopih h gradnji?

C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se ljudje selijo po svojem okraju in po svetu.

C1.13 Učenci preučujejo etiko, družbeno moč in vladanje.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali učenci razmišljajo o tem, da bi en teden ali mesec dni beležili svoje poti od doma do drugih krajev na območju, kjer živijo, ali bolj oddaljenih krajev?
- Ali h kurikulu prispevajo ljudje, ki vodijo lokalne potovalne agencije, vozijo taksije, avtobuse, vlake, delajo z motorji, prodajajo in servisirajo avtomobile in kolesa ter odločajo o lokalnem prometu?
- Ali h kurikulu prispevajo posamezniki, katerih družine že dolgo živijo na določenem območju?
- Ali h kurikulu prispevajo posamezniki, ki so prišli iz drugih držav ali katerih starši, stari starši ali bolj oddaljeni predniki so prišli iz drugih držav?
- Ali učenci upoštevajo oblike prevoza, ki se uporabljajo v različnih delih sveta?

Navezanost na kraj

- Ali učenci spoznajo pomen kraja izvora za mnoge posameznike?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kaj je tisto, zaradi česar je kraj dober za življenje in bivanje?

Razlogi za selitve

- Ali učenci raziskujejo, kako se ljudje gibljejo, da bi zadovoljili osnovne potrebe po hrani, vodi, gorivu za kuhanje, toploto in prevoz, zavetju, varnosti, izobraževanju in delu?
- Ali učenci raziskujejo, kako se ljudje odločajo za selitev zaradi turizma, raziskovanja, športa in odnosov?
- Ali se učenci naučijo, kako turistična industrija spodbuja potovanja?
- Ali se učenci učijo o potovalnih življenjskih slogih v svoji in drugih državah?
- Ali se učenci učijo, kako spremembe rabe zemljišč, kot so hidroelektrični projekti, vplivajo na preseljevanje ljudi?
- Ali se učenci naučijo, kako so ljudje razseljeni

zaradi spopadov?

- Ali se učenci naučijo, kako degradacija okolja vpliva na preseljevanje ljudi?
- Ali učenci raziskujejo, zakaj ljudje postanejo begunci in zaprosijo za azil?
- Ali učenci razmišljajo o razlogih za raziskovanje prostora?

Trgovina

- Ali učenci spoznajo vlogo lokalne in oddaljene trgovine pri spodbujanju potovanj?
- Ali se učenci učijo o vlogi menjave v trgovini?
- Ali se učenci naučijo, kako se ljudje gibajo, da bi pridobili surovine?
- Ali učenci spoznajo, kako se v trgovini ustvarja dobiček?
- Ali učenci spoznajo prednosti in slabosti omejene in neomejene trgovine za ekonomsko bogate in revne države?
- Ali učenci spoznajo moč mednarodnih organizacij in sporazumov pri urejanju trgovine?

Konflikt, invazija in okupacija

- Ali se učenci učijo o razlogih za vojno?
- Ali se učenci naučijo, kako države zasedajo druge države, da bi nadzorovale naravne vire?
- Ali se učenci naučijo, zakaj imajo nekateri deli sveta strateški pomen?

Načini prevoza in oblike pogona

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako se ljudje premikajo s hojo, tekom, plavanjem, kolesarjenjem, na invalidskih vozičkih, na živalih, v tovornjakih, avtomobilih, tramvajih, vlakih, čolnih, jadrnicah, parnih in dizelskih ladjah, balonih z vročim zrakom in helijem, helikopterjih, vozilih na zračni blazini, letalih in raketah?
- Ali se učenci učijo o oblikovanju cestnih in železniških omrežij?
- Ali se učenci učijo o razvoju koles in motorjev, reaktivnega in raketnega pogona?

Promet in okolje

- Ali učenci upoštevajo, v kolikšni meri je potovanje odvisno od razpoložljivosti fosilnih in neobnovljivih goriv?
- Ali se učenci učijo o vplivih, ki jih ima na okolje prevoz blaga z različnimi oblikami prevoza na različnih razdaljah?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi lahko povečali uporabo okolju prijaznega potovanja, kot sta hoja in kolesarjenje?
- Ali učenci raziskujejo, kako oglaševanje, televizijski programi in avtomobilski šport spodbujajo uporabo avtomobila?
- Ali se učenci naučijo, kako izbira avtomobila in letalskega prevoza postane del identitete ljudi?

Navigacija in zemljevidi

- Ali se učenci učijo o razvoju zemljevidov?
- Ali se učenci učijo o razvoju navigacije na morju s pomočjo zvezd, ur in zemljevidov ter globalnih sistemov za določanje položaja?

Nadzor mobilnosti

- Ali učenci upoštevajo, kdo ima in uporablja potni list?
- Ali učenci upoštevajo, kako se vizumi izdajajo in zavračajo?
- Ali se učenci učijo o omejitvah gibanja, ki jih povzročajo lastništvo zemljišč, naravne meje in državne meje?

Mobilnost in etika

- Ali učenci raziskujejo skrite stroške avtomobilskih in letalskih prevozov, ki so povezani z okoljsko škodo?
- Ali učenci spoznajo, kako se ravna z ljudmi, ki zaprosijo za azil, ko pridejo v to državo?
- Ali učenci raziskujejo merila za dodelitev azila in kdo po svetu izpolnjuje ta merila?
- Ali učenci raziskujejo učinke privabljanja usposobljenih posameznikov iz ekonomsko revnih v ekonomsko bogate države na ekonomijo in storitve v državah izvora?

- Ali učenci spoznajo stališča posameznikov o tem, kako svobodno naj potujejo v druge države in kako svobodno naj drugi državljani potujejo v njihovo državo?
- Ali učenci razpravljajo o naravi etične politike priseljevanja?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci raziskujejo, kako so se spremenila prevozna sredstva?
- Ali učenci preučujejo, kako se je povečala uporaba osebnih avtomobilov?
- Ali učenci proučujejo, kako so se spremenili vzorci migracij?
- Ali se učenci naučijo, kako vzpon in padec imperijev vplivata na gibanje in migracije?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se lahko promet v prihodnosti spremeni?
- Ali učenci razmišljajo o možnih prihodnjih gibanjih in nadzoru nad gibanjem ljudi po svetu?

C1.6 Učenci se učijo o zdravju in odnosih.

A2.9 Šola spodbuja učence in zaposlene, da se dobro počutijo v svoji koži.

A2.10 Šola prispeva k zdravju učencev in vseh zaposlenih na šoli.

C1.1 Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.

C1.2 Učenci raziskujejo pomembnost vode.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali se učenci učijo iz lastnih izkušenj in izkušenj drugih ljudi v zvezi z zdravjem in slabim počutjem?
- Ali h kurikulu prispevajo lokalni prebivalci, ki spodbujajo telesno, duševno in okoljsko zdravje in/ali zdravijo slabo počutje?
- Ali se učenci učijo o razlikah v vzorcih bolezni med državami?
- Ali učenci spoznajo povezave med revščino, boleznimi ter pomanjkanjem in kakovostjo hrane in vode?

Pomen zdravja

- Ali učenci razmišljajo o tem, kaj jim pomeni biti zdrav?
- Ali učenci raziskujejo, kaj za različne ljudi pomeni biti zdrav?
- Ali učenci razmišljajo o tem, ali je dobro in zdravo življenje tisto, ki traja čim dlje?

Zdravje in telo

- Ali se učenci učijo o anatomiji in fiziologiji človeškega telesa?
- Ali učenci spoznajo vlogo genov in DNK pri razvoju posameznika?
- Ali učenci spoznajo odvisnost razvoja od okolja?
- Ali učenci upoštevajo, kako se telo spreminja s staranjem?

Zdravje in bolezni

- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri je mogoče zmanjšati in preprečiti slabo počutje s spremembami okolja in prehrane, povečanjem količine gibanja, zmanjšanjem stresa ter medicinskimi in paramedicinskimi posegi?
- Ali učenci razmišljajo o razvoju in dosežkih na področju zdravljenja bolezni?
- Ali učenci spoznajo, kako bolezni širijo ljudje, druge živali, vključno s pticami in žuželkami, zrak

in voda?

- Ali učenci spoznajo vlogo bakterij, virusov in prionov pri nastanku bolezni?
- Ali učenci spoznajo vlogo bakterij pri ohranjanju zdravja?
- Ali se učenci učijo o razvoju antibiotikov?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri je prekomerno predpisovanje antibiotikov prispevalo k odpornosti proti njim?
- Ali učenci preučujejo razširjenost rezistentnih bakterij v bolnišnicah?
- Ali učenci spoznajo različne vrste raka in razvoj zdravljenja?
- Ali učenci raziskujejo, kako in zakaj se pričakovana življenjska doba razlikuje med posamezniki in skupinami?
- Ali se učenci naučijo, kako farmacevtska industrija spodbuja zdravje in pojmovanje bolezni?
- Ali učenci spoznajo pomen uporabe zdravil za izboljšanje življenja nekaterih posameznikov?
- Ali učenci spoznajo vlogo zdravljenja bolezni pri podaljševanju življenja?
- Ali učenci raziskujejo različne razloge za lepotno kirurgijo?
- Ali učenci raziskujejo vrednost različnih načinov zdravljenja bolezni?

Duševno zdravje

- Ali učenci preučujejo vpliv okoliščin na to, kako dobro se počutijo ljudje?
- Ali se učenci naučijo, da imajo nekateri trajna duševna stanja, ki jim preprečujejo početi, kar si želijo?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako stalna duševna stanja nekaterih ovirajo to, kar želijo početi drugi?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri so posamezniki obravnavani kot duševno bolni?
- Ali učenci raziskujejo različne načine pomoči drugim pri premagovanju duševnih bolezni in krepitvi njihovega duševnega zdravja?
- Ali učenci spoznajo, koliko zdravil se predpisuje

zaradi tesnobe, depresije ali drugih duševnih težav?

- Ali učenci raziskujejo učinke zdravil za zmanjševanje težav z duševnim zdravjem na telo in duha?
- Ali učenci upoštevajo povezavo med izpolnjujočo aktivnostjo in duševnim zdravjem?

Odnosi

- Ali se učenci pogovarjajo o naravi prijateljstev in o tem, kako jih je mogoče poglobiti, ohraniti ali izgubiti?
- Ali učenci upoštevajo različne oblike odnosov z znanci, prijatelji in družino?
- Ali je znanje učencev o raznolikosti in kompleksnosti odnosov vključeno v kurikulum?
- Ali se pri pouku uporabljajo situacije ljudi s televizije in iz drugih medijev?
- Ali učenci spoznajo različne pomene ljubezni?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako jih čustva spodbujajo k pozitivnemu in negativnemu ravnanju do drugih in sebe?
- Ali se učenci učijo o zaupanju v odnosih?
- Ali učenci spoznajo različne načine bivanja v družini?
- Ali učenci spoznajo, kako lahko ljudje ustvarijo družine iz skupin prijateljev, ki skrbijo drug za drugega?

Skrb za otroke

- Ali se učenci učijo o zadovoljstvu v prihodnosti v različnih oblikah skupnosti, z otroki ali brez?
- Ali učenci raziskujejo vzorce skrbi za otroke v svoji in drugih skupnostih na nacionalni in mednarodni ravni?
- Ali učenci spoznajo odgovornosti in morebitne težave pri skrbi za majhne otroke in po tem, ko ti odrastejo, ter radosti, ki lahko trajajo vse življenje?

Spolni odnosi in spolna vzgoja

- Ali se spolna vzgoja osredotoča na odnose in užitek ter na nosečnost in spolno prenosljive bolezni?
- Ali so učenci deležni vseh informacij o spreminjajoči se pogostosti spolno prenosljivih bolezni, tveganjih za okužbo z njimi in njihovem zdravljenju?
- Ali je spolna vzgoja povezana z odločitvami, ki jih ljudje lahko sprejmejo glede svojega življenja in telesa?
- Ali se učenci pogovarjajo o možnostih tesnih prijateljstev med spolnimi partnerji in o tem, kako se lahko ljudje počutijo, če prijateljstva ni?
- Ali se učenci pogovarjajo o občutkih ljubosumja in o tem, kako vplivajo na spolne in druge odnose s prijatelji in v družini?
- Ali učenci raziskujejo, kako različno na deklice/ženske in dečke/moške vpliva nosečnost kot posledica njihovih dejanj?
- Ali učenci razmišljajo o skupni odgovornosti fantov/moških in deklet/žensk za dejanja, ki so povzročila nosečnost?
- Ali se strokovni delavci izogibajo predstavljanju dolgoročne monogamije kot načina, ki bi si ga vsi najraje želeli za svoje življenje?
- Ali spolna vzgoja in vzgoja o odnosih zadeva dečke, deklice, transspolne, transseksualne in interseksualne posameznike, ne glede na to, ali sebe vidijo kot heteroseksualce, lezbijke, geje ali biseksualce?
- Ali mladi razmišljajo o tem, kako pornografija vpliva na odnose med fanti in dekleti?
- Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, kako bi lahko preprečili visoko stopnjo nasilja v družini, posilstev in spolnih napadov?

Zdravje in droge

- Ali učenci spoznajo obseg uporabe dovoljenih in nedovoljenih drog, ki vplivajo na um?
- Ali se učenci učijo o socialnih in zdravstvenih posledicah uporabe prepovedanih in dovoljenih drog?
- Ali učenci raziskujejo uporabo zdravil na recept, zakonitih in prepovedanih zdravil ter zasvojenost z njimi ter kako to vpliva na um, telo in življenje?
- Ali učenci spoznajo, da ljudje različno uživajo alkohol?
- Ali se učenci o kulturi uživanja dovoljenih in nedovoljenih drog učijo iz oglaševanja, v trgovinah in lokalih ter iz navad odraslih?

Zdravje in hrana

- Ali učenci raziskujejo, katera živila so zdravju koristna ali škodljiva?
- Ali so razprave o zdravi prehrani povezane z razumevanjem družinskih proračunov?

Zdravje in etika

- Ali učenci preučujejo argumente za in proti legalizaciji proizvodnje, distribucije in uporabe prepovedanih drog?
- Ali se razpravlja o različnih pogledih na prispevek vegetarijanstva, veganstva ter uživanja rib in mesa k zdravju?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri so kirurgi in medicinske sestre zaradi razlogov, ki niso neposredno povezani z zdravjem, vpleteni v neetično ravnanje pri lepotnih operacijah?
- Ali učenci raziskujejo interese proizvajalcev živil pri promociji zdravih in nezdravih živil?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri so zdravila in zdravljenje, ki rešujejo in podaljšujejo življenje, na voljo bogatim in revnim na nacionalni in globalni ravni?
- Ali učenci spoznajo, kako končni nacionalni zdravstveni proračuni vključujejo prednostne odločitve o tem, kdo se lahko zdravi in za kakšne stroške?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci raziskujejo, kako so se spremenili vzorci bolezni?
- Ali se učenci naučijo, kako se je spremenila pričakovana življenjska doba in kako bi se lahko spremenila v prihodnosti?
- Ali učenci raziskujejo, kako spremembe v pričakovani življenjski dobi vplivajo na možnost dolgih zvez?
- Ali učenci spoznajo, kako sta se spremenili nega in higiena ob porodu in kako sta vplivali na pričakovano življenjsko dobo žensk?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako se lahko spremenijo vzorci bolezni zaradi vse večje odpornosti na antibiotike in podnebnih sprememb?

Moji zapiski**C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.****A2.3 Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.****B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.****B1.13 Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.****C1.2 Učenci odkrivajo pomembnost vode.****C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki selijo po svojem okraju in po svetu.****C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.****C1.9 Učenci raziskujejo vire energije.****Povezovanje na lokalni in globalni ravni**

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi povedali svoj naslov nekomu, ki živi v bližini, v Afriki ali Aziji, na drugem planetu, v drugem sončnem sistemu ali galaksiji, in kako bi se to lahko razlikovalo od tega, kako se učijo pisati svoj naslov?
- Ali učenci fotografirajo svoje lokalno okolje, pokrajino, nebo, oblake in vremenske spremembe ter jih izmenjujejo z ljudmi v drugih delih države ali sveta?
- Ali učenci fotografirajo, slikajo ali rišejo tiste podrobnosti svojega lokalnega okolja, ki so jim všeč ali ne, in komentirajo svoje odločitve?
- Ali odrasli in učenci razumejo, kako okolje v enem delu sveta vpliva na ljudi v drugih delih sveta zaradi uporabe fosilnih goriv, izginjanja gozdov, potresov, jedrskih nesreč in izbruhov vulkanov?
- Ali učenci upoštevajo, kako se je njihova lokalna pokrajina spreminjala skozi čas?
- Ali šole prosijo lokalne amaterske ali poklicne astronome, fizike, kemike, rudarje, uporabnike detektorjev kovin, urarje, geografe, kartografe, meteorologe, raziskovalce tal, krajinske fotografe, oblikovalce in umetnike, pisatelje in prijatelje, da delijo svoje razumevanje svojega planeta ter spoštovanje do pokrajin na Zemlji ter krajin neba?
- Ali učenci beležijo točnost lokalnih vremenskih napovedi?

Osončje, galaksija in vesolje

- Ali se učenci učijo o svoji zvezdi, Soncu, kot o eni izmed mnogih zvezd?
- Ali učenci menijo, da je Sonce nepogrešljiv vir za Zemljo?
- Ali učenci menijo, da je Sonce vir energije na Zemlji?
- Ali učenci razmišljajo o življenjskem ciklu zvezd?
- Ali učenci preučujejo Zemljo kot enega od planetov, ki se gibljejo okoli Sonca?
- Ali učenci proučujejo kroženje Zemlje in kako se je razvijalo znanje o njem?
- Ali se učenci učijo o svoji galaksiji, Rimski cesti, in drugih galaksijah?
- Ali učenci raziskujejo, kako so zvezde videti ob različnih časih in z različnih krajev?
- Ali učenci vidijo vesolje kot vse galaksije in vso snov?
- Ali se učenci naučijo, da je velika večina vesolja sestavljena iz vodika in helija?
- Ali se učenci naučijo, kako so vse zvezde, planeti in življenje na Zemlji, vključno z njihovimi telesi, nastali iz snovi v vesolju?
- Ali učenci preučujejo, kako svetlobo ustvarijo Sonce in zvezde ter kako svetloba potuje od njih?
- Ali se učenci učijo, kako se razdalje med zvezdami merijo v svetlobnih letih?
- Ali učenci razumejo, da preteklost vesolja preučujemo zaradi časa, ki ga svetloba potrebuje, da doseže Zemljo?
- Ali učenci raziskujejo razvoj astronomije in uporabo teleskopov za raziskovanje vesolja?

Gravitacija

- Ali se učenci naučijo, kako gravitacija zadržuje njih in ozračje na Zemlji?
- Ali se učenci naučijo, kako je gravitacija oblikovala vesolje?
- Ali se učenci naučijo, kako gravitacija zadržuje Sonce, planete in lune v njihovih orbitah?

Zemeljski magnetizem

- Ali učenci spoznajo magnetno polje Zemlje in magnetne pole, ki jih ustvarja?
- Ali se učenci naučijo, kako se je spremenilo magnetno polje Zemlje in kako so se zamenjali magnetni poli?
- Ali učenci raziskujejo vlogo zemeljskega magnetnega polja pri zaščiti ozračja z odvrčanjem nabitih delcev iz Sončevega vetra?

Čas, ure in koledarji

- Ali se učenci učijo o času in kako ga merimo?
- Ali učenci poznajo leto kot čas, ki ga Zemlja potrebuje, da obkroži Sonce?
- Ali učenci razumejo, kako vrtenje Zemlje povzroča dan in noč?
- Ali učenci raziskujejo, kako naklon Zemlje povzroča letne čase?
- Ali učenci menijo, da je kroženje Lune okoli Zemlje merilo za mesece?
- Ali učenci poznajo zemljepisno dolžino in širino ter način določanja časa od ničelne zemljepisne dolžine pri Greenwichu?
- Ali učenci preučujejo geološka obdobja v zgodovini Zemlje?
- Ali učenci raziskujejo različne načine izdelave koledarjev in kako so se ti spreminjali?

Zemlja in Luna

- Ali učenci razmišljajo o domnevnem nastanku Lune kot kosa Zemlje, ki se je odcepil ob trku z drugim planetom?
- Ali učenci preučujejo sestavo Lune in posledice odkritja vode na njej?
- Ali učenci raziskujejo velikost in razdaljo med Zemljo in Luno ter kako to omogoča popolne sončne mrke?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako Luna ustvarja plimovanje?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi vplivalo na plimovanje, če bi bila Luna bližje Zemlji?

- Ali učenci raziskujejo, kako na vrtenje in stabilnost Zemlje vpliva vse večja oddaljenost Lune od Zemlje?

Oceani

- Ali se učenci učijo o velikosti oceanov ter o tem, kako vplivajo na vreme in kako vreme vpliva nanje?
- Ali se učenci učijo o prenosu energije z valovi?
- Ali se učenci učijo o vplivu valov in plimovanja na spreminjanje obalnih pokrajin?
- Ali učenci raziskujejo, kako nastaja pesek in kako nastajajo plaže?
- Ali se učenci učijo o vzrokih in posledicah plimovanja ali cunamijev?

Kopno

- Ali učenci raziskujejo, kako se zemeljsko površje premika vzdolž prelomov na tektonskih ploščah?
- Ali učenci razmišljajo o celinah in njihovem nenehnem premikanju?
- Ali učenci razmišljajo o nastanku gora, dolin, rek in jezer ter drugih pokrajin?
- Ali učenci spoznajo zgradbo kamnin na površju planeta ter kako in kdaj so kamnine nastale?
- Ali se učenci učijo o nastanku prsti?

Notranjost Zemlje

- Ali se učenci učijo o notranji zgradbi Zemlje?
- Ali učenci preučujejo, kako se notranjost Zemlje razkriva v potresih in vulkanih, gejzirjih in vročih vrelcih?

Sestava Zemlje

- Ali se učenci učijo o sestavi Zemlje, njenih naravnih elementih in molekulah?
- Ali učenci spoznajo, kako elementi in molekule v naravi obstajajo kot plini, tekočine, predvsem pa trdne snovi?
- Ali se učenci naučijo, kako se lahko atomi in molekule spojijo v pline, tekočine in trdne snovi?
- Ali se učenci naučijo, kako so med življenjskim ciklom zvezd nastali elementi Zemlje?
- Ali učenci preučujejo notranjo zgradbo atomov?

Zemeljski viri

- Ali učenci spoznajo, kako so nekateri zemeljski materiali, kot so diamanti in zlato, dobili posebno denarno vrednost?

- Ali se učenci naučijo, kako se zemeljski viri izkoriščajo in so se izkoriščali v osebno in splošno korist z vrtanjem, rudarjenjem ter v kamnolomih?

Ozračje in njegova struktura

- Ali se učenci učijo o sestavi ozračja, kako je nastalo, kakšen je njegov pomen za ohranjanje življenja ter kako in zakaj se spreminja?
- Ali učenci upoštevajo, kako ozračje ostane na mestu?
- Ali učenci upoštevajo tankost plasti ozračja glede na premer Zemlje?
- Ali se učenci učijo o izolacijskih lastnostih ozračja?
- Ali se učenci naučijo, da je bolj zgoščena snov v ozračju bližje Zemlji?
- Ali se učenci naučijo, da je temperatura ozračja, ki je bližje Zemlji, višja?
- Ali učenci upoštevajo pomen ozonske plasti pri absorpciji sevanja?
- Ali učenci spoznajo različne vplive kopnega in morja na temperaturo zraka?
- Ali se učenci naučijo, kako temperatura ozračja spreminja njegov tlak?

Podnebje in vreme

(oglejte si poglavje C1.2 Učenci raziskujejo pomen vode: Voda in podnebje, str. 148)

- Ali učenci razmišljajo o podnebnih spremembah po svetu in o tem, na kakšen način je to posledica odnosa Zemlje do Sonca?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako se podnebje spreminja glede na morja in gore?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako nastajajo vetrovi?
- Ali učenci preučujejo, kako se vetrovi gibljejo od kraja z višjim zračnim tlakom proti kraju z nižjim zračnim tlakom?
- Ali se učenci učijo o nastanku neviht, neurij, orkanov, tajfunov, tornadov in peščenih neviht?
- Ali učenci razmišljajo o vplivu stalnih vetrov, kot so monsuni in pasatni vetrovi, na to, kako ljudje načrtujejo svoje življenje in gibanje?
- Ali se učenci učijo o oceanskih tokovih in vremenskih sistemih: Zalivski tok, El Niño in La Niña?
- Ali se učenci učijo o reaktivnih tokovih in njihovem vplivu na čas letenja letal?

Razumevanje podnebnih sprememb

- Ali učenci razmišljajo o naravi toplogrednih plinov, njihovih virih in času, ko se (toplogredni plini) zadržujejo v ozračju?
- Ali učenci razumejo vodno paro kot toplogredni plin, ki ima ob naraščanju temperature multiplikativni učinek?
- Ali učenci raziskujejo učinke industrializacije na uporabo fosilnih goriv in nastanek toplogrednih plinov?
- Ali se učenci naučijo, kako deluje učinek tople grede in kako se pospešuje globalno segrevanje?
- Ali učenci upoštevajo prispevek človekovih aktivnosti k nastajanju toplogrednih plinov in podnebnih sprememb zaradi uporabe fosilnih goriv, uničevanja gozdov ter povečane porabe mesa in industrijskih izdelkov?
- Ali učenci upoštevajo, kako globalno segrevanje povzroča: spremembe v vedênju živali in rastlin, izgubo gozdov, spreminjanje vzorcev bolezni, ekstremne vremenske razmere, hitrejše monsunske deževje, dvig morske gladine, poplave in zemeljske plazove, izgubo arktičnega in antarktičnega ledu, umikanje ledenikov, izgubo odboja toplotnega sevanja s snegom ter grožnje oskrbi z vodo in prehranski varnosti?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako povečana količina ogljikovega dioksida v ozračju zakisa morja, kar ima posledice za korale in druge morske organizme?
- Ali se učenci učijo o izginjanju permafrosta – trajno zamrznjene vode v tleh, ki prizadene četrtino ozemlja na severni polobli, in kako to vodi v propadanje dreves in stavb ter sproščanje metana in ogljikovega dioksida iz odmrlih organskih snovi?
- Ali učenci vidijo zanižanje podnebnih sprememb kot nevaren ekstremizem?

Boj proti podnebnim spremembam

- Ali učenci raziskujejo, kako lahko globalno segrevanje upočasnimo in zmanjšamo z energetske učinkovitostjo, manjšo porabo, manjšo odvisnostjo od fosilnih goriv in večjo uporabo obnovljivih virov energije?
- Ali učenci spoznajo argumente in protiargumente za jedrsko energijo kot način zmanjšanja odvisnosti od fosilnih goriv?
- Ali učenci upoštevajo argumente in protiargumente za uporabo obdelovalnih površin za biogoriva?

- Ali učenci upoštevajo argumente in protiargumente za to, da podjetja in vlade kompenzirajo svoje izpuste toplogrednih plinov s pogozdovanjem ali kupovanjem emisijskih kuponov za onesnaževanje od majhnih porabnikov energije?
- Ali učenci spoznajo mednarodne sporazume o boju proti podnebnim spremembam in kaj o njih pravijo njihovi zagovorniki in kritiki?
- Ali učenci raziskujejo, kako so se ljudje prilagodili spreminjajočim se podnebnim razmeram?

Planet in etika

(oglejte si poglavje A2.3, str. 111)

- Ali učenci raziskujejo, kako je ohranjanje naravnih virov nujno za dobro počutje ljudi in živali?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako lahko tanjša in manjša ledena odeja na Arktiki in Antarktiki nekatere spodbudi k nadaljnjemu izkoriščanju naravnih virov?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko človek s svojim delovanjem zmanjša slabšanje stanja okolja na planetu?
- Ali učenci raziskujejo, kako degradacija okolja in globalno segrevanje vplivata na nekatere ljudi bolj kot na druge, glede na revščino, spol in moč?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako lahko revščina in bogastvo vodita v pomanjkanje ohranjanja omejenih virov?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali se učenci naučijo, kako se je podnebje spreminjalo v preteklosti in kako se lahko spremeni v prihodnosti?
- Ali učenci spoznajo ureditev časa po svetu?
- Ali se učenci učijo o tem, kako se je okolje poslabšalo in izboljšalo na lokalni in svetovni ravni?
- Ali učenci razmišljajo o možnih prihodnjih pritiskih na okolje zaradi rasti prebivalstva in njegove potrošnje?

Moji zapiski

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

- A2.3 Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlja.
- B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.
- B1.13 Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.
- C1.2 Učenci odkrivajo pomembnost vode.
- C1.5 Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki selijo po svojem okraju in po svetu.
- C1.9 Učenci raziskujejo vire energije.
- C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali učence spodbujamo, da s pisanjem, risanjem, videoposnetki, zvokom in fotografijo beležijo raznolikost živalskega in rastlinskega sveta v stavbah, na zemljišču in v okolici šole?
- Ali učenci sodelujejo pri projektih za obnovo potokov, rek, ogroženih prostoživečih rastlin in živali?
- Ali je šola povezana z nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami, ki lahko ponudijo priložnosti za raziskovanje rastlinske in živalske raznolikosti?
- Ali šola uporablja podporo lokalnih vrtnarskih društev, čebelarjev, drevesnic, organizacij za dobrobit živali, okoljevarstvenikov in okoljskih aktivistov?
- Ali pouk sledi spremembam letnih časov, rasti dreves in drugih rastlin ter selitvam ptic in drugih živali?
- Ali učenci upoštevajo vpliv svojih hišnih mačk na ptice in male sesalce?
- Ali ima šola ribnik za preučevanje živali in vodnih rastlin v njem?
- Ali na šolskem zemljišču rastejo rastline, ki so privlačne za metulje in druge žuželke?
- Ali šola prispeva k razvoju lokalnih populacij ptic s krmljenjem, gnezdilnicami in kampanjami za ohranjanje habitatov?
- Ali šola spodbuja zagotavljanje habitatov za živa bitja, ki so izpostavljena propadanju okolja, kot so čebele in žabe?
- Ali na šolskem zemljišču gojimo rastline, ki so prilagojene lokalnim podnebnim razmeram?
- Ali se učenci učijo o tem, kako so živali in rastline prilagojene razmeram v različnih delih sveta?
- Ali učenci redno prispevajo primerke rastlin na razredni ali šolski razstavi lokalnih in/ali svetovnih vrst, pri čemer navedejo, kje jih najdejo in v kakšnem številu?

Ekološka načela

- Ali so ekološka načela, pri katerih je v ospredju ohranjanje življenja, temelj vodenja šole?⁵⁴
- Ali so soodvisnost, tekmovalnost in prevlada osnovna načela živih sistemov in se uporabljajo kot vodilna metafora za šolo?
- Ali se zavedamo, da za živa bitja velja, da obstajajo v soodvisnih splethih?⁵⁵
- Ali se zavedamo, da življenje podpirajo ugnezdjeni sistemi, od katerih je vsak odvisen od svojega odnosa do širšega sistema ter na koncu do planeta in vesolja?
- Ali se zavedamo, da je interakcije v ekosistemi
- mogoče nadzorovati s kroženjem vode in drugih snovi?
- Ali vemo, da je življenje odvisno od energijskih tokov, ki se začnejo s Sončevo energijo?
- Ali se zavedamo, da se vsa okolja nenehno razvijajo?
- Ali se zavedamo, da se zdravi ekosistemi (biološke skupnosti v značilnih fizičnih okoljih) sami uravnavajo in so v stanju dinamičnega ravnovesja?
- Ali učenci razumejo, da se lahko ravnovesje ekosistemov tako poruši, da se ne morejo več uravnavati sami?

Odnos do drugih živih bitij

- Ali učenci raziskujejo svoje občutke o naravnem svetu rastlin, živali in mikrobov?
- Ali učenci raziskujejo svoj odnos in odnos drugih posameznikov do ohranjanja živali in rastlin?
- Ali odrasli in učenci razumejo, kako si delijo ekosisteme z drugimi živimi bitji?
- Ali se učenci naučijo, da so sestavljeni iz istih elementov kot druga živa bitja?
- Ali učenci razmišljajo o tem, da oni potrebujejo druge vrste bolj kot druge vrste potrebujejo njih?
- Ali učenci upoštevajo lepoto in vrednost živali in rastlin, ki jih morda ne marajo ali se jih bojijo, kot so pajki, polži, ose, kače, koprive in osati?

Razumevanje biotske pestrosti

- Ali učenci preučujejo raznolikost živih bitij, vključno z živalmi, rastlinami, glivami, bakterijami in drugimi enoceličnimi organizmi?
- Ali učenci raziskujejo idejo, da je velika večina živih organizmov enoceličnih mikroorganizmov?
- Ali se učenci naučijo, da je velika večina živali žuželk?
- Ali se učenci učijo, da biotska pestrost vključuje ekosisteme, raznolikost vrst in genetsko variabilnost znotraj vrste?
- Ali se učenci učijo o raznolikosti ekosistemov na kopnem, v vodi in na prehodu med njimi?
- Ali učenci razumejo pomen kemikalij, kamnin, prsti, zavetja, hrane, kisika in vode v ekosistemi?
- Ali se učenci naučijo, kako rastline, živali, mikroorganizmi in njihovo okolje medsebojno delujejo in oblikujejo ekosisteme, ki se vzdržujejo sami?
- Ali se učenci zavedajo, da je njihovo dobro počutje odvisno od zdravja drugih vrst, kot so čebele za opravljanje in bakterije za prebavo, vezavo dušika in kompostiranje?
- Ali učenci raziskujejo, kako se raznolikost vrst spreminja glede na podnebje, nadmorsko višino, plenilce in uspešnost naselitve posameznih vrst v ekosistem?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri nove vrste odkrivamo oziroma te tudi izginjajo, še preden so odkrite?

Razumevanje evolucije

- Ali učenci spoznavajo, kako fosilna dejstva prikazujejo biotsko pestrost v različnih geoloških obdobjih?

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako fosili prispevajo k razumevanju evolucije?
- Ali se učenci učijo o naravi vrst in njihovem razvoju?
- Ali učenci spoznajo razloge za preživetje, širjenje ali izumrtje vrst?

Razvrščanje živih bitij in ekosistemov

- Ali učenci raziskujejo različne načine razvrščanja živih bitij v skupine, na primer po videzu, po tistih, ki se lahko pari in ustvarjajo plodne potomce, po uporabnosti za hrano ali zdravila in po velikosti?
- Ali učenci raziskujejo načine hierarhične delitve živih bitij od kraljestev do vrst?
- Ali se učenci naučijo, kako je mogoče različne ekosisteme razvrstiti v biome glede na podnebje, zemljepisno širino, nadmorsko višino ter celinsko vodo in oceane?

Razumevanje sistemov za podporo življenju

- Ali učenci raziskujejo prehranjevalne verige in prehranjevalne spletke?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako prehranjevalni spleti vključujejo vodo, sonce, rastline, živali, mrhovinarje ter glivne in bakterijske razkrojevalce?
- Ali se učenci učijo o kroženju dušika in o tem, kako lahko njegov prispevek k ekološkemu ravnovesju ogrozi pretirana uporaba gnojil?
- Ali se učenci učijo o kroženju ogljika in o tem, kako lahko izguba gozdov in uporaba goriv, ki temeljijo na ogljiku, ogrozita njegov prispevek k ekološkemu ravnovesju?
- Ali se učenci učijo o kroženju vode in o tem, kako lahko onesnaževanje ter zaježitve in preusmeritve rek ogrozijo razpoložljivost vode za živa bitja?

Zgradba živih bitij

- Ali učenci spoznavajo zgradbo rastlin in živali?
- Ali učenci spoznajo različno celično strukturo rastlin in živali?
- Ali učenci spoznajo, kako različne živalske celice nastanejo iz skupnih celic v zarodku?
- Ali se učenci učijo o genih in kromosomih?
- Ali učenci spoznajo edinstvene genome posameznih vrst?
- Ali učenci raziskujejo skupne prednike, ki jih razkrivajo genomi različnih rastlin in živali?

- Ali se učenci naučijo, kako lahko gene naravno in umetno spremenimo?
- Ali se učenci naučijo, kako so živa bitja sestavljena iz molekul?
- Ali učenci spoznajo, kako so molekule, iz katerih so zgrajena živa bitja, sestavljene iz majhnega števila vseh kemijskih elementov (59 % vodika, 24 % kisika, 11 % ogljika, 4 % dušika in 2 % drugih)?
- Ali učenci spoznajo, kako v biokemiji raziskujejo interakcije molekul živih bitij?
- Ali učenci raziskujejo sestavo okostij, školjk in koral?

Grožnje biotski pestrosti

- Ali učenci spoznajo, da se število živalskih in rastlinskih vrst na svetu vse hitreje zmanjšuje?
- Ali učenci razmišljajo o vzrokih za množično izumiranje vrst v preteklosti in o grožnji, ki jo predstavlja človek danes?

Rast in potrošnja človeškega prebivalstva

- Ali učenci razmišljajo o vplivu povečanja prebivalstva (z 2,5 milijarde v letu 1950 na 8 milijard v 2022) na rastlinske in živalske habitate?
- Ali učenci upoštevajo, kako počasi se človeška populacija odziva na zmanjšanje človekove rodnosti?
- Ali učenci raziskujejo, kako se rast prebivalstva upočasnjuje z zmanjševanjem revščine?
- Ali učenci raziskujejo, kako rast prebivalstva vpliva na razpoložljivost omejenih virov?

Lov

- Ali učenci raziskujejo grožnje, ki jih za vrste predstavljata zakoniti in nezakoniti lov in ribolov?
- Ali učenci raziskujejo mednarodno trgovino z ogroženimi vrstami?

Izguba habitata

- Ali učenci ugotavljajo, da se obseg gozdov v njihovi državi in drugih državah zmanjšuje ter kako to vpliva na ohranjanje živalskih in rastlinskih vrst?
- Ali učenci razmišljajo o posledicah tega, da polovico raznolikosti vrst najdemo v tropskih deževnih gozdovih?
- Ali učenci upoštevajo izgubo habitatov zaradi povečane urbanizacije in prometne infrastrukture?

- Ali učenci upoštevajo razdrobljenost habitatov zaradi prometne infrastrukture in kmetijstva?
- Ali učenci upoštevajo izgubo habitatov zaradi izsuševanja mokrišč?

Onesnaževanje in bolezni

- Ali se učenci učijo o posebnih pritiskih na habitate celinskih voda zaradi onesnaževanja?
- Ali učenci upoštevajo učinke uporabe herbicidov in insekticidov na biotsko pestrost?
- Ali učenci raziskujejo vse večje količine industrijskih odpadkov in neprečiščenih odplak v rekah in morjih?
- Ali učenci upoštevajo grožnjo, ki jo biotski pestrosti predstavljajo bolezni rastlin in živali?

Vnašanje in izguba vrst

- Ali učenci upoštevajo morebitne negativne učinke, ki bi jih imelo na lokalne rastline vnašanje rastlin iz drugih ekosistemov (tujerodne invazivne vrste rastlin), ki so sposobne tekmovati za hranila, vodo in svetlobo?
- Ali učenci razmišljajo o posledicah vnašanja živali (tujerodne invazivne vrste živali), ki so sposobne tekmovati za hrano in vodo, iz drugega ekosistema?
- Ali učenci spoznajo, kako izguba rastlinskih ali živalskih vrst iz ekosistema vpliva na preživetje drugih rastlinskih in živalskih vrst?

Načini kmetovanja in ribolova

- Ali učenci razmišljajo o tem, da čezmerno izkoriščanje kopnega in morij ogroža vrste?
- Ali učenci raziskujejo, da se je zaradi industrializacije kmetovanja v njihovi državi in drugih državah močno zmanjšalo število vrst poljščin v primerjavi s pestrostjo poljščin v državah, ki uporabljajo manj mehanizirano kmetovanje?
- Ali se učenci naučijo, kako ribolovne metode in intenzivnost ribolova vplivajo na morske vrste?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko zmanjšanje genetske pestrosti (s selektivnim gojenjem) povzroči, da so rastline bolj občutljive na bolezni?
- Ali učenci razmišljajo o grožnji za gensko pestrost zaradi uvedbe gensko spremenjenih pridelkov?

Podnebne spremembe

(oglejte si poglavje C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje, stran 159)

- Ali učenci raziskujejo učinke podnebnih sprememb, ki jih povzroča človek, na biotsko pestrost?

Izboljšanje biotske pestrosti

- Ali učenci raziskujejo prizadevanja za ohranjanje živali in rastlin v svoji državi in po svetu?
- Ali šola pripravi načrt za povečanje biotske pestrosti v svoji okolici?
- Ali se odrasli in učenci učijo o načinih spodbujanja prostoživečih živali na podeželju ob obdelovanju zemljišč za pridelavo hrane?
- Ali učenci raziskujejo, kako je mogoče z omejitvami ribolova in lova obnoviti staleže rib in drugih živali?
- Ali učenci preučujejo, v kolikšni meri lahko živalski vrtovi prispevajo k ohranjanju vrst?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri je mogoče v nasprotno smer obrniti izginjanje habitatov živali in rastlin?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi lahko spremenili načine kmetovanja, da bi preprečili izgubo biotske pestrosti?
- Ali se učenci učijo o ponovnem naseljevanju avtohtonih vrst v habitate, ki so jih prej zasedale?
- Ali se odrasli in učenci učijo, kako je mogoče obnoviti degradirana območja?

Biotska pestrost in etika

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako lahko revščina povzroči zanemarjanje okolja?
- Ali učence spodbujamo, da cenijo lepote v raznolikosti živih bitij, ki živijo v svojem naravnem okolju?
- Ali učenci upoštevajo argumente in protargumente za ohranjanje raznolikosti rastlin in živali?
- Ali se učenci zavedajo zdravilnih lastnosti rastlin in majhnega števila rastlin, ki so bile raziskane v ta namen?
- Ali učenci raziskujejo, kako lahko variabilnost znotraj vrst rastlin zagotovi nove sorte za hrano, ko pridelki postanejo ranljivi za žuželke ali bolezni?

- Ali odrasli in učenci upoštevajo učinke mednarodne Konvencije o biološki pestrosti in iz nje izhajajočih nacionalnih strategij in akcijskih načrtov za biotsko pestrost (NBSAP) na ohranjanje biotske pestrosti?
- Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, v kolikšni meri niso bili doseženi mednarodni cilji za zmanjšanje izgube vrst do leta 2010?
- Ali odrasli in učenci razmišljajo o tem, kako so mednarodne korporacije regulirane in kako jih je mogoče urediti, da bi preprečile onesnaževanje, čezmerno izkoriščanje in zmanjševanje habitatov?
- Ali šola meni, da se lahko poveže s Strategijo EU za biotsko pestrost za leto 2030?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci upoštevajo, kako se je pokrajina na njihovem območju spremenila, na primer zaradi prisotnosti grmovja in dreves, obdelovanja, gradnje cest in stavb ter vpliva na živali in rastline?
- Ali učenci raziskujejo, kakšna sta bila položaj in vloga živih bitij v preteklosti v njihovi državi in v drugih državah po svetu?
- Ali učenci upoštevajo, kako so se spremenile živali in rastline v njihovi državi in v drugih državah?
- Ali učenci razmišljajo o prihodnosti, če se bo ohranila sedanja stopnja izgube vrst?
- Ali učenci razmišljajo o prihodnosti, če bi upočasnili in zaustavili izgube vrst, in kako bi to lahko dosegli?

C1.9 Učenci raziskujejo vire energije.

B1.12 Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.

C1.7 Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.

C1.8 Učenci preučujejo življenje na Zemlji.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

(glejte B1.12, str. 131 za aktivnosti, ki povezujejo uporabo goriva s šolo in lokalnim območjem)

- Ali učenci raziskujejo različne načine pridobivanja električne energije v svojem kraju?
- Ali učenci spremljajo dobavo električne energije od proizvodnje do svojih šol in domov?
- Ali učenci spremljajo dobavo plina, nafte, bencina in dizelskega goriva od pridobivanja do uporabe doma in v šoli?
- Ali lokalni dobavitelji goriva in uporabniki sončnih kolektorjev, vetrnih turbin in toplotnih črpalk prispevajo h kurikulu?
- Ali učenci spoznajo, kako se goriva uporabljajo v različnih delih sveta?
- Ali se učenci naučijo, koliko goriva porabijo različne skupine ljudi v svoji in drugih državah?

Razumevanje energije

- Ali učitelji govorijo o energiji na način, ki učencem pomaga razumeti njihov spreminjajoči se svet, hkrati pa se izognejo konfliktu z njeno uporabo v fiziki?
- Ali energijo razumemo kot sposobnost, da se nekaj premika; sposobnost opravljanja dela?
- Ali so ljudje in živali razumljeni kot viri energije, ki lahko poganjajo stroje in prenašajo tovore?
- Ali učenci upoštevajo, od kod prihaja energija v njihovem telesu?
- Ali se učenci naučijo, kako so viri energije potrebni za kuhanje, ogrevanje, hlajenje, razsvetljava, domače in industrijske stroje ter promet?
- Ali učenci razmišljajo o tem, v kolikšni meri je Sonce vir energije na Zemlji?
- Ali se učenci naučijo, kako sončna energija prispeva k nastanku goriv na osnovi ogljika in drugih virov energije, kot so veter in valovi?
- Ali učenci razumejo, kako rastline pretvarjajo

sončno energijo v hrano in gorivo?

- Ali učenci razmišljajo o izvoru energije, ki prihaja iz jedra Zemlje, plimovanja in jedrske cepitve?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako je sončna energija nastala po nastanku vesolja, ki je vključeval gravitacijsko sesedanje snovi in jedrsko zlivanje (fuzija)?
- Ali učenci razmišljajo o tem, ali je vsota energije in snovi v vesolju, v katerem se energija ohranja, enaka nič, če se je vesolje začelo z nič snovi in energije?
- Ali učenci raziskujejo, kako energija iz notranjosti Zemlje povzroča premikanje celin, pojav gorskih verig, izbruhe vulkanov in potrese?
- Ali učenci razumejo, da ima energija različne oblike (magnetno, kinetično, toplotno, svetlobno, sevalno, zvočno, kemično, električno, gravitacijsko, elastično in jedrsko)?

Obnovljivi in neobnovljivi viri energije

- Ali se učenci učijo o obnovljivih virih energije iz sonca, vetra, rek, rastlin ali biomase, valov, toplotnih črpalk in geotermalnih virov?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako je mogoče proizvajati vodik kot obnovljivo gorivo, ki ga je mogoče pridobiti z uporabo drugih obnovljivih in neobnovljivih virov energije?
- Ali učenci spoznajo, kako se les uporablja kot obnovljiv in neobnovljiv vir goriva v različnih delih sveta?
- Ali učenci raziskujejo, kako se veter uporablja kot neposredni vir energije v mlinih na veter?
- Ali se učenci naučijo, da so premog, nafta, plin in uran neobnovljivi viri?
- Ali učenci raziskujejo, kako se neobnovljivi viri energije pridobivajo iz tal in morij?
- Ali učenci spoznajo, kako se nafta predela za uporabo v bencinskih, dizelskih in reaktivnih motorjih?

Proizvodnja električne energije

- Ali se učenci naučijo, kako se elektrika proizvaja s pretvorbo obnovljivih in neobnovljivih virov energije?

- Ali se učenci naučijo, kako je mogoče proizvajati električno energijo iz obnovljivih virov, kot so hidroelektrarne s pomočjo rek, valov in plimovanja, vetrne turbine, geotermalnih virov, toplotne črpalke z uporabo temperaturnih razlik in sončne energije?
- Ali se učenci naučijo, kako se lahko električna energija proizvaja iz neobnovljivih virov energije v premogovnih, plinskih in jedrskih elektrarnah?
- Ali se učenci učijo o uporabi pare pri proizvodnji električne energije?
- Ali učenci spoznajo turboalternatorje in vlogo magnetizma v njih?
- Ali se učenci naučijo, kako se proizvodnja električne energije odziva na zmanjšanje porabe električne energije v gospodinjstvih in šolah?

Oskrba z energijo in njeno shranjevanje

- Ali se učenci naučijo, kakšen je transport goriv?
- Ali se učenci naučijo, kako se goriva hranijo?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko pline shranjujemo kot tekočine?
- Ali učenci spoznajo, kako se električna energija v nacionalnem omrežju dobavlja v domove in stavbe?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko lokalno proizvedena električna energija prispeva k nacionalnemu omrežju?
- Ali se učenci naučijo, kako je mogoče električno energijo shraniti v baterijah?

Zaslužkarstvo z gorivom

- Ali se učenci naučijo, kdo vse zasluži s pridobivanjem in distribucijo goriv ter proizvodnjo in distribucijo električne energije?
- Ali učenci razmišljajo o stroških proizvodnje električne energije iz obnovljivih in neobnovljivih virov?
- Ali učenci raziskujejo, kako je mogoče spremeniti finančne pogoje, da bi spodbudili proizvodnjo energije iz obnovljivih ali neobnovljivih virov?
- Ali učenci upoštevajo, v kolikšni meri je v interesu proizvajalcev energije, da spodbujajo porabo namesto varčevanja?

Zmanjšanje uporabe goriv na osnovi ogljika

- Ali učenci upoštevajo količino električne energije, proizvedene iz neobnovljivih fosilnih goriv (90 %), posledice za izpuste toplogrednih plinov in kako jih je mogoče zmanjšati?

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi lahko zmanjšali povpraševanje po električni energiji z njeno učinkovitejšo uporabo?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi lahko zmanjšali porabo goriv, ki temeljijo na ogljiku, z zmanjšanjem potrošnje dobrin, ki so od njih odvisne?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako lahko kljubujejo pritiskom vlade, oglaševanja, trgovin in korporacij, ki jih silijo k potrošnji?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako želja po potrošnji postane del naše identitete, tako da se zaradi potrošnje počutimo dobro?
- Ali učenci raziskujejo, v kolikšni meri se moramo spremeniti, če želimo biti manj potratni?

Etika ravnanja z gorivom

- Ali se učenci učijo o nevarnostih za ljudi in okolje pri pridobivanju nafte, plina, premoga in urana iz tal in morij?
- Ali učenci ugotavljajo, v kolikšni meri imajo državljani države proizvajalke goriv koristi od črpanja nafte ali drugih goriv na njihovem ozemlju?
- Ali se učenci učijo o spreminjanju se razpoložljivosti lesa za gorivo in okoljskih posledicah njegove uporabe?
- Ali učenci upoštevajo argumente in protargumente za nacionalno lastništvo pridobivanja goriv in proizvodnje električne energije?
- Ali učenci spoznajo tveganja za okolje, ki jih predstavlja črpanje težje dostopnih virov nafte pod morjem ali pod ledenimi pokrovi?
- Ali učenci razmišljajo o tem, da se države vojskujejo, da bi si zagotovile zaloge nafte in plina?
- Ali učenci spoznajo posledice obsežne proizvodnje biomase (kurilnega olja iz rastlin) za uničenje živalskih in rastlinskih habitatov ter zmanjšanje razpoložljivosti površin za pridelavo hrane?
- Ali se učenci naučijo, kako proizvodnja goriva iz biomase vpliva na ceno hrane?
- Ali učenci primerjajo stroške, ki jih plača človek, in nevarnosti različnih oblik pridobivanja energije?
- Ali učenci razmišljajo o posledicah za organiziranost družbe, če bodo morali ljudje več sto let skrbeti za varnost jedrskih odpadkov?

- Ali učenci spoznajo medsebojno povezanost industrije jedrskih goriv in orožarske industrije?
- Ali učenci spoznajo, kako se dobavitelji energije razlikujejo v svoji zavezanosti uporabi obnovljivih virov ter kako lahko to vpliva na odločitve družin in šol?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali se učenci učijo o omejitvah proizvodnje nafte in o tem, kako se bodo ljudje prilagodili, ko bo nafte na voljo vse manj?
- Ali učenci raziskujejo, kako je razpoložljivost nafte vplivala na razvoj bencinskih, dizelskih in reaktivnih motorjev?
- Ali učenci spoznajo, kako so ljudje v različnih obdobjih v preteklosti osvetljevali in ogrevali svoje domove ter kuhali?
- Ali učenci raziskujejo spreminjanje uporabe lesa, šote, premoga, plina in nafte kot goriva?
- Ali se učenci naučijo, kako in zakaj se spreminja poraba goriva v različnih delih sveta?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bodo ljudje v prihodnosti ogrevali svoje domove, potovali in izdelovali stvari?

Moji zapiski

C1.10 Učenci spoznavajo sporazumevanje in komunikacijsko tehnologijo.

A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.

C1.11 Učenci spoznavajo in ustvarjajo literarno, likovno in glasbeno umetnost.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali novinarji in lastniki lokalnih časopisov, oblikovalci spletnih strani, proizvajalci strojne in programske opreme, pisci leposlovja in neleposlovja ter telefonska podjetja prispevajo h kurikulu?
- Ali učenci raziskujejo, kdo na svetu govori jezike, ki jih govorijo učenci v šoli?
- Ali učenci komunicirajo z drugimi na kraju samem, na daljavo v papirni obliki, prek spletnega komuniciranja, vključno z elektronsko pošto, in po telefonu?
- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri se ljudje po svetu sporazumevajo na podobne in različne načine, na primer z govorjenjem in pisanjem ter uporabo tehnologije?
- Ali je šola povezana z drugimi šolami na lokalni in nacionalni ravni ter s šolami v drugih državah?

Komunikacijska sredstva

- Ali učenci raziskujejo sporazumevanje z govorom, pisanjem, časopisi in knjigami, radiem, televizijo, spletom, podporno tehnologijo, mobilnimi telefoni, stacionarnimi telefoni, elektronsko pošto in družbenimi omrežji?
- Ali učenci raziskujejo vlogo medijev pri vplivanju na stališča, prepričanja in znanje?
- Ali učenci upoštevajo, kako oglaševanje vpliva nanje in na druge?
- Ali učenci spoznajo razvoj spleta in njegovo uporabo?
- Ali učenci spoznajo, v kolikšni meri se računalniki v praksi uporabljajo za pridobivanje znanja, socialno mreženje in igranje iger?

Opismenjevanje

- Ali se učence spodbuja k branju za užitek?
- Ali se učenci naučijo pisati z vključevanjem v realistično sporazumevanje, kot so opisovanje dogodkov, ustvarjanje zabavnih vsebin ali dopisovanje?

- Ali motivi za pravilno pisanje izhajajo iz želje po boljši komunikaciji?

Jeziki in narečja

- Ali učenci spoznajo govorjene in znakovne jezike po svetu, njihovo geografsko razširjenost in medsebojno povezanost?
- Ali učenci raziskujejo razloge za učenje dodatnih jezikov, kot so delo, užitek v komunikaciji s prebivalci drugih držav ter pomoč pri turizmu in raziskovanju?
- Ali se vse učence in odrasle v šoli spodbuja k učenju dodatnih govorjenih ali znakovnih jezikov?
- Ali otrokom pomagamo, da tekoče govorijo, berejo in pišejo v svojem maternem jeziku ali tekoče uporabljajo znakovni jezik materinščine?
- Ali se učenci naučijo, kako je raznolikost jezikov v svetu vse manjša?
- Ali učenci raziskujejo, kako in zakaj je angleščina postala prevladujoči svetovni jezik?
- Ali učenci raziskujejo učinke tega, da je angleščina postala svetovni jezik in vpliva na izobraževanje otrok v drugih državah?
- Ali učenci preučujejo vpliv spleta na način komuniciranja ljudi po svetu?

Premagovanje sporazumevalnih ovir

- Ali učenci razumejo, kako je lahko komunikacija prikrita z uporabo kod in žargona, ki jih razumejo posamezne skupine?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako je dialog odvisen od izenačevanja moči med govornici in poslušalci?
- Ali se učenci učijo pozorno poslušati, brati, pisati in razmišljati kot pomoč pri sporazumevanju?
- Ali se učenci učijo razvijati natančnost pri govornem in pisnem sporazumevanju?
- Ali učenci raziskujejo, kaj lahko ovira in pomaga pri komunikaciji med skupnostmi in kulturami, znotraj držav in med njimi?
- Ali učenci raziskujejo, kaj lahko ovira in pomaga pri sporazumevanju med generacijami?

- Ali se učenci naučijo različnih vlog, ki jih imajo geste in obrazna mimika v sporazumevanju?

Poslovanje na področju sporazumevanja in komunikacijske tehnologije

- Ali učenci raziskujejo podjetja in panoge, ki se ukvarjajo s telefonijo, televizijo, časopisi, radiem, oglaševanjem, računalniško strojno in programsko opremo, spletnimi stranmi in računalniškimi igrami?
- Ali učenci raziskujejo, kako je računalniška programska oprema spremenila interakcijo med podjetji, kot so banke, in njihovimi strankami?
- Ali učenci raziskujejo, kako je poslovna programska oprema spremenila univerze in šole?
- Ali učenci raziskujejo, kako ljudje služijo denar s prodajo po spletu?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako zaslužijo tisti, ki ustvarjajo iskalnike in družbena omrežja?
- Ali učenci raziskujejo delo učiteljev, prevajalcev in tolmačev?

Sporazumevanje in komunikacijska tehnologija ter etika

- Ali učenci spoznajo razlike med domovi glede dostopa do komunikacijske tehnologije?
- Ali se učenci naučijo, kako lahko pridobivanje mineralov za mobilne telefone spodbuja konflikte v ekonomsko revnih državah?
- Ali učenci raziskujejo prednosti in pasti spleta?
- Ali učenci upoštevajo, kako so narečja, naglasi in izbira besedišča v Sloveniji cenjeni in razvrednoteni ter kako so lahko povezani z zaznamim socio-ekonomskim statusom?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali se učenci učijo o preteklosti iz ustne in pisne zgodovine?
- Ali se učenci naučijo, kako se o naravi preteklosti govori z geološkimi in fosilnimi najdbami, zgradbami in drugimi artefakti, simboli in dokumenti?
- Ali učenci spoznajo, kako so se spremenile in se še spreminjajo oblike komunikacije, na primer z izginjajočimi jeziki, naraščajočim statusom in razširjenostjo angleščine ter uporabo telefonov in računalnikov?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako lahko drugi jeziki postanejo prevladujoči nad angleščino, ko se spreminja ekonomska moč držav?
- Ali učenci raziskujejo razvoj komunikacijskih sredstev, vključno z golobi pismo, zvonjenjem, ognjem in dimom, telegrafom, telefonom, mobilnim telefonom in večpredstavnostnim telefonom?
- Ali učenci spoznajo razvoj radia in televizije kot sredstev komunikacije na daljavo?
- Ali učenci spoznajo, kako so spremembe v komunikacijskih medijih spremenile način, kako ljudje preživljajo svoj čas?

C1.11 Učenci spoznavajo in ustvarjajo literarno, likovno in glasbeno umetnost.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali šola spodbuja lokalne umetnike, fotografe, skladatelje, glasbenike, plesalce, pesnike in pisatelje, da razstavljajo in nastopajo v šoli ter delijo svoje spretnosti?
- Ali ima šola festival, na katerem lahko nastopajo učenci in odrasli iz šole in okoliških skupnosti?
- Ali se otroke in njihove družine spodbuja k obisku lokalnih umetniških in obrtnih ateljejev?
- Ali učenci upoštevajo medsebojne razlike glede tega, kaj radi gledajo, berejo in poslušajo?
- Ali učenci raziskujejo, kako nastajajo njihove najljubše knjige, televizijski programi in filmi?
- Ali učenci upoštevajo razlike v umetnosti, glasbi, gledaliških igrah in poeziji, ki nastajajo na različnih delih sveta?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako umetnost, glasbo ali dramo iz ene države prevzamejo v drugi?
- Ali učenci razumejo, da imajo vse države (tudi t. i. države v razvoju), sodobne pisatelje, umetnike, plesalce in glasbenike ter da lahko spremljanje samo tradicionalnih vsebin iz teh držav vodi k stereotipom?
- Ali se učenci učijo, da so vse oblike umetnosti povezane z različnimi vplivi?

Razvoj interesov

- Je vsakdo obravnavan kot potencialni ustvarjalni pisatelj, pripovedovalec, pesnik, filmski ustvarjalec, fotograf, pevec, plesalec, glasbenik, igralec, slikar, kipar, keramik?
- Ali učenci razvijajo interese za ustvarjalno umetnost, ki spodbujajo aktivnosti zunaj šole?
- Ali so na voljo različne priložnosti za poslušanje petja, glasbe, zgodb in poezije ter ogled fotografij, filmov, gledaliških predstav, plesa in vizualnih umetnosti?
- Ali učence spodbujamo k odkrivanju in izvajanju likovne umetnosti, plesa, drame in glasbe, ki jih najbolj cenijo?

Glasba

- Ali učence spodbujamo, da se ukvarjajo z različnimi oblikami glasbe?
- Ali imajo vsi učenci možnost spoznati in igrati na različna kupljena in/ali doma izdelana brenkala, trobila, pihala in tolkala?
- Ali se učenci učijo o kompoziciji in o tem, kako izraziti občutke in pomen?
- Ali imajo priložnost pridružiti se različnim zborom?
- Ali šola razvija svoj repertoar pesmi, ki jih vsi poznajo?
- Ali je repertoar pesmi povezan s tistimi, ki jih učenci poznajo in imajo radi?
- Ali obstajajo priložnosti za petje pesmi različnih slogov?
- Ali je repertoar pesmi povezan s pesmimi, ki so jih učenci prinesli iz prejšnjih šol?
- Ali se šola uči iz pevskih slogov v drugih državah, na primer pri uporabi harmonije?
- Ali so sprejeti ukrepi za premagovanje občutkov učencev, ki menijo, da petje ni 'kul', ali so preveč sramežljivi, da bi peli pred drugimi?
- Ali pouk izkorišča prispevek petja in poznavanja besedil k pismenosti?
- Ali se učenci učijo pisati besedila?
- Ali se učenci učijo pisati in izvajati svoje pesmi in pesmi drugih, na primer o osebnih, nacionalnih, lokalnih ali šolskih dogodkih?

Ples

- Ali se učenci učijo različnih plesnih slogov?
- Ali učence spodbujamo k iskanju najljubšega plesnega sloga?
- Ali plesalce in plesne šole spodbujamo, da v šoli delijo svoje spretnosti?

Pripovedovanje zgodb

- Ali pri učencih spodbujamo razvijanje sposobnosti pripovedovanja zgodb?
- Ali učenci uporabljajo svoje znanje o pripovedovanju zgodb v svojih domovih in skupnostih?
- Ali učenceve sposobnosti pripovedovanja zgodb prispevajo k njegovemu pisanju zgodb?

Literatura

- Ali odrasli na šoli delijo svoje raznoliko spoštovanje do poezije, leposlovja in gledaliških iger?
- Ali se učenci naučijo ceniti različne sloge pisanja in razvijajo svoj lastni slog?

Poezija

- Ali učence spodbujamo, da se v poeziji izražajo v slogu, ki jim ustreza?
- Ali učenci spoznajo različne sloge pisanja poezije?
- Ali učence spodbujamo k pisanju, deljenju in izvajanju poezije kot načina odzivanja na čustva in dogodke?

Drama

- Ali so v kurikulum vključene različne dramske spretnosti, na primer lutkovna igra in igra vlog?
- Ali se učenci naučijo ustvariti, napisati in uprizarjati lastne igre?
- Ali dramo uporabljamo za spodbujanje učencev, da razvijejo samozavesten in močan glas?
- Ali se vsi učenci naučijo, da je mogoče čarobnost gledališča - in prepustitev domišljiji - ustvariti v najpreprostejšem okolju?
- Ali učenci spoznajo dramaturške možnosti, ki jih ponuja dodajanje svetlobe, glasbe in drugih medijev k dramski uprizoritvi?

Film in televizija

- Ali so učenci izpostavljeni različnim filmom v angleščini in drugih jezikih?
- Ali učenci primerjajo knjige in filme, posnete po knjižni predlogi?
- Ali učenci uporabljajo filme in televizijske oddaje kot iztočnico za svoje zgodbe?
- Ali se učenci naučijo snemati svoje filme, pripraviti scenarij, posneti, montirati in dodajati glasbo?

Fotografija

- Ali se učenci naučijo pripraviti fotografsko kompozicijo?
- Ali se učenci pogovarjajo o tem, kaj jim je na fotografijah všeč in kaj ne?
- Ali učenci uporabljajo fotografije za ilustracije

zgodb, na primer o svojem kraju, in za ustvarjanje izmišljenih fotozgodb?

Umetniški posel

- Ali učenci raziskujejo, kdo se preživlja z ustvarjanjem in izvajanjem umetnosti?
- Ali se učenci naučijo, kdo zasluži denar z uprizarjanjem ter nakupom in prodajo umetnin?

Umetnost in etika

- Ali učenci razmišljajo o tem, da so nekatere oblike umetnosti zaradi svoje cene za mnoge nedostopne?
- Ali učenci razmišljajo o cenzuri, na primer o tem, ali bi bilo treba omejiti prikazovanje nasilja v filmih?
- Ali učenci upoštevajo možnost, da prikazovanje izkoriščevalskih odnosov vključuje izkoriščevalske odnose?
- Ali učenci menijo, da je razlikovanje med umetnostjo in obrtjo pomembno?
- Ali učenci upoštevajo, v kolikšni meri značaj in dejanja avtorja in umetnika vplivajo na vrednost njegove umetnosti?
- Ali učenci upoštevajo razmerje med vrednostjo umetnosti in njeno ceno?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci razmišljajo o razvoju uporabe knjig in pismenosti?
- Ali učenci razmišljajo o razvoju tiska?
- Ali učenci razmišljajo o spreminjanju se naravi popularne glasbe?
- Ali učenci raziskujejo, kako se je spremenila klasična glasba?
- Ali učenci razmišljajo o vplivu spleta in elektronske opreme na način, kako ljudje obravnavajo literaturo in glasbo, ter o tem, kako se bo to spremenilo v prihodnosti?
- Ali učenci raziskujejo razvoj različnih oblik umetnosti?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako različno so se umetniške oblike razvijale na različnih krajih?

C1.12 Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.

B1.9 Šola učencem pomaga pri prehodu na drugo šolo ali pri prešolanju.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali se učenci učijo o delu, ki ga posamezniki opravljajo v njihovem kraju, državi in po svetu, povezanem s hrano, oblačili, gradbeništvom, prometom, energijo, financami, zakonitimi in nezakonitimi drogami, zdravjem, izobraževanjem in varstvom otrok, fizičnim in naravnim okoljem, potovanji, prostim časom, umetnostjo in vlado?
- Ali učenci raziskujejo, kako so delovna mesta v enem delu sveta odvisna od delovnih mest v drugem delu sveta?
- Ali učenci raziskujejo, kako je mogoče delovna mesta preseliti iz ene države v drugo?
- Ali lokalni prebivalci različnih spolov in poklicev prispevajo k ucnim aktivnostim v šoli?
- Ali učenci beležijo različne aktivnosti, ki jih opravijo v tednu ali mesecu?

Narava dela in aktivnosti

- Ali se učenci učijo o spretnostih, ki jih zahtevajo različni poklici, in o tem, kako te spretnosti pridobiti?
- Ali učenci spoznajo, da mnogi posamezniki v življenju opravljajo več različnih poklicev?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bi lahko opustili delo ali poklic, ki jim ni všeč?
- Ali učenci poznajo razlike med delom v javnem in zasebnem sektorju?
- Ali se učenci naučijo, da je pomembno delo doma in pri skrbi za druge pogosto neplačano?
- Ali učenci spoznajo raznolikost prostovoljnega dela, ki ga opravljajo posamezniki?
- Ali učenci spoznajo, kako delo za mnoge ljudi postane vir identitete?
- Ali učenci raziskujejo pomen upokojitve za ljudi, ki trdo delajo in skrbijo za druge, vendar za to niso plačani?
- Ali učenci razumejo pomen upokojitve za tiste, ki se ukvarjajo z različnimi aktivnostmi, da bi

izkoristili čas, ki jim je po novem na voljo zaradi prenehanja dela s polnim delovnim časom?

Pomen brezposelnosti

- Ali se učenci naučijo razlikovati med brezposelnostjo, neaktivnostjo in odsotnostjo plačane zaposlitve?
- Ali učenci razumejo, zakaj so nekateri brezposelni in kako se to spreminja s spremembo moči nacionalnega gospodarstva?

Razvoj interesov in aktivnosti

- Ali učenci spoznajo, da delo nekaterih ljudi temelji na njihovih posebnih interesih, medtem ko drugi sledijo svojim interesom zunaj svojega plačanega dela?
- Ali učencem pomagamo razviti nabor aktivnosti, povezanih z njihovimi interesi, s katerimi se ukvarjajo zunaj šole in ki bi jih lahko nadaljevali, ko ne bodo več vključeni v formalno izobraževanje?

Delo, plače in finance

- Ali se učenci učijo o načrtovanju prihodkov in odhodkov?
- Ali se učenci naučijo, kako in zakaj se od plače odšteje denar za davke in pokojnine?
- Ali učenci upoštevajo prednosti in slabosti debetne ali kreditne kartice?
- Ali se učenci naučijo, kako se ustvarjajo dobički in izgube pri nakupu in prodaji blaga in proizvodov?
- Ali učenci raziskujejo povezavo med količino dela, vloženega v izdelek, in njegovo ceno?
- Ali učenci raziskujejo ideje o produktivnosti?
- Ali se učenci učijo o delu bank in o tem, kako ustvarjajo denar z bolj ali manj tveganimi naložbami?
- Ali se učenci učijo o javnih podjetjih, obveznicah, vrednostnih papirjih, delnicah, delničarjih in dividendah?
- Ali učenci raziskujejo panoge iger na srečo, vključno z nacionalno loterijo, ter kdo z njimi pridobiva in izgublja denar?

Delo, etika in politika

- Ali učenci raziskujejo različne poglede na delo, plačo in dobiček?
- Ali se učenci naučijo, kako potekajo izmenjave dela ali storitev ter plačano delo zunaj uradnega gospodarstva?
- Ali učenci spoznajo plače v različnih poklicih?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako je vrednost dela povezana s plačo, ki se prejme za delo?
- Ali učenci raziskujejo pomen življenjskega standarda, kaj pomeni živeti v revščini, bogastvu ali imeti t. i. dober življenjski standard?
- Ali učenci razmišljajo o namenu in željeni višini minimalne plače?
- Ali učenci upoštevajo možnost, da obstaja stopnja, po kateri plača ni več zakonit dohodek in postane kraja?
- Ali se učenci učijo o enakosti, neenakosti, ustrahovanju in diskriminaciji na delovnem mestu?
- Ali učenci upoštevajo razlike v plačah med moškimi in ženskami ter med etničnimi skupinami ter ali bi bilo treba te razlike zmanjšati in kako?
- Ali se učenci učijo o pravicah na delovnem mestu?
- Ali učenci spoznajo izkoriščanje in načine njegovega preprečevanja?
- Ali se učenci naučijo, kako je mogoče odpraviti neenakosti na delovnem mestu?
- Ali učenci preučujejo, zakaj so nekateri za opravljeno delo plačani na uro, drugi pa prejmejo fiksno plačo?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako so se v zadnjih petdesetih letih in v daljšem časovnem obdobju spreminjali poklici v njihovi državi in drugih državah?
- Ali učenci spoznajo, kako se je spremenila neenakost v dohodkih?
- Ali učenci spoznajo pretekle kampanje za izboljšanje delovnih pogojev, vključno s plačilom za dopust, bolniškim nadomestilom, porodniškim in očetovskim nadomestilom ter enakim plačilom za ženske, in kaj so te kampanje prinesle?
- Ali učenci raziskujejo poklice v lastni družini in se pogovarjajo s starejšimi družinskimi člani o njihovem preteklem delu?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako se je spremenilo poklicno življenje glede na pričakovano življenjsko dobo ter starost ob nastopu dela in ob upokojitvi?

Moji zapiski

C1.13 Učenci preučujejo etiko, družbeno moč in vladanje.

A1.7 Šola je zgled demokratičnega državljanstva.

A2.1 Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.

A2.2 Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.

C1.12 Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.

Povezovanje na lokalni in globalni ravni

- Ali lokalni filozofi, politiki, bankirji, sindikalni funkcionarji, humanisti in verski voditelji prispevajo h kurikulu?
- Ali učenci raziskujejo, kako so si oblike vladavine v drugih delih sveta podobne in kako se razlikujejo od oblik vladavine v njihovi državi?
- Ali učenci raziskujejo podobnosti in razlike med delovanjem pravnih sistemov v svoji državi in drugih državah?
- Ali učenci raziskujejo pomen korupcije in obseg, v katerem vpliva na vlado in druge institucije v njihovi državi in drugih državah?
- Ali učenci razmišljajo o obliki vladavine, ki najbolje opisuje njihovo šolo, družino in druge institucije, ki jih poznajo?

Kdo ima moč?

- Ali učenci razmišljajo o tem, kdo ima v družini, šoli in soseski, na lokalni, nacionalni in globalni ravni moč uresničevati stvari, ki vplivajo na njihovo življenje?
- Ali učenci raziskujejo, kako sta moč in vpliv porazdeljena med državno in lokalno oblastjo, pravni sistem, vojsko, korporacije, delničarje, podjetja, finančne institucije, medije, sindikate, razrede, skupnosti, družine in državljanje?
- Ali se učenci naučijo, v kolikšni meri imajo lahko korporacije večji vpliv na življenja državljanov kot nekatere vlade?
- Ali učenci razumejo relativno moč različnih držav?

Narodi in meje

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako nastajajo narodi in kako se določajo meje?
- Ali učenci razmišljajo o spornosti mej?
- Ali se učenci naučijo, kako so bile in so države kolonizirane in okupirane?

- Ali se učenci naučijo, kako so bili (in so ponekod še vedno) ljudje obravnavani kot blago ter so predmet nakupa in prodaje?
- Ali učenci razmišljajo o gibanjih za odcepitev in neodvisnost?
- Ali učenci raziskujejo naravo zavezništva med vladami ter kako in zakaj druge države veljajo za zaveznice ali sovražnice?
- Ali učenci raziskujejo pomen suverenosti ali državne neodvisnosti ter kako nanjo vplivajo v sedanjosti in kako so v preteklosti vplivali mednarodno in evropsko pravo, Evropski parlament, pretok denarja, dolg, lastništvo časopisov, varnost hrane, goriva in energije ter lastništvo zemljišč in komunalnih storitev?

Demokracija in druge oblike vladavine

- Ali učenci razmišljajo o tem, kako so ljudje vođeni v monarhijah, teokracijah, diktaturah in demokracijah?
- Ali učenci spoznavajo, kaj počne oblast na lokalni in kaj na nacionalni ravni?
- Ali učenci raziskujejo pomen demokracije?
- Ali se demokracija razume kot razvijajoč pojav?
- Ali učenci spoznajo različne volilne sisteme?
- Ali se učenci naučijo, kaj delajo lokalni svetniki, domači poslanci in poslanci Evropskega parlamenta?
- Ali se učenci naučijo, zakaj ljudje volijo ali ne volijo na lokalnih, nacionalnih in evropskih volitvah?
- Ali se učenci naučijo, kako je mogoče demokratične pravice uveljavljati in onemogočati?
- Ali se učenci učijo o odnosu med različnimi cerkvenimi institucijami, verami in državo?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako lahko dajanje prednosti eni veroizpovedi pomeni, da so druge veroizpovedi in nereligiozna prepričanja manj vredni?
- Ali učenci spoznajo politične stranke in kdo se jim pridružuje?

- Ali učenci spoznajo lastništvo medijev in interese lastnikov, da usmerjajo politiko na določene načine?
- Ali učenci raziskujejo prednosti zasebnega in javnega lastništva različnih storitev, kot so zapori, proizvodnja oblačil, transport, prevoz, bančništvo, izobraževanje, oskrba z vodo, telefonija, plin in elektrika?
- Ali učenci spoznajo pomen razvoja in izgube javnega prostora za nacionalno kohezivnost in kolektivno delovanje?
- Ali učenci raziskujejo odnos med bogastvom, revščino in participacijo v družbi?
- Ali se učenci naučijo, kaj delajo lokalni svetniki, domači državni poslanci in poslanci Evropskega parlamenta?

Pravni sistemi

- Ali učenci spoznavajo, kako zakoni vplivajo na njihovo življenje?
- Ali se učenci seznanijo z delovanjem sodišč?
- Ali učenci spoznavajo, v kolikšni meri je kršitev zakona kaznovana?
- Ali učenci spoznavajo različne oblike kazni, ki jih izrekajo sodišča, njihove namene in učinke?
- Ali se učenci naučijo, kako pravično se uporablja pravo?
- Ali se učenci naučijo, kako nanje vplivajo mednarodni zakoni?
- Ali učenci spoznajo moč mednarodnih sodišč ter koga privedejo pred sodišče in koga ne?

Javno in zasebno financiranje

- Ali učenci vedo, kako vlade pridobivajo dohodek?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako se vlade odločajo, koliko denarja bodo natisnile?
- Ali se učenci učijo o porazdelitvi dohodka in bogastva na nacionalni in globalni ravni?
- Ali učenci spoznajo, za kaj vlada porablja denar in kako o tem odloča?

- Ali učenci raziskujejo, od koga si vlade pri zadolževanju izposojajo denar?
- Ali učenci poznajo Mednarodni denarni sklad in njegovo financiranje?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako mednarodne finančne razmere vplivajo na državne finance?
- Ali učenci razmišljajo o transakcijah z drugimi državami (plačilna bilanca) in posledicah uvoza, ki je večji od izvoza ali zaslužka v drugih državah?
- Ali učenci izvedo, kako se določajo bančne obrestne mere?
- Ali učenci raziskujejo, kako ljudje in države pridobijo bonitetno oceno?
- Ali učenci spoznajo vzroke in posledice inflacije, njeno želeno raven ter kako se meri in nadzoruje?
- Ali učenci raziskujejo različne načine merjenja inflacije in deflacije ter kako se določi idealna raven inflacije?
- Ali se učenci naučijo, kako se valute vrednotijo v primerjavi z drugimi valutami?
- Ali učenci preučujejo posojila in nepovratna sredstva, ki jih njihova vlada daje kot pomoč drugim državam?
- Ali učenci razmišljajo o obstoju javnih primanjkljajev v državah z velikim zasebnim bogastvom?

Osebna in politična etika

- Ali učenci razmišljajo o tem, ali bi morale enake ali drugačne vrednote usmerjati delovanje v zasebnem in poklicnem življenju, vključno s politiko?
- Ali učenci vedo, kaj države počnejo in česa ne počnejo, kadar vodijo etično zunanjo politiko?
- Ali učenci preučujejo vrednote, na katerih želijo utemeljiti svoja dejanja in dejanja drugih?
- Ali učenci razvijajo sposobnost povezovanja vrednot z dejanji?
- Ali učenci razvijajo sposobnost presojanja, ko jim vrednote dajejo nasprotujoče si spodbude za ukrepanje?

- Ali se učenci naučijo moralne argumentacije?
- Ali učenci raziskujejo različne vrednote, na katerih temeljijo dejanja različnih oseb?
- Ali učenci razmišljajo o naravi kazni in o tem, katere kazni se jim zdijo primerne v šolah, družinah in zaporih?
- Ali učenci raziskujejo, kako na njihove želje, izbire in etiko vplivajo oblast, veroizpoved, družina, prijatelji, mediji in oglaševanje?

Povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti

- Ali se učenci učijo o zgodovini demokracije v Sloveniji in na mednarodni ravni?
- Ali se učenci učijo o boju ljudi za demokratične pravice?
- Ali se učenci učijo o dosežkih, doseženih s skupnim delovanjem?
- Ali se učenci učijo o vlogi političnih strank, sindikatov in kolektivnega delovanja pri razvoju demokracije?
- Ali učenci raziskujejo, kaj bi njihovo državo, skupnost, šolo in družino naredilo bolj demokratično?
- Ali učenci razmišljajo o tem, kako bo v prihodnosti potekala distribucija električne energije?
- Ali učenci preučujejo posledice vstopa v Evropsko unijo (EU) za življenje v Sloveniji?

Moji zapiski

C2.1 Učne aktivnosti so načrtovane z mislijo na vse učence.

C2.2 Učne aktivnosti spodbujajo participacijo vseh učencev.

- Ali so aktivnosti načrtovane tako, da podpirajo učenje in ne le izvajanje kurikula?
- Ali učno gradivo odraža poreklo in izkušnje vseh učencev?
- Ali učne aktivnosti odražajo različne interese učencev?
- Ali šola načrtuje nabor dejavnosti, ki vključujejo npr. govorne nastope, ustno predstavitev in razpravo, poslušanje, branje, pisanje, risanje, reševanje problemov, dramo, uporabo knjižnice, avdio/vizualnega gradiva, praktične naloge, informacijsko in računalniško tehnologijo (IKT)?
- Ali učne dejavnosti omogočajo delo v dvojicah in skupinah ter individualno delo in delo s celotnim razredom?
- Ali aktivnosti vključujejo doživetja zunaj učilnice, na območju in v okolici šole ter ob obiskih v tujini?
- Ali aktivnosti spodbujajo učenje vseh učencev?
- Ali aktivnosti razvijajo sposobnost učencev, da razmišljajo, govorijo, pišejo in se učijo?
- Ali aktivnosti spodbujajo pogled na učenje kot na stalen proces in ne zaključeno dejanje s posameznimi nalogami?
- Ali so gluhi učenci ali drugim, ki jim slovenščina ni materni jezik, na voljo tolmači?
- Ali v procesu načrtovanja prepoznavamo in zmanjšujemo ovire pri učenju in participaciji posameznih učencev?
- Ali strokovni delavci spodbujajo aktivnosti, ki so zanimive za različne poglede učencev na njihov spol?
- Ali strokovni delavci izkoristijo medijsko bolj izpostavljene teme (kot so moški ali ženski nogomet, sodobni ples, smučarski skoki) kot priložnosti, ki lahko motivirajo določene skupine učencev? Ali tistim, ki jih te teme ne zanimajo, ponudijo premišljene alternative?
- Ali lahko učenci pri pouku naravoslovja in športa sodelujejo v oblačilih, ki ustrezajo njihovemu verskemu prepričanju?
- Ali je pouk po potrebi prilagojen učencem, ki zaradi svojega verskega prepričanja ne sodelujejo na primer pri likovnem ali glasbenem pouku?
- Ali je pouk po potrebi prilagojen gibalno oviranim, slepim in slabovidnim, gluhi in naglušnim, senzorično občutljivim učencem, za razvijanje spretnosti in znanja pri športu, razumevanju svetlobe in zvoka?
- Ali se zaposleni zavedajo, da nekateri učenci s posebnimi potrebami za uporabo učnih pripomočkov potrebujejo več časa?
- Ali je posebna pozornost namenjena vključevanju učencev, ki so nemirni, neaktivni ali nezadovoljni?

C2.2 Učne aktivnosti spodbujajo participacijo vseh učencev.

C2.1 Učne aktivnosti so načrtovane z mislijo na vse učence.

- a) Ali učne dejavnosti vključujejo skupne izkušnje, v katerih učenci sodelujejo na različne načine?
- b) Ali se učitelji pri pojasnjevanju poteka učne ure izogibajo navajanju zgolj pričakovanih standardov znanja?
- c) Ali pouk redno poteka v obliki pogovora z odprtimi vprašanji?
- č) Ali učitelji omejujejo postavljanje vprašanj, na katera pričakujejo en sam pravilen odgovor?
- d) Ali pouk temelji na izkušnjah, znanju in spretnostih, ki so jih učenci pridobili zunaj šole?
- e) Ali pouk učence nagovarja tudi čustveno?
- f) Ali pouk vzbuja navdušenje in veselje do učenja?
- g) Ali učitelji izkazujejo svojo ljubezen do učenja?
- h) Ali je govorjeni in pisni jezik, ki se uporablja pri pouku, dostopen vsem otrokom?
- i) Ali se strokovno besedišče uporablja le, kadar je to potrebno, ter ga med poukom razlagamo in uporabljamo?
- j) Ali učence spodbujamo, da povedo, kadar nečesa ne razumejo?
- k) Ali lahko učenci svoje delo zabeležijo na različne načine, tako z risbami, fotografijami, videoposnetki in zvočnimi posnetki kot tudi s pisanjem?
- l) Ali pouk spodbuja dialog med strokovnimi delavci in učenci ter med učenci?
- m) Ali se učenci naučijo spraševati drug drugega, da bi se podprli pri učenju?
- n) Ali pouk spodbuja učence k pogovoru o procesih razmišljanja in učenja?
- o) Ali se učenci odločijo za nadaljnje samostojno delo, ko končajo nalogo, ki jo je predlagal učitelj?
- p) Ali strokovni delavci in učenci izboljšujejo svoje digitalne kompetence za lažje učenje v šoli in doma?
- r) Ali so vsi delovni listi jasno napisani, tako da omogočajo učenje?
- s) Ali imajo učenci, ki se učijo slovenščine kot drugega in/ali tujega jezika, pri pouku priložnost govoriti, pisati ali se podpisovati v svojem prvem jeziku in uporabljati svoje prevajalske spretnosti?
- š) Ali učitelji in strokovni delavci poskrbijo za potrebne prilagoditve za participacijo učencev s 'posebnimi potrebami'?
- t) Ali se zaposleni zavedajo fizičnega napora, ki ga nekateri gibalno ovirani učenci ali učenci s kroničnimi boleznimi vložijo v opravljanje nalog, in utrujenosti, ki je lahko posledica tega?
- u) Ali se zaposleni zavedajo psihičnega napora pri branju z ustnic in uporabi pripomočkov za vid?
- v) Ali se tehnološki napredek, kot so programi za prepoznavanje govora, uporablja za podporo učencem, ki imajo velike težave pri pisanju?

C2.3 Učence spodbujamo k samozavestnemu kritičnemu razmišljanju.

C2.4 Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.

- a) Ali zaposleni drug drugega podpirajo pri samozavestnem in kritičnem razmišljanju?
- b) Ali se zavedamo, da je dialog najuspešnejši, če ljudje pustijo ob strani razlike v moči in statusu?
- c) Ali zaposleni jasno izražajo, da spoštujejo in cenijo drugačne poglede?
- č) Ali se učence in odrasle spodbuja k odločnemu in neagresivnemu izražanju svojih stališč?
- d) Ali se spodbujajo razprave, v katerih posamezniki lahko slišijo druga stališča in se urijo v izražanju svojih?
- e) Ali učence spodbujamo k razvijanju in izražanju mnenj in občutkov o pomembnih lokalnih, nacionalnih in mednarodnih dogodkih, na primer, ko je njihova država v vojni ali se je zgodila katastrofa v njihovi ali drugi državi?
- f) Ali učence spodbujamo k postavljanju zahtevnih vprašanj?
- g) Ali tisti, ki so na različnih straneh spora, priznavajo pomen drugih stališč pri razjasnjevanju mnenj in iskanju skupnih rešitev?
- h) Ali se učenci učijo odkrivati protislovja v svojih argumentih in argumentih drugih?
- i) Ali se učenci in odrasli učijo pretehtati moč argumentov, vključno z lastnimi?
- j) Ali se učenci učijo, kdaj so za resničnost trditve ali argumenta potrebni dokazi?
- k) Ali se učenci učijo uporabljati primere v podporo argumentom?
- l) Ali se učenci učijo, kako lahko skrbno izbrani primeri pokažejo meje posploševanja?
- m) Ali se učenci učijo postavljati vprašanja »v kolikšni meri« in »v katerih okoliščinah«, ko drugi trdijo, da je neka trditev o svetu resnična (na primer o razlikah med spoloma)?
- n) Ali se učenci učijo opredeliti ciljno skupino, ki ji je pisno delo namenjeno?
- o) Ali se učenci učijo, kako ljudje jemljejo določene argumente za samoumevne, tudi če niso pravilni, ker se dozdeva, da imajo avtoriteto?
- p) Ali učenci in odrasli prepoznavajo prepričanja in vrednote, ki so podlaga za različna mnenja?
- r) Ali se učencem in odraslim pomaga izboljšati njihovo argumentiranje, da je bolj tekoče?
- s) Ali učenci prepoznajo pritiske nanje, ki jih silijo v razmišljanje in ravnanje na določene načine?
- š) Ali učenci raziskujejo razloge za mnenja, ki jih izražajo?
- t) Ali imajo vsi, ki sodelujejo v dialogu, podporo, da ohranijo svoje samospoštovanje?
- u) Ali se posamezniki izogibajo zmagoslavju, ko menijo, da so zmagali pri argumentiranju?
- v) Ali odrasli in vrstniški tutorji pomagajo drugim, da prispevajo svoja mnenja?
- z) Ali je posebna pozornost namenjena pomoči tistim, ki so sramežljivi pri govorjenju, da lahko prispevajo svoj delež?

C2.4 Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.

A1.11 Zaposleni na šoli povezujejo dogajanje na šoli z življenjem učencev v domačem okolju.

C2.3 Učence spodbujamo k samozavestnemu kritičnemu razmišljanju.

- a) Ali je razvidno, da se tudi odrasli v šoli stalno učijo na različnih interesnih področjih?
- b) Ali učence spodbujamo k prepričanju, da lahko razvijajo svojo sposobnost samostojnega učenja?
- c) Ali se zavedamo, da se z izboljšanjem sposobnosti nekaterih učencev za samostojno učenje in sodelovanje učiteljem sprostijo čas, ki ga lahko namenijo pomoči drugim učencem?
- č) Ali učence spodbujamo, da sami določijo, česa se želijo naučiti, in prevzamejo odgovornost za učenje?
- d) Ali učence spodbujamo, da razvijajo interese za učenje, ki jih uresničujejo zunaj šole?
- e) Ali strokovni delavci povečujejo število priložnosti, ko lahko učenci sami izbirajo, kaj se bodo učili?
- f) Ali učencem pomagamo, da sami napišejo naslove in podnaslove za strukturiranje besedila?
- g) Ali učence spodbujamo k postavljanju zahtevnih vprašanj, na katera nihče nima takojšnjega odgovora?
- h) Ali so učenci seznanjeni z učnimi načrti, tako da se lahko odločijo za hitrejšo ali bolj poglobljeno učenje?
- i) Ali podpora, ki jo dobijo, učencem pomaga pri učenju, pri čemer se opirajo na znanje in spretnosti, ki jih že imajo?
- j) Ali se učenci učijo, kako raziskati in napisati temo?
- k) Ali lahko učenci samostojno uporabljajo knjižnico in digitalne vire?
- l) Ali se učenci učijo, kako si delati zapiske predavanj, knjig in vsebin na spletu?
- m) Ali učencem pri raziskovanju teme pomagajo jasna vprašanja, na katera poskušajo odgovoriti?
- n) Ali se učenci naučijo pomagati drug drugemu pri raziskavah tako, da pozorno poslušajo, kaj poskuša kdo od njih narediti, in nato postavljajo vprašanja, da bi razjasnili njegovo razmišljanje?
- o) Ali se učenci naučijo pisati kratke povzetke dela, da bi razumeli njegovo strukturo?
- p) Ali problematiziramo mehansko prepisovanje vsebine?
- r) Ali se učenci učijo, kako predstaviti svoje delo v govorni, pisni in drugih oblikah, individualno in v skupinah?
- s) Ali se z učenci posvetujemo o podpori pri učenju, ki jo potrebujejo?
- š) Ali učenci dajejo konstruktivne pripombe o tem, kako izboljšati učne aktivnosti?
- t) Ali so povratne informacije, ki jih učenci posredujejo o učnih aktivnostih, pomembne?
- u) Ali učenci sodelujejo pri iskanju načinov za premagovanje lastnih ovir in ovir sošolcev pri učenju?

C2.5 Učenci se učijo drug od drugega.

A1.3 Učenci si medsebojno pomagajo.

- a) Ali učenci pomoč drug drugemu razumejo kot nekaj običajnega?
- b) Ali se vzajemno spodbujamo, da pozorno poslušamo druge, ne da bi jih prekinjali?
- c) Ali se učenci učijo potrpežljivo razjasnjevati sporočilo z govorcem, da bi bolje razumeli, kaj je bilo povedano, in pomagali govorniku razviti njegove zamisli?
- č) Ali se učenci izogibajo smehu ob prispevkih drugih, razen če se ti šalijo?
- d) Ali učenci zmorejo izraziti nestrinjanje z idejami drugih, ne da bi jih zaničevali?
- e) Ali učenci prepoznajo, kdaj spremenijo temo razprave, namesto da bi prispevali k prejšnji temi?
- f) Ali pouk redno ponuja priložnosti za skupinsko delo?
- g) Ali se učenci naučijo, kako voditi razpravo na način, da lahko vsakdo prispeva svoj delež?
- h) Ali učenci pri skupinskem delu uporabljajo enake signale za sodelovanje kot pri razpravi v razredu?
- i) Ali aktivnosti skupinskega učenja upoštevajo razlike v znanju in izkušnjah učencev, na primer o državah, lokalni geografiji in družinski zgodovini?
- j) Ali skupinske aktivnosti omogočajo učencem, da si razdelijo naloge in združijo svoje znanje?
- k) Ali učenci iz različnih prispevkov članov skupine pripravijo skupna poročila?
- l) Ali so aktivnosti načrtovane tako, da lahko učenci različnih starosti in dosežkov podpirajo učenje drug drugega?
- m) Ali se učenci naučijo, kako povedati in poučiti druge o nečem, kar vedo ali so naredili?
- n) Ali poučevanje vključuje spretnosti na visoki ravni, ki lahko koristijo učencem in učitelju pri njegovem lastnem učenju?
- o) Ali se zavedamo, da lahko vsakdo prispeva k poučevanju in učenju, ne glede na svoje dosežke ali ovire?
- p) Ali učenci pretresajo ideje in rešitve za težave, ne da bi sodili prispevke drug drugega?
- r) Ali se učenci radi učijo skozi skupinske aktivnosti?
- s) Ali so učenci skupaj z učitelji odgovorni za pomoč pri premagovanju ovir pri učenju, s katerimi se srečujejo nekateri učenci?
- š) Ali učenci v poročilih o svojem delu omenjajo prispevke drugih?
- t) Ali učenci kritično in konstruktivno komentirajo učenje drug drugega?
- u) Ali učenci delijo svoje spretnosti, na primer poznavanje jezika, žongliranje, šah, origami in kriket, med odmori in kosilom ter na srečanjih po pouku?
- v) Ali se raznolikost jezikov, ki jih govorijo učenci, uporablja za razvoj jezikov vseh?
- z) Ali učenci delijo svoje izkušnje pri premagovanju težav pri učenju in odnosih?
- ž) Ali projektne naloge učencev vključujejo tudi iskanje domiselnih rešitev za premagovanje ovir, s katerimi se soočajo sami in ali drugi (npr. dostopnosti učilnic, igrišča, učnih materialov in pripomočkov, aktivnosti, itd.)?

C2.6 Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.

A1.8 Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.

- a) Ali učne dejavnosti razvijajo razumevanje razlik v poreklu, kulturi, etnični pripadnosti, spolu, posebnih potrebah, spolni usmerjenosti, prepričanju, veroizpovedi in politiki?
- b) Ali imajo učenci možnost sodelovati z drugimi, ki se od njih razlikujejo po poreklu, etnični pripadnosti, posebnih potrebah in spolu?
- c) Ali učna gradiva, ki jih uporabljamo pri pouku, odražajo raznolikost ljudi?
- č) Ali se učenci sprašujejo o stereotipih v učnih gradivih in razpravah?
- d) Ali učenci prepoznajo podobnost s tistimi, ki se jim zdijo zelo drugačni?
- e) Ali učenci prepoznajo razlike med sabo in tistimi, ki se jim zdijo zelo podobni?
- f) Ali učenci prepoznajo razlike med ljudmi, ki so si po njihovem mnenju podobni?
- g) Ali učence spodbujamo, da v svoji državi iščejo vzporednice z dejanji v drugih državah, ki se jim zdijo necivilizirana, diskriminatorna ali nedemokratična?
- h) Ali dejavnosti redno povezujemo z dogodki in življenjem ljudi v drugih državah?
- i) Ali se učenci učijo o izvoru razlik v geografski razširjenosti posameznih veroizpovedi in političnih sistemov?
- j) Ali šola razume razlike v revščini, zdravju, pričakovani življenjski dobi, blaginji in varnosti ljudi v različnih delih države in sveta?
- k) Ali učenci raziskujejo zapuščino negativnega obravnavanja in vztrajne diskriminacije ljudi v preteklosti, na primer zaradi zasužnjevanja ali kolonizacije domorodnih ljudstev?
- l) Ali učenci spoznajo, kako zlahka ljudje zanikajo in zavračajo vidike sebe, na primer da starejši pozabijo, kako je bilo, ko so bili mladi?
- m) Ali se učenci poistovetijo s starejšimi, ker razumejo, da se bodo tudi oni postarali?
- n) Ali se učenci poistovetijo z učenci s posebnimi potrebami, z zavedanjem, da lahko tudi sami postanejo osebe s posebnimi potrebami?
- o) Ali učenci raziskujejo, kako lahko pretekle krivice prispevajo k sedanjim neenakostim?
- p) Ali se globoka povezanost s krajem prepozna pri tistih, katerih družine živijo na istem območju že več generacij?
- r) Ali odrasli in učenci razumemo, kako verovanje v eno samo nacionalno kulturo diskriminira ljudi in omejuje razumevanje med posamezniki?
- s) Ali učne ure izpodbijajo posplošitve glede na spol?
- š) Ali imajo učenci možnost komunicirati z otroki iz ekonomsko bogatejših in revnejših delov sveta?

C2.7 Preverjanje in ocenjevanje znanja spodbuja dosežke vseh učencev.

C1.4 Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.

C2.12 Domače naloge so zastavljene tako, da prispevajo k učenju vsakega učenca.

- a) Ali preverjanje in ocenjevanje znanja vedno vključuje razmislek o poučevanju?
- b) Ali se odrasli pri preverjanju in ocenjevanju znanja učencev spominjajo svojega doživljanja, ko so bili sami ocenjevani, da bi lahko izboljšali način ocenjevanja?
- c) Ali se učencem pomaga razmišljati o svojih pisnih, ustnih in drugih prispevkih k pouku in jih kritično vrednotiti, da bi vedeli, kako jih izboljšati?
- č) Ali učenci sodelujejo pri podpiranju in komentiranju učenja drugih?
- d) Ali preverjanje in ocenjevanje znanja vključuje ugotavljanje ovir pri učenju?
- e) Ali pri ocenjevanju upoštevamo, da lahko odnosi med odraslimi in učenci ovirajo ali podpirajo izkazovanje znanja?
- f) Ali učitelj oceni, kako lahko učenčevi odnosi z odraslimi in drugimi učenci podpirajo ali ovirajo njegovo učenje?
- g) Ali so pripombe na učenčevo delo spodbudne in spoštljive?
- h) Ali preverjanje in ocenjevanje učencev vključuje poskus razumevanja učenja z njihovega vidika?
- i) Ali učitelji in strokovni sodelavci poskušajo razumeti učenje učencev s skrbnim opazovanjem in opisovanjem?
- j) Ali odrasli pomagajo drug drugemu razumeti, kako njihova opažanja vplivajo na učenje?
- k) Ali ocene učencev vodijo k spremembam učnih dejavnosti?
- l) Ali je ocenjevanje usmerjeno v pomoč učencem pri razmišljanju o njihovem učenju?
- m) Ali ocenjevanje uporabljamo za povečanje sposobnosti samoocenjevanja?
- n) Ali se učitelj izogiba temu, da bi opisne ocene vsebovale presojanje sposobnosti ali potenciala, ki zmanjšujejo pričakovanja ali omejujejo možnosti učencev?
- o) Ali so pri javnih izpitih zagotovljene prilagoditve glede časa, pripomočkov za komunikacijo ali tolmačev, da bi bili izpiti pravičnejši za učence s 'posebnimi potrebami'?
- p) Ali so starši/skrbniki vključeni v posredovanje opažanj o učenju otrok?
- r) Ali obstajajo različni načini preverjanja in ocenjevanja znanja, ki upoštevajo razlike v značajih, interesih in spretnostih učencev?
- s) Ali učitelji in učenci redno ocenjujejo delo, ki je nastalo v sodelovanju z drugimi?
- š) Ali učenci razumejo razloge za preverjanje in ocenjevanje, ki ga načrtuje učitelj in nacionalno preverjanje znanja?
- t) Ali so učenci obveščeni o namenu nacionalnih preverjanj znanja, s katerimi se posredno lahko meri tudi uspešnost šole?
- u) Ali zapise dosežkov pripravljamo v sodelovanju z učenci, tako da odražajo vse njihove spretnosti, znanje in izkušnje?

C2.8 Discipliniranje temelji na medsebojnem spoštovanju.

A1.4 Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.

B2.7 Pritiski glede možnosti disciplinskega izključevanja se znižujejo.

- a) Ali način, kako se učenci in strokovni delavci vedejo drug do drugega pri pouku, odraža pozitivno kulturo spoštovanja v šoli?
- b) Ali načini discipliniranja spodbujajo samodisciplino?
- c) Ali učenci soustvarjajo vzdušje, ki podpira učenje?
- č) Ali zaposleni drug drugega podpirajo pri izražanju mnenja in interesov, ne da bi bili jezni?
- d) Ali si strokovni delavci delijo odgovornost za premagovanje disciplinskih težav, ki jih ima posamezni sodelavec?
- e) Ali strokovni delavci združujejo svoje izkušnje, kadar iščejo načine premagovanja motenj pouka, ki jih povzročajo posamezni učenci?
- f) Ali se disciplino dojema kot odvisno tudi od dobrih odnosov z učenci?
- g) Ali se odrasli in učenci izogibajo občutku, da so na nasprotnih straneh konflikta?
- h) Ali se strokovni delavci izogibajo izražanju pričakovanja, da morajo učenci slepo slediti avtoriteti?
- i) Ali so pričakovanja, kako naj bi se učenci vedli pri pouku, skladna z okvirom vrednot, ki so jih skupaj oblikovali strokovni delavci, starši/skrbniki ter učenci?
- j) Ali se učenci zavedajo, da je vedenje, ki podpira učenje, lahko različno v učilnici ali na prostem?
- k) Ali se strokovni delavci in učenci počutijo varno, ko priznajo, da nečesa ne znajo ali so naredili napako?
- l) Ali učenci lahko prispevajo svoje predloge za izboljšave, ki bi jim pomagali, da so bolj pozorni?
- m) Ali strokovni delavci in učenci razlikujejo med mirnim, zavzetim klepetom in motečim pogovorom?
- n) Ali učenci ob opozorilu spremenijo glasnost svojega govora, da bi se lahko vsi učili?
- o) Ali se učenci zavedajo, da mora biti vsak učenec deležen svojega dela pozornosti?
- p) Ali učenci pomagajo umiriti druge, namesto da bi jih vznemirjali, kadar so ti nemirni ali motijo pouk?
- r) Če je v razredu več strokovnih delavcev, ali si delijo odgovornost za nemoten potek pouka?
- s) Ali obstajajo jasni postopki, ki jih razumejo učenci in učitelji, za odzivanje na skrajne primere zahtevnega vedenja?
- š) Ali učenci menijo, da so obravnavani pravično, ne glede na spol, socialno poreklo ali etnično pripadnost?
- t) Ali se zaposleni in učenci zavedajo, da je pravično, če kakšna skupina učencev (npr. nadarjeni) ali določen posameznik (npr. zaradi jecljanja) dobi več učiteljeve pozornosti ali več časa v razredu ali pri skupinski razpravi kot drugi?

C2.9 Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.

A1.2 Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.

C2.10 Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.

- a) Ali skupine učiteljev (aktivni) in drugi strokovni delavci (npr. izvajalci DSP in učitelji, člani šolske svetovalne službe) skupaj načrtujejo pouk in domače naloge?
- b) Ali so učne aktivnosti načrtovane tako, da se v celoti izkoristijo vsi strokovni delavci v razredu?
- c) Ali se pri načrtovanju upošteva izkušnje, ki jih imajo strokovni delavci s tem, kako se učenec odziva pri pouku z različnimi učitelji?
- č) Ali učitelji načrtujejo aktivnosti tako, da uporabljajo znanje in spretnosti drug drugega?
- d) Ali učitelji uporabljajo sodelovalno poučevanje kot priložnost za učenje drug od drugega?
- e) Ali strokovni delavci drug drugemu pomagajo pri boljši uporabi tehnologije, kot so računalniki in interaktivne table?
- f) Ali strokovni delavci razmišljajo o praksi poučevanja v drugih šolah, da bi evalvirali in prilagodili svojo prakso?
- g) Ali strokovni delavci uporabljajo ideje in smernice kolegov s področja izobraževanja učiteljev in drugih visokošolskih zavodov?
- h) Ali učitelji in drugi strokovni delavci preverjajo svojo prakso glede na skupni okvir vrednot?
- i) Ali za izboljšanje poučevanja in učenja uporabljamo vzajemno opazovanje strokovnih delavcev, ki mu sledi skupna refleksija?
- j) Ali učitelji posnamejo dele svojih učnih ur in jih skupaj pregledajo?
- k) Ali učitelji sprejemajo pripombe kolegov, na primer o razumljivosti jezika, ki ga uporabljajo, in kakovosti participacije učencev pri aktivnostih?
- l) Ali učitelji spreminjajo svoje poučevanje glede na povratne informacije kolegov?
- m) Ali si strokovni delavci med seboj pomagajo, da na učenje in podporo pogledajo z vidika učencev?
- n) Ali lahko strokovni delavec prisostvuje pouku posameznega učenca ali skupine, da bi bolje razumel njegove oz. njihove izkušnje pri vzgoji in izobraževanju?
- o) Ali so strokovni delavci, ki delajo v istem razredu, skupaj odgovorni za zagotavljanje participacije vseh učencev?
- p) Ali strokovni delavci sodelujejo pri skupnem reševanju težav s sodelavci v šoli in zunaj nje, kadar je napredek učenca ali skupine skrb vzbujajoč?
- r) Ali so strokovni delavci dovolj samozavestni, da lahko preizprašujejo razmišljanje drugih o tem, kako nastajajo različne težave?
- s) Ali strokovni delavci drug drugega spodbujajo k preizkušanju različnih pristopov in aktivnosti?
- š) Ali strokovni delavci reflektirajo svoja pričakovanja glede otrokovega učenja (npr. da se nekdo hitro ali počasi uči) in kako lahko ta ovirajo ali pomagajo odpraviti ovire za učenca?

C2.10 Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.

C2.14 Viri v okolici šole so (sestavni) del vzgojno-izobraževalnega procesa.

- a) Ali je v učilnici prostor, kjer učitelji in strokovni delavci delijo informacije o najljubših priročnikih in spletnih straneh?
- b) Ali šolska skupnost razvija spletno stran, ki povezuje interese zaposlenih, učencev in staršev?
- c) Ali šolska spletna stran povezuje šolo z drugimi šolami na lokalni/nacionalni ravni in v drugih državah?
- č) Ali je sodelovanje strokovnih delavcev in učencev pri poročanju o dogodkih in vprašanjih, ki so zanje pomembna (npr. šolski časopis), vključeno tudi v učne aktivnosti?
- d) Ali so učilnice razvite kot spodbudna učna okolja, ki odražajo znanje in interese strokovnih delavcev in učencev?
- e) Ali si strokovni delavci delijo dostop do terarijev, herbarijev, rastlin, žuželk itd.?
- f) Ali je igralna oprema oz. material za spodbujanje domišljije mlajših učencev na voljo tudi starejšim?
- g) Ali strokovni delavci sodelujejo pri oblikovanju šolskega vrta, sadovnjaka in gredice?
- h) Ali si odrasli in učenci delijo poseben prostor (sobo ali lopo) za zgodbe?
- i) Ali odrasli in učenci sodelujejo pri zbiranju predmetov za šolski muzej in zgodb, ki jih spremljajo?
- j) Ali strokovni delavci organizirajo knjižnico tako, da podpira učenje vseh?
- k) Ali je knjižnica organizirana tako, da podpira samostojno učenje učencev?
- l) Ali zaposleni v knjižnici sodelujejo pri načrtovanju učenja in poučevanja?
- m) Ali obstaja sistem za izmenjavo sugestij o medijskih vsebinah (TV-oddaja, dokumentarec, film), ki so primerne za uporabo pri pouku?
- n) Ali imajo učenci dostop do digitalnih knjig in elektronskih bralnikov knjig?
- o) Ali obstajajo leposlovne in poljudnoznanstvene knjige, ki so zanimive za različne učence?
- p) Ali so na voljo knjige v različnih jezikih, ki jih učenci govorijo in se jih učijo?
- r) Ali so učencem s posebnimi potrebami na voljo ustrezno prilagojena učna gradiva, na primer v povečanem tisku, zvočni ali Braillovi pisavi?
- s) Ali imajo osnovnošolski razredi dostop do lutkovnega gledališča ter različnih velikih in malih lutk?

C2.11 Strokovni sodelavci učiteljev podpirajo učenje in participacijo vseh učencev.

A1.2 Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.

B1.4 Strokovno znanje zaposlenih je pripoznano in uporabljeno.

- a) Ali so sodelavci učiteljev vezani na razred ali učni predmet, in ne na posamezne učence?
- b) Ali si sodelavci učiteljev prizadevajo za večjo participacijo vseh učencev?
- c) Ali sodelavci učiteljev pokažejo, da se tudi oni učijo in imajo različne interese?
- č) Ali si sodelavci učiteljev prizadevajo, da bi bili učenci neodvisni od njihove neposredne podpore?
- d) Ali sodelavci spodbujajo vrstniško podporo učencem s težavami pri učenju?
- e) Ali sodelavci učiteljev prispevajo svoje posebno razumevanje ovir pri učenju in participaciji, s katerimi se srečujejo učenci v šoli?
- f) Ali sodelavci učiteljev prispevajo svoje specifično znanje o kraju in skupnostih v okolici šole?
- g) Ali sodelavci učiteljev sodelujejo pri načrtovanju in evalvaciji učnih aktivnosti?
- h) Ali se sodelavci učiteljev izogibajo oviranju odnosov učencev z vrstniki in drugimi zaposlenimi?
- i) Ali je prostor v učilnicah urejen tako, da lahko učitelji in sodelavci učiteljev delajo tako s skupinami kot z različnimi posamezniki?
- j) Ali smo pozorni, da kot sodelavce učiteljev zaposlimo tako moške kot ženske?
- k) Ali se posvetujemo s sodelavci učiteljev o naravi nalog, ki naj bi jih opravljali?
- l) Ali se sodelavci učiteljev lahko pogajajo o opisu dela, ki odraža obseg njihovih delovnih nalog?
- m) Ali so vsi učitelji seznanjeni z obsegom aktivnosti, ki se pričakujejo od sodelavcev učiteljev?
- n) Ali so sodelavci učiteljev plačani za ves čas, ki ga namenijo delu za šolo, vključno z udeležbo na sestankih, pripravo učnih gradiv in dodatnim izobraževanjem?
- o) Ali priznavamo, da nekateri učenci s posebnimi potrebami morda potrebujejo osebnega asistenta, ne sodelavca učitelja?
- p) Ali šola sprejema sodelavce učiteljev s posebnimi potrebami v delovno razmerje?
- r) Ali imajo osebni asistenti enake skrbi kot učitelji in sodelavci učiteljev, kadar podpirajo učenca pri sodelovanju z drugimi učenci v razredu in zunaj njega?
- s) Ali se z učenci s posebnimi potrebami posvetujete o podpori, ki bi jo lahko potrebovali, in o osebah, ki bi jo lahko nudile?
- š) Ali priznavamo, da bodo osebni asistenti ali sodelavci učiteljev pri nekaterih učencih morda morali prevzeti vlogo zagovornika?

C2.12 Domače naloge so zastavljene tako, da pripomorejo k učenju vsakega učenca.

C2.1 Učne aktivnosti so načrtovane z mislijo na vse učence.

C2.7 Preverjanje in ocenjevanje znanja spodbuja dosežke vseh učencev.

- a) Ali učitelj upošteva, v kakšnih okoliščinah domače naloge prispevajo k učenju ali učenje zavirajo?
- b) Ali učitelj pri pripravi domače naloge upošteva okoliščine in predznanje učencev?
- c) Ali se učitelj pozanima, kaj se učenci učijo doma, ko ne delajo domačih nalog?
- č) Ali so domače naloge dane le v podporo učenju ali tudi iz drugih razlogov, npr. razvoj delovnih navad?
- d) Ali se učitelj posvetuje s starši/skrbniki in učenci o šolskem pristopu k domačim nalogam?
- e) Ali imajo učitelji natančno predstavo o času, ki je potreben za domačo nalogo?
- f) Ali domače naloge pomagajo razvijati spretnosti in znanje vseh učencev?
- g) Ali učitelj razmišlja, kako učence spodbuditi, da se ukvarjajo z lastnimi interesi, tudi ko opravljajo domače naloge?
- h) Ali si učitelji med seboj pomagajo pri nalaganju osmišljenih domačih nalog?
- i) Ali so domače naloge vključene v letni delovni načrt?
- j) Ali učitelji preverjajo razumevanje učencev, kaj morajo narediti za domačo nalogo?
- k) Ali imajo učenci možnost izbrati domačo nalogo, da jo lahko povežejo z razvojem svojega znanja in interesov?
- l) Ali spremenimo domačo nalogo, če razprava pokaže, da za nekatere učence niso smiselne ali primerne?
- m) Ali lahko učenci sami določajo vprašanja za domačo nalogo in s tem razširijo svoje znanje?
- n) Ali domače naloge spodbujajo učence k prevzemanju odgovornosti za lastno učenje?
- o) Ali učitelj ve, kdo dela domače naloge ob pomoči sorojencev, staršev ali skrbnikov in kdo sam?
- p) Ali učitelj ve, kdo ima doma knjige in dostop do računalnika za pomoč pri domačih nalogah?
- r) Ali učitelj zagotavlja alternativno pomoč učencem, ki nimajo pomoči doma?
- s) Ali lahko v šolskih prostorih izven pouka učenci naredijo domačo nalogo in dobijo pomoč pri njej?
- š) Ali lahko učenci z domačimi nalogami ohranjajo interesno področje skozi daljše časovno obdobje?
- t) Ali domače naloge spodbujajo učence k sodelovanju?
- u) Ali obstajajo možnosti za zapisovanje domačih nalog na različne načine?

C2.13 Aktivnosti izven pouka vključujejo vse učence.

C2.14 Viri v okolici šole so (sestavni) del vzgojno-izobraževalnega procesa.

- a) Ali je pred poukom, v času kosila in po pouku na voljo veliko različnih aktivnosti?
- b) Ali igre med odmori in prostimi urami odražajo interese vseh učencev?
- c) Ali učenci spoznajo pravila iger na igrišču, da se nihče ne počuti izključenega?
- č) Ali se z učenci posvetujete o aktivnostih, ki so na voljo med odmori ter pred poukom in po njem?
- d) Ali obstajajo možnosti za skupno učenje odraslih in učencev, na primer dodatnih jezikov, računalništva in opismenjevanja?
- e) Ali je na voljo prevoz, da se lahko učenci, ki živijo daleč od šole, udeležijo dejavnosti pred poukom in po njem?
- f) Ali vse učence spodbujamo k udeležbi pri izvenšolskih aktivnostih, kot so umetnost, glasba, drama, ples in telesna vadba?
- g) Ali si prizadevate, da bi bile aktivnosti, v katerih prevladuje določen spol, privlačne za vse učence?
- h) Ali omogočamo dečkom in deklicam sodelovanje pri aktivnostih, v katerih prevladuje en spol, na primer računalniški klub, šahovski klub ali pevski zbor?
- i) Ali obstajajo možnosti za skupine z enim spolom, če so mešane aktivnosti prepovedane iz kulturnih ali verskih razlogov?
- j) Ali določenim skupinam učencev preprečujemo, da bi si prilastili prostor na igrišču, na primer za igranje nogometa?
- k) Ali športni dnevi vključujejo aktivnosti, pri katerih lahko sodelujejo vsi, ne glede na raven spretnosti ali 'posebne potrebe'?
- l) Ali učenci, ki so izbrani, da zastopajo svoj razred ali šolo pri športnih, dramskih ali drugih aktivnostih, odražajo raznolikost učencev v šoli?
- m) Ali so obiski v tujini privlačni za različne skupine učencev v šoli?
- n) Ali so šolski izleti, vključno z obiski v tujini, dostopni vsem učencem v šoli, ne glede na dosežke, 'posebne potrebe' ali dohodek staršev?
- o) Ali imajo vsi učenci možnost sodelovati v aktivnostih zunaj šole?
- p) Ali imajo vsi učenci priložnost sodelovati v aktivnostih, ki koristijo lokalnim skupnostim?

C2.14 Viri v okolici šole so (sestavni) del učnega vzgojno-izobraževalnega procesa.

Oglejte si tudi kazalnike C1.1–C1.13 in C2.1–C2.13.

- a) Ali člani lokalnih skupnosti prispevajo k izvajanju pouka (npr. gasilci, lokalna društva)?
- b) Ali starši/skrbniki in drugi člani skupnosti podpirajo učenje v šoli?
- c) Ali organizacije v skupnosti pomagajo pri podpori učenja izven učilnic in šole?
- č) Ali posamezniki, ki sodelujejo npr. v prostovoljnih društvih v soseski, pomagajo učencem, ki imajo težave?
- d) Ali priznavamo, da imajo lahko nekateri odrasli, na primer osebe s posebnimi potrebami, družine, ki se veliko selijo, ali osebe, ki govorijo manjšinski jezik, posebno vlogo pri podpori učencev, ki se morda počutijo ranljive?
- e) Ali so viri oz. sredstva v nekaterih domovih, kot so posebna znanja in spretnosti, računalniki in referenčno gradivo ter zemljišča, občasno na voljo širši skupini učencev?
- f) Ali imamo redno posodobljeno evidenco virov za podporo poučevanju in učenju v kraju, ki je osebju zlahka dostopna?

Kaj lahko vključujejo viri:		
gredice	zdravstveni delavci	storitve in centri za recikliranje
reševalna služba	varstvo naravne in kulturne dediščine	verski centri
umetniške galerije	različna društva in klubi	pošte
podjetja	domovi za starejše/dnevni centri	trgovine in druga podjetja
dobrodelne organizacije in organizacije, ki pripravljajo kampanje	organizacije za LGBTQ+	pevske skupine
organizacije na področju varstva otrok	knjižnice	socialni delavci
kinematografi	lokalni organi	upokojenci
urad za svetovanje državljanom	lokalni dogodki in razstave	športni klubi in centri
mestne in podeželske kmetije in kmetje	nacionalni dogodki	ulični zabavljači
skupine v skupnosti	muzeji	študijski centri
občinski svetniki	dobrodelne in članske organizacije za ohranjanje dediščine	bazeni
zaposleni v občinski upravi	organizacije za invalide in osebe s posebnimi potrebami	gledališče/gledališke skupine
sodišča	druge osnovne šole, srednje šole ter višje in visoke šole	železniške in avtobusne postaje, letališča, pristanišča
plesni centri/plesne skupine	starši/skrbniki in člani skupnosti	sindikati
okoljske skupine	župnijski, krajevni, mestni in okrožni sveti	univerze
voditelji in organizacije etničnih manjšin	policija, gasilci, bolnišnice	organi za varstvo narave
vsi člani skupnosti		centri za jogo in meditacijo
vrtovi in parki		mladinske skupine in centri
vrti centri		

5. del

Okvir načrtovanja in vprašalniki

Okvir načrtovanja in vprašalniki

Peti del Indeksa vsebuje okvir za načrtovanje in štiri vprašalnike. Okvir za načrtovanje je mogoče enostavno uporabiti za razmislek o razvojnem načrtu šole, v katerem se spremembe, ki se zgodijo v vsakem sklopu in poglavju Indeksa, medsebojno krepijo (aktivnost 13 na strani 83). Z vprašalniki lahko odrasle in učence spodbudimo k razmisleku, kaj je treba v njihovi šoli še razviti. Pomagajo lahko tudi pri vključitvi širokega kroga posameznikov v pregled dogajanja in izboljšave. Najbolje pa je, da se uporabljajo kot del kontinuiranega dialoga, ki pogloblja participacijo pedagoškega in nepedagoškega osebja, ravnateljev, staršev/skrbnikov, otrok in mladih ter drugih, ki sodelujejo v šoli.

Vprašalnik 1 se najpogosteje uporablja za pedagoško in nepedagoško osebje ter ravnatelje. Starši in učenci, ki jih zanima, kako je Indeks strukturiran in kako se kazalniki povezujejo z vprašanji, ga lahko uporabijo tudi pri delu z gradivi Indeksa.

Vprašalnik 2 je namenjen staršem/skrbnikom. Vprašalnika 3 in 4 sta primerna za mlajše in starejše učence. Jezik v 3. vprašalniku se lahko starejšim učencem zdi otročji, zato lahko besedilo spremenimo na način, da bo bolj neposredno nagovarjal starejše učence. Vprašalnik 4 je bil prilagojen za uporabo pri najmlajših.

5. del: Okvir načrtovanja in vprašalniki

Načrtovanje	196
Vprašalnik 1: Kazalniki	198
Vprašalnik 2: Šola mojega otroka	200
Vprašalnik 3: Moja šola (vprašalnik za učence in dijak)	202
Vprašalnik 4: Moja šola (vprašalnik za mlajše učence)	204

Okvir za načrtovanje

V obrazec vpišite vaše prednostne naloge, vezane na posamezne dimenzije. Izrazite jih lahko na kateri koli način, ki se vam zdi smiseln. Razmislite, kako se spremembe prepletajo, kako bi bilo treba spremembe v enem delu podpreti s spremembami v drugem, da lahko postanejo trajne. Svoje predloge lahko utemeljite s pomočjo kazalnikov, vprašanj ali drugih zamisli, ki podpirajo odstranjevanje ovir za učenje in participacijo. Če se gradivo uporablja kot del delavnice v širši skupnosti, lahko svoje razmerje s šolo opredelite tako, da označite katero koli od navedenih možnosti, ki se nanaša na vas:

☐ učitelj ☐ svetovalni delavec ☐ drugo strokovno osebje (navedite) _____

☐ ravnatelj ☐ starš/skrbnik ☐ učenec ☐ drugo (navedite) _____

OKVIR ZA NAČRTOVANJE	
Ustvarjanje inkluzivnih šolskih KULTUR	
Grajenje skupnosti	Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot
Oblikovanje inkluzivnih šolskih STRATEGIJ	
Razvijanje šole za vse	Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti
Razvijanje inkluzivnih pedagoških PRAKS	
Oblikovanje kurikula za vse	Uglaševanje učenja

Vprašalnik 1: Kazalniki

Označite svoje razmerje s šolo:

☐ učitelj ☐ svetovalni delavec ☐ drugo strokovno osebje (navedite) _____
☐ ravnatelj ☐ starš/skrbnik ☐ učenec ☐ drugo (navedite) _____

Se strinjam

Se deloma strinjam

Se ne strinjam

Nimam dovolj informacij za presojo

Dimenzija A: Ustvarjanje inkluzivnih šolskih kultur

A1: Grajenje skupnosti	1	Vsakdo je dobrodošel.				
	2	Strokovni delavci medsebojno sodelujejo.				
	3	Učenci si medsebojno pomagajo.				
	4	Zaposleni na šoli in učenci spoštujejo drug drugega.				
	5	Strokovni delavci sodelujejo s starši/skrbniki.				
	6	Zaposleni sodelujejo s svetom šole.				
	7	Šola je zgled demokratičnega državljanstva.				
	8	Šola spodbuja razumevanje medsebojnih povezav med ljudmi po vsem svetu.				
	9	Odrasli in učenci se odzivajo na različne načine doživljanja spola.				
	10	Šola in lokalne skupnosti se vzajemno razvijajo.				
	11	Zaposleni na šoli povezujejo dogajanje na šoli z življenjem učencev v domačem okolju.				
A2: Vzpostavljanje inkluzivnih vrednot	1	Šola razvija skupne inkluzivne vrednote.				
	2	Šola spodbuja spoštovanje človekovih pravic.				
	3	Šola spodbuja spoštovanje celovitosti planeta Zemlja.				
	4	Inkluzivnost pomeni krepitev participacije vseh.				
	5	Pričakovanja do vseh učencev so visoka.				
	6	Vsi učenci so enako cenjeni.				
	7	Šola se bori proti vsem oblikam diskriminacije.				
	8	Šola spodbuja nenasilne medsebojne odnose in reševanje sporov.				
	9	Šola spodbuja učence in odrasle, da se dobro počutijo v svoji koži.				
	10	Šola prispeva k zdravju učencev in odraslih.				

Dimenzija B: Oblikovanje inkluzivnih strategij

B1: Razvijanje šole za vse	1	Za šolo je značilen participativni razvojni proces.				
	2	Šola ima inkluziven pristop vodenja.				
	3	Imenovanja in napredovanja so pravična.				
	4	Strokovno znanje zaposlenih je pripoznano in uporabljeno.				
	5	Vsem novim sodelavcem pomagamo, da se v šoli dobro znajdejo.				
	6	Šola si prizadeva sprejeti vse učence iz svojega okoliša.				
	7	Vsem novim učencem pomagamo pri uvajanju v šolo.				
	8	Oddelki so oblikovani tako, da podpirajo vse učence.				
	9	Šola učencem pomaga pri prehodu na drugo šolo ali pri prešolanju.				
	10	Šola je fizično dostopna vsem posameznikom.				
	11	Stavbe in zemljišča so urejeni tako, da podpirajo participacijo vseh.				
	12	Šola zmanjšuje svoj ogljični odtis in porabo vode.				
	13	Šola prispeva k zmanjševanju količine odpadkov.				

B2: Ustvarjanje podpornega okolja raznolikosti	1	Vse možne oblike podpore in pomoči so usklajene.				
	2	Profesionalni razvoj zaposlenih pripomore k odzivanju na raznolikost.				
	3	Dodatna jezikovna podpora (učenje slovenščine) je namenjena vsem, ki jo potrebujejo.				
	4	Šola omogoča in podpira učence pri vključevanju in trajni participaciji v javne programe vzgoje in izobraževanja.				
	5	Šola zagotavlja, da njeni ključni dokumenti o 'posebnih potrebah' podpirajo inkluzivnost.				
	6	Vzgojni načrt in pravila šolskega reda so povezani z učenjem in razvojem kurikula.				
	7	Pritiski glede možnosti disciplinskega izključevanja se znižujejo.				
	8	Zmanjšane so ovire za participacijo.				
	9	Zmanjšano je ustrahovanje.				

Dimenzija C: Razvijanje inkluzivnih pedagoških praks

C1: Oblikovanje kurikula za vse	1	Učenci raziskujejo cikle pridelave in potrošnje hrane.				
	2	Učenci odkrivajo pomembnost vode.				
	3	Učenci preučujejo oblačila in telesno okrasje (pirsingi, tatuiji, nakit).				
	4	Učenci spoznavajo vrste nastanitev in gradbeno okolje.				
	5	Učenci razmišljajo o tem, kako in zakaj se posamezniki selijo po svojem okraju in po svetu.				
	6	Učenci se učijo o zdravju in odnosih.				
	7	Učenci raziskujejo Zemljo, Osončje in vesolje.				
	8	Učenci preučujejo življenje na Zemlji.				
	9	Učenci raziskujejo vire energije.				
	10	Učenci se učijo o sporazumevanju in komunikacijski tehnologiji.				
	11	Učenci spoznavajo in ustvarjajo literarno, likovno in glasbeno umetnost.				
	12	Učenci spoznavajo delo in ga povezujejo z razvojem svojih interesov.				
	13	Učenci preučujejo etiko, družbeno moč in vladanje.				
C2: Uglajevanje učenja	1	Učne aktivnosti so načrtovane z mislijo na vse učence.				
	2	Učne aktivnosti spodbujajo participacijo vseh učencev.				
	3	Učence spodbujamo k samozavestnemu kritičnemu razmišljanju.				
	4	Učenci aktivno sodelujejo pri lastnem učenju.				
	5	Učenci se učijo drug od drugega.				
	6	Učne ure razvijajo razumevanje podobnosti in razlik med posamezniki.				
	7	Preverjanje in ocenjevanje znanja spodbuja dosežke vseh učencev.				
	8	Discipliniranje temelji na medsebojnem spoštovanju.				
	9	Strokovni delavci skupaj načrtujejo, poučujejo in vrednotijo vzgojno-izobraževalni proces in napredek.				
	10	Strokovni delavci skupaj razvijajo vire za podporo učenju.				
	11	Strokovni delavci podpirajo učenje in participacijo vseh učencev.				
	12	Domače naloge so zastavljene tako, da pripomorejo k učenju vsakega učenca.				
	13	Aktivnosti izven pouka vključujejo vse učence.				
	14	Viri v okolici šole so (sestavni) del vzgojno-izobraževalnega procesa.				

Tri stvari, ki so mi na tej šoli najbolj všeč:

Tri stvari, ki bi jih najraje spremenil/-a:

Vprašalnik 2:

Šola mojega otroka

		Se strinjam	Ne vem	Se ne strinjam
1	Moj otrok običajno rad hodi v šolo.			
2	Moj otrok ima v šoli dobre prijatelje.			
3	Počutim se kot del šolske skupnosti.			
4	O dogajanju v šoli sem dovolj dobro obveščen/-a.			
5	Prosili so me, naj sodelujem ali prispevam k pouku.			
6	Menim, da je to najboljša šola na tem območju.			
7	Šola in igrišče sta vabljiva.			
8	Sanitarije so čiste in varne.			
9	Učenci se dobro razumejo.			
10	Učitelji se dobro razumejo.			
11	Odrasli in učenci se dobro razumejo.			
12	Učitelji in starši se dobro razumejo.			
13	Vse družine so za učitelje na šoli enako pomembne.			
14	Med drugimi starši imam prijatelje.			
15	Učitelji so mi všeč.			
16	Učitelje zanima, kaj jim povem o svojem otroku.			
17	Dobro je, da imamo v šoli učence različnih porekel.			
18	Že samo s tem, da je moj otrok v šoli, se nauči, kako sobivati z ljudmi.			
19	Moj otrok se prek (so)delovanja v šoli uči, kaj pomeni demokracija.			
20	Moj otrok spoznava, kako pomembno je skrbeti za okolje.			
21	Mojemu otroku je v šoli dostopna zdrava prehrana.			
22	Sodeloval/-a sem že pri vpeljevanju izboljšav v šoli.			
23	Vsak otrok, ki živi v bližini te šole, je v njej dobrodošel.			
24	Ko je moj otrok začel obiskovati to šolo, so si prizadevali, da se tudi jaz počutim del nje.			
25	Učitelji z vsakim učencem ravnajo spoštljivo.			
26	Učenci s posebnimi potrebami so v šoli sprejeti in spoštovani.			
27	Fantje in dekleta se dobro razumejo.			
28	Biti gej, lezbijka ali transspolna oseba je sprejeto kot običajen del življenja.			
29	Spoštujejo nas ne glede na barvo kože.			
30	V šoli veljamo za enakopravne ne glede na veroizpoved ali ateizem.			
31	Učitelji na otroke ne gledajo zviška zaradi oblačil.			
32	V šoli so učenci cenjeni zaradi truda, ki ga vložijo, in ne zgolj zaradi rezultatov.			
33	Otroci se izogibajo obmetavanju drug drugega z žaljivkami.			
34	Ustrahovanje ni težava na naši šoli.			
35	Če bi kdo ustrahoval mojega otroka, vem, da bi mi v šoli prisluhnili in pomagali.			
36	Če so otroci en dan odsotni, želi biti učitelj seznanjen z razlogom odsotnosti.			
37	Učitelji nimajo najljubših otrok.			
38	Mislim, da so pohvale učiteljev poštene in upravičene.			
39	Mislim, da so kazni upravičene in poštene.			

		Se strinjam	Ne vem	Se ne strinjam
40	Kadar učenci motijo pouk, jih sošolci pomagajo umiriti.			
41	Moj otrok se spore nauči reševati s poslušanjem, pogovorom in sklepanjem kompromisov.			
42	Šola redkokdaj pokliče starše na pogovor zaradi disciplinskih razlogov.			
43	Pri pouku dobro uporabljajo znanje, ki ga je moj otrok usvojil zunaj šole.			
44	Šola ima dober sistem za podporo otrokom, kadar imajo težave.			
45	Moj otrok se v tej šoli veliko nauči.			
46	Učencem je pogosto zaupano, da se učijo samostojno.			
47	Šola učinkovito varčuje z energijo.			
48	Moj otrok se uči skrbeti za okolje in to skrb izraža v šoli in njeni okolici.			
49	Učenci si medsebojno pomagajo, kadar imajo težave pri šolskem delu.			
50	Moj otrok zna poiskati pomoč, kadar jo potrebuje.			
51	Šola je kraj, kjer resnično prisluhnejo idejam drugih.			
52	Moj otrok vedno razume, katere naloge mora pri pouku opraviti.			
53	Moj otrok običajno razume navodila za domačo nalogo.			
54	Domača naloga mojemu otroku pomaga pri učenju.			
55	V popoldanskem času je moj otrok občasno vključen v krožke ali se ukvarja s športom.			

Tri stvari, ki so mi na tej šoli najbolj všeč:

Tri stvari, ki bi jih najraje spremenil/-a:

Vprašalnik 3:

Moja šola

Upoštevajte, da v tem vprašalniku z besedo otrok ali otroci mislimo tudi na starejše otroke in mladostnike.

		Se strinjam	Ne vem	Se ne strinjam
1	Rad/-a hodim v šolo.			
2	V šoli se počutim kot del velike skupnosti.			
3	Šola in igrišče sta videti vabljiva.			
4	Sanitarije so čiste in varne.			
5	Učenci se dobro razumemo.			
6	Odrasli se dobro razumejo.			
7	Odrasli in učenci se dobro razumemo.			
8	V šoli imam nekaj dobrih prijateljev.			
9	Rad/-a imam svoje učitelje.			
10	Šola mi pomaga, da se v svoji koži dobro počutim.			
11	Šola mi pomaga, da optimistično zrem v prihodnost.			
12	V šoli nas spodbujajo, da se zavzemamo za to, kar menimo, da je prav.			
13	Dobro je, da smo v šoli učenci različnih porekel.			
14	Že s tem, da si v šoli, se naučiš, kako sobivati z različnimi ljudmi.			
15	S (so)delovanjem v šoli sem se naučil/-a, kaj pomeni demokracija.			
16	Spoznal/-a sem, kako moja dejanja vplivajo na druge v šoli.			
17	Spoznal/-a sem, kako moja dejanja lahko vplivajo na druge po svetu.			
18	Spoznal/-a sem, kako moje vrednote lahko vplivajo na moje ravnanje.			
19	V šoli se prehranjujem zdravo.			
20	Moja družina se počuti vključena v dogajanje v šoli.			
21	Ko učitelji rečejo, da bodo nekaj naredili, to tudi storijo.			
22	Učitelji in učenci priznajo, kadar storijo napako.			
23	V šoli imamo prijeten prostor, kamor lahko grem med odmorom.			
24	Sodeloval/-a sem pri izboljšanju šole.			
25	Vsak otrok, ki živi v bližini te šole, je v njej dobrodošel.			
26	Ko sem prvič prišel/-šla v šolo, so mi pomagali, da sem se v njej dobro znašel/-šla.			
27	Spoštujejo nas ne glede na barvo kože.			
28	Vsi se počutimo enakovreden del šole, ne glede na veroizpoved ali ateizem.			
29	Sošolci ne gledajo na druge zviška zaradi oblačil.			
30	Fantje in dekleta se medsebojno dobro razumejo.			
31	Biti gej, lezbijka ali transspolna oseba je sprejeto kot običajen del življenja.			
32	Učenci s posebnimi potrebami so spoštovani in sprejeti.			
33	Učenci se izogibajo obmetavanju drug drugega z žaljivkami.			
34	Če bi kdo ustrahoval mene ali koga drugega, bi to povedal/-a učitelju/-ici.			
35	Učitelji nimajo najljubših učencev.			
36	Če manjkam en dan, želi učitelj/-ica vedeti, kje sem bil/-a.			
37	Menim, da so učitelji poštene, ko pohvalijo učenca.			

		Se strinjam	Ne vem	Se ne strinjam
38	Menim, da so učitelji poštene, ko kaznujejo učenca.			
39	Učitelji vedo, kako preprečiti, da bi učenci motili pouk.			
40	Ko učenci motijo pouk, jih drugi sošolci pomirijo.			
41	Učimo se reševati spore s poslušanjem, pogovorom in sklepanjem kompromisov.			
42	Pri pouku si učenci pogosto pomagamo v parih in majhnih skupinah.			
43	Pri pouku učenci delimo svoje znanje z drugimi sošolci.			
44	Če imam pri pouku težave, mi učitelji pomagajo.			
45	V večini učnih ur uživam.			
46	Učim se o dogajanju v svetu.			
47	Spoznal/-a sem pomen človekovih pravic.			
48	Učim se, kako je mogoče zmanjšati trpljenje v svetu.			
49	V tej šoli se veliko naučim.			
50	Učitelji nam kdaj pa kdaj zaupajo, da se učimo sami.			
51	V šoli se naučimo, kako varčevati z energijo.			
52	Učimo se skrbeti za okolje v šoli in njeni okolici.			
53	Učimo se spoštovati naš planet.			
54	Ko so učitelji DSP (dodatne strokovne pomoči) v učilnici, pomagajo vsem, ki potrebujemo pomoč.			
55	Učitelji z veseljem prisluhnejo mojim idejam.			
56	Učenci z zanimanjem prisluhnejo idejam drugih.			
57	Pri pouku vedno vem, kaj sledi.			
58	Sam/-a vem, kdaj sem dobro opravil/-a delo.			
59	Učitelji se ne vznemirjajo, če pri delu naredim napako, dokler se trudim po svojih najboljših močeh.			
60	Moja dela so razstavljena na stenah v šoli.			
61	Ko dobim domačo nalogo, običajno razumem, kaj moram narediti.			
62	Ugotovil/-a sem, da mi domače naloge pomagajo pri tem, kar se želim naučiti.			
63	Po pouku se včasih vključim v krožke ali se ukvarjam s športom.			

Katere so tri stvari, ki so ti najbolj všeč v vaši šoli?

Katere tri stvari bi na šoli najraje spremenil/-a?

Se strinjaš ali ne? Izberi obraz, ki odraža tvoje mnenje.

Katere so tri stvari, ki so ti najbolj všeč v vaši šoli?	Katere tri stvari bi na šoli najraje spremenil/-a?
---	---

A close-up, low-angle photograph of a person's hands resting on an open book. The hands are positioned as if they are about to turn a page or are in the middle of reading. The lighting is soft and focused on the hands and the pages of the book. The background is slightly blurred, showing more of the book and the person's arms.

6. del

Viri in literatura

Mednarodno ratificirani dokumenti o človekovih pravicah

- Splošna deklaracija človekovih pravic iz leta 1948
- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije iz leta 1965
- Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah iz leta 1966
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah iz leta 1966
- Konvencija ZN o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk iz leta 1979
- Konvencija o otrokovih pravicah iz leta 1989
- Konvencija o pravicah invalidov iz leta 2006
- Evropska konvencija o človekovih pravicah iz leta 1950

Splošna deklaracija človekovih pravic (1948)

To je temeljna deklaracija za vse druge dokumente o človekovih pravicah. Razvila se je po drugi svetovni vojni (1939–1945) in privedla do ustanovitve Mednarodnega kazenskega sodišča. Pripravil jo je odbor, ki mu je predsedovala Eleanor Roosevelt, žena predsednika ZDA. Generalna skupščina Združenih narodov jo je sprejela leta 1948. Trditi, da je nekaj pravica, pomeni trditi, da je univerzalna, vendar se vsi ne strinjajo, da vsi členi Deklaracije predstavljajo pravico. Čeprav je mogoče razumeti, da pravica do življenja vključuje potrebo po varovanju okolja, je v deklaraciji okolje le malo omenjeno.

Izvirčki:

1. člen

Vsi ljudje se rodijo svobodni ter imajo enako dostojanstvo in pravice. Dana sta jim razum in vest in bi morali drug z drugim ravnati v duhu bratstva.

2. člen

Vsakdo je upravičen do uživanja vseh pravic in svoboščin, zapisanih v tej deklaraciji, brez vsakršnega razlikovanja, zlasti glede na raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politični ali drugi nazor, narodno ali družbeno poreklo, premoženje, rojstvo ali katero koli drugo okoliščino.

Poleg tega ni dopustno nikakršno razlikovanje na podlagi politične ali pravne ureditve ali mednarodnega položaja dežele ali ozemlja, ki mu kdo pripada, pa naj bo to ozemlje neodvisno, pod skrbništvom, brez samouprave ali kakor koli omejeno v svoji suverenosti.

3. člen

Vsakdo ima pravico do življenja, prostosti in osebne varnosti.

17. člen

Vsakdo, bodisi sam bodisi skupaj z drugimi, ima pravico imeti v lasti premoženje.

Nikomur ne sme biti premoženje samovoljno odvzeto.

26. člen

Vsakdo ima pravico do izobraževanja. Izobraževanje je brezplačno vsaj na osnovnih in temeljnih stopnjah. Izobraževanje na osnovni stopnji je obvezno. Tehnično in poklicno izobraževanje je splošno dostopno; visokošolsko izobraževanje je vsem enako dostopno na podlagi doseženih uspehov.

2. Izobraževanje je usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Spodbuja razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in rasnimi ali verskimi skupinami ter podpira dejavnosti Organizacije združenih narodov za ohranjanje miru.

3. Starši imajo prednostno pravico pri izbiri vrste izobraževanja svojih otrok.

Konvencija o otrokovih pravicah

Izvirčki:

1. Države pogodbenice so si edine, da mora biti izobraževanje otrok usmerjeno:

- a) k popolnemu razvoju otrokove osebnosti, nardarjenosti ter umskih in telesnih sposobnosti;
- b) h krepitvi spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter načel, določenih z Ustanovno listino Združenih narodov;
- c) h krepitvi spoštovanja do otrokovih staršev, njegove kulturne identitete, jezika in vrednot, nacionalnih vrednot države, v kateri otrok prebiva, države, iz katere morda izhaja, in do civilizacij, različnih od njegove;
- d) k pripravi otroka na odgovorno življenje v svobodni družbi, v duhu razumevanja, miru, strpnosti, enakosti med spoloma in prijateljstva med vsemi narodi, etničnimi, narodnimi in verskimi skupinami in osebami staroselskega porekla;
- e) h krepitvi spoštovanja do naravnega okolja.

2. Nobene določbe tega ali 28. člena ni dovoljeno razlagati na način, da bi posameznikom ali organom kratila pravico ustanavljanja in upravljanja izobraževalnih ustanov; pogoj je le, da so spoštovana načela iz 1. točke tega člena in da je izobrazba, ki jo dajejo takšne ustanove, v skladu z minimalnimi normami, ki jih lahko predpiše država.

Moji zapiski

Odlomki iz Splošne deklaracije o pravicah matere Zemlje⁵⁶

To izjavo je sprejela Svetovna ljudska konferenca o podnebnih spremembah in pravicah matere Zemlje 22. aprila 2010 v Boliviji in jo predložila Združenim narodom v obravnavo.

2. člen: Neodtujljive pravice matere Zemlje

- (1) Mati Zemlja in vsa bitja, iz katerih je sestavljena, imajo naslednje neodtujljive pravice:
 - (a) pravico do življenja in obstoja;
 - (b) pravico do spoštovanja;
 - (c) pravico do obnove svojih bioloških zmogljivosti ter do nadaljnjega izvajanja življenjskih ciklov in procesov brez človekovih motenj;
 - (d) pravico, da ohrani svojo identiteto in celovitost kot samostojno, samoupravno in medsebojno povezano bitje;
 - (e) pravico do vode kot vira življenja;
 - (f) pravico do čistega zraka;
 - (g) pravico do celostnega zdravja;
 - (h) pravico, da niso kontaminirani, onesnaženi in brez strupenih ali radioaktivnih odpadkov;
 - (i) pravico, da njihova genska struktura ni spremenjena ali motena na način, ki ogroža njihovo celovitost ali vitalno in zdravo delovanje;
 - (j) pravico do popolne in takojšnje obnove zaradi kršitve pravic, priznanih v tej deklaraciji, ki jo povzročijo človekove aktivnosti.
- (2) Vsako bitje ima pravico do svojega mesta in svoje vloge v materi Zemlji za njeno harmonično delovanje.
- (3) Vsako bitje ima pravico do dobrega počutja in življenja brez mučenja ali krutega ravnanja s strani človeka.

3. člen: Obveznosti človeka do matere Zemlje

- (1) Vsak človek je odgovoren za spoštovanje matere Zemlje in življenje v harmoniji z njo.
- (2) Ljudje, vse države ter vse javne in zasebne institucije morajo:
 - (a) ravnati v skladu s pravicami in obveznostmi, priznanimi v tej deklaraciji;
 - (b) priznavati in spodbujati polno izvajanje in uveljavljanje pravic in obveznosti, priznanih v tej deklaraciji;
 - (c) spodbujati in sodelovati pri učenju, analizi, razlagi in komunikaciji o tem, kako živeti v harmoniji z materjo Zemljo v skladu s to deklaracijo;
 - (d) zagotavljati, da prizadevanje za blaginjo ljudi prispeva k blaginji matere Zemlje zdaj in v prihodnosti;
 - (e) vzpostaviti in uporabljati učinkovite norme in zakone za obrambo, zaščito in ohranjanje pravic matere Zemlje;
 - (f) spoštovati, varovati, ohranjati in po potrebi obnoviti celovitost življenjsko pomembnih ekoloških ciklov, procesov in ravnovesij matere Zemlje;
 - (g) zagotoviti, da se odpravi škoda, povzročena s človekovimi kršitvami neodtujljivih pravic, priznanih v tej deklaraciji, in da odgovorni odgovarjajo za ponovno vzpostavitev celovitosti in zdravja matere Zemlje;
 - (h) opolnomočiti ljudi in institucije, da branijo pravice matere Zemlje in vseh bitij;
 - (i) vzpostaviti previdnostne in omejevalne ukrepe za preprečevanje, da bi človekove aktivnosti povzročile izumrtje vrst, uničenje ekosistemov ali prekinitev ekoloških ciklov;
 - (j) zagotoviti mir ter odpraviti jedrsko, kemično in biološko orožje;
 - (k) spodbujati in podpirati prakse spoštovanja matere Zemlje in vseh bitij v skladu s svojimi kulturami, tradicijami in običaji;
 - (l) spodbujati ekonomske sisteme, ki so v skladu z materjo Zemljo in pravicami, priznanimi v tej deklaraciji.

Sprotne opombe

Spodaj so v izvirniku navedene sprotne opombe.

- 1 Booth, T., Ainscow, M. and Kingston, D. (2004, 2006) Index for inclusion: developing play, learning and participation in early years and childcare, Bristol, CSIE.
- 2 Booth, T. and Black-Hawkins, K., (2001, 2005). Developing learning and participation in countries of the South; the role of an Index for inclusion, Paris, Unesco.
- 3 Rustemier, S. and Booth, T., (2005). Learning about the Index in use: A study of the use of the Index for inclusion in schools and LEAs in England, Bristol, CSIE.
- 4 Barbara Brokamp, Montag Stiftung Jugend und Gesellschaft, Practical Hints.
- 5 Suzanne Carrington and Robin Robinson, personal communication.
- 6 Boem, D., (1996) On Dialogue, London, Routledge.
- 7 Ainscow, M., Booth, T. and Dyson, A. (2006) Improving schools, developing inclusion. London, Routledge.
- 8 Hart, S., Dixon, A., Drummond, M.J. and McIntyre, D. (2006) Learning without limits, Buckingham, Open University Press. <http://learningwithoutlimits.educ.cam.ac.uk>
- 9 <http://www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/>
- 10 This last sentence requires a reference to Primo Levi 1996, Survival in Auschwitz, New York, Collier Books, p9: "Many people – many nations – can find themselves holding, more or less wittingly, that 'every stranger is an enemy'. For the most part, this conviction lies deep down, like some latent infection; it betrays itself only in random, disconnected acts and does not lie at the base of a system of reason. But when this does come about, when the unspoken dogma becomes a major premise in a syllogism, then at the end of the chain there is [the death camp]."
- 11 This owes a reference to John Dewey, in Boydston, J. (ed) (1988) John Dewey, Human Nature and Conduct 1922, Morals are human, Middle Works 1899-1924, Vol.14, p. 207. Also see DEWEY-L archive posting by Richard Hake (2005): 'Conflict is the gadfly of thought. It stirs us to observation and memory. It instigates invention. It shocks us out of sheep-like passivity, and sets us at noting and contriving.
- 12 O'Neill, O. (2002) A question of trust, Reith Lectures.
- 13 Noddings, N (2005) The challenge to care in schools; an alternative approach to education, New York, Cambridge University Press.
- 14 Values from Harbinger school, Tower Hamlets, London.
- 15 Behaviour policy, Dereham St. Nicholas Junior School, Norfolk.
- 16 <https://www.teachingchannel.org/videos/the-learning-walk> <https://creativeteachersupport.wordpress.com/2012/11/18/lets-gofor-a-learning-walk/>
- 17 Hawkes, N. (2003) How to inspire and develop positive values in your classroom, Cambridge, LDA.
- 18 <http://www.imaginor.co.uk/values/> Frances Farrer (2000): A quiet revolution, The story of the development of values education at West Kidlington Primary School in Oxfordshire, Oxford, Rider.
- 19 Adorno, T. (1966) First presented as a radio lecture on 18 April 1966, under the title 'Padagogik nach Auschwitz'. English translation 'Education after Auschwitz' in Adorno, T. (2005) Critical Models: Interventions and Catchwords, New York, Columbia University Press. Available online at <http://ada.evergreen.edu/~arunc/texts/frankfurt/auschwitz/AdornoEducation.pdf>
- 20 Department for Children, Schools and Families (2009): S3: Sustainable school self-evaluation, London, DCSF.
- 21 A mid 20th century Chinese political leader.
- 22 Heung, V. (2000) personal communication.
- 23 Kari Nes has described a related discussion of a principled curriculum developed in Norway: Nes, K. (2003) Why does education for all have to be inclusive education? In Allan, J. (ed.) Inclusion, Participation and Democracy: What is the purpose? London, Kluwer Academic Publishers.
- 24 The idea for connecting to a local river comes from 'Ecological Literacy': Stone M. and Barlow, Z. (2005) Ecological Literacy: Educating our children for a sustainable world. San Francisco, Sierra Club Books. It also pays due respect to the Maori practice of identifying one's river, a source of one's life, as a first move in a formal introduction.
- 25 www.ibo.org/pyp/curriculum/Index.cfm
- 26 www.unicef.org.uk/rrsa
- 27 The Education and Inspections Act 2006 inserted a new section 21(5) to the Education Act 2002 introducing a duty on the governing bodies of maintained schools to promote community cohesion.
- 28 http://www.who.int/school_youth_health/gshi/hps/en/
- 29 <http://www.unicef.org/cfs/>
- 30 <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-theinternational-agenda/education-for-all/>
- 31 <http://www.doingsmsc.org.uk>
- 32 <http://www.sealcommunity.org>
- 33 Derman-Sparks, L. and Olsen Edwards, J. (2010) Anti-Bias education for young children and ourselves, Washington, National Association for the Education of Young Children.
- 34 <https://www.lotc.org.uk/>
- 35 www.forestschoollassociation.org/what-is-forest-school/
- 36 Philosophy4Children; <http://p4c.com/>
- 37 Hart, S. (1996) Beyond special needs: enhancing children's learning through innovative thinking, London, Paul Chapman Publishing.
- 38 Hart, S. (2000) Thinking through teaching: a framework for enhancing participation and learning, London, David Fulton.
- 39 Hart, S., Dixon, A., Drummond, M.J. and McIntyre, D. (2006) Learning without limits, Buckingham, Open University Press., Swann, M., Peacock, A., Hart, S and Drummond, M. Buckingham, Open University Press.
- 40 <https://globaldimension.org.uk/pages/8444>
- 41 Office for standards in education, (2010) The special educational needs and disability review, London, Ofsted.
- 42 Department for Education (2014) Children and families Act, London, HHSO.
- 43 Department for Education, Department of Health (2015) Special educational needs and disability code of practice: 0-25 years, London, HMSO
- 44 Adapted from Disabled People's International, (1982) Proceedings of The First World Congress, Singapore: Disabled People's International.
- 45 Department for Education and Skills (2006) Implementing the Disability Discrimination Act in schools and early years settings, London, DFES.
- 46 Macpherson, W. (1999) Stephen Lawrence inquiry (Macpherson report) Command Paper4261, vol 1, London, Stationery Office.
- 47 Ibid para 6.34
- 48 Alibhai-Brown, Y. (2000) After multi-culturalism, London, Foreign Policy Centre. Phillips. T (2004) Guardian, May 28th, 2004.
- 49 Department for Education and Skills (2006). Learning outside the classroom. London, DfES.
- 50 Clark, A. and Moss, P. (2005) Spaces to Play, More listening to young children using the mosaic approach, London, National Children's Bureau.
- 51 Rustemier, S. and Booth, T. (2005) Learning about the Index in use, a study of the use of the Index in schools and LEAs in England, Bristol, CSIE.
- 52 This question came from Sapon-Shevin, M. (1999) Because we can change the world: a practical guide to building co-operative, inclusive classroom communities, Boston, Allyn and Bacon.
- 53 The pillars of food sovereignty, in Millstone, E. and Lang, T. (2008) The Atlas of Food, who eats what, where and why, Brighton, Earthscan p.101.
- 54 Black, M. and King, J. (2009) The Atlas of Water, Brighton, Earthscan and this page is informed by a reading of that book.
- 55 An example, initiated by a 15 year-old student, is given in Stone, M. (2009) Smart by Nature: Schooling for sustainability, pp174-183, Healdsburg, Watershed Media.
- 56 The six notions in italics here are from Fritjof Capra (2005), Speaking nature's language in Stone M. and Barlow Z. eds. Ecological Literacy: Educating our children for a sustainable world. San Francisco, Sierra Club Books.
- 57 <http://therightsofnature.org/universal-declaration/>

Indeks inkluzivnosti – prva izdaja je izšla že leta 2000 – je prvi poskus vzpostavitve kriterijev za vrednotenje vzgojno-izobraževalnih ustanov glede na šolske vrednote in prakse sobivanja po uveljavitvi koncepta inkluzivnosti v mednarodni šolski politiki, ki je preстал preizkus časa in je bil preveden v več kot 30 svetovnih jezikov. Že v prvi različici je uveljavil celovito razumevanje inkluzivnosti kot preplet kulture sobivanja, političnih strategij ravnanja in uveljavljanja konkretnih inkluzivnih praks, ki se nanaša na vse v šolo vključene subjekte, torej ne le na učence s posebnimi potrebami. Četrta izdaja, katere prevod smo dobili v slovenščini, pomeni razširitev logike inkluzivnih vrednot na koncept trajnostnega razvoja okolja, namenjenega dobrobiti in participaciji vseh. Hkrati avtorji izpostavijo tudi za naše okolje pomembno opozorilo, da moramo razvoj šolstva nasloniti ne le na kazalnike dobrih učnih rezultatov, temveč tudi na inkluzivne vrednote, saj se bodo boljši učni rezultati vseh pojavili kot posledica bolj inkluzivnega izobraževanja, ki med drugimi vrednotami izpostavlja »spodbujanje uživanja ob pridobivanju novih znanj, spretnosti in interesov, saj je to najboljši način za njihovo ohranjanje«.

dr. Robi Kroflič

Ob prvem pogledu na Indeks bo morda kdo rekel, da gre za utopično idejo. Sama sem ob začetnem pregledovanju kazalnikov dobila kopico vprašanj, dilem, hkrati pa mi je dalo zagon, ideje in energijo, kako bi lahko znotraj šole, skupnosti in ne nazadnje sistema inkluzivnost osmislili – da ni zgolj 'zadnji trend', temveč je nekaj živega, spreminjajočega se, a vedno prisotnega. Indeks spodbuja in ponuja orodje za kritično refleksijo tudi nas samih in naše lastne prakse. »To že počnemo« ali »to se ne da«, »vse smo že poskusili« sem slišala v svoji karieri v različnih institucijah že mnogokrat. Kazalniki so odlična priložnost za vzpostavljanje dialoga o tem, kje smo kot organizacija uspešni in kje imamo manevrski prostor za izboljšave na področju inkluzivne prakse. Všeč mi je, ker pomaga konkretizirati naše delovanje ter omogoča osredotočanje na posamezna področja, ki bi jih šola ali zavod želela izboljšati.

Manja Golobič, socialna pedagoginja

Doživetje dobro razvitega inkluzivnega pedagoškega prostora je zame ena najlepših in navdihujočih izkušenj življenja v Avstraliji, kjer se kot priseljenka, slovenska pedagoginja in mama srečujem z različnimi vidiki inkluzivnosti. V Avstraliji je inkluzivnost eno pomembnejših načel in vrednot, Indeks pa je v uporabi že več kot dvajset let. Slovenski izdaji Indeksa na pot in vsem, ki ga boste uporabljali, ker vam je mar za vzgojo in izobraževanje in za to, kako doživljajo pedagoški prostor vsi, ki se v njem srečujejo, pa želim sporočiti, da je trud za razvoj inkluzivnosti vredna in neprecenljiva naložba, ki prinaša globoko zadovoljstvo na ravni posameznika in skupnosti.

dr. Vida Vončina, pedagoginja in sourednica prevoda

Ta priročnik sam po sebi ne bo spremenil šole, lahko pa skupno in zavzeto delo z njim spremeni način razmišljanja, kakovost odnosov in delovanje znotraj šolskega okolja. Spremembe niso stvar enega posameznika – nastajajo skozi sodelovanje, odprt dialog in skupno vizijo. Le skupaj lahko gradimo šolo, ki bo inkluzivna in spodbudna za vse. Delo z indeksom bo zahtevalo čas in energijo, a učinki bodo vidni – v kulturi sodelovanja, v praksi ter v odnosih. In prav ta skupna prizadevanja bodo zaslužna za spremembe, ki si jih želimo.

Ivana Majcen, učiteljica in sourednica prevoda

Indeks inkluzivnosti vstopa v slovenski prostor ob pravem času – v obdobju, ko se krepi zavest o pomenu celostnih šolskih pristopov k reševanju kompleksnih družbenih izzivov. Kot strokovnjak za vzgojo in izobraževanje za trajnostni razvoj bi posebej poudaril vlogo Indeksa pri uresničevanju četrtega cilja trajnostnega razvoja – Kakovostno izobraževanje, katerega poslanstvo je zagotoviti enakopravno in kakovostno izobraževanje za vse ter spodbujati možnosti vseživljenjskega učenja. Še pomembnejše pa je povezovanje tega cilja z ostalimi šestnajstimi cilji trajnostnega razvoja, ki naslavlajo ključna področja, kot so ohranjanje narave, energetska učinkovitost, zdravje in dobro počutje, trajnostna potrošnja, sodelovanje in partnerstva, nenasilje in še številna druga. Inkluzivne vrednote, ki jih obravnava Indeks, vključujejo vsa ta in druga bistvena področja za zagotavljanje trajnostne prihodnosti. V jasno opredeljenih petih korakih Indeks ponuja podporo šolam pri uresničevanju teh vrednot. Indeks lahko pomembno prispeva k temu, da vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj ne ostane zgolj v domeni posameznih učiteljev, temveč postane celostna usmeritev celotne šole.

dr. Gregor Torkar